



ДЖУМАБАЕВА Г.А., КАРАГОЗУЕВА Г.Ж., ВОРОНИНА И.И., ЕГИНАЛИЕВА А.С., ШАБДАНОВА Т.Т.

Жалпы билим берүүчү мектептердеги 9-11-класстардын класс жетекчилери үчүн методикалык колдонмо

9-11

Тарбиялык сааттардын жана класстан тышкаркы иш - чаралардын иштелмелери



ДЖУМАБАЕВА Г.А., КАРАГОЗУЕВА Г.Ж., ВОРОНИНА И.И., ЕГИНАЛИЕВА А.С., ШАБДАНОВА Т.Т.

Тарбиялык сааттардын жана класстан тышкаркы иш - чаралардын иштелмелери

Жалпы билим берүүчү мектептердеги
9-11-класстардын класс жетекчилери
үчүн методикалык колдонмо

Т 19 Тарбиялык сааттардын жана класстан тышкаркы иш-чаралардын иштелмелери: жалпы билим берүүчү мектептердеги 9-11-класстардын класс жетекчилери үчүн методикалык колдонмо / Г.А. Джумабаева, Г.Ж. Карагозуева, И.И. Воронина ж.б. – Б., 2015. – 160 б.

Рецензенттер:

К.Д. Добаев, педагогика илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз билим берүү академиясынын кесипкөй билим берүү жана педагогика лабораториясынын жетекчиси. **Б.Б.Алымбаев**, Кыргыз билим берүү академиясынын илимий кызматкери.

Дизайнери: Максат Болобеков

ISBN 978-9967-31-298-2

Аталган колдонмонун максаты жалпы билим берүүчү орто мектептердин 9-11-классында окугандар үчүн класстык сааттарды жана класстан тышкары иш-чараларды өткөрүш үчүн мугалимдерге ар тараптуу материалдарды сунуштоо болуп саналат.

Колдонмо жалпы билим берүүчү орто мектептердин 9-11-класстарынын тарбия берүү боюнча программасынын негизинде иштелип чыккан. Колдонмо 2015-жылдын 2-февралындагы Кыргыз билим берүү академиясынын окумуштуулар кеңешинин жыйынынын чечими жана 2015-жылдын 14-майындагы Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигин буйругунун негизинде басмага сунушталган

Колдонмону иштеп чыгууга Кыргыз билим берүү академиясынын кызматкерлери, форум-театр боюнча драма клубдарынын жетекчилери болгон жалпы билим берүү орто мектептеринин педагогдору, ошондой эле «Эл аралык толеранттуулук үчүн» коомдук фондунун конфликтология боюнча адистери катышты. «Эл аралык толеранттуулук үчүн» (ЭТКФ) коомдук фонду-конфликти күч колдонуусуз чечүү жана токтотуу жаатында иш алып барган өкмөттүк эмес уюм. Фонд 1998-жылы түзүлгөн жана 15 жылдан ашык убакыттан бери Кыргызстандын баардык областтарында ишмердигин жүргүзүп келет.

Т 4306010000-15

**УДК 371
ББК 74.26**

ISBN 978-9967-31-298-2

**© Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлиги, 2015
© UNICEF, 2015**



Киришүү

1-бөлүм. 9- класстар үчүн тарбиялык сааттар.....8-41

- Эмгекти сүйүү-ийгиликке жол9-13
- Тартип ийгиликке жеткирет.14-19
- Үй-бүлөлүк тарбиянын мааниси.....20-23
- Нике жөнүндө баарлашуу24-27
- Мен жана менин инсандык сапаттарым..... 28-30
- Толеранттуулук – инсандын баалуулугу.....31-36
- Конфликт жана аны жеңүүнүн жолдору.....37-40

2-бөлүм. 10-класстар үчүн тарбиялык сааттар..... 42-81

- Адамгерчилик.....43-46
- Өзүнөзү сыйлоо. Менин укугум жана моралдык милдеттерим.....47-53
- Кесип жана адистик.....54-61
- Такекиби же ден соолукпу? Өзүңөр тандагыла!62-65
- Мен спирт ичимдиктерин ичпөөнү тандаймын!.....66-71
- Экологиялык кризис - адамзаттын глобалдык проблемасы.....72-77
- Мен жана менин конфликттерди чечүү жөндөмүм.....78-81

3-бөлүм. 11-класстар үчүн тарбиялык сааттар.....82-133

- Жакшы ой-туу, жаман ой-уу.....83-87
- Туура ынанымды калыптандыруунун мааниси.....88-92
- Оптимистик көз карашты калыптандыруунун мааниси, пессимизмдин зыяндуулугу ...94-100
- Коррупция деген эмне?.....101-105
- Радикализм жана экстремизм деген эмне?.....106-109
- Конфликттүү кырдаалды талдоо110-114
- Көйгөдү кантип чечсе болот? (Конфликттин картасы).....105-120
- Медиация/ортомчулук - конфликттерди чечүүнүн тынч жолу.....121-127
- Натыйжалуу сүйлөшүү.....128-133

4-бөлүм. Ата-энелер чогулуштары.....134-149

- Биздин балдар-өспүрүмдөр.....135-141
- Зордук-зомбулуксуз тарбиялоо.....142-149

5-бөлүм. Форум-театр - мектептеги класстан тышкаркы тарбия

иш-чараларынын уюштуруу методикасы (үлгү катары)150-202

• Киришүү: форум-театрдын методикасы.....	151-154
• Биринчи сабак. Таанышуу. Методикага киришүү.....	155-161
• Экинчи сабак. Кайталап ойноо театры.....	162-165
• Үчүнчү сабак. Имидж театры.....	166-171
• Төртүнчү сабак. Импровизация жана форум-театр.....	172-176
• Бешинчи сабак. Көйгөйлөрдү анализдөө.....	177-180
• Алтынчы сабак. Окуяларды бири-бирине айтып берүү.....	181-185
• Жетинчи сабак. Катып калган беш фигура.....	186-189
• Сегизинчи сабак. Джокердин ролу.....	190-195
• Тогузунчу сабак. Форум-театрдын акыркы репетициясы.....	196-198
• Онунчу сабак. Спектаклди көрсөтүү.....	199-202

Пайдаланылган адабияттар.....204-205





Киришүү

Азыркы учурда баланы тарбиялоодо аны обьект катары эмес субъект катары карап тарбиялоо, жаштардын өзүн өзү реализациялоосуна шарт түзүү жана кепилдик берүү менен, аларга билим берүүдө жаңы ыкмаларды калыптандырууга аракеттер болуп жатат.

Мындай ыкма тарбиялоонун негизги принциптерин аныктаган 2020-жылга чейинки Кыргыз Республикасынын окуган жаштарын, окуучуларын тарбиялоо Концепциясында чагылдырылып айтылган.

Бул концепциянын аткарылышына көмөк көрсөтүү үчүн Билим Берүү Министирлиги, Кыргыз Билим Берүү Академиясы, ЮНИСЕФ жана Британиялык эл аралык кызматташуу боюнча агентствосунун колдоосунун астында «Эл аралык толеранттуулук үчүн» Фонду ушул окуу китебин мектептерде сабактан тышкаркы окууларды өткөрүүдө мугалимдер үчүн даярдады.

Окуу колдонмонун максаты жалпы орто билим берүү мектептердеги 9,10,11-класстардын окуучулары үчүн сабактан тышкаркы иш-чараларды жана класстык сааттарды өтүү үчүн мугалимдерге ар тараптуу материалды берүү.

Класстык сааттарды өтүү үчүн экологиялык, эмгектик, патриоттук, жарандык, адеп-ахлактык баалуулуктарга байланыштуу суроолорго мугалимдердин окуучулар менен талкуу жүргүзүүсүнө мүмкүндүк бере турган ар түрдүү тематикадагы сабактар камтылган. Сабак мезгилинде окуучуларды талкуулоого тартуу менен Кыргыз республикасынын мыйзамына таянып, практикалык маалыматты камтыган, окутуунун интерактивдүү ыкмасын колдонуу менен сабактар иштелип чыккан.

Натыйжалуу коммуникация жана сүйлөшүү ыкмаларына жаштарды тарбиялоодо форум-театр методикасына үйрөтүү, сабактан тышкаркы иш-чараларды өткөрүү бул китепчинин негизги бөлүгүн ээлейт. «Эл аралык толеранттуулук үчүн» фонду жана анын өнөктөштөрү ЮНИСЕФ, АИРЕКС аркылуу Кыргызстандын мектептеринде «форум-театр» методикасы бир нече жылдар бою натыйжалуу колдонулуп келе жатат.

Бул методика боюнча китепченин атайын бөлүмүндө толугураак маалымат берилген.

Китепчени түзгөндөр жана авторлору бул материал активдүү жана позитивдүү жарандык позициянын пайда болушуна, окуучуларды тарбиялоодо өзүнүн салымынын кошулушуна жана мугалимдердин жумушунда практикалык инструмент катары колдонулушуна ишенишет.





1 – БӨЛҮМ

9-КЛАССТАР
ҮЧҮН ТАРБИЯЛЫК
СААТТАР

Сабактын темасы:

ЭМГЕКТИ СҮЙҮҮ - ИЙГИЛИККЕ КАРАЙ ЖОЛ

*Мени таң калтырганы, жалкоолуктан алардын турмушунда
кедейлик жана бактысыздык келип чыгуусун, адамдар түшүнүшпөйт.*

Чыңгыз Айтматов

Сабактын максаты:

- Инсандын эмгекти сүйүүсүнө, умтулуусуна мүмкүндүктү түзүп берүү, ошондой эле өзүнүн жеке турмушун пландаштырып, аны акыл-эстүүлүк менен башкаруусун түшүндүрүп берүү;
- Дүйнөгө оң мамилени калыптандыруу;
- Окуучуларга өздөрүнүн көз карашын айтууга жана аны коргоого керектүү ыктарын өөрчүтүү.

Керектелүүчү ресурстар:

1. Афоризмдерди кагазга жазып, аны доскага илип коюңуз.
 - Артыкчылыкка жетишүүнүн бир гана жолу бар – бул талыкпаган эмгек (Сидней Смит, 1771—1845 — англ. сатирик жана саясий жазуучу)
 - Улуу адамдардын турмушу чымыркануу жана үзгүлтүксүз эмгектенүү болгон (Сидней Смит 1771-1845 — англ. сатирик жана саясий жазуучу)
 - Эгерде сиздин талантыңыз болсо - эмгекти сүйүү аны жакшыртат, а эгерде сиздин талатыңыз жок болсо - анда эмгекти сүйүү кемчиликте толтурат. (Джон Рёскин - 1819-1900 — англ. жазуучу, сүрөтчү, маданияттын теоретики, адабият сынчысы жана акын)
 - Турмуш- эмгексиз эч нерсе бербейт. (Гораций - биздин доорго чейинки VIII кылым) — Рим адабиятынын «Алтын кылымдагы» эски акыны).
 - Сиздин кандай гана максатыңыз болбосун эмгектенүүнү кааласаңыз, сиз ага жетишесиз. (Опра Уинфри - алып баруучу, 2010-жылы шоу-бизнестеги эң бай адамдардын тизмесинин баш сабында болгон)
2. «Менин максатым» деген жазуусу бар ак баракты ар бир окуучуга чыгарып бериңиз.
3. «Кесипти тандоо» карточкасы (3 экземпляр)

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Киришүү бөлүгү	5 мүн.
2.	«Ийгилик» көнүгүүсү	3 мүн.
3.	«Менин максатым» көнүгүүсү	10 мүн.
4.	«Эмгекти сүйүү - ийгиликке карай жол» көнүгүүсү	5 мүн.
5.	«Менин келечектеги кесибим» көнүгүүсү	10 мүн.
6.	«Ийгиликтин формуласы» көнүгүүсү	10 мүн.
7.	Коштошуу адеби	2 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Киришүү бөлүгү (5 мүн.)

Максаты: ийгиликтүү адамдардын эмгекти сүйүү аркылуу ийгиликке кантип жеткендиги боюнча айткан сөздөрү менен тааныштыруу; адамдын турмушунда эмгек кандай маанини ээлей тургандыгын ачып берүү.

Мугалими ийгилик кантип жаралат?- деп көпчүлүк адамдарга суроо берет.

Бул суроо тууралуу дүйнөнүн философтору, окумуштуулары, адабиятчылары ой жүгүртүшкөн. Доскага жазылган сөздөргө карасаңыздар.

Талкуулоо:

- Бул учкул эмне жөнүндө?
- Алар эмнеге үйрөтөт?
- Эмгектин жалпы адамзаттын өнүгүүсүндө кандай ролу бар?
- Учкул создордун авторлору кандай адамдар?

Болжолдуу жооптор:

- Адамды адам кылган - эмгек;
- Эмгек адамды бутуна тургузду, аны колун бекемдеди, анын уникалдуу мээсин өркүндөттү.
- Миңдеген жылдар бою жерде жасалган бардык нерсе – таш балтадан баштап микроскопко жана Эйфелево мунарасына чейин - эмгек менен жасалды.
- Афоризмдин авторлору - коомдо көпкө жетишкен, атак-даңкы чыккан адамдар.

Жыйынтыктоо:

Эмгек гана адамга сүйүнүч алып келет, анын кыска жашоосун узартат, ага ишенимдүүлүк берет, анткени өтүп кеткен адамдын урпагы, көзү тирүү кезинде жасаган эмгегин, жакшы сөздөр менен эстейт.

Бул адамдар турмушта ийгиликтерди жаратышты. Ийгилик деген эмне? Ийгиликтин кандай факторлору бар? Сиздер ийгилик дегенди кандай түшүнөсүздөр? Турмушта ийгиликке кантип жетишсе болот?

Бул суроолорго биз сиздер менен төмөнкү көнүгүүлөр аркылуу жооп беребиз.

2. «Ийгилик» көнүгүүсү (3 мүн.)

Максаты: ийгилик тууралуу түшүнүктү калыптандыруу.

Мугалим: Ийгилик деген сөздүн ар түрдүү түшүндүрмөсү бар, бул сөз көп маанилүү.

- Ийгилик - кандайдыр бир нерсеге жетүүдөгү жетишкендик (ийгиликке жетүү).
 - Коомдун таануусу (спектаклдин ийгилиги).
 - Окуудагы, жумуштагы жакшы натыйжа (музыкадагы ийгиликтер. Өндүрүштөгү жетишкендиктер).
- Ушул аныктамалардын баарынын маңызынын жыйынтыгы төмөнкүлөргө алып барат, ийгилик – бул алдыга койгон максаттарга жетишкендик.

3. «Менин максатым» көнүгүүсү (10 мүн.)

Максаты: Окуучуларды максатты кантип коюуга үйрөтүү.

Мугалим: Психологдор айтышат, турмуштагы ийгиликтерге жетишүүдөгү биринчи жана негизги кадам - максатты туура коюу. Силер, аз убакытка болсо да өзүңөрдүн турмуштагы максатыңарды жана аны ишке ашырууну белгилегилечи.

«Менин максатым» барагын өз алдынча толтурууну сунуштайт.



Толтурулган барактын мисалы:

Менин максатым

• **Максат:**

10 жолу беш алуу

• **Ишке ашыруу мөөнөтү:**

Бир жума

• **Мен эмне кылышым керек?**

1. «5» деген бааны күн сайын эки жолудан алуу.

2. Эки сабакка жакшылап даярдануу, бул сабактарда кол көтөрүү.

• Максаттарга жетүүдө, менин жактырган сапаттарым мага жардам берет: абийир, ар-намыс, жөндөмдүүлүк

• Менин терс жактарым, мага тоскоолдук кылат, алардан арылышым керек: жалкоолук, интернетке берилип кетүү

Талкуулоо:

• Максатты коюу зарылбы? (Ооба)

• Максатты коюу үчүн эмне зарыл?

(эмнеге жетишүү керек экендигин түшүнүү)

• Ким өзүнүн жазгандарын айтып бере алат?

Болжолдуу жооптор:

• Убакытты эртелеп баалоону үйрөнүшсө, өзүнүн күнүн пландаштырса, анда ал адам, ийгиликке тезирээк жетишкенин, көпчүлүк адамдардын тажрыйбасы айтып, далилдеп турат.

• Турмушта ийгиликке жетишүү үчүн, ар күнү планды түзүп жана өзүнүн турмуштук тажрыйбасын талдап туруусун психологдор кеңеш беришет.

Мугалим: Бирок, бир гана максатты коюу жетиштүүбү?

Болжолдуу жооптор:

• Жок, ага жетишүү үчүн аракет кылыш керек, башкача айтканда, жакшы калыптанган эрктүүлүк сапаттары болуш керек.

Жыйынтыктоо: кээ бир жалкоолорго жашоо такыр көңүлсүз эместир, мүмкүн, алар жалкоо экендигин билишпейт

чыгаар. Бекерчилик - бул адамдын жумуш кылбаганы, колун куушуруп олтурушу эмес. Бекерчилердин дайыма убактысы жок, телефон менен тынбай сүйлөшөт, кээ бир учурда күнүгө конокко барат, телевизордун жанында бардык көрсөтүүнү көрөт, интернетте олтурат, көпкө уктайт, өзүнө ар түрдүү «жумуштарды» ойлоп табат. Жалпы алганда, бекерчи адамдын ар дайым бош убактысы жок.

Мугалим: Бул ирония сиздерге түшүнүктүүбү? Эмгекти сүйбөй жана алдыга максат койбой ийгиликтүү болуу мүмкүн эмес.

4. «Эмгекти сүйүү - ийгиликке карай жол» көнүгүүсү (5 мүн.)

Максат: ийгиликке жетүү үчүн ажыратуу (ранжирование) методун колдонуу аркылуу негизги сапаттарды аныктоо.

Мугалим: Тандап алган кесипте ийгиликке жетүү үчүн эмне кылуу керек? Мугалим окуучуларды үч топко бөлүнүшүн суранат. Ар бир топко ийгиликке жетүү үчүн керектүү болгон 5 сапаттарды жазуусун өтүнөт.

Болжолдуу жооптор:

- талант;
- максатка умтулуу;
- эмгекти сүйүү;
- өзүнүн шык-жөндөмдөрүн өнүктүрүү;
- акча.

Мугалим топтордун иштеп чыккан даярдоолорун доскага илет. Бул кагаздарда кайсы сөздөр эң көп жолугат деп сурайт.

Мугалим: бизге ийгиликтин эң керектүү болгон үч сөзүн жазуу керек эле. Бизде эмнелер жазылганын, чогуу көрөлү.

- Ийгилик биринчи кезекте биздин туруктуулугубуздан жана эмгекти сүйүүбүздөн көз каранды. Биз - өзүбүздүн ийлигибиздин куруучуларыбыз.

Ч. Дарвиндин сөзү бар: «Эгерде сиз жумушту туура тандап алсаңыз жана ага чын көңүлдөн берилип иштесеңиз, кубаныч сизди өзү табат».

5. «Менин келечектеги кесибим» көнүгүүсү (10 мүн.)

Максаты: өзүбүздүн тагдырыбызды, келечектеги кесибибизди туура тандоодогу жоопкерчиликти калыптандырууну үйрөтүү.

Мугалим: Силер 9-классты бүтүп жатасыңар. Көпчүлүгүңөр келечектеги кесипти тандоо тууралуу ойлонуп жатасыңар.

- Мектепти аяктап бүткөн соң эмне менен алектенесиңер?

- Өзүңөрдүн тандооңорду эмнеге менен жетектейсиңер?

Мугалим окуучуларды үч топко бөлүнүүсүн сунуштайт. Ар бир топко кесиптин аты жазылган карточкалар таркатылып берилет.

Кесиптин аты жазылган карточкалар:

Бухгалтер	Тарбиячы	Юрист кеңешчи
Дизайнер	Ашпозчу	Программист
Дарыгер	Ишкер	Квалификациясы бар жумушчу
Ширетүүчү	Айдоочу	Чач тарач

Мугалим:

- Аталган кесиптерди элдин арасында кадыр-барктуу жана кадыр-барктуу эмес деп бөлгүлө. Өзүңөрдүн тандооңорду негиздегиле.

(Кадыр-барктуу - таасир этүүдөн, ардактуудан пайдаланган кимдир бирөө. Кадыр-барктуу - социалдык статусу жогорку кесипкөйлүк)

- Биздин шаарда кайсы кесиптин ээси жумуш табууда мүмкүнчүлүгү жогору (жыйынтыктоо).

Корутунду: айланаңызды караңыз, өзүнүн шыгы, билими, эмгеги жана туруктуулугу менен ийгиликке жеткен адамдарды тааныйсыңар же билесиздер. Азыркы тил менен алганда, өздөрү калыптангандар. Бирок кээ бирөөлөрдүн жолу болбосо себептерин талдабай туруп, күнөөлүүлөрдү издешет.

Ойлонуңуз, сизге эмне жакын?

Болжолдуу жооптор:

- Биринчи караганда кесип кадыр-барктуу эместей көрүнөт, бирок, баары адамдын өзүнөн көз каранды.

- Эгерде силер тырышчаак, эмгекти сүйгөн болсоңор, анда кандай гана кесипкөй чөйрө болбосун жетишкендикке жете аласыңар.

Мугалим: ар күнү үч суроого жооп бергиле.

- Эмне кылдым?

- Эмнени кылсам дагы эң жакшы болор эле?

- Эртеңкиге негизги маселелер (милдеттер)

Ката кетирүүдөн коркпоңуз. Эске салыңыз: эч нерсе кылбаган адам гана ката кетирбейт.



6. «Ийгиликтин формуласы» көнүгүүсү (10 мүн.)

Максаты: анализ кылуу, сабакта алган маалыматты рефлексия кылуу аркылуу корутунду жасоо жөндөмүн калыптандыруу.

Мугалим: сиздердин алдыңыздарда сөздөр бар: өзүн-өзү талдоо, максат, эмгекти сүйүү, жетишкендик жана белгилер: ++ө. Бул сөздөрдү жана белгилерди колдонуп ийгиликтин ачкычын тапкыла.

Болжолдуу жооптор:

- Турмуштун ийгилигинин формуласы төмөндөгүдөй.

Ийгилик ө максат+ эмгекти
сүйүү+өзүн-өзү талдоо.

7. Коштошуу адеби (2 мүн.)

Максаты: сабакты жакшы маанайда аяктоо.

Мугалим окуучуларды жанаша партада отурган окуучунун көзүнө карап, «Досум, эмгекти сүйүү - ийгиликке карай жол» деп айтуусун суранат.



Сабактын темасы:

ТАРТИП – ИЙГИЛИКТИН НЕГИЗИ

Сабактын максаты:

- Окуучуларды өздөрүнүн мүмкүнчүлүктөрүн объективдүү баалоого жана өзүнүн үстүнөн иштөөгө үйрөтүү;
- Окуучуларды өздөрүнүн жасаган иш-аракеттерин көзөмөлдөөгө үйрөтүү жана тартиптүү болууга аракет кылуусун калыптандыруу;
- Окуучулардын тартиптүү болуу деңгээлин көтөрүү.

Керектелүүчү ресурстар:

1. Ар бир партада актай барактар (ар бир окуучуга 2ден барак), маркерлер же фломастерлер, авторучкалар болот.
2. Ватмандар.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Активдештирүү көнүгүү: «Символ»	5 мүн.
2.	Көнүгүү: «Тартиптүү жана тартиптсиз адам»	5 мүн.
3.	Көнүгүү: «Кесепеттер»	10 мүн.
4.	Көнүгүү: «Жасала турган жумуштардын жана сыйлыктардын тизмеси»	10 мүн.
5.	Көнүгүү: «Тартиптүүлүк жана уюшкандык»	5 мүн.
6.	Көнүгүү: «Күзгү»	5 мүн.
7.	Көнүгүү: «Тартиптүү болуу - бул....»	5 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Активдештирүү көнүгүү: «Символ» (5 мүн.)

Максаты: окуучуларды сүйлөтүү жана өздөрүн эркин сездирүү, жаңы маалыматты кабыл алуу үчүн атмосфераны түзүү.

Мугалим: окуучуларга креативдүүлүк деген түшүнүккө өздөрүнүн символдорун тартуусун айтат. Бул ар түрдүү нерсе болушу мүмкүн: бүркүт, компас ай, колдун беш манжасы ж.б. Андан кийин окуучу өзүнүн тарткан символун

көрсөтүп, эмне үчүн ошол тартылган символ креативдүүлүктү түшүндүрө тургандыгын айтып берет.

Талкуулоо:

• Кандай ойлойсуңар эмне үчүн биз сабакты креативдүүлүк көнүгүүсүнөн баштадык?

Болжолдуу жооптор:

• Өзүңдө стандарттуу эмес ой жүгүртүүнү калыптандыруу, ошондой эле күндөлүк жашоо кубаныч алып келиш үчүн көптөгөн идеяларга ээ болуу.



Жыйынтыктоо: креативдүүлүк адамга чыгармачылык менен жашоого жана өзүндү өзүң тарбиялоого үйрөтөт. Креативдүү инсан өзүн өнүктүрүү менен дайыма алектенет. Бүгүн тартиптүү болуу үчүн биз өзүбүздү кандай тарбиялашыбыз керектиги жөнүндө сүйлөшөбүз.

2. Көнүгүү «Тартиптүү жана тартиптүү эмес адам» (5 мүн.)

Максаты: адамдын тартиптүү жана тартиптүү эмес сапаттарын белгилөө

Мугалим: адам, коом, үй-бүлө бардыгы белгилүү бир нормаларды

жана жүрүм-турум эрежелерин сактоосу керек. Кээ бирлери мамлекет тарабынан иштелип чыккан мыйзамдарда жазылган, калгандары (адеп-ахлак деп аталат) үрп-адат, каада салттарда, коомчулукта бар. Бул нормалар жана эрежелер адамда маанилүү сапатты, тартиптүү болууга тарбиялайт.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет.

- Класс экиге бөлүнөт;
- Биринчи топ тартиптүү адамдын сапаттарынын тизмесин түзөт, экинчиси тартипсиз адамдын сапаттарынын тизмесин түзөт.

Тартиптүү адам	Тартипсиз адам
Уюшумдуу	Сабакка тез-тез кечигет (жумушка байланышкан жолугушуулар);
Токтоо	Буюмдарын башаламан кармап жоготот же унутуп калат ж. б;
Эрежелерди сактайт	Эрежелерди сактабайт
Бүгүнкү жасай турган ишин эртеңкиге калтырбайт	Бүгүнкү жасай турган ишин эртеңкиге калтырат
Башталган ишти акырына чыгарат	Башталган ишти акырына чыгарбайт;
Пунктуалдуу	Алдына максаттарды кое албайт жана аларды орундата албайт ж.б.

Мугалим: тартиптүү адамдын кайсы мүнөздөрүнө ээ болгонду каалайт элеңер жана тартиптүү эмес адамдын кайсы мүнөздөрү силерге тартиптүү болууга тоскоолдук кылат (6-7 мүнөт ой пикирлер угулат)

Жыйынтыктоо: ар бир адамда тартиптүү жана тартипсиз адамдын сапаттары бар. Биринчи караганда тартипсиз болуу бул анча деле коркунучтуу эмес болушу мүмкүн жана көп адамдарга көрүнө бербейт. Азыр

келгиле бул сапаттардын болушунун кесепеттери боюнча сөз кылабыз.

3. Көнүгүү «Кесепеттер» (10 мүн.)

Максаты: адамдын жашоосунда тартиптүү болуунун маанисин жана тартипсиздиктин кесепеттерин көрсөтүү.

Мугалим мини-лекция өткөрөт:

Тартиптүү болуу үчүн сенин жүрүм-турумунду башкара турган перспективдүү максат болуш керек.



Мисалы: көптөгөн балдар мектепке жөндөн-жөн эле барышат. Алар эмне үчүн окуп жаткандыгын билишпейт. Тагыраак айтканда аттестат алыш үчүн, бирок көпчүлүгү ошол аттестат менен каякка бара тургандыгын билбейт. Аттестаттын перспективасын, келечегин көрө алышпайт, ошондуктан аларга тартиптүүлүктүн дагы кереги жок. Алардын оюнда сабактарды калтырса дагы болот.

Мисалы: окуучу жалпы республикалык тестирлөөнү (ЖРТ) ийгиликтүү тапшырса, каалаган университетине кире ала турганын билет. Анын жасаган аракеттери дагы ошого жараша багытталат, ал жалпы республикалык тестирлөөнү (ЖРТ) ийгиликтүү тапшыруу жана каалаган университетине кирүү үчүн мектептин программасын билүүсү керек.

Перспективдүү максат жана мотивация кыла турган максат – тартиптүү болуунун эң жакшы жолу

Тартип - жүрүм-турумдун модели, азыр эмнени каалап жатканынын эмес, эмне керек болуп жатса ошону жасоону чечсеңер бул тартиптүүлүктү түшүндүрөт. Бул өзүңөрдүн планыңарды аткаруу үчүн керебеттен турууга мажбурлаган ички сезим. Негизги каалоолоруңар боюнча эркиңерди бекемдөө. Тартиптүү болуу менен адамдын кыйынчылыктарга физикалык, эмоционалдык, психологиялык жактан каршы туруусу жеңил болот.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Класс экиге бөлүнөт.
- Биринчи топ үчүн тапшырма: «Тартиптүү адамдын артыкчылыгы эмнеде?».
- Экинчи топ үчүн тапшырма: «Тартипсиздик эмнеге алып келет?».
- Ар бир топ презентация кылат.

Тартиптүү адамдын артыкчылыктары:

- Силер максатыңарга жетишесиңер. Силер эгерде жасай турган иш-аракеттерди ыраатуулугу менен аткарасаңар, анда коюлган максаттарыңарга жетишүү бир кыйла жеңилдейт.
 - Өзүңөргө болгон ишенимиңер өсөт. Ар качан эмне талап болсо, өзүңөрдү ошол талапты ийгиликтүү аткарууга мажбурласаңар, анда өзүңөргө болгон ишенимиңер алдыга өсөт, өзүңөр жана жасап жаткан иш-аракеттериңер менен сыймыктанасыңар.
 - Башкалардын сый-урматына ээ болосуңар. Кандай гана адамга болбосун силердин эркиңер чоң таасир калтырат.
 - Силер башкалардын жашоосуна таасир бересиңер. Ар бир жакшы жасаган жана туура кабыл алынган кадамдарыңар силерди байкаган, силерден көз каранды болгон, силерди сүйгөн адамдарга таасирин тийгизет.
 - Өзүңөрдүн жашооңордо жакшы ийгиликтерге жетише аласыңар.
 - Жашоодо болгон канааттандыруулардан ырахат аласыңар.
- Тартипсиздик эмнеге алып келет?
- Силер максатыңарга жетише албайсыңар. Талаптагыдай эрк болбосо каалаган нерсеңерге жете албайсыңар;
 - Силер өзүңөрдү ишенимдүү сезе албайсыңар. Өзүңөрдүн жасаган иш-аракеттериңерди кандай гана актабагыла, ал жасагандар туура эмес экендиги силерге белгилүү. Башкаларды алдоого караганда өзүңдү алдоо эң жаман;
 - Өзүңөрдүн иш-аракеттериңерден көз каранды адамдардын сый-урматын жоготосуңар.

Жыйынтыктоо: тартип толук жакшы жашоонун негизи болуп саналат. Тартип - бул ар бир адам ээ болууну каалаган нерсе. Тартип болгондо гана, бардык калган нерсе болот.



4. Көнүгүү «Жасала турган жумуштардын жана сыйлыктардын тизмеси» (10 мүн.)

Максаты: окуучуларды тартиптүү болуу боюнча чечим кабыл алууларына түрткү берүү.

Мугалим: тартип силердин жашооңорго чоң таасирин тийгизет. Тартиптүү адам болуу чечимин кабыл алуу жашооңордо эң маанилүү чечимдерден болушу мүмкүн. Эгерде тартипсиздик менен күрөшүп жатсаңар, анда эң кичине нерседен баштагыла. Бир күндө эмнелерди жасай тургандарыңардын тизмесин түзүүдөн баштасаңар болот.

Мугалим окуучулардын бардык айткан сөздөрүн жаза турган окуучуну доскага чакырат.

Мисалы:

Жасала турган иш-аракеттердин тизмеси:

- Бут кийимди тазалоо.
- Таштанды ыргытуу.
- Бөлмөнү жыйноо.
- Математика сабагына даярдануу.
- Дил баян жазуу.

Мугалим: Ар бириңер ким тартиптүү адам болом деп чечсе, анда үйдө бир жумада же бир айда жасала турган иш-аракеттердин тизмесин түзсөңөр болот.

Ушул иш-аракеттерди аткаруу жана тартиптүү болуу үчүн, аткарылган иш-аракеттерге сыйлык берүүнү ойлоп тапкыла.

Мугалим окуучулардын бардык айткан сөздөрүн жаза турган окуучуну доскага чакырат.

Менин сыйлыктарым:

- Киного баруу.
- Бадырак менен телевизорду бир саат гана көрүү.

- «Одноклассники» тармагында бир саат олтуруу.
- Музыканы бир саат угуу.

Талкуулоо:

- Тартиптүү болуу үчүн кандай биринчи кадамдарды жасадык?

Болжолдуу жооптор:

Биринчи кадам – ушул күндөн баштап биз эмне керек жана качан керек боло тургандарды жасоодогу жоопкерчиликти моюнубузга алабыз.

Жыйынтыктоо: Бул жоопкерчиликти алкагында силер шылтоолорду жана актанууларды өзүңөргө айта албайсыңар. Ошондо гана өзүңдө тартиптүүлүктү тарбияласаң болот. Тартип адамдын ички муктаждыгы болуп калышы керек.

5. Көнүгүү: «Тартиптүүлүк жана уюшкандык» (5 мүн.)

Мугалим: тартиптүү жана уюшумдуу адам карьерада, үй-бүлөдө, өзүн-өзү өнүктүргөнгө жана башка чөйрөлөрдө чоң жыйынтыктарга жетишкендиктерге ээ боло алат.

Тартиптүүлүк – баштаган жумушту акырына чейин жеткирүү жөндөмдүүлүгү жана ички дүйнөңөрдөгү абалга карабай чечимдерди кабыл алуу.

Өзүнө болгон тартиптүүлүк – бул өзүнүн эрки менен өзүн багындыруусу жана эч нерсеге карабай аткаруусу. Ушул сапаттарга ээ болгон адам жашоосунда көптөгөн нерселерге жетишет.

Мисалы, мектеп окуучусу сабактарды аткарбастан компьютерде оюн ойнойт. Бул тартипсиздик. Эгерде Азамат өзүнө сабактарды аткарып бүткөндөн кийин ойнойм деп айтса, анда бул тартиптүүлүк болот. Азамат эч качан математика сабагынан 5 маселени чыгармайынча, адабияттан

ыр жаттамайынча оюнга олтурбайт. Мындай учурда ошол мезгилдеги жагдай, өздүк каалоолор жана кызыкчылыктар башкарбай, адам өзүн-өзү башкарат.

Тилекке каршы, мындай сапаттарга ээ болуш үчүн өздүк кызыкчылыктардан баш тартканга жана жашоода дайыма тигил же бул нерсени тандоого туура келет, мисалы, бир аз убакытка дагы окусамбы же үйгө эс алганы барсамбы, сабакты калтырып ойносомбу же сабакка барсамбы, полдорду жуусамбы же достор менен бийлегенге барсамбы. Ушуга байланыштуу көп адамдар тартиптүү болуу жана өзүн-өзү тартипке салуу эң кыйын деп ойлошот.

Уюшкандык

Уюшкандык – бул өз жумушуңу жана убактыңды пландаштыруу жөндөмдүүлүгү жана эч кайсы нерсеге алагды болбостон тапшырмаларды аткаруу. Уюшумдуулук - бул өзүңдүн күчүңдү жана убактыңды мыкты, сабаттуулук менен бөлүштүрүү, бул деген пунктуалдуулук жана тырышчаактык. Мындай сапаттарга ээ болгон адам карьераны дагы жасай алат, анткени ал убакытта тапшырылган жумушту аткара алат, максатына жете алат, мекеменин беделин көтөрө алат. Тартиптүү уюшкан адам негизги тапшырмаларга көңүлүн бура алат. Уюшкан адам эч нерсеге алагды болбойт жана өз убактысын башкара алат. Тартипсиз адам дайыма кеч калат, эч нерсеге жетишпейт жана убакытты текке кетирет.

6. Көнүгүү «Күзгү» (5 мүн.)

Максаты: ролдогу оюндардын жардамы менен адамдын уюшумдуу жана уюшумдуу эместигин көрсөтүү.

Мугалим эки окуучуга алдын ала көрүнүшкө даярдануу боюнча тапшырма берет. Ойноло турган көрүнүштөр.

• Биринчи көрүнүш

Самат мектепти бүтүп, жогорку окуу жайга тапшырууну чечти. Ошондуктан ал күнүгө жогорку окуу жайга кирүү экзамендерине даярданат. Уюшумдуу Самат телефонун өчүрүп, эшикти жаап, жакындарына бир нече убакытка чейин бош болбой тургандыгы жана алагды кылбоолорун алдын ала эскертет. Уюшумдуу Самат математика, андан кийин орус тили жана тарых сабактарга даярданышы керек экендигин билет. Эки сааттын ичинде ал бардык тапшырмаларды аткарышы керек. Кирүү экзамендери башталганга чейин ал өзүн-өзү даярдайт. Саматка окшоп өзүнүн иш-аракеттерин аткарган адам гана өз максатына жете алат.

• Экинчи көрүнүш

Азат – Саматтын досу. Ал бардыгын тескерисинен жасайт. Ал экзамендерге даярданып башташ керек дейт. Компьютерге олтуруп, экзамендин суроолору бар word документти окуп баштайт. Андан кийин ага кызыктуу эмес болуп, социалдык тармакты VK.COMду ачып өзүнүн достору менен жазышып баштайт. Караса Самат гана интернетте жок. Бир саат достору менен жазышкандан кийин билеттерди окуйт жана Саматтын үйүнө барып жолугуп, чай ичип келгенди ойлойт. Ашканага барып, чай койсо, ТНТ телеканалынан телесериал болуп жаткандыгын көрөт. Чай ичкенче ал сериал көрөт. Кеч кирет, Азат ойногону барат. Бир күн өтөт, университетке тапшыруу үчүн эч нерсе жасалган жок. Эмне үчүн, себеби Азат алагды болуп, негизги маанилүү нерсеге көңүл бурган жок.

Талкуулоо:

• Бизге бул эки көрүнүш эмнени көрсөттү?



Болжолдуу жооптор:

- Бул эки мисал бизге адамдын ошумдуу жана тартиптүү болуунун аанисин түшүндүрдү. Уюшкандык бул алагды болбой бардык нерсени өз багында жасаганга адамга мүмкүндүк берет. Өзүн-өзү кармай билүү бул өзүндү ашкаруу. Ушул эки нерсенин айкалышы адамды ийгиликтерге алып барат.

Жыйынтыктоо: Тартиптүүлүк, ошкандык, аткаргычтык – эмгек жана оомдук иш-аракеттер үчүн керек болгон деп-ахлактын маанилүү сапаттары.

7. Көнүгүү «Тартиптүү болуу - бул...» (5 мүн.)

Максаты: сабактын жыйынтыгын ыгаруу.

Мугалим:

-Сабак силерге жактыбы? Эмнеси
енен?

- Биздин сабактан кийин силер
сүңгөрдү кандай алып жүрөсүңөр? Эмне
үчүн?

Жыйынтыктоо: Көпчүлүгү ата-эжелеринин, классташтарынын, өзүнүн алдында жасаган иш-аракеттерине болгон жоопкерчиликти алуу боюнча ойлонуп калгандарын белгилешет жана өздөрүн тартиптүү болууга тарбиялоону чечет.

Мугалим окуучулардан сүйлөмдү түрүүнү сунуштайт «Тартиптүү болуу – ул...»

Болжолдуу жооптор:

- Бардыгына жетишүү.
- Жүрүм-турум эрежелерин сактоо.
- ж.б.

Сабактын темасы:

ҮЙ-БҮЛӨЛҮК ТАРБИЯНЫН МААНИСИ

Уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат.
Макал

Сабактын максаты:

- Баланын өнүгүүсүнүн негизи катары үй-бүлөдөгү тарбиянын маанилүүлүгүн талкуулоо;
- Ата-энелердин балдардын жана балдардын ата-энелердин астындагы жоопкерчиликти моралдык жана укуктук нормаларын талкуулоо;
- Инсандандын калыптануусундагы үй-бүлөнүн орду боюнча ой жүгүртүүгө түрткү берүү.

Сабактын милдеттери:

- Үй-бүлөдөгү позитивдүү жүрүм-турумдун үлгүсүнүн маанилүүлүгүн түшүндүрүү.

Керектелүүчү ресурстан: ватмандар, маркерлер (эгер алар жок болсо, досканы, дептерди жана ручканы колдонсо болот).

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Көңүлдү буруу	5 мүн.
2.	Топтордо иштөө	33 мүн.
3.	Мини-лекция	2 мүн.
4.	Жыйынтыктоо	5 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Көңүлдү буруу (5 мүн.)

Мугалимге сунуш:

• Сабакты окуучулар менен төмөнкү суроолорду талкуулоо менен баштаңыз: Үй-бүлө мүчөлөрүнө кандай таасирин берет? Үй-бүлөдө кандайдыр бир жүрүм-турумдун эрежелери болуш керекпи, эмне үчүн? Үй-бүлөдө ага- эжелер, балдар, ата-энелер кандай болуш керек? Үлгүлүү үй-бүлө деген эмне?

• Окуучуларга талкууга даярдануусу жана суроолорду түшүнүүсү үчүн бир

нече убакыт бериңиз. Андан кийин жалпы талкуулоо өткөрүңүз жана аларга өздөрүнүн оюн айтканга мүмкүндүк бериңиз.

• Окуучулардан эмне үчүн сабакта баланы тарбиялоодо үй-бүлөнүн орду деген темада сүйлөш керектигин сураңыз. Жооптор ар түрдүү болушу мүмкүн, анын ичинде мындай сабактын керектүүлүгү жок деген дагы жооптор болушу мүмкүн. Маанилүү нерсе: ал жоопторду туура эмес деп айтпаңыз, тескерисинче, ыраазычылык билдирип, сабактын аягында алардын бул суроого



болгон мамилесинин өзгөрүлгөндүгү тууралуу сураңыз. Эгерде жооп “жок” болсо, бул окуучулардын оюу жана ал ойду сыйлоо керек.

Мугалим: Бүгүн биз силер менен адамдын - баланын, андан кийин толук жарамдуу жаран катары тарбиялануусунда биринчи кыштар үй-бүлөдө коюлат- бала кимдерди карайт, кимдердин айланасында чоңоет, кимдерден үлгү алат. Бирок биз канчалык деңгээлде жүрүм-турумубузга маани беребиз? Биздин жүрүм-турумубуз (ата-энелер, балдар, ага, эжелер) айланадагыларга таасир бере тургандыгыбыз боюнча ой жүгүртөбүзбү?

Бир күндүн ичинде ар бир үй-бүлөнүн мүчөсү эмнени жасайт жана эмнени жасабай тургандыгын карап чыгабыз. Биздин кадимки күнүбүз кандай өтөт, эмнеге көңүл бурабыз же көңүл бурбайбыз, ошолор боюнча жалпы абалды карайбыз..

2. Топтордо иштөө (33 мүн.)

Мугалимге сунуш: Кичи топтордо иштөө эки этапта өткөрүлөт.

Биринчи этап:

1. Классты 5 топко бөлүп, төмөнкү тапшырмаларды бериңиз. Топтор болгон жоопторду камтуулары керек, ата-энелердин дагы адаттарын, ал адаттар жакшы болбосо деле киргизүү керектигин топторго айтыңыз (балдар сүрөттөр, ырлар аркылуу чагылдыра алат). Жумуш үчүн 10 минут берилет.

- 1-топ. Бир күндүн ичинде апам өзүн кандай алып жүрөт (эмнени жасайт жана эмнени жасабайт?).

- 2-топ. Бир күндүн ичинде атам өзүн кандай алып жүрөт (эмнени жасайт жана эмнени жасабайт?).

- 3-топ. Бир күндүн ичинде агам өзүн кандай алып жүрөт (эмнени жасайт жана эмнени жасабайт?).

- 4-топ. Бир күндүн ичинде эжем өзүн кандай алып жүрөт (эмнени жасайт жана эмнени жасабайт?).

- 5-топ. Бир күндүн ичинде мен өзүмдү кандай алып жүрөм (эмнени жасайм жана эмнени жасабайм?).

2. Топтор өздөрүнүн жоопторун презентация кылат жана калгандары комментарий берип жана кошумчалайт (ар бир презентацияга 2 мүнөт убакыт берилет).

3. Презентациялардан кийин жоопторго эмне дагы жетишпей жаткандыгын сураңыз, мүмкүн алар тамеки чегүү, спирттик ичимдиктерди ичүү боюнча айтуудан уялышкандыр же тарбиялык иш өткөрүүгө көңүл бурулбашы боюнча айтыңыз (мисалы, келечекке, жумада ишке аша турган пландарга, жашоодо, сабакта үлгү боло турган үй-бүлөнүн тарыхы, ата-бабалар жөнүндө ата – энелер балдары менен сүйлөшүшпөйт; ата-энелер балдары менен чогуу эс алууга чыгышпайт, чогуу ойношпойт, сейилдешпейт; балдардын материалдык мүмкүнчүлүктөрүнө карата ата-энелердин функциясы орто болуп калды ж.б.).

Экинчи этап:

4. Топторду төмөнкү тапшырмалар менен иштөөсүн сураныңыз (8 мүн.):

- 1-топ. Үй-бүлөдө апам өзүн кандай алып жүрүүсү керек?

- 2-топ. Үй-бүлөдө атам өзүн кандай алып жүрүүсү керек?

- 3-топ. Үй-бүлөдө эжем өзүн кандай алып жүрүүсү керек?

- 4-топ. Үй-бүлөдө агам өзүн кандай алып жүрүүсү керек?

- 5-топ. Үй-бүлөдө өзүмү кандай алып жүрүүм керек?

5. Топтор өздөрүнүн жоопторун

презентация кылат жана калгандары комментарий берип жана кошумчалайт (ар бир презентацияга 1 мүнөт убакыт берилет).

6. Мини-лекция катары сабактын жыйынтыгын чыгарыңыз.

3. Мини-лекция (2 мүн.)

Мугалим: Адамдын жашоосунда жанындагылардын таасири жана үй-бүлөнүн орду эң маанилүү. Балдар чоңдордун жүрүм-турумунан үлгү алат, эгерде алар ырайымдуулук, боорукердик, сүйүү, сый-урмат жөнүндө сүйлөшсө, бул үй-бүлө мүчөлөрүнө таасирин берет. Үй-бүлөдө атмосфера начар, ата-энелер бири-бири менен урушса, бир туугандар бири - бирин жаман көрүп, көңүл бурбаса бири-бирине, бул дагы биздин жүрүм-турумузга ачык же ачык эмес тескери таасирин берет (адам түнт, агрессивдүү, жалгыз, сүйлөбөгөн болуп, теңтуштары дагы начар мамиле жасай башташат). Теңтуш катары биз башкача мамиле жасашыбыз керек, адамдын үстүнөн күлбөй, түшүнүүгө аракет жасоо, өзүбүздү анын ордуна коюп, шылдыңдоо, ачуулануу жакшылыкка алып барбай тургандыгын сезип көрүшүбүз керек.

Үй-бүлөдөгү мамиле этикалык нормада жана моралдык деңгээлде болсо дагы, үй-бүлө мүчөлөрү үчүн бир нече жоопкерчилик мыйзамдын чегинде каралган. Мамлекет үчүн үй-бүлөдө эмне болуп жаткандыгы маанилүү, анткени Үй-бүлө коомчулуктун ячейкасы жана коомчулук үй-бүлөдөн түзүлөт. Мисалы: үй-бүлө кодексинде ата-энелер балдарынын ар тараптуу өнүгүүсүнө шарт түзүп берүүсү, тарбиялоосу, сый-урматка үйрөтүүсү керек деп жазылган. Туура тарбиялоо деген-балага эмне керек, ал үчүн эмне жакшы экендигин

түшүнүү, аны угуу жана өнүгүүсүндөгү муктаждыктарды камсыз кылуу, аны менен сүйлөшүү жана мамиле кылуу болуп саналат.

Ата-энелерден башка балдардын дагы үй-бүлө мүчөлөрү катары өзүнүн милдеттери бар. Эгерде силер балдардын чоңу болсоңор, анда кичинекейлерге жардам берүүнү үйрөнгүлө.

Кыргыздарда төмөндөгүдөй макалдар бар:

“Аганы көрүп, ини өсөт, эжени көрүп, синди өсөт”, “Улууусун тарбияласаң, кичүүсү өзү тарбияланат”.

- Бул макалдардын маанисин кандай түшүнөсүңөр?

Жыйынтыктоо: Адамзат жашоосунда ар бир инсандын үй-бүлөсү, тууган уругу бар, тамыры болбой эл болбойт. Элде эгерде бир адам келин алса, кимдин кызы, кайсы уруудан деп сурашат. Себеби, ошол кыздын, баланын үй-бүлөсү кандай болсо, ал бала же кыз жөнүндө элдин арасында ошондой ой түшүнүктөр калат. «Ал эми ал үй-бүлө ынтымактуу, тартиптүү, эмгекчил же тескерисинче «ой, ал үй-бүлө жалкоо, ынтымаксыз» ж.б. деп сырттан жыйынтык чыгарып коюшат. Себеби, кыргыз эли ушунчалык даанышман калк. Турмуштагы окуяларды макал менен аныкташкан. Чындыгында, алдыңкы көч кайда барса, кийинки көч ошол жакка барат. Мааниси адам төрөлгөндө ак барактай тап-таза болуп жаралат. Ага кандай жазсаң, ошондой болуп калат. Ошондуктан, үй-бүлө мүчөлөрү бири-биринин алдында милдеттүү. Айрыкча ата-эне, эже, ага өзүнөн кичүүлөргө үлгү болушу керек. Ата-эненин балдарына каалары жалаң гана жакшылык. Өз баласынын туура багыт алып, өсүүсү үчүн болгон мүмкүнчүлүктөрүн жумшап, акыл-насаат айткандан тажабайт.



Баланын келечегине ата-эне жооп берет. Ата-эне баласы жаман болуп чоңойсо уятка калат.

4. Жыйынтыктоо (5 мүн.)

Мугалимге сунуш:

- Окуучуларга төмөндөгүдөй суроолорду бериңиз: Кандай сабак алдыңар жана үй- бүлөдө эмнеге көңүл буруу керек? Ата-энелер менен дагы ушундай жолугушууларды өткөрүү керекпи?
- Эгерде сабактын башында “мындай сабактарды мектепте өткөрбөө керек” деген жооптор болгон болсо, ошол окуучулардан алардын ою өзгөрүлгөндүгү тууралуу жана анын себептерин сураңыз.

Сабактын темасы:

НИКЕ ЖӨНҮНДӨ БААРЛАШУУ

Сабактын максаты:

- Нике жана анын түрлөрү жөнүндө маалымат берүү;
- Никесиз союздун кесепетин түшүндүрүү;
- Жаштарды үй-бүлө курууну алдын ала көрө билүүгө түрткү берүү.

Сабактын милдеттери:

- Окуучулардын каттоого алынбаган никенин терс кесепеттери боюнча түшүнүктөрүн кеңейтүү.
- Үй-бүлө жана нике жөнүндөгү мыйзамдарды түшүнүүгө жана инсанды сыйлоого түрткү берүү.

Керектелүүчү ресурстар: ватмандар жана маркерлер.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Көңүлдү буруу	2 мүн.
2.	Мээ чабулуу «Нике деген эмне?»	5 мүн.
3.	Кичи топтордо иштөө «Никенин түрлөрү»	20 мүн.
4.	Мини-лекция «Никеге туруу»	5 мүн.
5.	Жалпы талкуулоо	8 мүн.
6.	Жыйынтыктоо	5 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Көңүлдү буруу (2 мүн.)

Мугалим: Биздин сабактын темасы – нике жөнүндө баарлашуу. Эртеби, кечпи биз өзүбүздүн жашообузду башка адам менен байланыштырып үй-бүлө курабыз. Бүгүн силер 11-класстын окуучуларысыңар, ким билет кимиңер биринчи үй-бүлө курасыңар.

Сабакты баштаардын алдында, силердин кайсы таанышыңар, тууганыңар качан жана кайсы жашта турмуш кургандары боюнча мисалдар менен бөлүшсөңөр.

Мугалимге сунуш: Окуучулардын окуялары боюнча билишиңиз керек, мүмкүн кимдир бирөө туугандарынын турмуш кургандары боюнча айтып бергиси келип жаткандыр. Кайсы жашта турмуш кургандыгы жана алар кандай жашап жаткандыгы жөнүндө билүүңүз зарыл. Айтып берүүчү өзүн ыңгайсыз абалда сезип калбашы үчүн окуучуларга ал окуяны талкуулаганга жол бербейсиз. Бир нече окуучуга мисалдарды келтирүүгө мүмкүндүк берүү менен токтотуңуз.



2. Мээ чабуулу: Нике деген эмне? (5 мүн.)

Мугалимге сунуш:

а) Класстагыларга “нике деген эмне”, - деп суроо бериңиз.

б) Алардын жоопторунун арасынан негизгилерин ватманга же доскага жазып коюңуз (мисалы, үй-бүлө, балдар, күйөө, аял, жалпы үй ж.б.).

с) Окуучулар жазылган жана башка сөздөрдү колдонуп «нике» түшүнүгүнө аныктама беришет. Аныктама бир же эки сүйлөмдөн турушу мүмкүн. Даярдануу үчүн 2 мүнөт бериңиз.

д) Каалоочулардан өздөрүнүн аныктамаларын кезеги менен окуусун айтыңыз жана негизги жерлерин жоопторунан белгилеп, ыраазычылык билдириңиз.

е) Өзүңүздүн вариантыңызды КР нын 2003-жылынын 26-июнундагы Үй-бүлө кодексинен алынган никенин аныктамасын сунуштаңыз. Никени мүнөздөгөн негизги сөздөрдү белгилеңиз жана окуучуларга түшүнүктүү болгондугу тууралуу талкуулаңыз.

“Нике - үй бүлө күтүү максатында түзүлгөн, жубайлардын ортосундагы мүлктүк жана мүлктүк эмес мамилелерин жарата турган мыйзамда белгиленген тартипте тараптардын эркин жана толук макулдугу менен эркек жана аялдын ортосунда тең укуктуу баш кошуусу”.

ф) Класстагылардан никенин кандай түрлөрү бар, кайсы жашта никеге турат, жубайлар кандай укуктарга ээ экендиги жөнүндө сураңыз? Талкуулоонун жыйынтыгын чыгарыңыз:

Мугалим: Коомчулукта үй-бүлө куруунун бир нече түрүн айырмалашат: жарандык нике- официалдуу, мамлекеттик органда каттоого алынган нике; нике-мусулмандарда шариатка

ылайык, христиандарда чиркөөдө никелешүү; жана жарандык эмес нике же бирге жашоочулук- никени каттоого албай чогуу жашоо. Өзүнчө элге жана мамлекеттерге тиешелүү болгон никенин дагы башка түрлөрү бар. Азыр биз силер менен никенин ушул үч түрүн карайбыз жана талкуулайбыз, ал үчүн биз топтордо иштейбиз.

3. Топтордо иштөө: Никенин түрлөрү (20 мүн.)

Мугалимге сунуш:

1) Окуучуларды 3 топко бөлүп, төмөнкү тапшырманы бериңиз (топтордо иштөөгө 10 мүнөт берилет):

1-топ. Топто өзүңөрчө талкуулап, төмөнкү суроолорго жооп бергиле: Мыйзам боюнча Кыргызстандын жарандары кайсы жашта никеге тура алышат? Үй-бүлөдө ким мүлккө ээ болот? Үй-бүлө, балдар үчүн ким жоопкерчиликти алат? Ажырашуу кандай болот, жубайлардын кандай укуктары жана милдеттери бар?

2-топ. Топто өзүңөрчө талкуулап, төмөнкү суроолорго жооп бергиле: Кантип адамдар никеге турушат? Үй-бүлөдө ким мүлккө ээ? Үй-бүлө, балдар үчүн ким жоопкерчиликти алат? Ажырашуу кандай болот, жубайлардын кандай укуктары жана милдеттери бар?

3-топ. Топто өзүңөрчө талкуулап, төмөнкү суроолорго жооп бергиле: «Жарандык эмес нике» эмнени түшүндүрөт? Үй-бүлөдө ким мүлккө ээ? Үй-бүлө, балдар үчүн ким жоопкерчиликти алат? Ажырашуу кандай болот, жубайлардын кандай укуктары жана милдеттери бар? Мындай никеде ажырашуу болобу?



2) Топтор өздөрүнүн жоопторун презентациялайт, калган топтор кошумчаласа болот (ар бир презентацияга 3 мүнөт берилет).

3) Топтордо иштөөнү жыйынтыктаңыз:

«Жарандык нике жубайлардын тең укуктуулугун камсыз кылат, мүлктүк жана мүлктүк эмес мамилени жөнгө салат, ажырашуу мезгилинде жубайлар чогуу иштеп тапкан мүлктү тең бөлүштүрүүгө укуктуу. Диний ишенимге таянып никеге турууда бир тараптын укугу бузулушу мүмкүн, көбүнчө аялдын укугунун бузулушундагы өзүнүн өзгөчөлүктөрү бар. Бирок мамлекет тарабынан бардык никенин түрлөрүндө жалпы жарандык укукка кепилдик берилет, жарандык никеде жөнгө салынган, никенин башка түрлөрүндө бир тараптын кайрылуусунун негизинде сот аркылуу коргоого алынат».

4. Мини-лекция: Никеге туруу (5 мүн.)

Мугалим: КРнын Үй-бүлө кодекси боюнча никеге туруу үчүн жубайлардын өз ара макулдугу жана никелешүү жашына жетүүсү керек. Никелешүү жашы 18 жашка толук толгондон кийин башталат. Өзгөчө жагдайда гана балдарды коргоо мамлекеттик органдардын ыйгарымдуу аймактык бөлүмдөрдүн комиссиялык корутундусунун негизинде гана никеге 17 жашка толгондо турса болот. Никеге турууга мажбурлоо укук бузуу болуп саналат жана аялдын же эркектин макулдугу жок никеге турууга эч ким мажбурлабашы керек.

Азыркы мезгилде «кыз ала качуу» учурлары көбөйүп кетти. Акыйкатчы институтунун маалыматтары боюнча бир жылда 16 000дей ала качуу болот. Эч ким билбейт, канчасы өз ара

макулдашуу менен болгон, канчасы мажбурлоо аркылуу болгон. Кыргыз Республикасында кыз ала качууга 154-155- беренелери боюнча 100-500гө чейинки эсептик көрсөткүчтөрдүн өлчөмүндөгү айыпка же болбосо 10 жылга чейин кылмыштуулуктун оордугуна карай эркинен ажыратуу Кылмыш жана жаза кодексинде каралган.

Жубайлар үчүн тигил же бул никенин түрүндө никеге турууда же никени токтотууда юридикалык жана мыйзам тарабынан кандай кепилдиктер бар экенин карап чыгабыз.

Жарандык абалды каттоо органында (ЗАГС) никени каттоо жубайлардын кызыкчылыктарын жана укугун коргоо үчүн биринчи негиз болот. Жубайлардын ар бири чогуу жашап жаткандагы жалпы мүлккө тең укуктуу, балдарына жооп берет (эгерде соттун чечими менен башка нерсе каралбаган болсо), ажырашуу мезгилинде мүлктү тең бөлүүгө ишенсе болот.

Никеси катталбаганда, жубайлардын кызыкчылыктарын аз коргойт, ажырашуу мезгилинде көбүнчө аялдар кысымчылыкка дуушар болушат, себеби мүлк көп учурда эркектерге жазылат. Акыйкатчынын социалдык докладына караганда каттоого алынбаган никеде аялдарга мүлктүк укугун далилдөө кыйын. Аялдар сотко кайрылып далилдерди келтириш керек (айлык акысы боюнча маалымат, сатып алган боюнча чектер ж.б.) бирок далилдеш кыйын, эгерде күйөөсү аялдын кошкон салымын жокко чыгарса, чогуу менчикти түзүүдө келишим жок болсо ж.б. Мындай көйгөйлөрдү алдын алуу үчүн албетте, никени каттоого алыш керек бирок никени каттоого алуу бардык көйгөйлөрдү чечүү деп айта албайбыз.



5. Жалпы талкуулоо (8 мүн.)

Мугалимге сунуш:

Топтор менен төмөнкү суроолорду талкуулаңыздар:

- Азыркы учурда никенин кайсы түрү көбүрөөк жайылган? Эмне үчүн? Өздөрү окуучулар никенин кайсы түрүн тандашат эле? Эмне үчүн?
- Кайсы жашта турмуш курууга мүмкүн? Эмне үчүн?
- Ажырашуунун кандай себептерин жана кесепеттерин билесиң?
- «Ажырашуулардын кесепеттери жеке инсанга, бардык үй-бүлөнүн мүчөлөрүнө, коомго терс таасирин тийгизет» -дегенди кандайча түшүнөсүңөр?

6. Сабакты жыйынтыктоо (5 мүн.)

Мугалим:

- ◆ Окуучулар бул сабактан алынган жыйынтыктар менен бөлүшүшөт.
- ◆ Жыйынтыктоо үчүн төмөндөгү оюнду өткөрсөңүз, окуучуларга парталаш олтурган классташына «Мен бүгүн сага ... каалайм» деген сүйлөмдү улантып айтууларын сунуштаңыз: (сүйлөмдөр жалаң гана позитивдүү болуусу керек).

Мисалы:

- Мен бүгүн сага Бакыт каалайм.
- Мен бүгүн сага кутмандуу кеч каалайм.

Сабактын темасы: **МЕН ЖАНА МЕНИН ИНСАНДЫК САПАТТАРЫМ**

*Ар бир адамдын үч мүнөзү болот:
Бир мүнөздү ага башкалар жазат;
бир мүнөздү өзүнө-өзү жазат;
жана бир мүнөз өзүндө чындыгында болгон мүнөз.
Виктор Гюго*

Сабактын максаты:

- Өспүрүмдөр менен байланыш түзүү жана сабакка оң мотивация берүү;
- Окуучулардын өзүн-өзү анализдөөсүнө жардам берүү;
- Инсандын өсүшү үчүн «Мен – концепциясы» түшүнүгүнүн маанисин түшүндүрүү.

Сабактын милдеттери:

- Өзү жөнүндө билим берүү;
- Өзүн таануу машыгуусун калыптандыруу;
- Сынчыл ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү.

Керектелүүчү ресурстар: ватмандар, маркерлер.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Уюштуруу. Көнүгүү «Мактангым келбейт, бирок мен...»	5 мүн.
2.	Негизги бөлүк • Лекция • Таблицаалар менен иштөө	25 мүн.
3.	Жыйынтыктоо бөлүгү «Мен бүгүн сабакта билдим....»	10 мүн.
4.	Коштошуу адеби: «Кошунаңа жылуулук жана жылмаюу тартуула»	5 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Уюштуруу. «Мактангым келбейт, бирок мен ...» көнүгүүсү (5 мүн.)

Максаты: окуучулардын көңүлүн сабакка буруу, сабакта иштөө эрежелери менен тааныштыруу; өзү жөнүндө айтуу аркылуу жаш өспүрүмдөрдүн өзүн-өзү анализдөө жөндөмүн өнүктүрүү.

Мугалим: Окуучулар менен саламдашып, сабактын максаты, темасы жана иштөө эрежелери менен

тааныштырат (активдүү болуу, кол көтөрүү, ишенүү). Активтештирүү көнүгүүнү өткөрүүнү сунуштайт: көнүгүү «Мактангым келбейт, бирок мен...»

Окуучулар тегерек болуп турушун жана кезек менен сүйлөмдү бүтүрүүнү сунуштайт:

«Мактангым келбейт, бирок мен...»

Болжолдуу жооптор:

- «Мактангым келбейт, бирок мен эртең менен чоң-энеме чалып окуумда болгон ийгиликтерим жөнүндө айтып, аны кубанттым».



- «Мактангым келбейт, бирок мен гитарада ойной алам».

Мугалим: Бул көнүгүүнү аткаруу силер үчүн жеңил болдубу? Эгер жеңил болсо эмне үчүн, жеңил эмес болсо анда эмне үчүн?

Жыйынтыктоо:

Биз бири-бирибиз жөнүндө көп маалыматты билип алдык. Бул биз үчүн өтө маанилүү. Биз канчалык бири-бирибиз жөнүндө көп билсек, ошончолук жакыныраак болобуз жана бири-бирибизди жакшыраак түшүнөбүз.

Азыр ар бириңер мүнөзүңөр жана өзүңөр жөнүндө айтып бердиңер. Кайсы бир деңгээлде “мен киммин?”-деген суроого дагы жооп айттыңар.

2. Негизги бөлүк (25 мүн.)

Максаты: «Инсан», «инсанды үч түзүүчүсү: реалдуу, идеалдуу, күзгүдөй», «аң-сезим» түшүнүктөрү менен тааныштыруу.

Мугалим: «Мен» деген ким? (Мугалим доскада алдын ала «Мен деген ким?» деп жазылган ватманды ачат).

Болжолдуу жооптор:

- «Мен – бул менин мүнөзүм, ойлорум, сезимдерим, тынчсызданганым, дене

түзүлүшүм, арзууларым, жүрүм-турумум, каалоолорум, жан дүйнөм».

- «Мен – бул менин инсандык сапаттарым».

Мугалим: Инсан деген ким?-деген суроого психологдор ар түрдүү жооп беришет, инсан феномени түшүнүгүнө болгон психологдордун ар түрдүү жооптору, ар түрдүү ойлору аны түшүнүүнү кыйындатат. Бирок көпчүлүк аныктамаларда чындыктын негизи бар.

Инсан бул калыптанган, башкалардан айырмаланган психо-физиологиялык системанын топтому – инсандын мүнөздөрү, бул топтом адамдын ой жүгүртүүсүнүн жана жүрүм-турумунун өзгөчөлүгүн аныктайт.

Психологдор инсанды үч типке бөлүшөт:

Реалдуу мен – адамдын сырткы келбети, жүрүм-туруму, жөндөмү, сапаты, ойлору, сезимдери, баалуулуктары ж.б. жөнүндө түшүнүп билгендиги.

Идеалдуу мен – кандайдыр бир сырткы келбетке, жөндөмгө, сапатка ээ болгусу келгендиги жөнүндө каалоосу.

Күзгүдөй мен – башка адамдардын сен жөнүндө, сенин сапаттарың, жүрүм-турумуң жөнүндө элестетүүсү.

Окуучулардын таблица менен иштөөсү (таблица доскага илинет).

Реалдуу мен	“Мен чындыгында киммин?”, - деп элестетүү
Идеалдуу мен	“Мен ким болушту каалайт элем?”, -деп элестетүү
Мен - күзгүдө	“Башка адамдар мени кандай элестетет жана кабыл алат?”, - деп элестетүү

Мугалим: Таблица боюнча өзүңөр жөнүндө элестетип көргүлө. Ушул үч «мен» дегендин ичинен силер үчүн кайсынысы маанилүү жана эмне үчүн?

Мугалим: окуучуларды төмөндөгүдөй жыйынтыкка алып келет: реалдуу жана идеалдуу бири-бирине карама - каршы келет.

Мен дегендин идеалдуу жана реалдуусунун карама-каршы болушу инсандын өнүгүүсүнүн негизги шарты болуп саналат.

Инсандын өнүгүүсү келечекти кароосуна таандык, бул менин бир нерсеге умтулуум дегенди түшүндүрөт. Биз аны «Мен-концепциясы» деп атайбыз.



Ар бир адамдын өзүнүн умтуулусу, арзуулары болот жана булар биз кандайдыр бир аракеттерди жасаганда гана аткарылат.

Биз өзүбүздүн ким экенибизди, кандай болгонду каалайбыз жана башкалар биз жөнүндө кандай элестетиши мүмкүн экендигине анализ жүргүзө алышыбыз керек жана «Мен» ким жана кандай болгум келет?- деген максатты алдыга коюшубуз керек: Мындан ары максатка жетүү үчүн аракет жасоо керек.

Жыйынтыктоо:

Мугалим:

- Кандай деп ойлойсуздар «Мен-
концепциясы» түшүнүгү бизге эмне үчүн
керек?

Болжолдуу жооптор:

- «Мен – концепциясы» адамдын өзүн түшүнүү, жеке өнүгүү үчүн аткарыш планын түзүүгө жардам берет».
- «Адам өсүш керек, бул үчүн жашоосунда максат коюш керек, кантип алдыга жылуу керектигин түшүнүүсү зарыл. Эгерде мындай анализ жок болсо, алдыга умтулууга, өнүгүүгө каалоо жок болсо, анда адам бир эле ордунда тура берет, ал өспөйт, айланасындагыларга жана өзүнө-өзү кызыксыз болот».

3. Жыйынтыктоо бөлүгү. Көнүгүү «Бүгүн мен билдим...» (10 мүн.)

Максаты: кайра байланыш, рефлексия (өткөндөрдү кайталоо).

Мугалим: Ар бирибиз катарынан тегерек болуп төмөнкү сүйлөмдү толуктайбыз: «Бүгүн мен сабакта билдим...»

Айтылган сүйлөмдөр позитивдүү болуусу зарыл; сүйлөмдү улантуу окуучуларга кандайдыр бир кыйынчылык жаратпашы керек, өтө терең ойлонууну талап кылбоосу зарыл.

4. Коштошуу адеби. Көнүгүү «Кошунаңа жылмаюу жана жылуулук тартуула» (5 мүн.)

Максаты: сабакты позитивдүү жыйынтыктоо.

Мугалим: Бүгүн ар бирибиз өзүбүздү таанууга кадам таштадык. Мен биздин сабагыбызды коштошуу үрп-адаты менен бүтүрүүнү сунуштайм. Азыр туруп, кол кармашабыз, жылуулукту сезебиз, бири-бирибизге кайрымдуулук менен кубаныч импульсун жөнөтөбүз жана жылмаюу тартуулайбыз. Мен оң жакта турган кошунама жылуулук берем, ал болсо өзүнүн кошунасына жылмаюу жана жылуулук импульсун берет, ошентип андан ары улантабыз.

Сабактын темасы:

ТОЛЕРАНТТУУЛУК – ИНСАНДЫН БААЛУУЛУГУ

(Бул сабакты 16 – ноябрь -Эл аралык толеранттуулук күнүнө карата өткөрсө болот)

Сабактын максаты:

- Окуучуларды «толеранттуулук» түшүнүгү менен тааныштыруу;
- Окуучулардын толеранттуулук түшүнүгү боюнча ой жүгүртүүсүнө өбөлгө түзүү;
- Окуучулардын толеранттуу көз карашын калыптандыруу.

Керектелүүчү ресурстар: ватмандар, маркерлер.

Даярдоо иш-чаралары.

- Ватмандын чоң барагына «толеранттуулук» түшүнүгүнүн аныктамасын жазуу жана аудиторияга арткы жагын каратып доскага илип коюу керек;
- Таркатуу материалдары: Толеранттуулук деген эмне жана толеранттуулуктун түрлөрү. Тексттен караңыз.

Толеранттуулуктун аныктамасы:

- Кызматташуу, өнөктөштүк сезими;
- Башка бирөөлөрдүн оюн сыйлоо;
- Адамдык кадыр-баркты сыйлоо;
- Башкалардын укугун сыйлоо;
- Башка бирөөнү кандай болсо ошондой кабыл алуу;
- Өзүңдү башка бирөөлөрдүн ордуна коюу жөндөмдүүлүгү;
- Башкача болуу укугун сыйлоо;
- Көп түрдүүлүктү таануу;
- Башкалардын тең укуктуулугун таануу;
- Башкалардын оюна, жүрүм-турумуна, диний ишенимине сабырдуу болуу;
- Күч колдонуудан, жабыр келтирүүдөн, басмырлоодон баш тартуу.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Активдештирүү көнүгүү «Биздин кайсы жактарыбыз окшош».	10 мүн.
2.	Киришүү бөлүгү	5 мүн.
3.	Негизги бөлүк • Толеранттуулук деген эмне? • Толеранттуулуктун түрлөрү • Толеранттуу жана толеранттуу эмес жүрүм-турум • «Биздин чөйрөдөгү толеранттуулук жана толеранттуу эместик» көнүгүүсү	25 мүн.
4.	Жыйынтыктоо бөлүгү. Коштошуу адеби	5 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Активдештирүү көнүгүү: «Биздин кайсы жактарыбыз окшош» (10 мүн.)

Максаты: класста эркин, жакшы атмосфераны түзүү, бири-бирине болгон ишенимди жогорулатуу жана окуучулардын биримдикте болушуна түрткү берүү.

Окуучулар тегерек болуп олтурушат.

Мугалим: Окуучулардын ичинен бирөөсүн реалдуу же элестеткен окшоштуктарга таянып чакырат. Мисалы: «Наргиза, сураныч, ортого чык, анткени экөөбүздүн чачтарыбыздын түсү окшош экен (биз Жер планетасында жашаганыбыз үчүн же биздин боюбуз бирдей болгону үчүн)». Наргиза ортого чыгып, окуучулардын бирөөсүн окшоштуктарды айтып чакырат. Ошентип, бардык окуучу катышмайынча оюн улана берет.

Талкуулоо:

- Силер өзүңөрдү кандай сезип жатасыңар? Эмне үчүн?

Болжолдуу жооптор:

- Мен өзүмдү жакшы сезип жатам, себеби бардыгыбыз чогуу болдук;
- Мен өзүмдү жакшы сезип жатам, себеби бардыгы менин жакшы сапаттарым жөнүндө билишти ж.б.

Мугалим: Кандай жыйынтык чыгарса болот?

Болжолдуу жооптор:

- Биз азбыз, бирок биздин окшош жактарыбыз көп;
- Адамдын өзгөчөлүктөрүн байкоо керек.

2. Киришүү бөлүгү (5 мүн.)

Максаты: сабактын темасын актуалдаштыруу.

Мугалим: Сабак маанилүү күнгө – Толеранттуулуктун эл аралык күнүнө арналды. Толеранттуулуктун эл аралык күнү 1996-жылы Бириккен Улуттар Уюмунун Башкы Ассамблеясы тарабынан бекитилген. Ошол күндөн баштап 16-ноябрь ар жылы толеранттуулукка арналган эл аралык күндү, толеранттуулук түшүнүгүнүн маанисин ар бир адамга жеткире ала турган окуу мекемелеринде жана коомчулукта түрдүү иш- чараларды өткөрүү менен белгилөөгө чечим чыгарылган.

3. Негизги бөлүк (25 мүн.)

Көнүгүү: «Толеранттуулук» деген эмне?

Максаты: «толеранттуулук» түшүнүгүнүн көп кырдуулугун көрсөтүү, окуучуларга «толеранттуулук» түшүнүгүнө аныктама берүүгө мүмкүнчүлүк берүү.

Мугалим 3-4 окуучудан турган топторго бөлөт. Ар бир топ ватманга толеранттуулукка аныктама беришет. Аныктама кыска жана маанилүү болушу керек. Талкуулагандан кийин ар бир топтун өкүлү доскага аныктаманы илип, окуучуларды толеранттуулук аныктамасы менен тааныштырат.

Топтор өздөрүнүн аныктамасын окуп бүткөндөн кийин, мугалим алдын ала жазылган толеранттуулуктун аныктамасын окуучуларга көрсөтөт. Окуучулар ал аныктама менен таанышып, ага өз ойлорун айтышат.

Мугалим төмөндөгүдөй суроолорду берет:

- Ар бир аныктаманы эмне айырмалап турат?
- Ал эми бул аныктамаларды бириктирген эмне бар?



- «Толеранттуулукка» бир аныктама берсе болобу?

Мугалим ар бир окуучуга таркатуу материалдарды берет жана текстти кезек менен окууну суранат.

Толеранттуулук — башка бирөөлөрдүн жашоо образын, жүрүм-турумун, сезимдерин, ой пикирин, урп-адаттарын, диний ишенимдерин сабырдуулук менен кабыл алып, мультиэтникалык, көп маданиятуулук чөйрөсүндө туруктуу чогуу жашоо дегенди түшүндүрөт.

Толеранттуулук - бардык жарандардын ар түрдүү болушуна укугунун бар болушу, жарандык коомдук социалдык нормасы жана баалуулугу, ар түрдүү конфессиялардын, саясий, этникалык, социалдык топтордун ортосунда туруктуу гармонияны камсыз кылуу; ар түрдүү дүйнөлүк маданиятты, цивилизацияны, элди түшүнүү; ар түрдүү келбети тили, салттары, диний ишенимдери менен айырмалаган адамдарды түшүнүүгө жана кызматташууга даяр болуу.

Толеранттуулук биздин дүйнөдө ар түрдүү маданияттарга бай экендигин туура түшүнүү жана ынануу, кабыл алуу. сыйлоо үчүн билим, ачыктык, сүйлөшүү, эркин ойлоо, ыйман, ишеним жардам берет. Толеранттуулук – көп түрдүүлүктөгү гармония (толеранттуулуктун принциптери боюнча декларация 1995-ж).

Толеранттуулук бул баалуулуктардын жана нормалардын системасы. Бул системаны негизгилери булар:

- инсанды сыйлоо – ар бир адамдын улутуна, диний ишенимине жана башка мүнөздөмөлөрүнө карабай конкреттүү мүнөзү жана жүрүм-туруму үчүн баалоо;

- адам укугун сыйлоо – ар бир адам баласынын коомчулуктун моралдык жана укуктук нормаларына каршы келбеген улуттук, диний жана башка мүнөздөмөлөр боюнча өзүн алып жүрүүгө жана ой пикирин айтууга укугу бар;

- укуктук жана моралдык нормаларга каршы келбесе, башкача айтканда өтө оор күнөөгө жатпаса, башка адамдардын алсыздыгына, катчылыгына, кемчиликтерине сабырдуу болуу;

- конфликттерди күч колдонуусуз чечүү жана келишимге келүүнүн баалуулугу;

- адам баласынын жашоосунун баалуулугу жана физикалык жапа чегүүнүн жоктугу;

- укуктук нормаларды сактоо баалуулугу;

- кошо бөлүшүү, тилектеш болуу, кошо кайгыруу баалуулугу.

Толеранттуулуктун түрлөрү

- **Жыныстык толеранттуулук** – башка жыныстагы адамдарга калыстык мамиле жасоо жана аларды кандайдыр бир сапаттар боюнча кемсинтүүгө жол бербөө, бир жыныстагы адамдар башка жыныстагы адамдардан биринчи орунда болуу идеясынын жоктугу. Жыныстык толеранттуулуктун эң терс көрүнүшү бул жеке же топтук кемсинтүү, мисалы аялдарды жынысынын негизинде, эркектер аялдарга караганда жогоруда туруш керек деген божомолдоолордун негизинде жумушта, саясатта, коомдук чөйрөдө дискриминациялоо.



• **Жашына негизделген толеранттуулук** – адамдын жашына байланыштуу далилденбеген «кемчиликтерге» карай кемсинтпөө (улуу-картаң адамдардын жаштардын тажрыйбасы жана билиминин аздыгы үчүн түшүнбөстүгү, ж.б.). Жашына негизделген толеранттуулук кары адамдарды сыйлоо көп элдин маданиятына туура келет.

• **Билимге негизделген толеранттуулук** – билими жогору адамдардын билими төмөн адамдардын ой пикирине, жүрүм-турумуна түшүнүү менен мамиле жасоо. Көп учурда толеранттуулуктун бул түрү күндөлүк жашоодо көп кездешет жана билим деңгээли чечүүчү фактор катары эсептелген суроолорду талкуулоо менен байланышпайт.

• **Улутттар аралык толеранттуулук** – башка улуттагы адамдарга оң мамиле кылуу, улуттун жеке өкүлдөрүнүн кемчиликтерин жана терс жүрүм-турумун бардык улутка тиешелүү кылбоо, кандай гана адам болбосун «улуттук айыпсыздыкты урматтоо» позициясы менен мамиле жасоо.

• **Расалык толеранттуулук** – башка расадагы адамдарга терс же алдын ала жаман ойлордун жоктугу. Расалык толеранттуулуктун терс көрүнүшү бул расизм - расалык принциптерге таянып, кандайдыр бир раса башка расаларга караганда үстөмдүк кылат деген ойдо дискриминациялоо.

• **Диний толеранттуулук** – ар түрдүү конфессиялардын ынанымдарына, динчилдигине, динге ишенген жана ишенбеген адамдар тарабынан, ар түрдүү

конфессиялардын өкүлдөрү тарабынан түшүнүү менен мамиле жасоосу. Конфессиялар аралык толеранттуулуктун жоктугунун терс көрүнүш- бул экстремисттик жол аркылуу берилген диний фанатизм болуп саналат. Диний фанатизм - кандайдыр бир диндин урп-адаттарын, баалуулуктарын, ишенимин таратуу. Диний фанатизм бир дин башка диндерге караганда жалгыз, ал гана туура жана бардык адамдар ошол динди тутуш керек дегенди түшүндүрөт.

• **Географиялык жайгашуусуна негизделген толеранттуулук** – адамдын жашаган жерине карата шаардык, айылдык, башка райондон, региондон, мамлекеттен деген бөлүүлөргө жол бербеген мамиле.

• **Социалдык класстар аралык толеранттуулук** – ар түрдүү мүлктүк катмарлардын өкүлдөрүнө сабырдуулук менен мамиле жасоо, байлар кедейлерге, кедейлер байга.

• **Физиологиялык мүнөздөргө негизделген толеранттуулук** – майып, оорукчан, келбетинде кемчиликтери бар адамдарга түшүнүк менен мамиле жасоо. Билим жагынан төмөн катмардагы мектеп окуучулары жана бала бакчадагы балдарды изилдегенде бул түр эң маанилүү ж.б.

• **Саясий толеранттуулук** – Ар түрдүү партиялардын жана уюмдардын иш-аракеттерине, ой пикирлерине сабырдуу мамиле кылуу. Саясий толеранттуулуктун жоктугу- фашизм жана саясий репрессияларды жүргүзүү саясаты болуп саналат. Фашисттик идеология мамлекет башкача ойлонгондор, расаны тазалаш үчүн, жарандардын жашоосун көзөмөлдөө үчүн



күрөшүш керек дегенди түшүндүрөт; эркин шайлоо өткөрүүгө тоскоолдук кылуу; маалымат эркиндигине чек коюу, саясий оппоненттерин же официалдуу бийлик менен макул болбогондорду ырайымсыздык менен жазалоо; сырткы саясий толеранттуулук бул мамлекеттерге, элге болгон мамиле Бириккен Улуттар Уюму тарабынан бекитилген ынанымдардын - принциптердин негизинде болгон мамиле. Сырткы саясий толеранттуулуктун жоктугу - бул империализм- бул элдин башка элдердин байлыгын жана ресурстарын контролдоо үчүн көз каранды кылышы.

• **Тилге негизделген**

толеранттуулук – башкалардын тил маданиятына жана силерди түшүнбөгөн адамдарга сый мамиле жасоо.

Мугалим: Төмөндөгү суроолор боюнча талкуу жүргүзөт:

• Азыркы учурда толеранттуулук темасы актуалдуубу? Эгерде «ооба» десеңер, анда эмне үчүн?

Толеранттуу жана толеранттуу эмес жүрүм-турум.

Максаты: Толеранттуу эмес жана толеранттуу жүрүм-турумга түшүнүк берүү, окуучулардын толеранттуу аң-сезимин калыптандыруу.

Мугалим: Толеранттуу эмес дегенди кандай түшүнөсүңөр?

Мугалим аныктама берет:

Толеранттуу эмес деген бул башка адамды кабыл албоо, башка адамдар менен бирге жашоого даяр болбоо; Толеранттуулук эмес жүрүм-турум агрессивдүүлүк жана конфликт аркылуу көрүнөт.

Мугалим: Толеранттуу жана толеранттуу эмес жүрүм-турумдун белгилерин айтабыз.

Доскага эки ватман илинет жана мээ чабуулу аркылуу сапаттар жазылат.

Толеранттуу жүрүм-турум	Толеранттуу эмес жүрүм-турум
• Башкалардын оюн сыйлоо; • Ак тилек каалоо; • Чогуу бир нерсени аткаруу; • Түшүнүү жана кабыл алуу; • Сезгичтик жана билүү үчүн тырышчаак болуу; • Башка бирөөнүн көңүлүн кароо; • Ишеним; • Кечирүү; • Өзүн алып жүрүү жөндөмдүүлүгү; • ?	• Башкалардын оюн түшүнбөө; • Тоготпоо; • Өзүмчүлдүк • Эгоизм; • Кыжырдануу; • Кайдыгерлик; • Барк албагандык; • Сабырсыздык; • Агрессивдүү болуу; • ?

Көнүгүү: «Биздин чөйрөдөгү толерантуулук жана толеранттуулук эместик».

Мугалим: Кандай ойлойсуңар, толеранттуулук жана толеранттуу эместик түшүнүктөрүн «коом» түшүнүгүндө колдонсо болобу?

- Кандай коомдо жашайсыңар? Мисалдарды келтиргиле.

- Биздин коомдо адамдардын толеранттуу жүрүм-турумунун мисалдарын байкагансыңарбы?

Мугалим: Сабакта кандай жаңы нерселерди алдыңар? Биздин сабактан кандай жыйынтыктарды чыгарсак болот?

Мугалим жыйынтык чыгарат: эң негизгиси силер адептүүлүктүн алтын эрежени эстеп калышыңар керек: «Башкалардын сага кандай мамиле жасашын кааласаң, сен дагы аларга ошондой мамиле жасашың керек» биз ошондо гана биздин коом толеранттуу болот деп, ишеним менен айта алабыз.

4. Жыйынтыктоочу бөлүк (5 мүн.)

Көнүгүү: “Бул эң сонун!”

Максаты: Өзүнө - өзү баа берүүнү жогорулатуу, топтордон колдоо алуу, рефлексия.

Мугалим: Окуучуларды тегерек болуп туруусун суранат.

- Азыр биздин арабыздан бирөөсү чыгат жана толеранттуу адамдын сапаттарына тиешелүү болгон өзүнүн жактырган сапатын айтат (Мисалы, «Мен башкаларды уга билем», «Мен тартышып жатканда ал адамга макул боло алам»). Ар бир окуучу ушинтип айтканда, тегерек болуп турган окуучулар баш бармагын көтөрүп, хор менен «Бул эң сонун!» деп айтышат.

Катышуучулар тегерекчеге кезектешип чыгышат.

Коштошуу адеби.

Максаты: окуучулардын чогуу, бирге экендигин сезүүгө жардам берүү.

Окуучулар колдорун бири-биринин ийиндерине коюп хор менен «Биз биргебиз, бизге эң жакшы!» деп айтышат.



Сабактын темасы:

КОНФЛИКТ ЖАНА АНЫ ЖЕҢҮҮНҮН ЖОЛДОРУ

Талаштан тактык жаралат.
Макал

Сабактын максаты:

- «Конфликт» түшүнүгүнө аныктама берүү;
- Конфликт жөнүндө билимин кеңейтүү;
- Конфликттерге туура мамиле жасоо жөндөмүн өнүктүрүү.

Сабактын милдеттери:

- Конфликттин инсандын өнүгүүсүнө оң жана терс таасири боюнча анализдөө;
- Адамдын эмоционалдык чөйрөсүнүн маанилүүлүгүн жана ал чөйрөнүн конфликтке таасир берүүсүн көрсөтүү;
- Топтордо иштөө жөндөмүн өнүктүрүү.

Керектелүүчү ресурстар: флипчарттар, маркерлер.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Уюштуруу учуру. Активдештирүү көнүгүү «Кичинекей трамвайлар»	5 мүн.
2.	Киришүү: «Үч позиция»	10 мүн.
3.	Негизги бөлүк: • «Конфликт» түшүнүгүнө аныктама берүү • «Конфликттин оң жана терс жактары» көнүгүүсү • Сүйлөшүү-бул конфликтти жөнгө салуу ыкмасы	25 мүн.
4.	Жыйынтыктоо.	3 мүн.
5.	Коштошуу адеби. «Ритм» көнүгүүсү.	2 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Уюштуруу учуру. Активдештирүү көнүгүү (5 мүн.)

Максаты: окуучулардын сабакка көңүлүн буруу, талкуулоо үчүн эркин абалды түзүү.

Мугалим: Балдар, келгиле биз бир оюн ойнойлу. Бардыгыңар тегерек болуп олтургула. Бир стул бош калат. Кимдин сол жагында бош стул турган болсо ошол адам оюнду баштайт. Ал жанындагы бош стулга олтуруп, «Мен кетип бара жатам» деп айтат. Кийинки катышуучу жанында калган бош стулга олтурат дагы «Мен дагы» деп айтат.

Үчүнчү катышуучу: «Мен коён менен» деп жанындагы бош стулга олтурат. Ал эми төртүнчү катышуучу айтат: «А мен олтурам...» (катышуучулардын арасынан каалаганынын атын айтат). Кимдин атын айткан болсо, ал ошол бош стулга олтурганы аракет кылат жана ошентип башынан кайталана берет.

2. Киришүү бөлүгү. «Үч позиция» (10 мүн.)

Максаты: окуучулардын көңүлүн сабактын максатына жана темасына буруу.

Мугалим: Силер өзүңөрдү кандай сезип жатасыңар?

Бул активдештирүү көнүгүү абдан позитивдүү болду, ал мага ээленген орун пикир келишпестикке, талаш-тартышка алып келген адамдардын жашоосундагы эпизоддорду элестетти. Класста, маршруткада, кинодо ээленген орун конфликттин себеби болуп калышы мүмкүн.

Класстын периметрине карай бир катарга тургула. Айланаңарды карасаңар ар кайсы жерде барактарда сөздөр жазылган:

Макул көрөм
Билбейм
Макул көрбөйм

Социалдык жашоодо болгон конфликт көрүнүшүнө кандай карайсыздар, ошого карап орундарды ээлөөңөрдү суранам. Эгерде макул көрсөңөр, анда «макул көрөм», эгерде макул көрбөсөңөр «макул көрбөйм», эгерде билбесеңер «билбейм» деген карточкалардын жанына тургула.

Окуучулар: Окуучулар бөлмөдө басышып, ушул көрүнүшкө болгон мамилесине жараша өз орундарын ээлешет.

Мугалим: Конфликтти макул көргөн топтун мүчөлөрүнөн эмне үчүн бул орунду тандагандыгын түшүндүрүүңөрдү суранат элем. Андан кийин мугалим ар бир топтун кезектешип түшүндүрүүсүн суранат. Эгерде окуучулар «макул көрөм» деген карточкага турушпаса, анда «макул көрбөйм» деген позицияда тургандар менен талкуулайт.

Мугалим: Бул көнүгүүдөн кандай жыйынтык чыгарса болот?

Окуучулар: Мүмкүн болгон жооптор: ар бир адамдын өз тажрыйбасына байланыштуу конфликт жөнүндө өзүнчө түшүнүгү бар.

3. Негизги бөлүк (25 мүн.)

Максаты: «конфликт», конфликттин «конструктивдүү» жана «деструктивдүү» жактары, конфликт деструктивдүү болбош үчүн адамдын жүрүм-туруму кандай болуш керек экендиги жөнүндө талкуулоо.

3.1. «Конфликт» түшүнүгүнө аныктама берүү (5 мүн.)

Мугалим: Доскада турган аныктаманы окуйт.

Конфликт – бул ар түрдүү бири-бирине дал келбеген максаттары, кызыкчылыктары жана көз караштары бар адамдардын же топтордун кагылышуусу.

«Конфликт» деген сөз латын тилинен которгондо «кагылышуу» дегенди түшүндүрөт. Англис сөздүгүндө «конфликт»: күрөшүү, кагылышуу, макул болбоо, кастык, оппозиция дегенди түшүндүрөт.

Конфликттин себептери төмөндөгүлөр болушу мүмкүн



- Максаттары ар түрдүү;
- Маалыматтын жетишсиздиги;
- Төмөн деңгээлдеги жүрүм-турум маданияты;
- Ресурстардын жетишсиздиги.

3.2. Көнүгүү «Конфликттин оң жана терс жактары» (15 мүн.)

Мугалим: Конфликт чындыгында боло турган көрүнүш катары ар түрдүү көз

караш менен караганда анын оң жана терс жактарын тапса болот.

Мугалим окуучуларды эки топко бөлөт. Биринчи топ мээ чабуулу аркылуу флипите конфликттин мүмкүн болгон оң жактарын жазышат, ал эми экинчи топ конфликттин терс жактарын жазышат. Бул көнүгүүгө 5-7 мүнөт берилет.

Окуучулар жазган жумуштарын презентация кылышат.

Болжолдуу жооптор:

Конфликттин оң жактары:	Конфликттин терс жактары:
Конфликт көмүскөдө турган мамилени көрүүгө мүмкүнчүлүк берет	Ар түрдүү ооруларга алып келүүчү терс эмоциялар.
Конфликттерди чечүү муктаждыгы инсандын өнүгүшүнө алып келет	Мамиленин кыйын болушу
Конфликт – көнүп калган нерсеге болгон көз карашыңды кайра карап чыгууга түрткү берет	Адамдар арасындагы өздүк жана ишке байланыштуу мамиленин бузулушу, тартиптин төмөндөшү. Жалпысынан алганда социалдык - психологиялык климаттын начарлашы
	Жеңгендер же жеңилгендерди душман катары көрүү
	Ар бир тарап өздөрүнө башкаларды кошуп, кичинекей конфликт чоңго айланат
	Конфликттерди ый, стресс коштойт
	Абал кайрадан кайталана берсе зордук-зомбулукка алып келет

Мугалим: Конфликттердин оң жана терс жактары бар. Азыр силер конфликттин терс жактарына көбүрөөк көңүл бурдуңар. Анткени биздин жашообузда конфликттер көп учурда жамандыкка алып келет. Биз конфликттерди башкарганды билишибиз керек.

Социалдык жашоодо конфликттер керектүү көрүнүш экендигин түшүнүүңөрдү каалайм. Конфликттерсиз жашоо жокко эсе. Ар бирибиз ар кандай конфликттерге учурайбыз: өзүбүз менен өзүбүз, башка адамдар менен. Ар биринен биз ар кандай тажырыйба алабыз, ошондуктан конфликттер биздин инсан катары өзүшүбүзгө түрткү берет.

3.3. Конфликтти жөнгө салуу ыкмалары: Эмоционалдык кызуулукту басаңдатуу жана сүйлөшүү жөндөмдүүлүгү

Мугалим: Конфликттерди жөнгө салууда ар түрдүү ыкмалар бар.

Сиздер билгендей эле конфликттерге негизинен «түрткү берген күч» терс (негативдүү) сезимдер – эмоциялар болуп саналат. Адамды акыл башкарбай, негативдүү эмоциялар башкарса, анда анын зыяны чоң болушу мүмкүн. Ошондуктан, конфликттерди жөнгө салууда эмоциянын күчөшүн төмөндөтүү биринчи маселе болуп саналат. Биринчиден, өзүңдөн баштоо керек-ошол абалга болгон өзүңдүн жүрүм-турумунду жана мамилеңди өзгөртүүң керек.

Конфликтти жөнгө салуудагы дагы бир ыкма - бул сүйлөшүү болуп саналат. Бирок конфликттүү абалда сүйлөшүү кыйын жана жагымсыз болот. Ошол кездеги чыныгы сезимдерди билдирүү жана айтуу биз үчүн кыйын болот жана биздин сезимибизди башкалар түшүнбөйт деп кыжырланабыз.

Сүйлөшүү натыйжалуу болуш үчүн ачык болуш керек жана башкалар эмнени айтып жаткандыгын угуу керек. Конфликттер көбүнчө биз башкалардын ой-пикирин билебиз деген ойдо болгондо чыгат. Диалог аркылуу жай сүйлөшмөйүнчө биз өзүбүздүн сунуштарыбыз жаңылыш болгондугун түшүнө албайбыз.

Мисалы, сүйлөбөө ар түрдүү абалды түшүндүрөт: ачууланууну, чарчагандыкты, нааразычылыкты, уялып кысылууну жана тамак ооругандыкты.

Ал эмне үчүн унчукпай жаткандыгынын себебин андан сурап гана биле алабыз.

Ошондуктан, конфликттер аз болуусу үчүн бири-бири менен сүйлөшүүнү үйрөнүү керек, көңүл коюп угууну жана ачык сүйлөөнү билүү керек.

Эгерде, силер ушул эки ыкмага үйрөнсөңөр: өзүңөрдүн эмоцияңарды башкара билесиңер жана натыйжалуу сүйлөшө алсаңар, анда конфликттүү абалдан позитивдүү чыга аласыңар.

4. Сабакты жыйынтыктоо (3 мүн.)

Максаты: алынган билимди текшерүү.

Мугалим: Мен сүйлөмдүн башын окуйм, а силер ал сүйлөмдү бүтөсүңөр.

- Конфликт – бул.....
- Конфликттин конструктивдүү тараптары – бул....
- Конфликттин деструктивдүү тараптары – бул....
- Сүйлөшүү жардам берет.....
- Конфликттерди конструктивдүү чечүү үчүн төмөндөгүлөрдү жасай жана билиш керек...

5. Коштошуу адеби. Көнүгүү «Ритм» (2 мүн.)

Максаты: класстагыларга биримдикте болуу сезимин сезүүгө мүмкүнчүлүк берүү, көнүгүүнү позитивдүү бүтүрүү.

Мугалим: Бардыгыңар тегерек болуп тургула. Алып баруучуну тандагыла. Алып баруучу кол чабат, ал эми калганы аны туурайт. Алып баруучу ар кандай кылып кол чапса болот жана калган катышуучулар аныкындай жасаш керек. Кийинчерээк алып баруучуну алмаштырса болот.







2 – БӨЛҮМ

10-КЛАССТАР
ҮЧҮН ТАРБИЯЛЫК
СААТТАР



Сабактын темасы:

АДАМГЕРЧИЛИК

Сен башкалардан өзүңө кандай мамилени
кааласаң, башкаларга дал ошондой мамиле кыл.
Макал

Сабактын максаты:

- Окуучуларда адамгерчилик тууралуу, ошондой эле адеп-ахлак, жакшылык (кайрымдуулук), айлана чөйрөдөгүлөргө карата ак ниеттик нормаларын калыптандыруу;
- Өзүңдүн ички дүйнөң адамгерчилик баалуктары менен канчалык түрдө дал келгендиги тууралуу окуучулардын түшүнүүсүнө шарт түзүп берүү;
- Окуучулардын абалды (кырдаалды) талдоо ыктарын өөрчүтүү.

Жабдуулар: флипке тартылган адамдын келбетинин сүрөтү, «гуманизм» түшүнүгүнүн аныктамасы, кырдаал тууралуу жазылган 4 барак.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	«Көзүңдү жап» машыгуусу	3 мүн.
2.	«Адамгерчиликтүү адам» көнүгүүсү	10 мүн.
3.	«Турмуштагы кырдаалдар» көнүгүүсүн	15 мүн.
4.	«Мектепке кабыл алуу» ролдук оюнунун көнүгүүсү	15 мүн.
5.	Коштошуу адеби	2 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. «Көзүңдү жап» машыгуусу (3 мүн.)

Максаты: тынчтык жана гармония тууралуу окуучунун ички туюмун сыноо үчүн оң атмосфераны түзүү.

Мугалим: жымжырттыкка бөлөнөбүз. Ыңгайлуу олтурабыз, белиңер түптүз болсун, чыңалуу жок, ар нерсеге алагды болбой көзүңөрдү жапкыла, оюңарды оң нерсеге бургула. Элестеткиле, силер боорукер сезимди толтуруу менен дем алганыңарда жарыкты таза аба менен жутасыңар, демиңерди чыгарганда, тынчсыздануудан акырын чыга баштайсыңар.

Оң маанидеги ойлорго көңүлүңөрдү бургула:

- Тынчтык, тынчтык, бардык жерде тынчтык. Сенде тынчтык, менде тынчтык!
- Жарыктык, жарыктык, бардык жерде жарыктык. Сенде жарыктык, менде жарыктык!
- Сүйүү, сүйүү, бардык жерде сүйүү. Сенде сүйүү, менде сүйүү!

Талкуулоо:

- Силер эмнени сездиңер?
 - Тынчтык, жарыктык жана сүйүү – булар кандай түшүнүктөр? Адамдын турмушунда алар кандай ролду аткарат?
- Жыйынтыктоо: Оң маанидеги ойлор жана көңүлдөр бизде жакшылык жасоо тилектерибиңди ойготот.

2. «Адамгерчиликтүү адам» көнүгүүсү (10 мүн.)

Максаты: адамгерчиликтүү адамдын сапаттарын калыптандыруу, анын сөлөкөтүн түзүү.

Мугалим: флипке тартылган адамдын бой келбетин көрсөтөт.

- Бул адам тууралуу эмнени айтсак болот?

Болжолдуу жооптор:

- Бул адам – болгону сөлөкөт, бул тууралуу биз эч нерсе айта албайбыз;
- Ал кандай болушу мүмкүн? Келгиле аны боорукер адамдын сапаттары менен сыйлайлы?

Мугалим: адамдын келбетине окуучулар сунуш кылган сөздөрдү жазабыз:

Жардамын аябаган боорукер, кайрымдуу, ызаны, кубанычты тең бөлүшөт, түшүнөт, тилектеш, көңүлдүү, шайыр ж.б.

Жыйынтыктоо: Боорукер адамдын бардык жакшы сапаттары адамгерчиликтүү адамдын негизин түзөт. Эгерде адамга силер атап өткөн сапаттар дал келсе, анда ал адамгерчиликтүү адам болуп саналат.

«Гумандуу» - деген сөз латын тилинен которгондо «адамгерчиликтүү» дегенди билдирет.

Мугалим көнүгүү үчүн багыт берет:

- Класс 4 топко бөлүнөт;
- Ар бир топко адамдын сөлөкөтүн тартуу тапшырмасы берилет жана символдору аркылуу (жүрөк-боорукер, көз-дүйнөнү көрүүгө жардам берет жана башкалар), адамгерчиликтүү адамдын образын түзүү;

- Ар бир топ өзүнүн тапшырмасын адамгерчиликтүү адам кандай болуусу керек экендиги тууралуу презентация жасап берет.

Жыйынтыктоо: Адам келбети гана эмес, бардык жагынан сонун болушу керек, өзүнүн кылык-жоругу, иш-аракети менен.

3. «Турмуштук кырдаалдар» көнүгүүсү (15 мүн.)

Максаты: адамдарга карата адамгерчиликте көрсөтүп берүүгө машыктыруу.

Мугалим: биз адамдарга кандай мамиле кылсак, биздин көңүлүбүз, окуубуз, жумушубуз, турмушубуз ошого байланыштуу болот. Орой сөз биздин жаныбызды «жарадар» кылат, мындан сырткары, кимге сүйлөсөк, ошол адамдын да жанын кейитет. Биз досторубузга, ата-энелерибизге, мугалимдерге, апаларга, жакшы көргөн адамыбызга көңүлдү чөктүрө турган сөздөрдү көп айтабыз.

Мен силерге бир кырдаал тууралуу айтып берейин, силер аны караштырып (топто иштөө) жана адамгерчиликтүү, боорукер, ырайымдуу адам, мындай кырдаалда кандай таасир эте алат, кандай иш аракет жүргүзөт, бул адамга кандай жардам бере тургандыгын сунуштайсыңар.

«Ыйлаган кыз» тууралуу кырдаал.

Биринчи сабактын башталарына беш мүнөт убакыт калганда баары класста олтурушкан. Наргиза акыркы болуп класска кирди. Анын өң-түсү капалуу, көздөрүнөн жаш куюлган.

-Эмне сенин көздөрүң жашылданып турат?- деп катуу сурады Эльвира.

-Сага эмне болду? Айтчы, сени ким капа кылды? Айтчы, айтчы, айтып берчи! -деп Замира чуркап келди.

-Эмне болду? Эмне үчүн көз жашыңды төгүп жатасың? - деп баары чурулдашып кыйкырышты.

Суроо: Адамгерчиликтүү адам эмне кылмак эле?

1. «Оорукчан классташ кызга билдирүү» тууралуу кырдаал.

Ангина дартына чалдыктым, мага эч ким келген жок жана телефон чалышпады. Мен жалгызмын, кечинде ызама чыдабай ыйлап да жибердим. Бир мезгилде классташ досумдан билдирүү келди. Мен өтө кубандым! Мен билдирүүнү ачтым, анда мугалим мага берген тапшырма бар экен. Болгону ушул. Менин досторум жок экенин түшүндүм. Бул ангинадан да жаман нерсе болду.

Суроо: Адамгерчиликтүү адам эмне кылмак эле?

2. «Буту оорукчан кыз» тууралуу кырдаал.

Мектептин коридорунда эмнелерди гана көрбөйсүң! Тепкичтен буту оорукчан кыз түшүп келе жатат. Артындан башка кыздар аны «Тезирээк түш, кыйшык» деп шаштырып жатышты.

Суроо: Адамгерчиликтүү адам эмне кылмак эле?

3. «Телефондогу кырдаал» тууралуу сөз.

Эркин партасынын астынан башка бирөөнүн телефонун таап алды, алдында эч ким жок эле. Мугалимге берейин деп ойлоду, бирок айнып калып, өзүнүн баштыгына салып койду.

Көп күндөр өттү. Эркин бир жерде кымбат баалуу тумасын унутуп калды. Баштыгын карады, ал жерде тумасы жок болуп чыкты. Бир кезде телефонун унутуп калган бала кирди да, Эркинге тумакты берди. Бала коридордон таап алган экен. Эркин уят болду.

Суроо: Адамгерчиликтүү адам эмне кылмак эле?

Талкуулоо:

- Адамгерчилик кылуу иш жүзүндө оңойбу?
- Кээ бир турмуштук кырдаалдарда боорукер, адамгерчиликтүү болууга эмне тоскоолдук кылат?

Жыйынтыктоо: Кээ бир учурларда биз, күнүмдүк күн менен жашайбыз, бүгүн жакшы, макул деп, а эртең Кудайдын буюрганы болот дейбиз же мага жакшы болду, башкарлар мени кызыктырбайт дейбиз. Айланаңарды карагылачы - канча жакыр, оорукчан, жалгыз бой адамдар бар, аларга биз жардам беришибиз керек, ошондо биздин жаныбыз жай алат, биздин турмуштагы жашообуз жеңил болот.

4. «Мектепке кабыл алуу» ролдук оюну (15 мүн.)

Мугалим: силер мектептин мугалими болуп иштейсиңер жана педагогикалык кеңеште «Англис тилин тереңдетип үйрөнүү үчүн 9-класска кимди кабыл алуу боюнча суроону чечишиңер керек. Баары 6 арыз келип түштү. Болгону бир баланы гана кабыл алыш керек». Өзүңөрдүн жеке адеп-ахлактык категорияны эске алып, сунушуңарды бергиле жана аны негиздегиле.

Көнүгүүгө мугалим багыт берет:

- Мектептеги орунга «талапкерлер» деген жазуусу бар баракты алдын ала илет.
- Класс 3 топко бөлүнөт;
- Даяр болгон соң ар бир топ презентация жасайт.

Мектептеги орунга «талапкерлер».

1. Кыз шаардын башка районунда жашайт. Мектептин жанында анын чоң

энеси жашайт. Кыз табигый кубулуштар предметинен жакшы баага ээ.

2. Бала мектептин жанында жашайт. Короодогу бардык достору ушул мектепте окуйт жана ушул мектепке келип окууну чечти.

3. Кыз башка шаардан көчүп келди. Ата-энеси дипломаттар. Англис тилинде жакшы сүйлөшөт. 3 айдан кийин башка мамлекетке кетишет.

4. Бала мурда ордунда калган. 4 окуу предметинен канааттандыруу эмес баалары бар. Милиция бөлүмүнүн эсебинде турат. Мектептин жанында жашайт.

5. Бала айылдан көчүп келген, англис тилин мурда окуган эмес. Мектептин жанында жашайт. Селсаяктыкка жантайма түрү бар.

6. Кыз – кичинесинен бери майып. Окуу предметтеринен 4-5 деген бааларга окуйт. Жалгыз апасы тарбиялайт. Мектептин жанында жашайт.

Мугалимге сунуш: талкуулоо учурунда топтор бир-бириңер менен талашып тартышпоо туралуу презентациянын алдында окуучуларга айтып коюу керек. Баарынын оюн угуу керек, корутундуну ар ким өзү чыгарат. Кыска жана нуска сүйлөө керек. Мисалы, «Биз ойлойбуз, №6 талапкерди тандоо керек, анткени оорусунун айынан алыскы ийримге келе албайт, үйү да мектептен алыста турат»

Жыйынтыктоо: Ар бириңер өзүңөрдүн оюңарды жакшы негиздеп бердиңер. Мындан кандай жыйынтык чыгарса болот, бардык адамдар түшүнүүгө жана жардамга муктаж, аларды уга билүү керек жана кырдаалды эске алып жардам берүү зарыл. Адамгерчиликтүү адамдын негизги сапаты мына ушунда.

5. Коштошуу адеби (2 мүн.)

Максаты: сабакты оң маанайда бүтүрүү.

Мугалим төмөндөгү сүйлөмдү кошумчалоону сурайт:

1 катар. Мен түшүндүм, эмнени.....

2 катар. Мен аракет кыламын.

3 катар. Мен эч качан.....

Жыйынтыктоо: өзүңдө адамгерчиликтүү, боорукер, тилектеш болуу, кайрымдуу болуу, ырайымдуу сапаттарды калыптандыруу керек. Жакшылык дайыма жакшылык менен кайтат. Бул талашсыз чындык.

• Мугалим баарына жалпы айтууну сунуш кылат:

**Мен сабактан
БООРУКЕРДИК сезим менен кайтып жатамын!**



Сабактын темасы:

ӨЗҮН-ӨЗҮ СЫЙЛОО. МЕНИН УКУГУМ ЖАНА МИЛДЕТТЕРИМ

УКУК БОЮНЧА ДАТАЛУУ КҮНДӨРДҮН КАЛЕНДАРЫ:

2001–2010-ж.ж. – Планетадагы балдардын кызыкчылыгы үчүн тынчтыктын жана зомбулуксуздуктун эл аралык он жылдыгы.

1-июнь – Эл аралык балдардын укугун коргоо күнү.

4-июнь – Агрессиянын курмандыгы болгон балдардын эл аралык күнү .

20-ноябрь – Дүйнөлүк балдар укугунун күнү.

10-декабрь – Адам укугу күнү.

5-май – Кыргыз Республикасынын Конституция күнү.

Сабактын максаты:

- Окуучуларды адам укугунун негизги жоболору, балдардын укугу боюнча эл аралык жана мамлекеттик документтер менен тааныштыруу;
- Өзүнө жана башкаларга болгон урматтоого негизделген принциптер жана өзүңдү-өзүң урматтоонун сырткы элементтери боюнча түшүнүк берүү;
- Кандай гана адам болбосун ал өзүн-өзү урматтоого жана айланадагы адамдардын урматтоосуна укугу бар экенин негиздөө.

Даярдоо иш-чаралары:

Үч окуучуга көрүнүш даярдоону сунуштоо (сценарийдин тексттин сабактын иштелмесинен караңыз).

Керектелүүчү ресурстар: 5-6 карточкаларды (окуучулардын санына жараша) даярдоо, «Өзүнө болгон ишенимин бекемдөө» оюнунда колдонула турган карточкаларга бирден төмөндөгү сүйлөмдөрдү жазуу.

1. Барак аласыңар, тоголоктоп ыргытасыңар. Эй, бала, баракты алып бер! - деп өтүп бараткан балага айтасыңар.
2. Эй, акчам пирожкиге жетпей жатат, беш сом бер, угуп жатасыңбы?
3. (Рюкзагты алып) Бул рюкзагты бекитип кой, (класстагы окуучунун атын айтып) издесин өзүнүн рюкзагын, математикада тамашалап көрөбүз.
4. Бүгүн алтынчы сабактан кийин бардыгыбыз качабыз, уктуңарбы?
5. Сенин саатың барбы (телефон, наушниктер, ручка, саат)? Кана көрөйүнчү, (алып көрөт) Жакшы нерсе го (наушниктер, ручка, сааттар ж.б.), болду, меники болот!!!
6. Үй тапшырмасын жаздыңбы? Жазсаң, көчүргөнү бересиң.

- Карточкаларда балдардын укугу боюнча документтердин аталышы бар:
 - Адам укуктарынын жалпы декларациясы;
 - Балдардын укугу боюнча декларация;
 - Кыргыз Республикасынын Конституциясы.
- Жарандардын милдеттери («Сабакты жыйынтыктоо» бөлүгүнөн тексттин караңыз).

Сабактын планы:		
№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Киришүү бөлүгү. «Мен укуктуумун, мен укуктуу эмесмин»	5 мүн.
2.	Негизги бөлүк: - «Сенин укугуң конвенциясы» мини-лекция - Интерактивдүү маек «Өзүн-өзү урматтоо деген эмне?» - Кырдаалды талдоо жана ага баа берүү - Өзүнө болгон ишенимди бекемдөө - Ролдордо ойноо: «Өзүмө болгон ишенимди бекемдейм»	30 мүн.
3.	Жыйынтыктоо: - Ачык микрофон - Коштошуу адаби	10 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Киришүү бөлүгү (5 мүн.)

Максаты: окуучуларды жаңы теманы түшүнүүгө даярдоо.

Мугалим: Окуучулардын тегерек болуп турушун, эмнеге укуктуу жана эмнеге укуктуу эместиги боюнча бирден сүйлөм айтуусун суранат.

Болжолдуу жооптор:

- «Мен өзүмдүн ой пикиримди айтканга укуктуумун»;
- «Закондорду бузганга укугум жок».

Жыйынтык: Ар бир адам өзүнүн жана башка адамдардын укугун билүүсү керек. Ошентип, мугалим сабактын темасын жана максатын окуучуларга айтат.

2. Негизги бөлүк (30 мүн.)

2.1. «Сенин укугуң боюнча конвенция» мини-лекция.

Максаты: окуучуларга адам укугу боюнча эл аралык жана мамлекеттик документтер жөнүндө маалымат берүү.

Адам укуктары негизги укук болуп саналат, ал бардык элде болуш керек. Адам укуктары адам баласына эркин

жашоого, коомдук жашоого катышууга, өзүнүн дараметин жогорулатууга мүмкүнчүлүк жана адамдарга сый-урмат, адилеттүү мамиле жасоого кепилдик берет. Биз адам баласыбыз жана ал укуктарды тартып алууга болбойт, ошондуктан бизде адам укугу бар. Силер кайсы бир мамлекеттин жарандары болгонуңар үчүн эмес, адам болгонуңар үчүн укугуңар бар. Адам укугу дүйнө жүзүнүн кайсы гана жери болбосун бардык адам баласы үчүн бирдей, мындайча айтканда жалпы. Бул адам укугу улутуна, расасына, диний көз карашына, жынысына, жашына жана башка айырмачылыктарына карабай бардыгына тиешелүү. Адам укугун бузуу-бул аны адам катары көрбөй мамиле жасоо дегенди түшүндүрөт. Негизги принцип бул укуктун улуулугу. Адам баласында болгон айырмачылыктарга карабай бардыгы мыйзамдын алдында бирдей.

Адам укугу бекитилген азыркы замандагы негизги документ – бул адам укугу боюнча жалпы декларация болуп саналат, ал 1948-жылы Бириккен Улуттар Уюму (БУУ) тарабынан иштелип чыккан жана кабыл алынган.



Ар бир адам баласынын төмөндөгүдөй укуктары бар: билим алууга, жашоого, азыктанууга, мыйзам чегинде тең мамилеге, саламаттыкты сактоого, адилеттүү сот, шайлоого, эркин ой пикирин айтууга, эркин дин тутууга, мүлккө ээ болууга, басмырлануудан коргонууга, коомчулуктун маданий жашоосуна катышууга укуктуу.

1996-жылы 2-мартта Кыргыз Республикасы Бириккен Улуттар Уюмуна мүчө болуп кирген. Кыргызстан адам укугун сактоо боюнча негизги эл аралык конвенцияларды бекиткен. Бириккен Улуттар Уюму өлкөдө адам укугу сакталып жаткандыгын текшерет. Мамлекет өлкөдө адам укугунун сакталышына, корголушуна, аткарылышына жоопкерчиликтүү.

Кыргыз Республикасынын Конституциясы боюнча адам укугу жана эркиндиги негизги баалуулук болуп саналат жана мыйзам чыгаруу, аткаруучу бийликтин, жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүнүн маанисин жана мазмунун аныктайт. Кыргыз Республикасынын Конституциясы жарандарынын ар-намысын, кадырын сыйлоо укугуна, тең укуктуулук, жынысына, расасына, улутуна, диний көз карашына, динге ишенүү эркиндиги боюнча басмырланбаганга кепилдик берет.

Мугалим: Балдардын дагы укугу бар. Алардын кандай укугу бар?

Болжолдуу жооптор: жашоого, билим алууга укуктуу....

Мугалим: Балдардын укугу боюнча конвенцияда бала жашоого, ата-эненин камкордугуна, медициналык жардам алууга, билим алууга, эс алууга укуктуу. Бардык балдар эркин жүрүүгө жана ой пикирин эркин айтууга укуктуу. Бардык балдар жеке жашоого, ар тараптан

өнүгүүгө укуктуу. Эч кайсы бала кыянат мамилеге, зордук-зомбулукка, кемсинтүүгө кабылбоосу керек жана ар бир бала кадыр-баркын урматтоого укуктуу. Бүгүнкү күндү ушул урматтоо укугуна арнайбыз. Бардык ушул укуктар эл аралык документте, Балдардын укугу боюнча конвенцияда жазылган.

2.2. Интерактивдүү маек «Өзүн-өзү урматтоо деген эмне?»

Максаты: өзүн-өзү урматтоо дегенге түшүнүк берүү.

Мугалим: Ар бир бала урматка укуктуу. Бирок, сени урматташ үчүн сен өзүңдү өзүң урматташың керек. Бул сөздү кандай түшүнөсүңөр?

Болжолдуу жооптор:

- Өзүн-өзү урматтоо - бул адам өзүн-өзү сыйлагандык;
- Ата-энени, үй-бүлөнү сыйлагандык;
- Адам өзүн аны сыйлагандай, урматтагандай алып жүрүүсү.

Мугалим: Кандай ойлойсуңар, өзүн-өзү урматтагандык адамга эмне берет?

Болжолдуу жооптор:

- Өзүн-өзү урматтаган адам, башкалардын ой-пикиринен көз каранды болбойт, дайыма өзүнүн пикири болот.
- Өзүн-өзү урматтоо бул ишенимди жана токтоолукту берет;
- Өзүн-өзү урматтаган адам эч кимди туурабайт;
- Өзүн-өзү урматтаган адам башка бирөөлөрдү дагы урматтай билет.

Мугалим: Өзүн урматтаган адамдар ар дайым аракет кылат. Алар дайыма өзүнө-өзү ишенет, өздөрүнүн укугун, ой пикирин коргошот. Өзүңдү өзүң урматтоого жана сый-урматка ээ болууга аракетсиз жетише албайсың. Өзүңө өзүң ишенүүң зарыл.

2.3. Кырдаалды талдоо жана ага баа берүү. «Өзүнө болгон ишенимди бекемдөө»

Мугалим: Окуучулардын жашоосунан алынган мисалдарда адамдардын жүрүм-турумунун чегин көрсөтүү

Мугалим: Психологдор ар бир адам эле өзүнө болгон ишенимди бекемдей ала албай тургандыгын байкашкан. Мен силерге үч өспүрүм балдар катышкан көрүнүштү көрүүнү сунуштайм. Эмне жөнүндө сүйлөшүп жаткандарын уккула, балдардын жүрүм-турумун байкагыла жана ким өзүнүн ишенимдерин ырастай алат, ким ырастай албагандыгы боюнча жыйынтык чыгаргыла.

Азамат: (уялбастан, агрессивдүү). -Тест тапшырып жатканда мен сени менен олтурам! (Мырзанын желкесине урат)

Мырза: -Эмне үчүн?

Азамат: -Мен сенден көчүрөм!

Мырза: -Менин жоопторум туура эмес болуп калышы мүмкүн!

Азамат: -А сен туурасын жаз. Аракет кылсаң, алгебра сабагында дагы көчүрөм!

Арген: (токтоо) -Алгебрада ар түрдүү вариант болот.

Азамат: -О! Анда сен мен үчүн чыгарып бересиң! Түшүндүңбү?

Арген: (токтоо) -Эч нерсени түшүнгөн жокмун, сен үчүн мен эч нерсе жасабайм.

Азамат: -Эмне? Сен эмне деп сүйлөп жатасың?

Арген: (токтоо) -Жок, мен жөн эле каалабай жатам.

Мугалим: Кандай ойлойсуңар ким өзүнө болгон ишенимди бекемдеп жатат, ким өзүнө болгон урматты көрсөтүп жатат?

Болжолдуу жооптор:

- Мырза абдан пассивдүү, өзүнө болгон

ишенимди ырастаган жок, күчү барга баш ийип, кечке кечирим сурап, башкаларга караганда өзүн төмөн коюп жатты;

- Азамат өзүн өтө агрессивдүү алып барды. Өзү жөнүндө гана ойлоп, башкаларды сыйлабай кемсинтти;

- Арген өзүнүн укугун коргоду, башкалардын укугун басмырлаган жок, ал өзүнүн оң жана терс сезимдерин айтты, өзүнө ишенди.

Мугалим: Силердин байкооңордон жыйынтык чыгарабыз. Азамат өзүнө болгон ишенимди бекемдеш үчүн бирөөнү кемсинтүүсү керек. Өзүн-өзү сыйлабаган, өзүнө ишенбеген адамдар өздөрүн ушундай алып жүрүшөт. Бул өзүнө болгон ишенимди бекемдөөнүн жаман жолу, эгерде ага каршылык болсо, анда курулай өзүн-өзү урматтоосу жокко учурайт.

Мырза өзүн коргой албайт, ал өзүн-өзү урматтоого татыктуу эмесмин деп ойлойт. Бул туура эмес.

Адам баласы болуп жаралгандыгы үчүн кандай гана адам болбосун ал урматка татыктуу.

Ал эми Арген болсо, психологдордун оюу боюнча өзүнө болгон ишенимди туура бекемдеди. Ал башка бирөөлөрдүн укуктарын басмырлабай, токтоо жана ишенимдүү өзүнүн оюн айтып жатат жана ошол эле мезгилде өзүн кемсингендей сезген жок.

- Бул жүрүм-турумдун кайсы стилине жакыныраак?

- Мырзанын ордунда болгонду каалайт белеңер?

- Өзүн-өзү урматтоого тарбиялоо үчүн Мырзага кандай кеңеш берет элеңер?

Болжолдуу жоопторду доскага жазуу:

- Мугалимге жана ата-энеге арыздануу;
- Чоң агасынан же классташтардан капа кылган адам менен «маселени териштирүүнү» сурануу;



- Спорт менен машыгуу;
 - Бокс боюнча чемпион болуу;
 - «Жок» деп айтууга үйрөнүү;
 - Коркунучту жеңүү;
 - Башкалардын оюн эске алуу;
 - Сүрөт тартуу, музыка, бий менен алектенүү;
 - Кандайдыр бир иште биринчи болуу.
- Мугалим:** Бизде 9 пункттан болгон план түзүлдү (сүйлөмдүн санына карай). Бул пункттарды биз кандай атайбыз?

Болжолдуу жооптор:

- Кантип күчтүү жана көз карандысыз боло алабыз?
- Өз ишенимдерин бекемдөө же өзүнө ишенүү планы;
- Кандай ойлойсуңар пландан өзүнө болгон ишенимди бекемдебеген пункттарды алып коюш керекпи?

Болжолдуу жооптор:

- 1-жана 2-пункттарды алып ташташыбыз керек. Адам өзүнүн ишенимин өзү бекемдеш керек, башка бирөөлөргө ишенбей. (талкууласа болот).
- 4-пунктту алып коюш керек. Бардыгы эле боксер же чемпион боло албайт. (талкууласа болот).
- 3-8- пункттарды алып коюш керек. Адам баласы башка кызыктуу жана пайдалуу нерселер менен алектенип, өз ишенимдерин бекемдесе болот.

Мугалим: Кандай ойлойсуздар, бул планга төмөндөгүдөй пункттарды киргизсе болобу? «Кымбат телефонду сатып алуу» же «Кымбат кийим кийүү».

Болжолдуу жооптор:

- Албетте, кимдин кымбат телефону болсо, ал өзүн-өзү сыйлагандык болуп саналат;
- Кымбат кийим өзүн-өзү урматтаганы үчүн керек, ким өзүн-өзү урматтабаса анда начар кийинет;

- Кымбат кол телефон урмат алып келбейт, баары бир кимдир бирөөнүн кол телефону кымбатыраак болот;
- Кымбат кийим кийинүү бул аздык кылат, анткени сени аны өзүң иштеп алган жоксуң, аны ата-энең сатып алып берген.

Мугалим: Мындай пункттар өзүн-өзү урматтоо үчүн керек эмес деп айткандарга мен кошулам, адам баласы өзүн урматтоосу керек, кымбат кийим кийгендиги же кымбат телефонду колдонгондугу үчүн эмес, ал адам болгону үчүн урматтоо керек.

2.4. Ролдордо ойноо: «Өзүмө болгон ишенимди бекемдейм»

Максаты: кырдаалдарды түзүү.

Мугалим: Балдар «Өзүмө болгон ишенимди бекемдейм» деген ролдордо ойноочу көнүгүүнү аткарабыз. Анда 2 топто 5-7 адамдан катышат. Биринчи топ «Чабуул» деп аталат. Ким ушул топко катышат?

Доскага 5-7 адам чыгат.

Биринчи топ түзүлдү, силер Азаматтын ролун ойнойсуңар, анын ролу агрессивдүү, өзүнө-өзү ишенген, орой, өзүнө болгон ишенимди бекемдеш үчүн дайыма айланасындагыларды басмырлайт. Силердин тобуңардын ар бир мүчөсү бирден фраза алып айтат.

Мугалим топтун ар бир мүчөсүнө сүйлөмдөр жазылган карточкаларды берет:

1. Барак аласыңар, тоголоктоп ыргытасыңар. Эй, бала, баракты ал! - деп өтүп бараткан балага айтасыңар

2. Эй, акчам пирожкиге жетпей жатат, беш сом берчи, угуп жатасыңбы?



3. (Рюкзакты алып) Бул рюкзакты бекитип кой, (окуучунун атын айтып) издесин өзүнүн рюкзагын, математикада тамашалап айтабыз!

4. Бүгүн алтынчы сабактан кийин бардыгыбыз качабыз, уктуңарбы?

5. Сенин саатың барбы (телефон, наушниктер, ручка, саат)? Кана көрөйүнчү, (алып көрөт) Жакшы нерсе го (наушниктер, ручка, сааттар ж.б.), болду меники болот!!!

6. Үй тапшырмасын жаздыңбы? Көчүргөнү бересиң.

Топтун өкүлдөрү атаандаштарына чабуул кыла турган фразалар менен таанышканча, экинчи топту түзөбүз. Ким катышканды каалап жатат?

Доскага 5-7 бала чыгат.

Бизде экинчи топ да түзүлдү – ал «Коргонуу» тобу. Аргендин ролун аткарууга туура келет. Алар токтоо, ишеничтүү, Азаматтын сөзүнө татыктуу жооп беришет. Бул сөздү алар өздөрү ойлоп табышат.

Топторду 2 катарга тизилүүсүн сурануу. Мен «Чогулгула!» деп айтсам, эки топтон биринчи адам ортого чыгып, жанаша турушат. Мен «Ринг» деген сөздү айтсам, «Чабуул» тобунун мүчөсү өзүнүн сөзүн айтат. Ошол эле мезгилде «Коргонуу» тобунун мүчөсүнөн жоопту угабыз. Ал эми калган балдар байкоочу-эксперт болушат, көнүгүүнүн акырында өздөрүнүн «Коргонуу» тобунун мүчөлөрү өздөрүнө болгон ишенимди бекемдей алгандыгы тууралуу ойлорун айтышат.

Көңүл бургула! Топтор даярбы?

Мугалим жана окуучулар ушинтип аткарышат.

Мугалим: Чогулгула! (2 окуучу чогулат, бири-биринин жандарына турушат)

Мугалим: Оюнду баштайбыз!

Бир окуучу сүйлөмдү окуйт, экинчи жооп берет жана экөө тең катардын акыркы тарабына турушат. Мугалим бардыгы өздөрүнүн ролдорун аткарып бүтмөйүнчө, ошентип көнүгүүнүн ар бир кадамын аткарат.

Мугалимге сунуш:

Мугалим этият болуусу зарыл, биринчи топто экинчи топтун балдарына караганда күчтүү балдар болуп калбаш керек. Биринчи топко – (чабуул койгон топко) пассивдүү, алсыз балдарды алыш керек, алар дагы күчтүү болуу кандай болгондугун сезүүсү зарыл. Аларга сөздөрдү катуу жана ишеничтүү айтуу боюнча кеңеш бериңиз. Экинчи топко – (коргонуу тобуна) күчтүү, башкаларды басынтканды жакшы көргөн балдарды алуу керек, алар дагы басмырлоо кандай болот экендигин сезүүсү керек.

Мугалим: Эки топтун окуучуларына суроо берет: Сиз кандай ойлойсуз? Эмне үчүн? Андан кийин байкоочулардан сурашат: «Коргонуу» тобунун жообу боюнча эмне айта аласыңар?

«Коргонуу» тобуна окуучулар өздөрүнүн сын пикирин айтат.

Мугалим: Тилекке каршы кээ бир балдар коргонуунун ордуна кайра айыптап киришет, токтоолукту, ишенимди көрсөткөндүн ордуна агрессивдүү, орой жооп беришет. Мүмкүн кимдир бирөө өзүнөн мындайды байкагандыр?

«Коргонуу» тобунун мүчөлөрү өздөрүнүн пикирин айтышат.

Мугалим: Бул көнүгүүдөн кандай жыйынтык чыгарса болот?



3. Жыйынтык чыгаруу (10 мүн.)

3.1. «Ачык микрофон» көнүгүүсү

Максаты: кайтарма жооп алуу, теманы эске тутууга үндөө.

Мугалим: Балдар, бүгүнкү сабактан эмнени билдиңер? Кандай ачылыштарды жасадыңар?

Болжолдуу жооптор:

- Ар бир адам баласы өзүн урматтоосу керек экендигин билдик;
- Адам баласы адам болгону үчүн өзүн-өзү урматтоосу керек;
- Ким өзүн урматтаса, ал башкаларды дагы урматтайт;
- Урмат-сыйга татыктуу болуш үчүн, ал биринчи өзүнө-өзү ишениш керек;
- Башка бирөөлөрдүн эсебинен өз ишенимдерин бекемдөөгө болбойт;
- Биз адам укугу жана балдардын укуктары жөнүндө билдик;
- Эгер биз ар бирибиз негизги адам укуктарын билсек, анда биз аны натыйжалуу колдоно алабыз. Биз өзүбүздүн жүрүм-турумубүздүн чегин так билишибиз керек жана ал чектен өтүп кетпешибиз зарыл, башка бирөөнүн укугун басмырлабашыбыз керек. Адам укугун билүү менен биз башка бирөөлөргө урмат менен мамиле жасасак, башкалар дагы бизди урматтайт.

Мугалим: Доскага алдын ала жазылган текст менен ватман илинет:

Жарандардын милдеттери:

- *Ар бир жаран мыйзамды урматтоого милдеттүү;*
- *Ар бир жаран жаратылышты коргоого милдеттүү;*
- *18 жашка толгон бала Ата-Мекенди коргоого милдеттүү;*
- *Балдар ата- энесине камкордук көрүүгө милдеттүү;*
- *Ар бир жаран билим алууга милдеттүү.*

3.2. Коштошуу адеби: «Кошунаңа жылуулук жана жылмаюу тартуулоо»

Максаты: жакшы эмоцияларды пайда кылуу жана сабакты жакшы бүтүрүү.

Мугалим: Бардыгыңар туруп, кошунаңардын колун кармап, бири- бириңердин көзүңөргө карап жылмайгыла.



Сабактын темасы:

КЕСИП ЖАНА АДИСТИК

Кең келечектүү кесип болбойт, келечеги кең адис болушу мүмкүн.
Макал

Сабактын максаты:

- Кесиптер жөнүндөгү билимди актуалдаштыруу;
- Чоң класстагы окуучуларды кесипти түшүнүп тандоосуна багыт берүү;
- Кесиптин мүнөздөмөлөрү менен жөндөмдүүлүктү, шыкты салыштыруу жана айкалыштыруу.

Алдын ала даярдануу: Окуучулардын кызыкчылыктарын, жөндөмдүүлүгүн, шыгын аныктоо үчүн сурамжылоо.

Керектелүүчү ресурстар: Ватмандар, маркерлер, «Аукцион» өткөрүү үчүн балка (көрсөткүч таякчаны же сызгычты колдонсо болот).

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Уюштуруу. Көнүгүү «Аукцион».	10 мүн.
2.	Негизги бөлүк: • Мини-лекция: - Кесиптик билим - Кесиптердин түрлөрүн талкуулоо • Көнүгүү «Мен жана менин жөндөмдүүлүгүм»	30 мүн.
3.	Жыйынтыктоо	5 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Уюштуруу. Көнүгүү «Аукцион» (10 мүн.)

Максаты: Кесиптер дүйнөсү боюнча жалпы маалыматтуулуктун деңгээлин оңой жана эркин аныктоо.

Мугалим: Сабактын темасын айтат жана окуучулар үч топко бөлүнөт. Ар бир топко ватмандарды жана маркерлерди берет. Топтор кесиптердин аттарын жазышып жана аларды окушат. Кайсы топ балка үчүнчү жолу урулганга чейин көп кесиптин аттарын атаса, ошол топ жеңишке ээ болот.

Мугалим: төмөндөгү суроолорду берет:

- Силердин көңүлүңөрдү тарткан кандайдыр бир кесиптик чөйрө барбы?
- Эмне үчүн силер бул чөйрөнү тандадыңар?
- Бул ишкердик чөйрөнүн артыкчылыктарын айта аласыңарбы?
- Тандалган кесипке ээ болуу үчүн кандай кадамдарды жасоо керек?
- Профессионалдык ишкердикте ийгиликтерге жетүү үчүн эмнелерди жасоо керек?



Жыйынтыктоо: Профессионалдык ишкердиктин максаты - өзүнүн үй-бүлөсүнө кам көрүү үчүн каражат табуу, коомчулукка жана мамлекетке пайда алып келүү.

Мугалим: Бизге жашоодо дайыма тандаганга туура келет: кийим сатып алганда, достошкондо, кечелерге барууда ж.б. Кээ бир тандоо оңой болот, кээ бирлери кыйын болот.

- Оңой болгон жана тоскоолдуктарды жаратпаган тандоого мисал келтиргиле (кийим, тамак тандоо).

- Келечекте так калтырган, тагдырына кийин таасир берген жана аны түзгөн тандоого мисал келтиргиле (жубай тандоо, кесип тандоо).

- Акыркы учурда тандоого эмне тоскоолдук жаратат? (өзүңдүн талантыңды таануу, материалдык көйгөйлөр).

- Эмне үчүн жашоодо тандоо маанилүү болуп саналат?

- Тандаганга айланадагы кимдер жардам бериши мүмкүн? Кимдин оюу силерге маанилүү?

(ата-энелер, мугалимдер, классташтар).

- Тандоого ким жоопкерчиликтүү? (ар бир адам өзү).

Жыйынтыктоо: Кесипти жана профессионалдык чөйрөнү тандоо татаал жагдай жана көптөгөн факторлорду эске алуу керек. Булар жөнүндө сабакта сүйлөшөбүз.

2. Негизги бөлүк (30 мүн.)

Максаты:

- Кесиптик чөйрө эмне экендигин түшүндүрүү;
- Кыргыз Республикасынын билим берүү системасынын мазмунун берүү;
- Кесиптердин түрлөрү жөнүндө маалымат берүү;

- Окуучуларга тигил же бул кесиптин талаптары жана мүнөздөмөлөрү боюнча туура түшүнүк берүү.

2.1. Мини-лекция.

Кесиптик билим

Мугалим: Эгерде адам жашоосунда кандайдыр бир бийиктиктерге жетүү жана кесип тандоо, карьера жасоо максатын койсо, анда ал сөзсүз профилдик билим алышы керек. Бул үчүн кесиптик билим берүү системасы бар.

Кыргыз Республикасында кесиптик билимдин деңгээлдери.

Кыргыз Республикасында билим берүү системасында үч деңгээл бар: орто, орто кесиптик, жогорку кесиптик билим.

Орто билим: Толук орто билим этабы жогорку мектепке жол ачат, эки жылдын ичинде жалпы билим, профилдик орто мектептерде, гимназияда, лицейде окутулат. (10-11-окуу жылдары).

Орто кесиптик билим алуу: Кесиптик билим берүү окуу жайларынын негизгилери жогорку квалификациялуу жумушчуларды даярдаган кесиптик лицейлер, училищалар болуп саналат. Бул окуу жайлар төмөнкү звенодогу квалификациялуу жумушчуларды жана кызматкерлерди даярдашат.

Училищада жана лицейде окуу мөөнөтү тандаган квалификацияга байланыштуу жана бир жылдан төрт жылга чейин болот. Көбүнчө күндүзгү окуу формасы болот.

Кесиптер: электрик, жыгач уста, медайым, тигүүчү ж. б.

Азыркы мезгилде мамлекет квалификациялуу кадрларга муктаж жана бул кесиптер актуалдуу, керектүү болуп жатат.

Жогорку кесиптик билим алуу: Кыргыз Республикасындагы институттар, университеттер, академиялар.

Алар жогорку звенодогу адистерди даярдашат. Бүтүрүүчүлөрдүн квалификациясы ар түрдүү: бакалавр-жалпы даярдык деңгээлинде болот, магистр- специализациясы бар тигил же бул багытта даярдыктан өтөт. Жалпы республикалык тестирлөөнүн жана конкурстук негизде кабыл алынат (жогорку окуу жайга карайт). Окуу формасы: күндүзгү, сырттан окуу, кечки бөлүм, экстернат.

Талкуулоо:

Мугалим: Билим деңгээлин кайсы критерийлерге карай тандайт? (мүмкүн болгон жооп: кесип тандоодон, кесипти алуудагы убактылуу мезгилден)

- Карьерада бийиктикке жетүү үчүн кайсы деңгээл жардам берет? (мүмкүн болгон жооптор: карьерада өсүш үчүн бардык деңгээл жардам берет).

Мугалимге сунуш: Кайсы гана билим болбосун жашоодо ийгиликтерге жетсе боло тургандыгын окуучуларга түшүндүрүү. Эмгек рыногунда көбүнчө жогорку билимди талап кылбаган кесиптерге көп төлөнөт жана керектүү. Бирок, билимди жогорулатууга аракеттенүү мактоого татыктуу.

Жыйынтыктоо: Жакшы айлык акыга жана сый-урматка чыныгы ишмерлер гана татыктуу.

Кесиптердин түрлөрү

Мугалим: Ишкердик чөйрөнү тандоо үчүн кесиптердин өзгөчөлүктөрү жөнүндө түшүнүк болушу керек жана өзүңдүн мүнөзүң жана жөндөмдүүлүгүң менен салыштырылышы керек. Бул үчүн бизге кесиптерди тандоо боюнча психологиялык тесттер жардам берет. Классификациянын негизинде эмгектин предмети жатат, мындайча айтканда,

бул адис ким менен эмне менен иштейт. Бул кесипке эмне талап кылынат активдүү болуубу, тез реакция кылуубу, мобилдүүлүкпү, тил табышуубу же чыдамдуулукпу, тыкандыкпы, анализдөө жөндөмдүүлүгүбү, фантазиябы, элестетүү жөндөмдүүлүгүбү?

**Белгилүү россиялык психолог
Е.А. Климов кесиптердин төмөнкү
түрлөрүн сунуштаган.**

«Адам - адам»

Ишмердүүлүк дайыма адамдар менен байланышууну талап кылат. Профессионалдык чөйрө - медицина (дарыгерлер, медайымдар), билим алуу жана тарбиялоо системасы (мугалимдер, тарбиячылар, тренерлер), тейлөө сферасы (парикмахер, стилист, сатуучу), менеджмент-башкаруу (менеджер, интервью алуучу), юриспруденция (адвокат, тергөөчү), мамлекеттик кызмат (эл менен иштеген чиновниктер, укук коргоо органдарынын өкүлдөрү, администратор) кирет.

Талкуулоо:

Мугалим: Кесиптерге дагы
мисалдарды келтиргиле (күтүлүүчү
жооптор официант, соода, жарыя жана
камсыздандыруу агенти).

Мугалим: Бул жумуш орундарына ээ болуу үчүн кандай сапаттар керек? (күтүлүүчү жооптор: сабаттуу сүйлөө, чыр-чатаксыз мамиле, ачык айрымдуулук).

Жыйынтыктоо: Өзүңөрдүн аргументтериңерди далилдей жана адамды ишендире алсаңар, боло турган адекваттуу эмес реакциядан коркпосоңор, адамдар менен оңой тил табыша алсаңар, анда силерге бул кесип туура келет. Эгерде мындай жөндөмдүүлүгүңөр жок болсо, анда үйрөнүшүңөр керек.

«Адам-техника»

Ишкердик техникалык процесстерди тейлөө иш-аракеттерин билдирет - монтаж, ондоо, кураштыруу, техникалык түзүлүштөрдү ишке киргизүү. Булар башкаруу жана аткаруу звеносундагы кесиптер болушу мүмкүн. Мисалы, инженер-конструктор станоктун проектисин жасайт, мастер - куруучу аны чогултуп, бузулбай иштеп жаткандыгын карайт, уста аны колдонот, мындайча айтканда станоктун жардамы менен жумуш иштерин жасайт. Жумушчу специалисттер - айдоочу, механик, электрик, жыгач уста ж. б.

Талкуулоо:

Мугалим: Бул түргө дагы кандай кесиптерди киргизсе болот? (күтүлүүчү жооптор: жыгач уста, фрезеровщиктер)

Мугалим: Бул жумуш орундарына кандай сапаттарга ээ болуу зарыл? (күтүлүүчү жооптор көңүл коюу, эмгекке болгон жөндөмдүүлүк, так илимдерди билүү).

Мугалим: Техника менен иштөөнү каалагандар барбы жана эмне үчүн?

Жыйынтыктоо: Профессионалдык ишкердүүлүктүн бул түрүнө туура келүү үчүн, бул сферада чоң илимий базага ээ болуу керек, образдык ой жүгүртүү керек (жогорку башкаруу звено - инженерлер, конструкторлор кирет) механизмдердин иштөө схемасын билүү керек, ийкемдүүлүк, жакшы реакция, координация жана практикалык тажрыйба талап кылынат.

«Адам - системалык белги»

«Системалык белги» деген түшүнүктү талдайбыз. Системалык белги – маалыматты берүү жана алуу, иштеп чыгуу үчүн колдонулган белгилердин топтому. Мисалы, тил, алфавит

(тамгалар), математикалык формулалар (сандар), эсептөө системасы (коддор), схемалар, чиймелер, карталар (сызыктар), үн сигналдары (үндөр) жана түстөр, жарыктар системалык белги болуп саналат. Ар бир системалык белги белгилерден жана алардын аткарылышындагы белгилүү бир эрежелерден турат. Белгилерди, алардын системасын, иштөө принциптерин изилдеген атайын семиотика илими бар.

Мындай кесиптерге төмөнкүлөр кирет: котормочу, тексти басуу – тамгалар менен текстти түзүшөт же өзгөртүшөт; бухгалтер, IT-специалист, кассир, брокер – сандар, коддор, символдор менен иштейт. Үн сигналдары менен радисттер, телефондор жана кол телефондордун специалисттери иштешет; карталардын схемасы менен картографтар, мебелди жасоо боюнча конструкторлор, ландшафт дизайнерлери ж.б. кирет.

Талкуулоо:

Мугалим: Ушул түргө тиешелүү болгон кесиптердин аттарын айтыңыз (күтүлүүчү жооптор корректор, архитектор).

Мугалим: Бул кесипке ээ болгон адам кандай мүнөздөргө ээ болуусу керек? (күтүлүүчү жооптор логикалык жана абстрактуу ой жүгүртүү жөндөмдүүлүгү керек)

Жыйынтыктоо: Ушул кесиптин профессионалы болуш үчүн, тырышчаактык, тактык жана көңүл буруу жөндөмдүүлүгү, операцияларды жасоодо тыкан, кылдаттык талап кылынат.

«Адам - көркөм образ»

«Көркөм образ» деген түшүнүктү карайбыз. Адабият сабагында силер бул түшүнүк менен таанышкансыңар. Бул эмнени түшүндүрөт?

Философиялык энциклопедиялык сөздүк бул түшүнүккө мындай аныктаманы берет: «Көркөм образ – белгилүү бир эстетикалык идеалдын позициясы тарабынан искусстводо обьективдүү чындыкты чагылдыруунун формасы. Башка сөз менен айтканда мындай кесип искусство чыгармаларын жаратуу, каалаган нерсени көрүү же чындык чагылдырылган искусствонун жемиши. Композиторлор, искусство адамы, сценаристтер, журналисттер, сүрөтчүлөр, жазуучулар жана башкалар жашоодо болгон нерселерди чагылдырып көрсөтүшөт. Бул түрдүн прикладдык кесиптерде дагы образды көрүп аткарат: зергерлер, дизайнерлер, тигүүчүлөр, өсүмдүктөрдү өстүрүүчүлөр ж.б. Чыгармачылыкта ийгиликтерге жетүү үчүн өнүккөн элестетүү, кыялдануу болуш керек, образдар менен элестетүү, укмуштай сезимге ээ болуу керек жана аларды ишке ашыра билүү керек. Бул кесипте көп нерсени талант чечет.

Талкуулоо:

Мугалим: Дагы кайсы кесиптер бул түргө кирет (күтүлүүчү жооптор режиссерлор, музыканттар, актерлор, аниматорлор, блогерлер)?

Мугалим: Бул кесипке таланты жок эле ээ болуу менен ийгиликке жетишүүгө болобу (күтүлүүчү жооп өтө кыйын, мүмкүн эмес)

Жыйынтыктоо: окуучулар бул кесипке ээ болуу үчүн талант керек экендиги боюнча жыйынтыкка келишет.

«Адам - жаратылыш»

Бул чөйрөдө иштеген адамдар жаратылышты жактырат. Жактыруу бул – алар үчүн жаратылыштын өнүгүү ченемдерин изилдөө, жаратылыш менен адамдын ортосундагы мамиледеги гармонияны жаратуу. Изилдөө предмети

– тирүү жана тирүү эмес жаратылыш, жаныбарлар, өсүмдүктөр, өстүрүү жана буларга кам көрүү. Кесиптердин мисалдары - агроном, зоолог, эколог, геолог, фермер ж.б. Бул чөйрөдө ийгиликке жетүү үчүн кылдаттуулук, закон ченемдүүлүктү белгилөө жана логикалык ой жүгүртүү жөндөмдүүлүгү болушу керек.

Талкуулоо:

Мугалим: Ушул түрдүн дагы кесиптерин айткыла ветеринар, кинолог).

Мугалим: Кандай мүнөздүү сапаттар керек? (жаратылыш дүйнөсүн жакшы көрүү)

Жыйынтыктоо: Билим алуунун деңгээлдери менен тааныштыңар, кесиптердин түрлөрү жөнүндө маалымат алдыңар, азыр кесипти тандоодо эске ала турган силердин жөндөмдүүлүгүңөр боюнча сүйлөшөлү.

2.2. Көнүгүү: «Мен жана менин жөндөмдүүлүгүм»

Мугалим: Сабактын башында сурамжылоодон өттүңөр, анкеталарды анализдөөгө даярдангыла.

Сурамжылоо

Тапшырма: Керектүү жоопторду тегерек кылып белгилегиле (сабактын астында аткарылышы керек).

Сен кичине кезиңде жакшы көргөнүң чынбы?

- 1) кыймылдуу оюндарды ойногонду;
- 2) оюндарды ойлоп табуу жана аларды башкаруу;
- 3) шашки жана шахматта ойноону;
- 4) оюнчуктарды сындырууну жана ичинде эмне бар экендигин кароону;
- 5) ырларды окууну жана ырдоону;
- 6) тааныбаган адамдар менен сүйлөшүүнү жана суроолорду берүүнү;
- 7) жомокторду же аңгемелерди укканды жана чыгарууну;
- 8) тартканды жана байкаганды;
- 9) китептерде сүрөттөрдү көпкө чейин көргөндү;

Сага азыркы учурда жагабы?

- 10) спорттук мектепте, секцияларда же физкультура сабагына катышуу;
- 11) уюштуруу иштерине жоопкерчиликти өз ыктыярдуулук менен алуу;
- 12) балдарга математикадан маселелерди чечүүгө жардам берүү;
- 13) белгилүү жана ойлоп табуулар жөнүндө окууну;
- 14) өздүк көркөм чыгармачылыкта катышуу;
- 15) көйгөйлөрдү талдоодо башкаларга жардам берүү;
- 16) искусство боюнча жаңы нерселерди билүү жана үйрөнүү;
- 17) көркөм студияда, көркөм кружоктордо алектенүү;
- 18) эркин темада дил баян жазуу

Өзгөчө ырахат аласыңарбы?

- 19) спорттук мелдештерде катышуудан;
- 20) адамдарды коюп, жумуштарды бөлүштүрүүдөн;
- 21) кыйын математикалык маселелерди чыгаруудан;
- 22) күнүмдүк жашоодо колдонулган электро жана радио приборлорду оңдоодон;
- 23) сахнада ойноодон;
- 24) адамдар менен сүйлөшүүдөн;
- 25) жаңы музыкалык инструмента жана чыгармалар менен таанышуудан;
- 26) көркөм көргөзмөлөргө баруудан;
- 27) эпизоддон же китептен окуган окуяны же жашоодон көргөндөрдү айтып берүүдөн.

Сени көбүнчө тартат:

- 28) көп убакытка чейин физикалык көнүгүүгө;
- 29) сенин тырышчаактыгыңды жана демилгени талап кылган топтогу иштерге;
- 30) математикалык маселелерди чечүүгө;
- 31) кандайдыр бир моделдерди жасоого;
- 32) спектаклге катышууга;
- 33) адамдарга жардам берүүгө жана аларга тилектеш болууга;
- 34) музыкалык инструменттерде ойноого;
- 35) краска же карандаш менен тартууга;
- 36) ырларды жазуу же күндөлүк жүргүзүүгө.

Көп убакытка чейин сен жактырасың:

- 37) спорт жана физикалык эмгек менен алектенүүнү;
- 38) башкалар менен жигердүү иштөөнү;
- 39) шахмат же черчение менен алектенүүнү;
- 40) механизм шаймандарды кароону;
- 41) кичинекейлер, алсыз жана оорулуу адамдарга кам көрүүнү;
- 42) адамдардын тагдыры жөнүндө ойлоону;
- 43) музыкалык пьесаларда ойноону;
- 44) фантазия менен сүрөт тартуу, чаптап жасоону;
- 45) дил баянга, доклад окууга даярданууну.

Жөндөмдөрдү анализдөө.

Бардык окуучулар өздөрүнүн жоопторун тегеректегенден кийин, ар бир окуучу анкетанын аркасына тигинен кылып бардык сандарды жазып чыгат. Андан кийин мугалим ар бир сандын алдына айтылган жөндөмдүүлүктөрдү жазууларын окуучуларга айтат.

Мисалы, окуучу цифраларды жазып алып, мугалимдин сөзүнөн туура келген жөндөмдүүлүктөрдү жазат:

- 2** - Уюштуруу жөндөмдүүлүгү
- 5** - Эмоционалдык – сүрөттөөчү (артисттик) жөндөмдүүлүктөр.
- 7** - Музыкалык жөндөмдүүлүк
- 18** - Филологиялык жөндөмдүүлүк
- 30** - Математикага болгон жөндөмдүүлүк

Анкетанын ачкычтары:

- Физикалык жөндөмдүүлүк (1, 10, 19, 28, 37).
- Уюштуруу жөндөмдүүлүгү (2, 11, 20, 29, 38).
- Математикага болгон жөндөмдүүлүк (3, 12, 21, 30, 39).
- Конструктивдүү-техникалык жөндөмдүүлүк (4, 13, 22, 31, 40).
- Эмоционалдык - ойлоп тапкычтык (артисттик) жөндөмдүүлүк (5, 14, 23, 32, 41).
- Коммуникативдүү жөндөмдүүлүгү (6, 15, 24, 33, 42).
- Музыкалык жөндөмдүүлүк (7, 16, 25, 34, 43).
- Көркөм өнөрчүлүк жөндөмдүүлүгү (8, 17, 26, 35, 44).
- Филологиялык жөндөмдүүлүк (9, 18, 27, 36, 45).

Жыйынтыкты талкуулоо

Мугалим:

- Силердин каалоолоруңар менен туура келдиби же силер үчүн ачылыш болдубу?
- Ушул ишкердик сферасы жөнүндө кыялдандыңар беле?

Жыйынтыктоо: кесипти тандоодо психологиялык изилдөөгө таянуу милдеттүү эмес, келечекте кесипти тандоодо эске алсаңар болот.

3. Сабакты жыйынтыктоо (5 мүн.)

Максаты: окуучулардын сабакта алынган билимин бышыктоо

Мугалим окуучуларга жасаган иштери үчүн ыраазычылык билдирет жана үч суроого жооп берүү менен сабакты жыйынтыктоону сунуштайт.

- Кесиптик чөйрөнү тандоо эмнеден көз каранды?



Сабактын темасы:

ТАМЕКИБИ ЖЕ ДЕН СОЛУКПУ? ӨЗҮҢӨР ТАНДАГЫЛА!

Дени соонун, жаны соо.
Макал

Сабактын максаты:

- Тамеки тартуунун ден соолукка зыяндуулугу жөнүндө маалымат берүү;
- Өзүнүн ден соолугуна жоопкерчиликти мамилени түзүү.

Керектелүүчү ресурстар: буклет, флипчарты, маркерлер.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Киришүү бөлүгү	15 мүн.
2.	Негизги бөлүгү: • Лекция. Тамекинин зыяндуулугу жөнүндө түшүнүк берүү • Көнүгүү: Тамеки чеккен адамдын портретин тартуу • Көнүгүү: Тамекини кантип ташташ керек?	25 мүн.
3.	Жыйынтыктоо	5 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Киришүү бөлүгү (15 мүн.)

Максаты: окуучуларды темага жана сабактын максатына көңүл буруусунун маанилүүлүгү.

Мугалим: төмөндөгү суроолорду окуучуларга берет:

- Бул жылы оорубагандар колдорун көтөрүшсүн.
- Бул жылы ооругандар колдорун көтөрүшсүн.
- Азыр эми ооруганга өздөрү күнөөлүү болгондор колдорун көтөрүшсүн. Эмне үчүн андай деп эсептейсиңер?

Мугалим: ден соолукка алдын ала кам көргөн маанилүүбү, же “мага эч нерсе болбойт”, же “качан ооруп калганда гана ойлоном” деген үмүттөнүү маанилүүбү?

Бардыгы бул суроолорго болгон туура жоопторду билишет: ден соолукка жаш кезегинен кам көрүү керектигин жана ден соолугубуз үчүн биз өзүбүз жоопкерчиликти экенибизди. Ал эми жасаганга келгенде, акыл-ой кайсы бир жактарда жок болот. Бүгүн биздин сабагыбыздын темасы: Тамекинин зыяндуулугу

Тамеки тартуу - өзүнүн психикалык абалын өзгөртүү үчүн психикалык активдүү заттарды колдонуунун эң көп тараган формасы. Тамеки 25 түрлүү оорунун келип чыгышына себепкер болот. Анын коркунучтуулугу – терс жактары дароо эле байкалбастан, бир нече жылда барып байкала тургандыгында.



- Эмесе азыр силер, балдар тамеки тууралуу эмне билесиңер?

Болжолдуу жооптор:

- Тамеки өпкө органына зыян алып келет...
- Тамекини адамдар стресс болуп турганда чегишет.

2. Негизги бөлүк (25 мүн.)

Максаты: тамекинин зыяндуулугу жөнүндө түшүнүктөрдү берүү менен азыркы учурда 10-класстын окуучулары тамеки тартууга мода катары берилип бара жатканын баса белгилөө, адам баласынын ден соолугунун маанилүүлүгүнө токтолуу.

2.1. Мини-лекция

Мугалим: маалыматтарга таянсак, Кыргызстанда эркектердин 60, аялдардын 30 пайызы тамеки тартат, ал эми кээ бир аялдар жана балдар мезгил-мезгили менен тартып турушат. Башкача айтканда, болжол менен Кыргызстанда жашаган адамдардын ар бир үчүнчүсү тамеки тартат. Тамекидеги активдүү зат - никотин деп аталат. Никотин-дүүлүктүрүүчү зат. Тамеки гана себепкер боло турган жүрөк - кан тамыр оорулары боюнча Кыргызстан КМШ өлкөлөрүнүн арасында алдыңкы орунду ээлөөдө.

• Тамекиден кайсы органдар зыян тартат?

Болжолдуу жооптор:

- Мээ, өпкө, бөйрөк, жүрөк, кекиртект, ашказан, жыныстык система, тил, кан тамырлар.

Мугалим: Тамеки жүрөк - кан тамыр ооруларынын келип чыгышын

шарттайт. Мисалы, кан басымы көтөрүлүп, жүрөк кеңейип, иштөөсү бузулат. Тамеки тартуучулар өзү курактуулардан улуу көрүнүшөт. Тамекиден улам организмдин уулануусу эрте картаюуга алып келет. Өзү теңдүүлөрдөн 10-20 жыл мурун көз жумушат. Коңурукту, сөөктө морттукту (остеопороз) пайда кылат. Сөөк морт болсо, адам жыгылса эле бир сөөгүнөн жарака кетип же сынышы мүмкүн.

Тамеки чегүү рак ооруларына жеткирет!

Тамеки төмөнкү органдарды ракке алып келет: өпкө, колко, кекиртект, ооз, тил, уйку беzi, табарсык, бөйрөк.

- Өпкөнүн рагын суутектин кычкылы жаратат;

- Тамекинин түтүнүндөгү абдан көп сандаган суутектин кычкылы (перекис водорода) өпкөнүн рагына жеткизет. Суутектин перекисинен улам рецептор иштешинен жаңылат да клеткаларга жаңылууга «буйрук» берет. Клеткалар чексиз бөлүнө баштайт да оору келип чыгат.

Тамекинин түтүнүндө 12 000ге жакын түрлүү заттар жана химиялык кошулмалар бар. Алардын 196сы уулуу, ал эми 14ү наркотикалык.

Тамеки тарткан адам эмне үчүн жөтөлөт?

Бул организмдин дем алуу жолдоруна кирген чоочун затты, башкача айтканда түтүндү түртүп чыгарып тамекиден арылуу үчүн кылган аракети.

Тамеки - акырындан өлтүрүүчү уу.

Укканыбыздан кандай жыйынтык чыгарсак болот?

2.2. Көнүгүү: Тамеки чеккен адамдын портретин тартабыз.

Мугалим окуучуларды бир нече топторго бөлөт, аларга маркерлерди жана барактарды берип, көптөгөн убакыттардан бери тамеки чегип жүргөн адамдын портретин тартуусун суранат. Ар бир топ өздөрүнүн тарткан портреттеринин презентациясын жасайт.

Болжолдуу жооптор:

Эгерде көп убакыттан бери тамеки чеккен адамдын портретин түзсөк, ал төмөндөгүдөй көрүнөт. Тери кубарыңкы өңдө болуп, тиштер карарат, ооздон дайыма жыт келип турат, кырылданган үн, жумушка болгон жөндөмдүүлүк төмөндөйт, көңүл коюусу, угуусу, көрүүсү начарлайт. Жөтөл, энтигүү пайда болуп, аппетит жоголот. Организмди коргой турган күчтөр алсызданып, ар түрдүү ооруулар пайда болот. Мындай адам толук кандуу өзүнүн пландарын аткара албайт. Ал тамеки тартуудан көз каранды болот, анткени, ал никотиндин белгилүү бир дозасызсыз жүрө албай калат. Адам күчтүү инсандан өз адаттарынын кулуна айланат.

Мугалим: Балдар, бул көнүгүүдөн кандай жыйынтык чыгарса болот?

2.3. Көнүгүү: Тамекини кантип таштоо керек?

Мугалим: Тамекини кантип таштоо керек?

Окуучулар мурунку эле топ менен иштешет. Топтор ойлорун жыйынтыктап презентациялайт.

Мугалим: адистин кеңеши менен тааныштырат:

Тамекини кантип таштоо керек?

- Алгачкы кадам – тамекини таштоого чечим кабыл алуу;

- Адам өзүнө «мен эмне үчүн чегем?» деген суроону берүүсү керек. Мисалы, «мен стресстен арылам деп чеккем, анда эмне үчүн тамактан кийин деле же жөн эле чегем?» деп анализ жүргүзүүсү зарыл. «Демек «стресстен арылтат» деген оюм жөн эле өзүмдү алдоо экен» деп чындыкты моюнга алуусу керек.

- «Тамекини таштоо – кымбат нерсени таштоо эмес, таштандыны (организмди уулап, ооруга апкелгенден тышкары пайдасы жок болгон соң таштанды эмей эмне?!) таштап жатам деп ойлоосу керек;

- Эмки кадам организмдеги тамекиге каршы рефлексти (биринчи чеккенде кускусу келип окшуйт, дал ушундай рефлексти) калыбына келтирүү керек. Анткени адам тамеки чеге берип, тилинин рецепторунун функциясын жоготуп салат.

Калыпка келтирүү үчүн 3 маал тилди кырып тазалоо кажет. Ал үчүн тилди чыгарып сол кол менен кармап, оң колдогу кашык менен кырып тазалоо туура. Ошондо адам окшуп, рецепторлор кызматын аткара баштайт.

- Дем алуу көнүгүүлөрү. Тамеки чеккендердин өпкөсү начар иштейт. Анын үстүнө, чеккендер организмине кычкылтектен көрө көмүртекти көп берет. Андыктан адам дем алуусун калыпка келтирүүсү керек. Ал үчүн терең дем алып, абаны ичте 5-7 секунд кармоо зарыл. Ичте аба калбоосу керек. Бул көнүгүүлөр адам дем алуусун калыпка келтиргиче жасала берет.

- Рухту азыктандыруучу көнүгүүлөр (булар адистин көмөгү менен ишке ашат)



Сабактын темасы:

МЕН СПИРТ ИЧИМДИКТЕРИН ИЧПӨӨНУ ТАНДАЙМЫН!

Сабактын максаты:

- Коомдогу алкоголизм көйгөйүн жана анын кийинки жашоого болгон терс таасирин түшүнүүгө жардам берүү;
- Алкоголду колдонуунун кесепеттери жана бардыгына белгилүү болгон колдонуу мотивдери менен тааныштыруу;
- Жаман өнөкөттөрсүз жашоонун көбүрөөк артыкчылыгы бар деген көз карашты калыптандыруу.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Көнүгүү – сүрөттүк тест «Майрам»	10 мүн.
2.	Көнүгүү «Бүтпөй калган сүйлөм»	5 мүн.
3.	Көнүгүү «Окуяны аягына чейин бүтүрүп ойлон»	15 мүн.
4.	Көнүгүү «Тынчсыздандырган суроолорго жооптор»	10 мүн.
5.	Көнүгүү «СМС билдирүү»	4 мүн.
6.	Коштошуу адеби	1 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Көнүгүү – сүрөттүк тест «Майрам» (10 мүн.)

Максаты: окуучулардын «алкоголизм» түшүнүгүнө болгон мамилесин аныктоо

Мугалим: көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Класс эки топко бөлүнөт;
- Ар бир топ 3 мүнөттүн ичинде «Майрам» деген темада өзүнүн сүрөтүн тартат;
- Окуучулар сүрөттөрүн презентация кылат.

Талкуулоо:

- Майрамдын атрибуттары эмне? (шарлар, кийимдер, гүлдөр, жакшы маанай, кубаныч, олтуруш ж.б.)
- Алкоголдук ичимдиктерсиз өткөн майрамдар болобу? (өтө сейрек же эч качан).

Жыйынтыктоо: Бардык майрамдар алкогольду колдонуу менен өтөт, биздин коомдун негиздери ушундай. Бирок көп адамдар алкогольду колдонуу алкоголизм (аракеттик) менен оорууга алып келе тургандыгын түшүнбөйт. Биз сабагыбызды адамда адамдык



сапаттарды жок кылган көйгөйгө арнайбыз. Кээ бирөөлөр мага бул нерсе тиешелүү эмес деп ойлошу дагы мүмкүн, бирок алардын ойлору таптакыр туура эмес. Бул көйгөй ар бирибизге тиешелүү анткени, алкоголизм эч кимди аябайт, адамды түбүнө чейин жок кылат. Ошондуктан, чечим кабыл алуу эң маанилүү: мен ичкилик ичпегенди тандаймынбы же тандабаймынбы?

- Ичимдик ичүү эмнеден башталат?

Мугалим: окуучуларга эмне үчүн чоң адамдар алардын ою боюнча спирт ичимдиктерин ичкендеринин себептеринин тизмесин түзүүнү айтат. Окуучулардын бардык ойлору ватманга жазылат.

Эмне үчүн чоң адамдар спирттик ичимдиктерди ичишет?:

- Туулган күн;
- Календардагы кызыл күндөр;
- Тааныштардын жана коңшулардын келиши;
- Туугандардын келиши;
- Айлык маянаны алуу;
- Жаман маанай (стресс);
- Жумушта болгон жагымсыз иштер;
- Дем алыш күн (эс алуунун башка жолу жок);
- Кызмат орду боюнча жогорулоо;
- Себепсиз.

Жыйынтыктоо: ар күнү ичсе анда дагы себептер чыга берет, чоңдор балдарга кандай үлгү болуп жаткандары боюнча ойлонушпайт.

• Чоңдордун алкогольду колдонуу себептери менен балдардын спирт ичимдиктерди ичүү себептери окшошпу? (окшош)

- Кандай дагы себептери бар? (кызыгуу, сапаттуу эс алуунун жоктугу, жаңы топко кирүү)

• Алкоголдук ичимдиктердин жеткиликтүүлүгү жана жарыя.

2. Көнүгүү «Бүтпөгөн сүйлөм» (5 мүн.)

Максаты: окуучулардын алкогольдон көз каранды адамдарга болгон мамилесин аныктоо.

Мугалим көнүгүү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Окуучулар ошол эле топтордо калат.
- Окуучуларга бүтпөгөн сүйлөмдөрдү бүтүрүү үчүн жазылган карточкалар берилет.

Биринчи топ:

- Мен ичкен адамды көрсөм, мен өзүмдүсезем.

Экинчи топ:

- Спирт ичимдиктерин ичкен адам менен сүйлөшүп, ментүшүнөм

Үчүнчү топ:

- Алкоголго көз карандылыктын негизги белгилери, менин оюмча...

Талкуулоо:

- Спирт ичимдиктерин ичкен адамга болгон мамилеңер кандай?
- Силер ичкен адамдарга болгон терс мамилеңерди белгилеп кеттиңер. Эч кимге ичкен адам жакпаса жана андай болушту каалабаса- анда эмне үчүн адамдар ичишет?

Жыйынтыктоо: Алкоголдук мас абалында адам өзүн сырттан көрүп анализ кыла албайт; Көп адамдар алкогольдук ичимдиктерге көнүп калууну, көз карандылыкты пайда кыла тургандыгын билишпейт.

Мугалим: алкогольдук ооруулардын баскычтары боюнча кыскача маалымат берет

(окуучулар маалыматты алдын ала даярдашат)

Алкоголизм-үч баскычта бири-бири менен алмашып, ирети менен табигый агымындагы күчөөчү оору. Биринчи баскычтан экинчи баскычка билинбей өтөт. Бул оору эч качан бир заматта пайда болбойт. Адам баласы күтпөгөн жерден сасык тумоо, сарык, жүрөк оору, жара оорусу, аппендицит жана башка оорулар менен ооруп калышы мүмкүн, бирок алкоголизм менен эмес.

АЛКОГОЛИЗМДИН БИРИНЧИ БАСКЫЧЫ

Адам спирт ичимдиктерине кызыгып иче баштайт. Акырындан алкогольго болгон умтулуу сезими пайда болот жана ичүүнүн чегин билбейт. Спирт ичимдиктерин ичкенде өзүн көзөмөлгө албайт. Кийинки күнү өзүн жакшы сезет, иче турган эңсөөсү жок болот.

АЛКОГОЛИЗМДИН ЭКИНЧИ БАСКЫЧЫ

Алкоголизмдин биринчи баскычындагы негизги белгилерине алкогольго болгон көз карандылык, алкогольсуз адам жашай албай калат.

АЛКОГОЛИЗМДИН ҮЧҮНЧҮ БАСКЫЧЫ

Алкоголду кыянаттык менен колдонуунун закон ченемдүү финалы. Жооп берүү жана төмөндөө баскычы. Мезгил-мезгили менен көп ичип, боордун жана башка органдардын жабырланышы, талмалар, алкогольдук психоз, эске тутуунун бузулушу, кем акылдык, өлүмдүн санын жогорулашы болот.

3. Көнүгүү «Окуяны аягына чейин чыгаруу» (15 мүн.)

Максаты:

- Өзүнүн жасаган иштерине болгон жоопкерчиликти калыптандыруу;
- Алкоголдук ичимдиктердин айрым адамдардын ден соолугуна болгон жаман таасири, дегеле жалпы коомчулукка болгон таасири боюнча маалыматты

түшүнүүгө жардам берүү.

Мугалим: көнүгүү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Класс 5 топко бөлүнөт;
- Ар бир топ карточка алат, ал карточкаларда окуя жазылган;
- Топтор өспүрүмдөрдүн алкогольдук ичимдиктерди колдонуунун кесепеттерин алдын ала көрүү аркылуу окуяларды талкуулап, аларды бүтүрүп жана туура жыйынтык чыгаруу, төмөндөгү сөздөр менен башташат (негизги каармандын атынан).

Мен түшүндүм...

Мен айткым келип турат...

Мен үмүттөнөм....

Биринчи топ:

- Асхат жөнүндө окуя.

Асхат үй бүлөдө жалгыз жана ата-энеси көптөн бери күткөн бала болгон. Кичинекей кезинде ага бардык нерсе кечиримдүү болот. Асхат мектепте орто окуйт, бирок достору абдан көп болот. Асхат шайыр, адамдар менен жакшы тил табышкан бала, ата-энеси дайыма ага акча берет жана ал акчага достору менен пиво иччү. Мектепти бүткөндөн кийин престиждүү жогорку окуу жайдын коммерциялык бөлүмүнө тапшырат. Ата-энеси Асхатка машина сатып алып берет. Асхат машинаны жакшы айдай албачу жана ага карабастан, өтүп кетип жаткан адамдардын астына катуу келип токтогонду жактырат эле. Бир жолу достору менен пиво ичип алып, максатсыз шаарда айдап жүрүшкөн. Жаш аял кичинекей кызы менен өтүп бараткан. Асхат, ар убактагыдай эле тамашалашканды чечти... (уландысын кошула).

Негизги каармандын атынан сүйлөмдөрдү кошуу:

Мен түшүндүм...

Мен айткым келет...

Мен үмүттөнөм....



Экинчи топ:

- Темирбек жөнүндө окуя.

Чоң отрядда спирт ичимдиктерди ичүү өзүнчө эле шаан-шөкөткө айланчу. Дайыма күндүзү акча чогултуп, анан бирөөсү айылга колдо жасалган аракты алып келгени кетчү. Бул жолу дагы кадимкидей эле болду, ичүүчү ичимдиктер көп болду, анткени ата-энелер күнү болуп, балдар «сүрөттөрдү чыгаруу» үчүн акча сурашкан. Темирбек башкалардан алаңгазарлык жана демилгечилик менен айырмаланган. Бул күнү ал өтө көп ичкен, катуу күлүп калжыңдап олтурган. Кечинде балдар өздөрүн начар сезишип, көңүлдөрү айланып, самогон менен ууланып калышкан. Темирбек бардыгына караганда өзүн өтө жаман сезет, жапжашыл болуп, эсин жогото баштайт. Балдар ага жардам бергени аракет кылышат, бирок колдорунан эч нерсе келбейт. Алар коркуп кетишет, Темирбекти палатага алып киришип, керебетке жаткырышып, соолугуп калат деп жууркандарды үстүнө таштап коюшат... (уландысын кошула)

Негизги каармандын атынан сүйлөмдү толуктагыла:

Мен түшүндүм...
Мен айткым келет...
Мен үмүттөнөм....

Үчүнчү топ:

- Махабат жөнүндө окуя.

Махабат медайымдыкка медициналык окуу жайда окуган. Анын жолугушкан жигити болгон. Кафеде ал көбүнчө достору менен жолугушуп пиво ичет эле. Мунусунда ошондой эле жагдай болду. Махабат стипендия алган, ата-энелер дагы акча жөнөтүшкөн жана андан кийин бардыгы кафеде барышкан. Жолугушуу абдан кызыктуу болот, анткени алардын көп акчасы бар эле. Махабат мурунку караганда көбүрөөк

ичип алат. Бир убакта анын жигити өзүнүн досунун артынан жүргөнсүп сезилип, жаңжалдашуу чырга айланат. Андан кийин Махабат капачылыктан үйүнө өзү жалгыз кетет. Анын астынан күтүлбөгөн жерден машина токтойт, тааныш эмес бала Махабатты үйүнө жеткирип коюну сунуштайт... (уландысы кошула)

Негизги каармандын атынан сүйлөмдү улантуу:

Мен түшүндүм...
Мен айткым келип турат...
Мен үмүттөнөм....

Төртүнчү топ:

- Марат жөнүндө окуя.

Марат жакшы, колунда бар үй-бүлөдө өскөн. Ата-энелери аны жакшы көргөн жана анын каалаганын жасаганга аракет жасашкан. Марат уялчаак, кыздар менен таанышкандан корккон бала болот, мектептеги кечелерде четте жүрөт. Тогузунчу классты бүткөндөн кийин колледжге тапшырат. Ал жакта таптакыр башка атмосфера болот. Балдар сабактан кийин кафеде барышып, пиво ичишет жана кыздар менен таанышышат. Бир жолу дискотекада достору менен ичишип, кыздар менен таанышат. Андан кийин Мараттын үйүнө барышат, анын ата-энеси башка областка мейманга кетишкен болот. Кыздар үйгө кетебиз дешет, бирок аларды эч кимиси кое бербейт... (уландысын кошула)

Негизги каармандын атынан сүйлөмдү улантуу

Мен түшүндүм...
Мен айткым келет...
Мен үмүттөнөм....

Бешинчи топ:

- Тынарбек жөнүндө окуя.

Бир жолу Тынарбек классташтарын үйүнө чакырат. Качан ата-энелери балдарды калтырып кеткенден



кийин Тынарбек досторуна арак жана пиво ичүүнү сунуштайт. Алар спирт ичимдиктерин ичишет. Балдар сигареттин пачкасын алып, пиво, джин-тоник алышып ойногону кетишет. Аба-ырайы жылуу, бардыгы темир бетон плитада суунун жанында олтурушат. Бир маалда Гульнара өзүн жаман сезе баштайт. Ал эсин жоготуп койгондо, бардыгы коркуп кетишет. Тынарбек суу алып келем деп ыргып турганда сууга түшүп кетет, балдар эмне кылаарын жана кимге жардам берээрин билбей калышат... (уландысын кошула).

Негизги каармандын атынан сүйлөмдү улантуу:

Мен түшүндүм...
Мен айткым келет...
Мен үмүттөнөм....

Жыйынтыктоо: Жашы жете элек ичкендерге төмөндөгүлөр мүнөздүү: көңүлсүздүк жана алсыздык менен алмашыла турган чектен чыгып ойноо, тартынбоочулук, ыгы жок ачык-айрымдык, мактанчаактык. Булар жагдайды прогноздоону кыйындатат жана реакция кылуу жөндөмдүүлүгүн жоготот.

Алкоголду колдонуу туура эмес жүрүм-турумга азгырат, анын кесепетинде алкогольду колдонгон жана жанында жүргөн адам жабыр тартат.

Алкоголдун таасиринин астында укук бузуулар жана кылмыштуулук болот же болбосо ичип алгандар кылмыштуулуктун курмандыгы болуп калат.

Талкуулоо:

- Кандай ойлойсуңар пиво жана вино ичүүнүн кесепеттери жөнүндө ойлонуш керекпи? (ооба, туура ойлогон адам бул жөнүндө ойлонот жана ичкиликтен баш тартат)

4. Көнүгүү **«Тынчсыздандырган суроолорго жооптор» (10 мүн.)**

Максаты:

- Өспүрүмдөрдү кызыктырган суроолор боюнча кичи талкуулоо өткөрүү.
- Негиздүү жыйынтыктарды туура жасоо жөндөмдүүлүгүн иштеп чыгуу.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Класс 4 топко бөлүнүшү керек.

Биринчи топтун суроосу:

- Өспүрүмдүн жашоосуна алкоголь кандай таасирин тийгизет?

Болжолдуу жооптор:

Спирт ичимдиктерин колдонгон жаш балдар жашоосун коркунучка алып келет. Алар ден соолугу менен байланышкан олуттуу көйгөйлөргө дуушар болот жана коомдо жүрүм-туруму орунсуз, жөнү жок болуп калат. Эгерде, мыйзам боюнча 18 жаштан жогорку адамдарга алкогольду колдонууга уруксат берилген болсо деле, ичкен адам сый-урматка ээ болбойт. Чоң адамдардын организмине караганда өспүрүм курактагы организм жетиле элек, айрыкча нерв системасына алкоголь жаман таасирин берет. Ошондуктан өспүрүм куракта алкоголизм тезирээк өнүгөт жана алкогольду колдонууга таптакыр тыюу салынат.

Экинчи топтун суроосу:

- Кыздарга балдар менен алкоголь ичүүгө болобу?

Болжолдуу жооптор:

Балдардын дагы, кыздардын дагы ден соолугуна зыян. Алкоголдон көз каранды болуп калуу коркунучу бар, андан кийин чыгуу өтө кыйын. Алкоголдун таасиринин астында, жынысына карабай, өзүн-өзү сактоо инстинктин жана реалдуу сезимин



жоготуп, ойго келбеген иш-аракеттерди жасоого жана кылмыштуулукка чейин барышы мүмкүн, ошол себептен биз бирөө үчүн алкоголь зыян эмес деп айта албайбыз. Бардыгы үчүн эң жакшы сезим - бул эч качан ичпөө!

Үчүнчү топтун суроосу

- Аракты колдонгон достордон кантип кутулса болот?

Сен дайыма сага жагымсыз адамдар менен сүйлөшкөнү милдеттүү эмессиң жана эч кимге эч нерсени түшүндүрбөгөгө укугуң бар. Эгерде компания сени ичкенге мажбур кылса, бекем туруп, ачык «жок!» деп айтканга аракет жаса. Сен эч качан мындай досторду жоготкондон коркпо, себеби чыныгы ДОС сенин чечиминди, оюнду сыйлайт жана түшүнөт. Эгерде, сен өзүңдүн оюну аргументтер менен айта алсаң, компаниянын ичиндеги адамдардын дагы алкогольго болгон мамилесин өзгөртүшүң мүмкүн. Башка ичпеген компанияны, досторду тапканга аракет жаса.

Төртүнчү топтун суроосу.

- Эмне үчүн мамлекет алкогольду сатканы таптакыр токтотуп койбойт, айрыкча жашы жете электерге?

Кыргызстанда 18 жашка чыга элек балдарга алкоголь колдонууга тыюу салынган, ал эми жашы жеткендерге ичүү же ичпөөгө чечим кабыл алуу үчүн эркиндик берилген: Алкоголду чыгарууга, сатууга жана ичүүгө тыюу салууну («куру» закон) көп мамлекеттерде, ошону менен биздин мамлекетибизде дагы колдонулган. Бирок, тарых бул көйгөйдү мыйзам чече албастыгын көрсөттү, анткени, «жасалма» спирт ичимдиктери чыга баштайт, ал бир гана сапаты начар болуп чектелбестен, ден соолукка дагы коркунуч алып келет.

Жыйынтыктоо: Ой пикирлер көп, жыйынтык бирөө – адамдын ден соолугуна зыяндуу таасир этүүсү көрүнүп турат жана тандоо «ичүү же ичпөө?» адамдын өзүнөн.

5. Көнүгүү «СМС билдирүүлөр» (4 мүн.)

Максаты: бири-бирибизден позитивдүү кайтарма жооп алуу.

Мугалим: «Ден соолуктан кымбат эч нерсе жок, дениңер сак болобу же сак болбойбу ал өзүңөрдөн көз каранды. Биз азыр СМС билдирүү менен - «Жаман нерселерди жасабай, жакшы гана нерселерди жасайбыз» деген кабарды жөнөтөбүз.

- Ар бир топ өздөрүнчө тегерек болуп турат

- Топто бардыгы кол кармашып турушат.

- Ким биринчи СМС билдирүүнү жөнөткөндү тандашат. Ал жанында турган адамдын колун кысып СМС жөнөтөт.

СМСты алган адам кайрадан анын жанындагы турганга берет ж.б.

6. Коштошуу адеби (1 мүн.)

Максаты: сабакта рефлексия жасоо.

Мугалим окуучуларды жалпы бир тегеректе туруп, чечкиндүү сөзүн айтууларын айтат: Мен ичкилик ичпөөнү тандаймын! Ким мени менен!» (деп колун көтөрөт).

Тегеректешип турган окуучулар колун көтөрүшүп чечкиндүү айтышат: «Мен ичкилик ичпөөнү тандаймын».

Сабактын темасы:

ЭКОЛОГИЯЛЫК КРИЗИС-АДАМЗАТТЫН ГЛОБАЛДЫК ПРОБЛЕМАСЫ

- 16-сентябрь - Жердин озондук катмарын сактоонун эл аралык күнү.
- 20-сентябрь - Токой күнү.
- 27-сентябрь - Деңиз күнү.
- 4-октябрь - Жаныбарларды сактоо күнү.
- 29-декабрь - Биологиялык көп түрдүүлүктүн күнү.
- 22-март - Суунун бүткүл дүйнөлүк күнү.
- 1-апрель - Канаттуулар күнү.
- 18-22-апрель - Корук жана улуттук парктар күнү.
- 22-апрель – Жер күнү.
- 5-июнь – Айлана-чөйрөнү коргоо күнү.
- 17-июнь – Чөл болуп кетүү жана кургакчылык менен күрөшүү күнү.

Сабактын максаты:

- Жаратылышка, түрүү жандардын баарына этияттык жана адамгерчилик менен мамиле кылуу жөнүндө билимдерди кеңейтүү;
- Айлана-чөйрөнү булгоонун, адеп-ахлаксыздыктын терс таасирлерин баалоо;
- Өзүнүн жашаган жайлардагы айлана-чөйрөнү коргоо жана сактап калуудагы социалдык активдүүлүгүн өөрчүтүү, жакшыртуу көйгөйлөрүн чечүү боюнча өз жоопкерчилигин сезүү.

Керектелүүчү ресурстар: флиптеги жазуулар:

Даярдоо иш чаралар: флиптерге төмөндөгү маалыматтарды жазып доскага илиңиз.

- Экологиянын төрт мыйзамы:

Биринчи мыйзам. Бардыгы баары менен байланышкан.

Экинчи мыйзам. Таштандылар бир жакка жок болушу керек.

Үчүнчү мыйзам. Эч нерсе бекер берилбейт.

Төртүнчү мыйзам. Жаратылышка маалым.

- Жаратылышты коргоонун даталары жазылган календарь.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Уюштуруу учуру	12 мүн.
2.	«Чиркейлер керекпи?» интерактивдүү баарлашуу	10 мүн.
3.	«Экологиянын мыйзамдары» маалымат блогу	5 мүн.
4.	«Кайсы мыйзамдар бузулган» виртуалдуу экологиялык рейд	10 мүн.
5.	«Жаратылыштын атынан кайрылуу» көнүгүүсү	10 мүн.
6.	Жыйынтык чыгаруу	5 мүн.
7.	Коштошуу адеби	3 мүн.
		45 мүн.



Сабактын жүрүшү:

1. Уюштуруу учуру (2 мүн.)

Максаты: дүйнөдөгү экологиялык көйгөйлөрдү актуалдаштыруу.

Мугалим: Мугалим окуучуларды жаратылышты коргоо боюнча календардагы белгилүү даталарга көңүлүн бурдурат.

-Кандай деп ойлойсуңар, эмне үчүн жылдын ушунча күнү жаратылышты коргоо темасына арналган?

Болжолдуу жооптор:

- Глобалдуу экологиялык көйгөйлөрдүн пайда болушунан.

Мугалим: Эч кимге жашыруун эмес, биздин дүйнө экологиялык катастрофанын босогосунда турат. Жаратылыштын абалы адамзаттын тиричилик кылуусуна коркунуч алып келүүдө. Адам биосферанын мыйзамдарын бузгандыгы үчүн, өзүнүн ден-соолугу аркылуу төлөп келүүдө. Бирок, эң негизги коркунуч, келечектеги муун аны төлөйт. Жаратылышты кризистен куткарып калуунун жападан жалгыз аракети - жаратылыштын үнүн угуу, анын мыйзамдарына баш ийүү, жерге жана анын байлыгына керектөө мамиледен арылуу. Жаратылышты куткарып калуунун жападан жалгыз аракети – экологиялык маданиятты өстүрүү.

2. «Чиркейлер керекпи?» Интерактивдүү баарлашуу (10 мүн.)

Максаты: окуучуларга жаратылыштын өз ара байланыш жөнүндөгү түшүнүгүн кеңейтип ачып берүү.

Мугалим: Бир балыкчы өмүр бою экологиялык маданият боюнча сабакты эске тутуп калыптыр, аны картаң эвен-

колым тайгасынын жашоочусу айтып берген эле. Алар дарыянын жээгинде балык кармап олтурушкан, бирок тайгада чиркейлердин калың катмары жашаган. «Ушул «жин-шайтандарды» жок кылган окумуштуу табылса болмок» - деп балыкчы жүрөгүндө кыжырдануусун билдирет. Жанында олтурган эвен, эч нерсе сүйлөбөй, жаңы кармалган балыкты алып, аны бычак менен жоон карынын жарат. Балыктын ашказаны чиркейлерге толуп калыптыр.....

Интерактивдүү маек.

Мугалим: Картаң эвен балыкчыга кандай экологиялык сабак берген?

Болжолдуу жооптор:

- Эгерде чиркейлерди жок кылсак, анда балыктар жок болуп кетет, анткени алар чиркейлерди жеп тамактанышат. Балыктар жок болуп кетсе, анда адамдар ачкачылыкка дуушар болот.

- Жаратылышта баары бирдей калыпта болушат, баары бири-бири менен байланышта.

- Жаратылыш абдан акылга сыярлык. Ал бардык тирүү организмдердин санын өзү көзөмөлдөйт.

Мугалим: Ооба, жаратылышта баары бири-бири менен байланышта, бул байланышты экология илими да үйрөтөт. Силер ушундай байланыш боюнча кандайдыр бир мисалдарды келтире аласыңарбы?

Окуучулардын жоопторунун мисалдары:

- Пахтаны суугаруу үчүн көп сууну сарптап жибергендиктен Арал деңизи куургап жана суусу тартылып калып жатат;

- Кытайда миллиондогон таранчыны жок кылышты, андан соң көптөгөн зыянкечтер пайда боло баштады. Кытайлыктар башка мамлекеттерден таранчыларды сатып ала башташты;



- Норвегияда чилдерди (кекилик) сактап калуу үчүн, жырткыч куштарды жок кылышкан. Бирок, чилдер (кекилик) эпидемиядан кийин баары өлүп калышкан. Карчыга жана мыкый үкү оорукчан куштарды жешкен экен, алар санитарлардын ордун аткарышкан, демек, алар эпидемияларды жок кылышкан.

Жыйынтыктоо: Адам жаратылыштагы өз ара байланышты жок кылууга укугу жок.

3. «Экология мыйзамдары» маалымат блогу (5 мүн.)

Максаты: экология боюнча мыйзамдар тууралуу окуучулардын түшүнүгүн кеңейтүү.

Мугалим: Биз көргөндөй, жаратылыш, анын мыйзамдарын аткарбагандарды, өтө катуу жазалайт. Анын төрт мыйзамы бар. Аларды оңой эске тутуп алса болот!

Мына ошентип, экологиянын төрт мыйзамы. Аларды америкалык окумуштуу Баари Коммонер таап чыккан. Бул мыйзамдарды биз доскага жазып койдук.

Биринчи мыйзам «Бардыгы баары менен байланышта». Бул мыйзамдын иш-аракетин биз мисалдарда айтып өттүк.

Экинчи мыйзам мындай аталат: «Баары бир жакка жок болушу керек». Эч нерсе дайынсыз жок болуп кетпейт, анын ичинде таштандылар да, аны көмүп салат же өрттөп жиберишет. Бир заттан башка зат пайда болот, ал абага көтөрүлөт, климат өзгөрүп, адамдар ооруй башташат.

Үчүнчү мыйзам «Эч нерсе бекер берилбейт». Жаратылыштан алган бардык нерсени, жаратылыш башка жолдор менен өзү тартып алат. Таранчыларды жок кылдыкпы-зыянкечтер бардык түшүмдү жеп койдук, жырткыч куштарды атып жок

кылдык- чилдер (кекилик) жоголуп кетти. Бардыгы үчүн төлөшүбүз керек.

Төртүнчү мыйзам «Жаратылышка маалым». Адам өзүм билемдик менен жаратылышты «жакшыртам» деп, табигый процесстердин жүрүшүн бузуп жатат. Жаратылышта эч бир калдыктар болбойт: жаратылышта бардык органикалык заттардын өзүнүн ферменти болот, бул заттарды жайына коюуга адамзат көптөгөн сандагы химиялык заттарды жана материалдарды жаратты жана жаратып жатат, алар табият чөйрөсүнө түшүү менен, жок болуп кетпей, чогулуп, жаратылышты бузуп жатат.

Экологиялык маданияттын жыйынтыгы болуп, аны билүү жана бул мыйзамдарды аткарууга саналат.

4. «Кайсы мыйзамдар бузулган» виртуалдуу экологиялык рейди (10 мүн.)

Максаты: экологиялык мыйзамдардын бузулушунан келип чыккан натыйжасын көрө билүүгө үйрөтүү.

Мугалим: Келгиле, виртуалдуу дүйнөгө кирип көрөйлү. Биз Бишкекте экенибизди элестетели. Биз азыр Бишкек шаарынын көчөлөрүнө рейд жасайлы, шаардын жашоочулары экологиялык мыйзамдарды сакташабы же жокпу, көрөбүз.

Ал үчүн биз төрт топко бөлүнөбүз, ар бир топ тапшырма алат. Тапшырманы аткарууга 5 минут берилет.

Биринчи топко тапшырма:

Завод иштелип чыккан уулуу заттардын суусун, дарыяга төгүп салды.

Топ төмөнкү суроолорго таянып, өзүнүн презентациясын даярдайт:

- Шаардын жашоочуларына жана көлмөлөргө кандай коркунуч алып келет?
- Кайсы экологиялык мыйзам бузулган?

- Бул кырдаалда кандай туура иш-аракет кылуу керек?

Болжолдуу жооптор:

- Уулуу заттар, дарыяда жашаган өсүмдүктөрдө жана балырларда сөзсүз олтуруп калышы мүмкүн. Уулуу заттар өсүмдүктөрдү жана балырларды жеген балыктардын ашказанына кирет. Эгерде, чөп жеген балыкты жырткыч балык жесе, уулуу заттар анын организминде отурукташат. Бул балык, балык кармаган адамдын кайырмагына илинсе, анда бул адам мыйзам боюнча тамак-аштан ууланат;
- Экологиялык мыйзамдын биринчи жана экинчи мыйзам бузулду.
- Өнөр жай калдыктарын тазалагыч аркылуу өткөрүү керек.

Экинчи топко тапшырма:

Жашоочулар жалбырактарды шаардан сыртка алып чыкпай, жеринде өрттөштү.

- Бул бизге кандай коркунуч алып келет жана жашоочулар кайсы экологиялык мыйзамды бузуп жатышат?

Болжолдуу жооптор:

- Дарактардын жалбырактары автомашиналардан чыккан өтө көп сандагы уулуу заттарды өзүнө топтойт. Аны сөзсүз жок кылуу керек;
- Экинчи мыйзамдын бузулуусу көрүнүп турат: жашоочулар жалбырактарды өрттөп салсак, ал өзүнөн өзү жок болуп кетет деп ойлошот, бул андай эмес: жалбырактар өрттөнүп, абага көп сандагы уулуу заттарды чыгарат, бул адамдардын ооруусуна алып келет;
- Жалбырактарды өрттөөгө болбойт, аны шаардын сыртына алып чыгуу керек.

Үчүнчү топко тапшырма:

Гүл саткан дүкөндөн «биогумус» жазуусу бар жер семиркичин сатып алабыз. Анын сыртында жазуусу

бар эле, бул жер семирткич жөнөкөй таштандыдан жасалган, аны таң каларлык сөөлжан иштеп чыккан, сөөлжан калифорниялык окумуштуу тарабынан ойлонуп чыгарылган! Дагы окуйбуз. Бул сөөлжан кандай гана органикалык материал болбосун жейт: таарынды, кагаз, картон, чирип калган жашылчалар ж.б. у.с. , буларды ал баалуу органикалык жер семирткич кылып чыгарат-аны биогумус деп аташат. Полиэтиленди, темирди жана айнекти сөөлжан жебейт, аны ал сиңире албайт. Сөөлжан таң калгандай соргок болот: салмагына караганда, ал күнүнө эки эсе көп жейт, ал анча тандабайт жана +4 дан +40 градуста өзүн абдан жакшы сезет. Бул иштерман сөөлжан 16 жыл жашайт. Кандай деп ойлойсуңар, бул сөөлжанды чыгарган адамдар экологиянын мыйзамын буздубу же жокпу?

Болжолдуу жооптор:

- Бул, тескерисинче, экологиянын мыйзамын туура аткарды.
- Бул жерде экинчи мыйзам аткарылып жатат: «Баары бир жакка жок болушу керек». Таштанды уулуу заттарга айланган жок, сөөлжанга тамак жана баалуу жер семирткич болуп жатат.
- Дагы төртүнчү мыйзам аткарылып жатат: «Жаратылыш жакшы билет» деген. Сөөлжан жаратылыштын маңызы, ал калдыктарды кайрадан иштеп чыгарып жатат.

Төртүнчү топко тапшырма:

Бир кезде бул жер саз болгон, бакалар көңүлдүү чардашкан, чиркейлер көбөйгөн. Дачасы барлар саздан арылууну көздөшүп, аны кургата башташкан. Токойго жана дарыяга анын кесепети кандай болушу мүмкүн эле? Жаратылышты түзөйбүз деп, адамдар кайсы мыйзамды бузушту?

Болжолдуу жооптор:

- Аны жасабаш керек эле!

Сазды кургатып, балыктарды жана өсүмдөктөрдү жоготуп алабыз!

- Төртүнчү мыйзам бузулуп жатат:

«Жаратылыш абдан жакшы билет» деген. Эгерде, жаратылыш сазды ушул жерде жаратса, анын орду ушул жерде болушу керек;

- Экологиялык тең салмактуулук болушу үчүн бул жер сазга дал келет, бакаларга да, чиркейлер үчүн да, антпесе ал жер кургап кетет.

Мугалим: Силер экологиянын майзамын жакшы өздөштүрүп алыптырсыңар. Бул экологиялык маданияттын бирден бир белгиси.

5. “Жаратылыштын атынан кайрылуу” көнүгүүсү (10 мүн.)

Максаты: жаратылышты коргоо иш-чараларына катышуу каалоосун күчөтүү.

Мугалим: Бүгүн биз экологиянын мыйзамдарын билдик. Тилекке каршы, көпчүлүк бул мыйзамдарды билишпейт жана курчап турган чөйрөнү кирдетишет, жаратылыштагы назик экологиялык теңдикти бузушат. Эгерде, жаратылыш сүйлөй алганда, ал өз балдарына келгиле “Жаратылыштын атынан кайрылуу” катын жазалы деп айтмак.

Биринчи топ бизнесмендерге кайрылуу жазышат.

Экинчи топ базар жана дүкөн ишкерлерине кайрылуу даярдашат.

Үчүнчү топ фермерлерге жана дыйкандарга кайрылышат.

Төртүнчү топ айыл өкмөтүнүн кызматкерлерине жазышат.

Бешинчи топ биздин мектептин окуучуларына кат жазышат.

Катышуучулар 5 мүнөт ичинде кайрылуу жазышат.

Кайрылуунун үлгүсү:

Урматтуу мектеп окуучулары!

Карагылачы шаар жана айыл айланасын таштанды таштоочу жайга айландырып жатышат.

Эгерде, ар күнү таштанды таштай берсек жана таштандыларды албасак, айланабызда таштанды тоолору эртерээк өсүп кетүүсү ыктымал.

Жаратылышта таштанды айлампасы пайда болот.

Жаңы жыл убагында көз жоосун алган аппак кардын ордуна асмандан банклар, түтүктөр, кабыктар жана айрылган баштыктар түшөт.

Эч качан кесиндилерди, кабыктарды, таякчаларды, күн караманы жана башка таштандыларды туш келди таштабагыла! Тазалыкты сактагыла!

Мугалим: Биздин кайрылууларды окуу убактысы келди. Топтордун өкүлдөрүн доска алдына чакырамын. Доска алдына топтордун өкүлдөрү чыгып, кайрылууларды окушат. Рахмат! Биздин сөздөр жеткиликтүү болот деген үмүттөбүз. Келгиле, ар бирибиз күнүнө көчөлөрдө таштандылар аз болсун үчүн эмне кылуу керектигибизди кагазга жазалы.

Жазуу үлгүсү:

- Таштандыларды таштанды салгычка таштоо;

- Жаратылышта эс алуудан кийин жайды тазалоо;

- Жараксыз заттарды чогултуу;

- Керексиз заттарга экинчи жашоону тартуулоо;

- Мектеп аймагын тазалоо иш-чараларына катышуу;

- Таштандылардын зыяндуулугу тууралуу баракчаларды чыгаруу.



6. Жыйынтык чыгаруу (5 мүн.)

Максаты: сабактан алынган маалыматтарды жалпылоо.

Мугалим: Силер бүгүнкү маектешүүдөн эмнелерди эстеп калдыңар?

Болжолдуу жооптор:

- Биогумус жасоочу сөөлжон тууралуу аңгемени эстедик.
- Балыкты кесип, андан чиркейлерди алып салган эвен калкы тууралуу аңгемени эстедик.

Мугалим: Силер өзүңөрдү экологиялык маданияттуу кишилер катары санайсыңарбы?

Болжолдуу жооптор:

- Экологиялык маданияттуу кишилер кимдер экенин түшүндүк, биз алардай болууга аракет жасайбыз.

Жыйынтыктоо: Мыйзамдарды билүү жеңил, бирок эң кыйыны - бир нерсени жакшыртууга даяр болуу, биз өзүбүздөн баштообуз керек, өзүбүздү маданияттуу алып жүрүүдөн, өз көчөлөрүбүздүн, айылдарыбыздын жана районубүздүн, өз өлкөбүздүн тазалыгын камсыздоодон баштообуз зарыл.

7. Коштошуу адеби (3 мүн.)

Максаты: сабактын жагымдуу аяктоосун камсыздоо.

Мугалим баардык окуучуларды
ордуларынан туруп, жалпы
“Жолугушканга чейин аман болуңуздар!”
деп айтуусун сунуштайт.

Сабактын темасы:

МЕН ЖАНА МЕНИН КОНФЛИКТТЕРДИ ЧЕЧҮҮ ЖӨНДӨМҮМ

Жети өлчөп, бир кез.
Макал

Сабактын максаты:

- Конфликттүү кырдаалда өзүнүн жүрүм-турумун түшүнүүгө үйрөтүү;
- Конфликттеги жүрүм-турумдун түрлөрү боюнча түшүнүк берүү;
- Конфликттеги жүрүм-турумдун негизги психологиялык стилдерин көрсөтүү.

Сабактын милдеттери:

- Конфликтке карата жүрүм-турум стилдерин тандоо жөндөмүн өнүктүрүү.

Керектелүүчү ресурстар:

- Ар бир партага сүрөт тартуу үчүн коюлуучу барактар жана карандаштар.
- Таркатуу материалдары «Конфликттүү кырдаалдан чыгуунун беш жолу» (Сабактын текстинен караңыз).
- «Конфликттеги жүрүм-турум стилдери» көнүгүүсү (Сабактын текстинен караңыз).

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Уюштуруу, активдештирүү көнүгүү «Орундарыбыз менен алмашабыз!»	5 мүн.
2.	Киришүү. «Мен конфликттемин»	10 мүн.
3.	Негизги бөлүк • Таркатма материалдар менен өз алдынча иштөө; • «Конфликттеги жүрүм-турумдун стилдери» боюнча топтордо иштөө; • «Алма жана кичинекей курт» көнүгүүсү; • Сабакты жыйынтыктоо.	28 мүн.
4.	Коштошуу адеби	2 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Уюштуруу. Активдештирүү көнүгүү «Орундарыбыз менен алмашабыз!» (5 мүн.)

Максаты: сабактын башталышын белгилөө, коопсуз атмосфера түзүү, ар

бир окуучу үчүн сабакка максималдуу ыңгайлуу шарт түзүү.

Даярдык: Окуучулардын олтуруусу үчүн алдын ала стулдарды тегерек кылып жайгаштырып, бир стулду бош калтырат дагы, мугалим тегеректин ортосунда турат.



Мугалим: Көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет. Тегеректин ортосунда турган адам кандайдыр бир окшош жөндөмү бар катышуучулардын орундуктары менен алмашууларын сунуштайт. Ал жөндөмдү өзү айтат.

Мисалы: “Кимдер сүзгөндү билсе, орундуктарыңар менен алмашкыла” дейт жана сүзгөндү билгендер орундуктары менен алмашышат. Ал эми ортодо турган адам бош калган стулду ээлеп алат, орундугу жок калган катышуучу тегеректин ортосуна туруп, оюнду кайра башынан баштайт.

Мугалим көнүгүүнү өзү жыйынтыктайт, ал тегеректин ортосунда туруп, конфликттүү абалдан чыга ала тургандар орундуктарыңар менен алмашкыла дейт. Мугалим өзү ортодо калат дагы сабактын темасы жана максаты менен тааныштырат.

Мугалим: төмөндөгү суроолорго талкуу жүргүзүү:

- Силер өзүңөрдү кандай сезип жатасыңар?
- Бул көнүгүү силерди эмнеге үйрөттү?

Болжолдуу жооптор:

- Бизде көп окшоштуктар бар экен;
- Көп тараптарыбыз окшош болгону менен, бирок ар бирибиздин айырмаланган белгилерибиз бар;
- Көнүгүү аркылуу биз бири-бирибиз жөнүндө билип алдык.

2. Киришүү бөлүгү. «Мен конфликттемин» көнүгүүсү (10 мүн.)

Максаты: татаал кырдаалда өзүн кандай алып жүрө тургандыгы боюнча оюн айтуу.

Мугалим: Алдын ала парталарга сүрөт тартуу үчүн карандаштарды жана барактарды коюп коет, мугалим

окуучулардан 5 мүнөттүн ичинде негизги идеясы болгон «Мен конфликттемин» темасында сүрөттү тартууну суранат. Ал сүрөт автопортрет же абстрактуу көрүнүш болушу мүмкүн. Негизги идеясы конфликттүү кырдаалда автор өзүн кандай сезе тургандыгы боюнча эмоцияларын бериш керек. Сүрөт конфликтке болгон мамилесин жана ошол мезгилде болгон жүрүм - турумун чагылдыруусу зарыл. Сүрөт тартуу мезгилинде өзүнө өзү баа бербей, реалдуу болгон абалды көрсөтүү керек. Катышуучулар бири-биринин сүрөттөрү жөнүндө билбеш үчүн мугалим сүрөттөр даяр болгондон кийин аралаштырып, сүрөттүн авторун билүү зарыл эместигин айтат.

Мугалим төмөндөгү суроолорго талкуу жүргүзөт:

- Өзүңөрдү конфликтте болгонуңарды тартып жатканда кандай сездиңер? (жагымсыз мүнөттөр эске түштү);
- Конфликт болгондо силерде кандай сезимдер жана тынчсыздануулар болот? (таарыныч, ачуулануу ж.б.);
- Конфликттен чыкканы кандай жолдор менен аракет жасайсыңар? (көп учурларда туура чечим чыгаруу өтө кыйын).

3. Негизги бөлүк (28 мүн.)

Өз алдынча иштөө.

Максаты: конфликттен чыгуу жолдору боюнча маалымат берүү.

Мугалим: Ар бир окуучуга таркатуу материалдарын берет.

Конфликтологияда конфликттен чыгуунун беш жолу бар.

• Конкуренция (атаандашуу) өз кызыкчылыктарын гана көздөйт, өнөктөшүнүн кызыкчылыктарын эске албайт.

• **Качуу (баш тартуу)**
өнөктөшүнүн дагы, өзүнүн дагы
кызыкчылыктарына көңүл бурбайт.

• **Компромисс – бул ар бир**
тараптын кызыкчылыктарынын
жарым жартылайына жетишүү.

• **Ыңгайлашуу – бул башка**
адамдын кызыкчылыгына
жогорку деңгээлде көңүл буруу
жана ошол эле учурда өзүнүн
кызыкчылыктарын арткы планга
өткөрүү.

• **Кызматташуу-бул эки тараптын**
тең кызыкчылыктарын эске алган
стратегия болуп саналат.

Карточкалар менен топтордо
иштөө.

Максаты: теориялык билимди
практика жүзүндө колдонуу.

Мугалим: Окуучуларды беш топко
бөлөт, ар бир топтон бир өкүл тандалат.
Ал өкүлгө жүрүм-турумдун стили жана
ошол стилге дал келген девиз жазылган
беш карточканын бирөөсү берилет.

«Конкуренция – атаандашуу» стили: «Мен жеңиш үчүн, сен жеңилишиң керек».

«Ыңгайлашуу» стили: «Мен жеңиш үчүн, мен жеңилишим керек».

«Компромисс» стили: «Ар бирибиз жеңиш үчүн, ар бирибиз бир нерсеге жеңилишибиз керек».

«Кызматташуу» стили: «Мен жеңиш үчүн, сен дагы жеңишин керек».

«Качуу» стили: «Мен эч нерсени билбейм, мен четтемин».

«Алма жана кичинекей курт» көнүгүүсү

Мугалим окуучуларга: Ыңгайлуу
олтуруп алгыла, көзүңөрдү жумуп,
өзүңөрдү алма катары элестеткиле.
Ал алма бышкан, жыттуу, шакта
илинип турат... Бардыгы силер менен
сыймыктанышат жана суктанып карашат.
Бир маалда кичинекей курт силерге
келип, «Мен азыр сени жейм!» деп айтат.
Карточкада жазылган жүрүм–турум
стилдерине карап, кичинекей куртка
эмне деп айтат элеңер?

Карточкада сунушталган конфликтте
болгон жүрүм-турум стилдери боюнча ар
бир топ талкуулап, көрүнүш даярдайт.
Көрүнүштү эки адам Кичинекей
курт жана Алма көрсөтөт, ар бир
аткаруучу бирден гана сүйлөм айтат.
(талкуулоо үчүн 5-7 мүнөт берилет, 10
мүнөт көрсөтүү үчүн: 2 мүнөт ар бир
презентация үчүн берилет)

Болжолдуу жооптор:

Алма Кичинекей куртка жооп берет:

• «Мен азыр түшүп кетип, сени басып
коем» - конкуренция (атаандашуу);

• «Мен эч нерсени көргөн жокмун, эч
нерсени уккан жокмун» - качуу;

• «Болуптур, алманын жарымын
тиштеп ал да, калганын менин сүйүктүү
жетекчилериме бер» - компромисс;

• «Менин жашоом ушундай экен да,
көрүнүп турат» - ыңгайлашуу;

• «Жерди карасаң, ал жакта дагы
түшкөн алмалар бар, алар дагы
даамдуу» - кызматташуу.

Мугалим: Жыйынтыктоо үчүн
окуучуларга суроолорду берет:

• Конфликт болгондо жүрүм-турумдун
кандай стилин колдоносуңар?

• Конфликтте жүрүм-турумдун тигил
же бул стилин тандоого силерге эмне
түрткү берет же муктаж кылат?

• Адамдардын карым-катнашы үчүн

жүрүм-турумдун кандай стили эң жөндүү (конструктивдүү) болуп саналат?

Мугалим: Жашоодо адам баласы ар түрдүү жүрүм-турумдун стилдерин колдонот. Бардыгы ошол кырдаалдан көз каранды. Ар бир кырдаалда, адамдар менен болгон конфликтте максат маанилүүбү же карым-катнаш маанилүүбү дегенге анализ жүргүзүү зарыл.

Эгерде, адам үчүн өзүнүн максаттары маанилүү болсо, анда ал конкуренция-атаандашуу стилин тандайт дагы, адамдар менен болгон мамилени жоготот.

Эгерде, адам үчүн карым-катнаш, мамиле маанилүү болсо, анда ыңгайлашуу стилин тандаган болот, анда ал өзүнүн максаттарына жетпей калат.

Эгерде, адам качуу стилин тандаса, анда ал максатына дагы жана өз ара мамилеге дагы жетише албайт.

Эгерде, адам өзүнүн максатына жана мамилеге дагы жетишкиси келсе, анда компромисс менен кызматташууну тандайт.

Ошону менен адамдар үчүн карым-катнаш маанилүү болгондо жүрүм-турумдун эң жөндүү-конструктивдүү стили-компромисс жана кызматташуу болуп саналат.

Сабакты жыйынтыктоо:

Мугалим: Бул сабактан кандай жаңы нерсени алдыңар? Жаңы билим алуу менен мындан ары конфликт болгон учурда силер өзүңөрдү кандай алып жүрөсүңөр?

Болжолдуу жооптор:

- Жүрүм-турум стилдери боюнча билип алдым;
- Адам баласы жашоосунда жүрүм-турумдун ар түрдүү стилин колдонот;

- Конфликттүү абалда кайсы жүрүм-турумду тандоо үчүн “биринчи мамиле маанилүүбү же максат маанилүүбү?” деген суроолорго жооп берип анализ кылышыбыз керек экен;

- Компромисс жана кызматташуу жүрүм-турум стилин тандаган макул;

- Жүрүм-турумдун качуу стили эч нерсеге алып келбейт, мамилени дагы сактай албайсың жана максатыңа дагы жете албайсың.

4. Коштошуу адаби (2 мүн.)

Максаты: өзүн жакшы сезүүнү калыптандыруу.

Окуучулар тегерек болуп турушат, өзүнүн оң жана сол жагында турган теңтушунун желкелерине колдорун коюшат. Мугалим «бир, эки, үч» деп айтканда бардыгы «Кош болгула!» деп айтат.





3 – БӨЛҮМ

10-КЛАССТАР
ҮЧҮН ТАРБИЯЛЫК
СААТТАР



Сабактын темасы:

ЖАКШЫ ОЙ – ТУУ, ЖАМАН ОЙ – УУ

Сабактын максаты:

- Ой соолук маданиятын калыптандыруу;
- Жаман ойдун зыяндуулугун түшүндүрүү;
- Позитивдүү ой менен жашоонун маанисин түшүндүрүү.

Сабактын жабдылышы:

Доскага төмөнкө учкул сөздөр жазып коюлат:

• “Адам бирөө жөнүндө берилип тымызын жаман ойлосо, анын көрө албас, ичи тар, кызганычтуу ойлору адамдын өзүнө кайрылып келет, нервин бузат, кыжаалат кылат. Ошентип көзөмөлдөнбөгөн ойлордун зыяны адамдын өзүнө тиет. Жакшы ойлор өзүнө жакшы ойлорду тартат, жаман ойлор өзүнө зыяндуу ойлорду тартат”.

Вильям Фолькер.

- “Ойлобой берген убада адамды азапка салат, аракет этээриңден мурда ойлон”

Махабхаратта.

• “Эч ким айыга албас үч нерсе бар: башкалар жөнүндө жаман ойлоо, коркуу, ичи тардык. Эгер бирөө жөнүндө жаман ойлосоң аны аткарба, корксоң Жаратканга ишенип жолунду улант, ичи тардыкты сезсең аны аткарба” **Мухаммед ибн Абдулла.**

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Уюштуруу	5 мүн.
2.	Жаңы тема	15 мүн.
3.	Бышыктоо, 1-көнүгүү	10 мүн.
4.	2-көнүгүү	10 мүн.
5.	Жыйынтыктоо.	5 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Уюштуруу (5 мүн.)

Максаты: окуучулардын көңүлүн жаңы темага буруу.

Мугалим: балдар, Асан стадионго барып футбол ойноп келүү жөнүндө ойлоду, Үсөн үй чарбасы жөнүндө камкордук көрүүнү ойлоду, Асан менен

Үсөн бири-биринин ойлогон оюн аткарышы мүмкүнбү?

Күтүлүүчү жооптор:

- Жок, мүмкүн эмес,
- Адам көбүнчө өз оюндагысын аткарат.

Жыйынтык: Адам эмнени ойлосо, ошону аткарат.

2. Жаңы тема (15 мүн.)

Максаты: жакшы, жаман ойдун маанисин түшүндүрүү.

Ой – психикалык энергия. Ой аркылуу адам сезимин башкарат. Ой сезимдин алдында жүрөт. Адамга биринчи ой келет, аны сезим ээрчип жүрөт. Адам эмнени ойлосо, ошону кылат. Адам китепканага барып, китеп окуйм деп ойлосо, китепканага барат, дискотекага барам десе, ошол жакка барат (б.а. адамдын жүрүм-турум багытын ой аныктайт). Архитектор курулуштун долбоорун даярдайт (ал ой аркылуу ишке ашат), анан үй курулат. Ой – эң күчтүү курал. Ким өз оюн башкара билсе, каалаган максатына жетет. Улуу акылмандар, жазуучулар, окумуштуулар оюн башкара билишет. Жазуучулардын чыгармачыл ойлому, элестетүүсү, фантазиясы күчтүү болсо, окумуштуулардын логикасы, акыл ой чабыты күчтүү болот. Алар максаттарына жетишерин алдын ала көрүп турушат. Инсандын ой жүгүртүүсү (аң-сезимдүүлүгү) анын жүрүм-турум адебин аныктайт. Адамга жакшылык кылууну максат кылган адам, аны ишке ашырууга аракеттенет, жамандык кылуу жөнүндө ойлонгон адам аны ишке ашырууга аракеттенбесе да ниети бузулуп турат.

Адам кыялында эмнени ойлоп, элестетсе, ал ойлор кайра-кайра кайталана берсе, ошол ойлор ишке ашат (материзацияланат). Ойдон этият болуш керек. Эгер жакшы эмес ойлор ниетиңе келсе, ал ойдон баш тартуу керек. Эгер ал ойду ишке ашырам деп ниет кылса, качандыр бир мезгилде (өзү эле) ишке ашып кетиши мүмкүн. Адамдын ниетинде тазалыкка, адилеттүүлүккө, боорукердүүлүккө, сүйүүгө, жумшактыкка умтулса анын ою ак болуп тазарып, аракети жакшылыкка багыт алат.

Ак ой, туура ой, оң ой, таза ой, адал ой, ырас ой, өрүштүү ой ж.б. ойлорду позитивдүү ой дешет. б.а. тажрыйбага жана фактыга негизделген, оң, туура, таза, ак ж.б ойлорду позитивдүү ой деп аташат. Позитивдүү ойлор адамды аракетке салат, ийгиликке жеткирет, бактылуу кылат.

Эгерде адам оюнда жамандыкка, арамдыкка, сараңдыкка, көрө албастыкка жол берсе, ою булганып (негативдүү болуп), аракети (бирдемени) бүлдүрүүгө, талкалоого, жамандыкка багытталат. Негативдүү ой деп – арам ой, жаман ой, кара ой, терс ой, бузуку ой, туура эмес ж.б. ойлорду аташат. Негативдүү ойлор адамды уурулукка, чыр-чатакка, каракчылыкка, баңгиликке, аракеттикке, бейбаштыкка (хулигандык), сойкулукка ж.б. терс адаттарга чейин жеткирет, алар адамды санаага салат, өкүнүчкө алып келет. Негативдүү ойлордон кутулуп, позитивдүү ойлорду ойлогон дурус, анткени адамдын ою сөзгө айланат, жан кейитээр сөз айтылбай, жакшы сөз айтылганы дурус, анткени ал башканын да, өзүнүн да маанайына, жүрүм-турумуна таасири тиет, жүрүм-турумдун адептүү болгону дурус, анткени ал адатка айланат, жаман адаттан кутулуп, жакшы адатка көнүккөн дурус, анткен ал сиздин адамдык сыпатыңызды аныктайт, адамдык сыпатыңыз тагдырыңыздын бактылуу же бактысыз болушуна таасир этет.

3. Бышыктоо.

1-Көнүгүү (10 мүн.)

Максаты: Позитивдүү ойлорду ойлоп табууга, жаман ойлорду тыюуга машыктыктыруу.

Мугалим: Балдар, төмөнкү тезистерди (ойлорду) уккула, буга ким кандай кошумча киргизет?



- Абу Халид аль-Газали: (1058-1111)
“Билим алуудан алыстаткан бардык байланыштарды үзүү керек. Себеби ойлор чачкын болсо адам өзүн курчаган чындыкты түшүнүү жөндөмүн жоготот.”

- Барыдан мурда илим издөөгө бел байлаган адам көрүнгөндөн оюн уга берүүдөн кармануусу зарыл, бул анын акыл-эсин чаташтырып, алсыздандырышы мүмкүн.

- Акыл-эс ээлери түшүнүшөт, адамдын оюнун тазалыгы эң маанилүү. Ойдун тазалыгы – жарым ыйман. Адамдын ою кир болсо анын шору.

- Адамдын ойлогон ою, ишеними жана жасаган ишинин ортосунда ажырым болбош керек. Бирди ойлоп башканы сүйлөгөн адам эки жүздүү. Эки жүздүүлүк элибизде катуу айыпталат. Анда инсандык касиет өлөт (аль-Газали).

- (Эл жөнүндө) бузуку ойдон сактангыла, чындыгында бузуку ойлор – жалган пикир. (Бузуку ой адамды бузат. Бир адамдын бузулушу - шаардын бузулушу. Бир үй-бүлөөнүн бузулушу - коомдун бузулушу.) Мухаммед ибн Абдулла.

- Жер эненин флорасы менен фаунасынан адамды айырмалап турган нерсе – бул ой, аң-сезим, идея. Адам ой менен жашап, ой менен азыктанат. С.О. Байгазиев.

- Ой байлыктын, ийгиликтин, бардарлыктын, улуу ачылыштардын жана жетишкендиктердин булагы. М.Клод.

Күтүлүүчү жооптор: Адамдын жашоосу бактылуу, иши ийгиликтүү болуш үчүн оюн оңдош керек. Адамдын ою оңолбой, жашоосу оңолбойт.

Мугалим: Акыркы мезгилде прессада, радио, телеберүүдө, эл арасында ушак кептер, жаман прогноздор (илимий маалыматтарга таянып алдын ала айтуу), негативдүү ойлор көбөйүп бараткансыйт. Мындай кептин баарына ишене бериш керекпи?

♦ Жок. Дүйнөнү жаман линза менен кароого болбойт. Дүйнө чоң, масштабдуу, жамандыгы жок эмес, ансыз жакшылыктын баркын толук түшүнө алмак эмеспиз, бирок толугунан караганда дүйнө жакшы, татынакай.

♦ Ойдун тазалыгы жөнүндө кандай макал-лакаптарды билесиңер?

– “Жакшы ой – туу, жаман ой – уу”.

“Өз камын ойлогон өспөйт, эл камын ойлогон көктөйт” (балдарды угат, мугалим өзү кошумчалайт).

Мугалим: Позитивдүү (негативдүү) ой формалары жөнүндө эмне билесиңер? (Окуучуларды угат). Ой формасы дегенибиз – адамдын тынымсыз ойлорунун натыйжасында пайда болгон энергия камтыган, маалыматтуу программа, багыт (А.Свияш). Ой формасы дегенибиз – аңдын (подсознание) түпкүрүндө, сезимде терең бекем орногон образ. Ал (ой формасы) адамдын жүрүм-турумуна, ден-соолугуна таасир этүүгө жөндөмдүү б.а. жакшы ой пайдалуу, жаман ой зыяндуу. Адамдын тагдырына, ден-соолугуна позитивдүү ойлордун оң таасири тиет, (мисалы, буйруса ишим ийгиликтүү болот). Негативдүү ойдун адамга терс таасири тиет (мени эч ким жакшы көрбөйт, мен жөндөмсүзмүн). “Адам терс (жаман) ой формасын, оң (жакшы) ой формасына которсо (алмаштырса), б.а. ойго келген негативдүү ойдун ордуна жакшы ой ойлоп тапса, адамдын турмушунда оң (жакшы) өзгөрүүлөр болот”- деп ырасташат психологдор. Ошондуктан психологиялык адабияттарда аффирмация (позитивдүү ойду кыскача, так айтуу) колдонулат. Керектүү аффирмацияны кайталай берген окуучу өзүнүн чече албай жүргөн проблемасын чечип кетет. Муну бир дагы предмет силерге үйрөтпөйт. Эгерде силер көпкө чейин жаман окуяны көз алдына элестетип, коркуп, ойлой берсеңер,

эртедир-кечтир ошол окуя ишке ашат (андан алыс кылсын). Так ошондой эле жакшы окуяны тилеп, көз алдына элестете берсе, ошол элестеткен окуя ишке ашат. Өзүңөр максат кылган жыйынтыкты, окуяны элестетип машыгуу оюңарга келбейт. Силердин проблемаңардын көпчүлүгү ушуну менен байланыштуу (Р.Стоун). Мисалы, окуучунун өзүн баалаган баасынан мугалимдин койгон баасы төмөн болгон учурда бала негативдүү ойго келет. Мугалим объективдүү баалабай койгон сыяктуу “баамдап”, капа болот. Чындыгында кеп мугалимде эмес, окуучу материалды толук түшүнүп турганы менен баяндап бере албагандыгында же өзү каалаган натыйжаны элестете албагандыгында. Окуучуга негативдүү (жаман) ой кылт этип кирсе, ал ой кийинки проблеманын себепкери болот. Ошентип окуучу негативдүү ойлордун айлампасынан (тегерегинен) позитивдүү ойго чыга албай калат да, кыйналып өсө берет. Негативдүү ойлордун жыйындысы адамдын ден-соолугуна, жүрүм-турумуна, психикасына терс таасир этип, дарттын, психикалык проблеманын жаралышына себепкер болот. Ой соолук маселесине жеткиликтүү көңүл бөлбөгөндүктүн натыйжасында адамдын ден-соолугунда, психикасында проблема көбөйүшү мүмкүн. Ошондуктан ой соолукка көңүл бөлгөнүбүз оң.

4. 2-көнүгүү (10 мүн.)

Максаты: ой соолук маданиятын калыптандыруу.

Мугалим: Балдар, “Ою соонун бою соо” деген макалды кандай түшүнөсүңөр?

Күтүлүүчү жооптор: Ой соолугун камсыз кыла албагандын ден соолугу чың болбойт. Кыргыздар ошондуктан: «Ою соонун бою соо, ою соонун жаны соо»- дешкен. Ою тазаланбагандын дили

таза эмес, дили таза эместин ден-соолугу проблемалуу. Ою соонун дени-карды соо, дени соонун руху соо болот (в здоровом теле здоровый дух). Ою соо адамдын аурасы (биологиялык талаасы) таза болот. Ою соо адам сүйкүмдүү болот. Адам аруу болуш үчүн ою таза болуш керек. Оюң оңолбой ишиң оңолбойт (балдар кошумчалашат).

Мугалим: “Ой түбүндө алтын бар, ойлой ойлой табасың”-деген макалды чечмелегилечи.

Күтүлүүчү жооптор: Жазуучулардын чыгармасы, окумуштуулардын илимий жаңылыгы акылмандын таамай сөзү – ой продукту. Ойлогон адам жаңы нерсе жаратат, жазат, ачат.

Мугалим: Адамды кандай ой туура эмес жолго салат?

Күтүлүүчү жооптор: Материалдык байлык топтосом, бийликке жетсем, элден мен артык болсом, ашып кетсем, жеке өзүм пайда тапсам ж.у.с. эгоисттик кызыкчылык менен чектелген ойлор адаштырат.

Мугалим: Эл оюн кандайча өзгөртсө туура жолго түшөт?

Күтүлүүчү жооптор: Элдин акыл-эси кандай жол менен материалдык баалуулуктарды топтосом, деген ойго кошумча, кантип маңыздуу жашасам, акыйкаттыкты таанысам, туура жол тапсам, артыман соо урпактарды калтырсам, оюм терен, акылым тунук, адамдык сапатын бийик, ыйманын ыйык, ички дүйнөм бай, өзүм сүйкүмдүү болсом, элге жакшылык кылсам,- деген ойго өзгөртсө туура болот.

Мугалим: Япониялык окумуштуу доктор Масару Эмото төмөнкүдөй эксперимент жүргүзгөн. Бир эле сууну бир нече жүздөгөн чөйчөктөргө куйган. Ар бир чөйчөккө динамиктен ар башка



сөз, фраза, сыйынуу, ыр, музыка ж.б. угузган. Бир нече убакыттан кийин ар бир чөйчөктөгү сууларды микроскоптон караганда, татынакай, кооз формалардан баштап, өтө серт формага, массага, кристаллга чейин өзгөргөн. Сүйүү темасындагы жагымдуу сөздөрдү, рахмат деген сөздү уккан чөйчөктөн жакшынакай сүрөт көрүнгөн. “Сен келесоосун, мен сени өлтүрөм” ж.у.с. жагымсыз сөздөрдү уккан чөйчөктөн түрү суук формадагы сүрөт көрүнгөн. “Сен дүлөйсүң” деп деп жазылган бөтөлкөгө караганда “рахмат” деген сөз жазылган бөтөлкөдө татынакай форма пайда болгон. Өтүнүч жазылган бөтөлкөгө караганда буйрук жазылган бөтөлкөдөгү сүрөттүн формасы жаман болуп чыккан. Оор рок музыка уккан чөйчөктөгү суудан чети үзүлгөн жара сыяктуу сүрөт көрүнгөн, б.а. оор рок музыка агрессияны күчөтөт, ден-соолукка зыяндуу. Сыйынуу, (жакшы) дуба уккан чөйчөктөн татынакай формадагы сүрөт чыккан. Адамдын денесинин 70-80% суудан турат. Жердин 70-80%ин суу түзөт. Бири-бирибиз жөнүндө жакшы ойлоп, жагымдуу сөз айтып, Кудайдан элге ыйман, насип, жакшылык тилеп, эл ичинде өзүнө жакшылык тилеп дуба кылган пайдалуу экен.

5. Жыйынтыктоо. (5 мүн.)

Мугалим: Ой соолук маданиятына көнүгүү үчүн: кыска сүйлөө, кыска сүйлөгөн таланттуулуктун белгиси, оюңду так баянда. Аз сүйлө, аз сүйлөсөң да саз (маанилүү) сүйлө. Жогорку максатка умтул. Башкалардын сага кандай мамиле кылышын кааласаң, аларга так ошондой мамиле кыл. Башкалар жөнүндө жаман ойлобо. Аң-сезимге келген негативдүү ойду позитивдүү ойго айландырып, системалуу көнүк. Бош убактыңда

өзүң жөнүндө ойлонуп, адептик аң-сезимдүүлүгүңдү өркүндөт. Жаман сүйлөбө, жаман сөз жаман ой жаратат, ал жүрөккө бүлүк салат, аң-сезимди караңгылык каптаган сыяктуу жагымсыз ойлор, сезимдер каптайт. Көп сүйлөбө, көп сүйлөгөн адамды маңыз дейт. Маанисиз сөздөрдү сүйлөбө, алар сенин өзүңдүн аң-сезимиңе да, башкалардын аң-сезимине да керексиз ой салат. Көзүң жетпеген, далилсиз сөздөрдү айтпа, кийин уят болушуң мүмкүн. Бар болсо көппө, жок болсо чөкпө, алардын экөө тең адамды жаман ойго салат. Адамды бактысыз кылган нерсе – анын жаман ойлору экенин унутпа, бактысыздын чөйрөгө терс таасири бар, системалуу жаман ойлогон адам жамандыктын үрөнүн себет. Күнүгө оюңду тазалоого көнүк, мээрим, жакшы көрүү сезими менен ниетиңди оңдо. Өзүңдү да жакшы көр, өзүн жакшы көргөн өзгөгө мээрим тартуулашы мүмкүн, өзүн жакшы көрбөгөн өзгөнү жакшы көрө алабы? Мээрим төгө алабы? Акыйкаттыкты түшүнүүгө умтул, адамдын аң-сезимдүү акыл-ой аракети өнүгүүгө алып келет. Материалдык баалуу нерселер эскирет, бүлүнөт, жок болот, рухий баалуулуктар эскирбейт жана жоголбойт. Адамдын рухий баалуулукка умтулганы туура жол таап кетет.

Сабактын темасы:

ТУУРА ЫНАНЫМДЫ КАЛЫПТАНДЫРУУНУН МААНИСИ

Сабактын максаты:

- окуучуларга туура ынанымдын маанисин түшүндүрүү,
- туура эмес ынанымдын зыяндуулугун түшүндүрүү,
- туура эмес ынанымды туура ынанымга өзгөртүп машыктыруу.

Сабактын жабдылышы: Доскага төмөнкү учкул сөз жазып коюлат. «Анда (бейаң сезимге) жаңы ынаным жаралса, адамдын алдында жаңы реалдуулук жаралат, тынаным өзгөрсө, реалдуулук өзгөрөт» Дж. Кехо.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Уюштуруу	5 мүн.
2.	Лекция	15 мүн.
3.	Бышыктоо. 1-көнүгүү	10 мүн.
4.	2-көнүгүү	10 мүн.
5.	Жыйынтыктоо	5 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Уюштуруу (5 мүн.)

Максаты: окуучулардын көңүлүн жаңы темага буруу.

Мугалим: Адамдын ынанымы оңолбосо, жашоосу оңолбойт, эмне үчүн? Ынанымы туура адамдардын иши ийгиликтүү болот, эмнеге?

Күтүлүүчү жооптор: туура эмес ынанымдагы адам туура эмес ойлонот, туура эмес аракеттенет.

2) Лекция (15 мүн.)

Ынаным деп – калыптанып калган ойдун, көзү жеткен пикирлердин топтомун түшүнөбүз. Адамдын жүрүм-турумунун проблемалуулугунун бир

себеби – алардын ынанымы. Адамдын ынанымы туура болсо, реалдуу турмушу – көңүлдүү, чечимдери оптималдуу болот. Ынанымы туура эмес пессимисттин иши ийгиликсиз болот. Ынанымы туура оптимисттин иши илгерилейт. Ошондуктан адамга дайыма оптимисттик ынанымда жүргөн дурус. «Мени кайсы эле жыргаган турмуш күтүп турат дейсиң» - деген ынанымдагы адамды чын эле жыргаган турмуш күтүп турбайт.

Эгерде адамдын мээсинде чектелген көз караш терең ынанымга өтүп кетсе, аны кеңейтиш үчүн улам, жаңы позитивдүү идеяны иштеп чыгуу керек. Аң-сезимдүү түрдө ынанымын, көз карашын иретке келтирип турган адам өрүштүү ойломго жетишет. Мындай



адамды мээсине келип турган ойлор башкарбайт, ал өзү мээсине келип турган ойлорду көзөмөлдөп, аң-сезимдүүлүгүн өнүктүрөт. Көнүгүү аркылуу мээнин жашыруун сырын үйрөнсө болот. Эффективдүү ой жүгүртүүгө үйрөнүү үчүн практика жүзүндө машыгуу керек. Ойду позитивдештирүүдөн адамдын жашоосу позитивдешет (жакшырат). Буга ишенүү керек. Адам эмнеге ишенип, аны күтсө ошол болот. Көпчүлүк адамдардын бактысыз, шордуу болушуна өзүнүн ынанымы себепкер. Эгерде адам Чыгыш ойчулдарынын китептерин кунт коюп окуп, түшүнүп, анан өзүнүн көз карашын, ынанымын, ой жүгүртүүсүн салыштырса (анализдесе), ал өзүнүн ой жүгүртүүсүнүн, ынанымынын натыйжасында кыйналып жашап жүргөнүн түшүнмөк.

Ким адамдар (эл) менен мамиле түзүүдө кыйынчылыкка дуушар болсо, анда анын ынанымы, көз карашы туура эмес же ою таза эмес (оюнда таарыныч, көрө албастык, түшүнбөстүк ж. у. с. бар). Ден соолугу проблемалуу адамдын ою, көз карашы же ынанымы туура эмес. Акча-каражат жагынан кыйынчылыкка көп кездешкен үй-бүлөнүн акчага мамилеси туура эмес. Адам өзү: “Турмушун эшек араба, туулдун калдын балаага” деген ынанымда болсо, ал бир балээден кутулуп, башка балээге тутулуп өмүрү өтөт. “Бирөөгө кор дүйнө, бирөөгө зар дүйнө” деген ынанымда болсо, бир күнү кор болуп, бир күнү зар болуп жашай берет. Негативдүү ынаным өзүнө окшогон терс ойлорду тартып турат. «Жоктун түбү жок болот» деп да айтылат, б.а. «жок» дей бергендин жогу көп болот. Болгонго каниет кылганга (бул позитивдүү ойлом) буйруганын көрөт.

Анда (бейаң сезимде) пайда болгон ынанымдардын негативдүүлөрүн тазалоого камкордук көрүп жашаш

керек. Телевизордон, газетадан, журналдан ою чектелген, туура эмес ынанымдагы авторлордун (негативдүү маалымат камтылган) чыгармаларын көрүп (окуп), ага ишенип алгандар, туура эмес ынанымдын рамкасынан чыга албай калышат. Мисалы: “Коррупция гүлдөгөн өлкөдө адам кантип бактылуу болсун?”, “Ийгиликке жетиш үчүн эгоист болуш керек”, “Жарды мамлекетте жашаган адам кантип жарысын” ж.у.с. ынанымга келгендердин келечеги кең болбойт. Мындай ынанымдан кутулууга мисал катары орус элинин «Жыланды жуткан дыйкан» жөнүндө жомогун айта кетели. Дыйкан кожоюндун үйүнө келсе, ал шорпо берет. Шорпону ичип жатып дыйкан кашыкта кичине жылан бар экендигин көрөт. Кожоюнду капа кылбаш үчүн шорпону (жыланы менен) ичип салат. Бир нече убакыттан кийин ооруп калган дыйкан кайра кожоюнга келет. Кожоюну ошол эле бөлмөгө киргизип, даары куюп берсе, кашыктан баягы жыланды көрөт. Эми ал айтууга аргасыз болот. Кожоюн түндүктө (үйдүн төбөсүндө) илинип турган жааны көрсөтөт. Көрсө жаанын кашыктагы сүрөтү жылан сыяктуу көрүнөт экен. Дыйкан дарыны ичпей чыгып кетет, бир күндөн кийин оорудан айыгат. Ошол сыяктуу эле дүйнө, коом жөнүндөгү чектелген көз караш, туура эмес ынаным кыялында «жылан жутуп алган» дыйкан сыяктуу адамга терс аракетин аткара берет. Анын арты – рухий кризис. Адам ынанымы, ою, көз карашы туура эмес экендигин түшүнгөндө гана аңдын терс аракети токтойт.

Адамдын бардык проблемасынын автору - өзү, б.а. өзүнүн ынанымы, ою, ишеними же көз карашы. Адамдын аңында туура маалымат пайда болсо, турмушунда жаңы реалдуулук пайда болмок. Чичиков. Хлестаков ж.б. сыяктуу терс каармандар катышкан адабияттарды

окуй бергендер, «Жакшы адам (дос) табуу кыйын» деген жыйынтыкка келет. Натыйжада эч ким менен таанышкысы келбей калат. Анткени анын «ынанымы» бар. Ал өзүнүн күнөөсүн сезбейт. Чындыгында ынанымы туура эместигин билбейт. Оң каармандар катышкан, достукту даңазалаган адабияттарды окуса, ынынымы өзгөрөт.

Адамга туура эмес ынанымын туура ынанымга, чектелген көз карашын чектелбеген көз карашка өзгөртүшү, ошого жараша аракети, аны ийгиликке алып келип, турмушунда жаңы мүмкүнчүлүктөрдү, өзгөрүүлөрдү жаратат (Т.Бьюзен). Адамдын мээси адат боюнча аракеттенет. Эгерде өспүрүм өзүнүн мээсинде чектелген көз карашка, туура эмес ынанымга орун берип койсо, аны «тазалаш» үчүн карама-каршы позитивдүү ойду кайра-кайра кайталоону сунуш этүү керек. Бир мезгилде эски ынаным толук тазаланганда адам башкача сүйлөй баштайт. **Элдин ийгиликке жетишпегендигинин, жардылыктын себеби, алардын ынанымынын туура эместиги, көз карашынын чектелгендиги, оюнун проблемалуулугу менен түшүндүрүлөт. Андагы туура эмес ынанымды тазалоо – акылдын гимнастикасы, адептик аң-сезимдүүлүктү өнүктүрүүнүн татыктуу каражаты.**

Миллиондогон адамдар өзүнүн азыркы абалы менен канааттанышат. Кыргызстандыктар да канааттанышат. Ошондуктан аны өзгөртүүгө аракеттенишпейт. Алар «жашоо оор», - деген сыяктуу ынанымга орун берип коюшкан. Мындай ынанымдагы адамга жашоо кыйын. Андан көрө “жашоо керемет” - деп ойлосо, кыйынчылыксыз күн көрмөк.

3. Бышыктоо.

1-көнүгүү (10 мүн.)

Максаты: окуучуларды туура эмес ынанымды туура ынанымга, ырастоого алмаштырууга машыктыруу.

Мугалим. Балдар, силер туура эмес ынаным адамдын проблемасынын булагы экендигин түшүндүңөр. Азыр мен силерге туура эмес ынанымды айтам, силер ага альтернативалуу туура ынанымды ойлоп тапкыла. “Жүз жолдошуң болгуча, жүз сомуң болсун”.

Күтүлүүчү жооп: Жүз сомуң болгуча жүз жолдошуң болсун.

Мугалим: Дос күтүү кыйын.

Күтүлүүчү жооп: Кыйынчылыгы жок эч нерсеге жетишпейсиң, кыйынчылыкты жеңип дос күткөндөр көп, мен да кыйынчылыкты (буйруса) жеңем.

Мугалим: Жамандын жолдошу көп, жанына пайдасы жок.

Күтүлүүчү жооп: Жолдош таппаган эр азат, жолдошу көптүн колдоочусу көп.

Мугалим: Эми балдар, чектелген ынанымды туура жаңы ынанымга которууга карата көнүгүү сунуш этели (Р.Стоун).



Чектелген ынаным

1. Менин колуман эч нерсе келбейт.
2. Менин мүмкүнчүлүгүм чектелүү.
3. Турмуштан орун табуу кыйын.
4. Мен эмне кылаарымды билбейм.
5. Мен жөндөмсүзмүн.
6. Мен жаман мезгилде жашап жатам.
7. Кыргызстандын экономикасы начар, оңолгончо көп бар.
8. Менин өзүмө ишенимим жок

Күтүлүүчү жооптор

1. Аракет кылгандын иши илгерилейт.
2. Элдин баары чамасына жараша оокат кылышат.
3. Издеген табат, сураган алат.
4. Элдин баарынын билгенден биле элеги көп.
5. Мен эмнеге жөндөмдүүлүгүмдү аныктай элекмин.
Аны Кудай буйруган күнү аныктайм.
6. Ар бир мезгилдин өзүнчө артыкчылыгы бар.
7. Мындан да начар абалдан эл өткөн, мындан да буйруса өтөбүз.
8. Өзүнө абсолюттуу ишеним эч кимде болбойт.

Мугалим: жадыбалды жаттап калыш үчүн көп жолу кайталаш керек. Ошол эле сыяктуу позитивдүү ойду да кайталаш керек. Адам маанайы көтөрүлүп, чоң кубанычка келсе да, андан ары аракеттенбесе, баягы эски ынанымга кайрылып келерин унутпагыла. Жаңы ой, ынаным, идея жаңы себилген урук, олтургузулган көчөт сыяктуу, сугарып азыктандырып турбасаң куурап калат. Ошол эле сыяктуу жаңы ой, ынаным аң-сезимде терең «отурукташ» үчүн (бир айдан үч айга чейинки) мезгил керек. Ошол убакта күнүгө 10-15 минут жаңы ойду кайталап туруу керек.

4. 2-көнүгүү (10 мүн.)

Максаты: Негативдүү ынанымды жаңы ынанымга алмаштырууга машыгуу.

Мугалим: Сиздин көкүрөгүңүздү

өйүгөн көйгөйлүү ынанымды жазыңыз. Ага тиешелүү сезимдерди козгогон ой формаларын жазып чыгыңыз. Эми аларды кунт коюп окуп, бул чектелген ынаным эмеспи деп ойлонуңуз. Демек буга карама-каршы позитивдүү ынаным болушу мүмкүн. Болгондо да бир нече варианттуу болушу мүмкүн. Алардын баары туура эмес болушу мүмкүн, бул маанилүү эмес. Сиз ынанымыңыздын чектелүү экендигине көзүңүз жетсе, биринчи кадамды жасаган болосуз. Эгерде туура изденсеңиз мындай процесстен көп нерсени түшүнөсүз. Ар бир негативдүү ынанымдын каршысында жаңы ырастоо жазыңыз. Мисалы, Бишкекте жумуш табуу кыйын. Бул ынаным адамдын аракетин чектейт. Эми буга каршы жаңы ырастоолордун бир нече вариантын жазалы.

Күтүлгөн варианттар:

- жумушка орношуунун жолдору көп;
- жумуштан көп неме жок, көп акы төлөнүүчү жумуш аз;
- болгон жумушка каниет кылып иштей турсам, дагы буйруганы болоор;
- балким мен издеген жумуш табылып калгысы бардыр (ушу сыяктуу бир нече вариант ойлоп табыңыз).

5. Жыйынтыктоо (5 мүн.)

Жогоруда көрсөтүлгөн техниканы пайдаланып, ынанымыңызга түзөтүү киргизгиле. Ай сайын ынанымдын позитивдүүлүгүн текшерип, аларды иретке келтирип турган адам позитивдүү ырастоолордун көбүн иштеп чыгат. Аларды кайталоо аркылуу ой ынанымга айланат. Бул аракет кийин ишиңиздин ийгиликтүү болушуна өбөлгө болот. Жаңы ынанымды бышыктап, аң-сезимде «отурукташтырып» өнөкөт ойго айландырбаса баштапкы ынаным кайрылып келерин унутпагыла.





Сабактын темасы:

ОПТИМИСТИК КӨЗ КАРАШТЫ КАЛЫПТАНДЫРУУНУН МААНИСИ, ПЕССИМИЗМДИН ЗЫЯНДУУЛУГУ

Сабактын максаты: Окуучуларга оптимисттик көз карашты калыптанышынын маанисин, пессимизмдин зыяндуулугун түшүндүрүү. Пессимисттик көз караштан кутулууга окуучуларга жардам берүү, оптимисттик ой жүгүртүүгө жетишүүнүн жол-жоболорун үйрөтүү. Оптимисттин жана пессимисттин ой жүгүртүүсүн, логикасын, турмуштук философиясын, пессимизмдин себебин түшүндүрүү.

Сабактын жабдылышы: Доскада “Дүйнө оптимисттерге таандык, пессимисттер – болгону дүйнөнүн байкоочулары”-деген Франсуа Гизонун сөзү, “Адамдын эмоционалдык абалы анын көз карашынан, ынанымынан, багытынан көз каранды, оптимисттер маанайы жакшы жүрүшөт, пессимисттер бүт элге (баарына) нааразы болушат”-деген С.Ключниковдун сөзү жазылган.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Уюштуруу	5 мүн.
2.	Лекция	15 мүн.
3.	Бышыктоо. 1-көнүгүү	10 мүн.
4.	2-көнүгүү	10 мүн.
5.	Жыйынтыктоо	5 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Уюштуруу (5 мүн.)

2. Жаңы тема (15 мүн.)

Максаты: оптимизм, пессимизм жөнүндө түшүнүк берүү. “Оптимизм жана пессимизм (латын: optimus – эң жакшы, pessimus – өтө начар) – келечек тууралуу бири-бирине карама-каршы көз караштардын системасы. Азыркы мезгилде депрессия (турмуштан убайым тартуу, көңүлү чөгөт болуу) дартына чалдыккан балдардын саны көбөйүүдө. Психологдор депрессияны

пессимисттердин проблемасы дешет. Депрессия – адамдын көз карашы, дүйнө таанымы менен байланышкан проблема. Пессимисттик көз караштан кутулбаган балага депрессия дартынан куткарууга (айыгышына) жардам берүү кыйын. Азыр биз силерге жардам берүү максатында пессимисттик көз караштагы окуучунун өзүнө (көз карашынын) зыянын, оптимисттин логикасынын, ой жүгүртүүсүнүн артыкчылыгын баяндамакчыбыз. Оптимист келечекке ишенет, жамандыкты жакшылык, адилетсиздикти адилеттүүлүк жеңет деп караса, пессимист



буларга ишенимсиз карайт. Биринчиси жамандык менен жакшылыктын күрөшүн тарыхый ыраттуулукта алып чечмелесе, экинчиси дүйнөнү козголбос, катып калган кубулуш сыяктуу чечмелейт. Кыргыз элинде келечекке оптимисттик да, пессимисттик да көз караштар болгондугун фольклордук материалдар ырастайт. Эмгектенген эл келечекке жаркын үмүт менен караган” (Кыргыз совет энциклопедиясы).

Классты эки топко бөлүп, биринчи топко: “**пессимист деген ким?**”, экинчи топко: “**оптимист кандай болот?**”- деген суроо коюлат. Окуучуларга текст таратат.

1-топ (текст окуйт). Пессимисттер – “бул жарык дүйнөдө баары жаман жакка бара жатат”, -деп ойлошот, дүйнөнү караңгылык баскан, турмушту кайгылуу жашоо деп түшүнүшөт. Пессимисттер – инфантилдүү (өзү чоңойсо да, ой жүгүртүүсү баланыкындай өспөй калган) адамдар.

2-топ. Оптимист деп – бардык болуп жаткан окуяны жагымдуу кабыл алган адамды түшүнөбүз, ал ар бир өзгөрмөлүү окуяны иш оң жагына ооду деп ойлойт. Оптимист – туура ынанымдагы адам.

1-топ. Пессимисттин коомду, жаратылышты сезүүсү начар, табийгатка жана адамдарга мамилеси жаман, жакшылыктан үмүтү үзүлгөн, маанайы пас жылдызы түшкөн, ишинин ийгиликтүү болушуна ишеними жок болот. Алар муңайыңкы, сабыры суз адамдар болушат. Адамдын жашоосун маанисиз, маңызсыз деп түшүнүшөт. Инжилде (Ветхий завет) меланхолия пессимизмдин патологиялык формасы деп айтылган.

2-топ. “Оптимизм деген бул – үзгүлтүксүз процесске ишенүү, ишинин акыбети ийгиликтүү болуусун күтүү, жакшылыктан үмүттөнүү, жашоодон жагымдуу жагдай күтүү. Оптимизм – диний, метофизикалык иретте дүйнө кандай болсо, ошондой кабыл алуу керек деген ынаным. Турмушта ар кандай жагдай болушу мүмкүн, бирок бул дүйнө бардык болгон дүйнөлөрдүн жакшысы, жер жүзүндө турмуш акыл-эстүү уюштурулган, жогорку акыл- эске баш ийет”-деген маанайдагы көз караш (Евгений Пятаков: Право на оптимизм и как его отстаять. Народное образование №7 2009).

1-топ. Пессимизм жана оптимизм дүйнөнү түшүнүүнүн өзгөчө ыкмалары, ой жүгүртүүнүн өзгөчө стилдери, социалдык жана жеке турмуштагы окуяны божомолдоо, баалоо, анализдөө.

2-топ. Оптимизм жана пессимизм – адамдын ички дүйнөсүнүн абалы, базалык ынанымы, жашоодогу логикасы, карманган жолу. Адамдын карманган көз карашы негизинен бала кезде калыптанат, айрым пикир кийин келет. Оптимизм, пессимизм да көбүнчө бала кезде калыптанат, айрым адамдарда кийин өзгөрөт.

1-топ. Адам туура (же туура эмес) калыптанган ынанымына, көз карашына, ишенимине жараша туура (же туура эмес) ой жүгүртөт, ал ою аркылуу туура (же туура эмес) аракет кылат. Туура ой жүгүрткөнү - оптимист, ал оң натыйжага келет. Туура эмес ой жүгүрткөнү – пессимист, ал проблемага, терс натыйжага келет.

3. Бышыктоо.

1-көнүгүү (10 мүн.)

Максаты: пессимизмдин, оптимизмдин себептерин түшүндүрүү.

Мугалим. Өспүрүмдөрдүн арасында баңги зат колдонгондор, ар кандай сектага киргендер, экстремисттик топторго кошулгандар, спирт ичимдик ичкендер, токсин (уу зат) жыттагандар да бар. Алар оптимист болушу мүмкүнбү?

– Жок.

– Эмне үчүн?

– Алар регресс жолунда жашагандар. Терс жолго түшүп кетишкендер, туура эмес ой жүгүртүшөт. Көз караштары туура эмес калыптангандар, жаман адаттары бар адамдар, регресс жолго түшкөндөр оптимист болушпайт.

– Туура айтасың, регресс жолуна түшкөндөр качандыр бир мезгилде турмуштан ийгиликтен үмүтү үзүлүп депрессияга келишет.

Мугалим. Пессимизмдин дагы кандай себептерин билесиңер?

– Жалкоолук, ниетинин таза эместиги, аракетсиздик, жашоосу туура эмес уюштурулган, маанисиз сөздөрдү сүйлөгөн, көз карашы туура эмес калыптанган адамдар бар. Ичкиликтин айынан деградацияланып (начарлап, кээри кетип) жаткандар бар. Ишеними, ынанымы, багыты туура эмес адамдар бар. Алар качандыр бир мезгилде пессимизмге келишет. Оорулуу адамдар башкаларга “вирус” жугузган сыяктуу, пессимисттер элге пессимисттик ойлорду жугузуп турушат.

Мугалим. Пессимисттик идеялар кандай болот?

1-топ. “Бардык адамдар жаман, митайым болушат”, -деген ой пессимистердин ою. **Аракети:** этият болот, сактанып жашайт, бардык

адамдарга мамилеси агрессивдүү болот, бардык адамдардан жаман кылык-жорук, акмакчылык, чыккынчылык күтөт. Натыйжасы: ою агрессивдүү, жүрүш-турушу тартипсиз, аны курчаган элдин ага карата мамилеси жаман болот. Мындай мамилени пессимист элдин жамандыгынын далили катары түшүнөт.

Мугалим. Оптимисттик идеялар кандай болот?

2-топ. “Эгерде бул жашоодо ийгиликке жетишкиң келсе, билим алуу, изденүү, ойлонуу, аракет кылуу керек-деп ойлошот. **Аракети:** максатка жакындатуучу билим издейт, адамдар менен мамиле түзүүгө аракет кылат, талыкпастан иштейт, ар кандай амал колдонот. Натыйжасы: материалдык баалуулуктарды өндүрөт, рухий жактан өнүгөт, максатына жетет.

Мугалим. Пессимисттик көз караштын зыяндуулугу жөнүндө эмне билесиңер?

Күтүлүүчү жооптор:

– пессимисттин жогорку максаты жок болгондуктан өнүгүүгө аракеттенбейт;

– жакшылыктан үмүтү үзүлгөн, ындыны өчкөн адам башкаларга үмүтсүз ойлорду салат;

– жакшылыктуу философиясы жок адамдар жакшы ой айтууга жөндөмсүз болушат;

– пессимисттер өнүгүү жолуна түшкөн эмес, коомдун өнүгүүсүнө алгылыктуу салым кошпойт;

– айрым балдар бир жолу кызыкчылык үчүн байкап көрөм деп баңги зат колдонушат, акырындан отуруп баңги болуп кетиши мүмкүн, пессимисттик ойлор адамды ичинен тузакка түшүрөт;

– аны чакырган уюмду “жөн эле” (угуп коюш үчүн) барып угат, анан ал уюмга жакшы-жаманын ылгабай кирип кетет;

– мыйзамга каршы саясий аракети бар

коомдук бирикмелерге, деструктивдик уюмдарга киришет;

–андай коомдогу, бирикмедеги жаштар аң-сезимдүү түрдө же бейаң (өзү түшүнбөй) элге зыян келтирүүгө аракет жасашат; пессимизмден кутула албагандар депрессияга келишет;

–алар өздөрүнүн идеясынын келечеги жок экенин билишет, бирикмелеринин качандыр бир мезгилде бүлгүнгө түшөөрүн да, анын келечеги жок экенин да билишет, бирок өзүнүн “идеясы” үчүн күрөшкөн адам сыяктанып, аракетин уланта беришет. Ошентип коомдун өнүгүшүн артка тартып турушат.

Мугалим. Биринчи жылы буудай эгип жаткан адам оптимист болобу? Буудайдын түшүмдүүлүгүн жогорулатуу ыкмаларын өздөштүргөн, жыл сайын дыйканчылык кылган, аракетчил адам оптимист болобу?

–Экинчи адам оптимист болот.

Мугалим: Мектепте жана жогорку окуу жайда жакшы окуган, жергиликтүү басма сөздүн (дубал газета, радио берүү ж. б.) ишине активдүү катышкан, дүйнөлүк адабий мурастарды, жалпыга маалымдоо каражаттарын үзбөй окуган, өз билимин системалуу өркүндөтүүгө, адебин жакшыртууга аракеттенген, рухий өнүгүү жолундагы журналист оптимист болобу же пессимист болобу?

–Оптимист болот.

Мугалим: Мектепте начар окуган, акчанын күчү менен институтка өткөн, аны эптеп-септеп бүтүргөн, чыгармачыл аракети жок журналисттик факультеттин бүтүрүүчүсү оптимист болобу же пессимист болобу?

–Пессимист болот.

Мугалим: Оптимисттик духтагы кандай макал-лакаптарды билесиңер?

Күтүлүүчү жооптор. “Өлбөгөн алтын аяктан суу ичет”. “Саргара жортсоң кызара бөртөсүң”.

Мугалим. Пессимисттик духта айтылган макал-лакаптар барбы?

Күтүлүүчү жооптор. “Өйдө тартса өгүз өлөт, ылдый тартса араба сынат”. “Дөөлөтүңө да ишенбе, мээнетиңе да ишенбе”. “Бири кем дүнүйө”.

4. 2-көнүгүү (10 мүн.)

Максаты: пессимисттин логикасын, философиясын түшүндүрүү. Мугалим. Пессимисттин логикасына көңүл бөлөлү. Орто билимдүү кыз “А” өз классташына турмушка чыкмак болду. Ага жогорку билимдүү, турмушка чыкпай жүргөн жээни мындай деди: “Аялдар турмуштан жүдөп, жабыгып, чүнчүп жүрсө, сен турмушка чыгам дейсиң. Азыр дипломдуулар жумуш таппай жүрүшөт, сенин диплому жок жигитиң экөөң кайда иштемек элеңер? Иши жок кантип оокатыңар өтөт? Эй, “А”, турмушка чыкпай кое тур.” Бир караганда “В” туура эле айтып жаткан сыяктуу көрүнөт. Ал логикалуу ой жүгүртөт, бирок жер жүзүндө жогорку билими жок эле бактылуу жашагандар аз эместигин, жогорку билимдүү (кызматы бар) бактысыздар да боло тургандыгын унутуп койгон.

1-топ. Абитуриент экзаменде кекечтенип жакшы жооп бере албай койду. “Сен бир дагы суроого жооп бере албадың”- деди мугалим, бала үйгө келгенде маанайы пас абалда отуруп, китеп окуп, аны конспектилемек болду, бирок башына эч нерсе кирбеди. Ал мындай ойлоду: “Мен экзаменге даярданган болчумун, бирок кулап калдым. Мындан артык кандай даярданмак элем. Демек институтка өтө албайм, ПТУда окушум керек. Жаман окуган балдар менен окугум келбейт, алардын арасында окуу кызык эмес. Менин келечектеги жашоом кызык эмес

болот турбайбы. Мындай жашагым келбейт”.

2-топ. Оптимисттин логикасына көңүл бөлөлү: “Мен бир нече окуу жайга документ тапшырайын. Бир нече экзамен тапшырып жатып тажрыйбага ээ болом. Кайсы окуу жайга өтүү ыктымалдуулугу жогору болсо, калган күчүмдү (убактымды) ошол окуу жайга өтүү үчүн жумшайм”.

Мугалим. Эмне үчүн реалдуу турмушта формалдуу логика жакшы ой менен иш (операция) жүргүзбөй, негативдүү ырастоолор менен иш жүргүзөт?

Күтүүчү жооптор. Анткени негативдүү ырастоолор чындыкка жакын көрүнөт (мисалы, баарын акча чечет, таанышың болбосо ишке орношуу кыйын, сен аны кызматынан алып салбасаң, анын сага зыяны тийет). Пессимисттер негативдүү (терс) көрүнүштөрдү талашсыз факт сыяктуу сүйлөшөт. Ой жүгүртүүдө формалдуу логика (мээнин сол жарым шарынын иши) үстөмдүк кылган адамдар үчүн ал жөндүү, жүйөлүү көрүнөт.

Мугалим. Эгерде формалдуу логиканын негизинде турмуштан туура жол табуу кыйын болсо, эмне үчүн адамдардын көпчүлүгү өжөрлүк менен логикалык ой жүгүртүүнү карманышат?

Күтүүчү жооптор. Анткени негативдүү прогноздор (алдын ала айтылган сөздөр) ойлогондой келип чыгат, адам өзүн жаман окуянын болушуна (ишенип алып) өзү программалап коет да, ал окуянын болушун күтөт.

Окуучу: Мени математик мугалим артыман калбай тажатты, мен кантип оптимист боло алмак элем?

Мугалим: Оюңду жакшы ой формасына айландырганды үйрөн. Мисалы, математикадан берген эжеңер силердин билимдүү болушунарды каалайт, ошондуктан артыңан калбай аракеттенип жүрөт. “Мен эже ойлонгондой билимдүү болсом жакшы болот эле. Эже, сиздин тилегиңиз ишке ашсын” - деп ойлон. Эми оюңа келген сайын ушул ойду кайтала, анан аракеттен. Тилекке каршы оптимисттик ойлорду ойлоп табуу кыйын. Позитивдүү идеяны колдоочулар (позитивисттер) негативдүү ойду автоматтуу түрдө кууп чыгып, анын ордуна позитивдүү ой ойлоп табууну сунуш этишет. Россияда, АКШда ошентебиз деп, болгон акчасын өндүрүшкө салышып, турмуштан күйгөн адамдар болгон.

Окуучу: Пессимисттердин дагы кандай сапаты болот?

Мугалим: Пессимисттер - өз каалоолорунун туткунунда калышат. Бүгүн конокко баргысы келет, эртең плейер алгысы келет. Бир күнү Гавай аралына барууну эңсейт. Каалаганы орундалбай калган күнү ал дүйнөнү караңгы түстө көрөт. Пессимист - энерговамбирдин (энергия соргучтун) жеңил олжосу. Энерговамбир пессимистти манипуляциялайт. Пессимисттер өзүнүн инфантилдүүлүгүнүн натыйжасында азап чегишет. Реалдуулук менен бетмебет келгенде дүйнөдөгү тоскоолдуктарды көрүп, “шок” болушат. Дүйнө ушундай жаман деп ойлошот.

Окуучу. Пессимизмдин дагы кандай себеби болушу мүмкүн?

Мугалим. Саат 9-10го чейин уктап жаткан, аракетсиз жалкоо балдар депрессияга, апатияга чалдыгышат. Аларда көңүл калуу, иренжүү, коркуу, шектенүү, ачуулануу сезимдери үстөмдүк кылат. Жагдайды туура эмес



түшүнгөндүктөн алар туура чечим таба алышпайт, турмушунда эч нерсе өзгөртө албайт. Эртең менен эрте туруп жуунбаган адамдын аң-сезими таза эмес болот, аны тазалаш үчүн эрте туруп, жуунуп, өз пайдасын ойлобой, элге, жакындарына жакшылык тилеш керек. Таңкы акыл-эс кечки акыл-эстен эки эсе продуктивдүү болот. (Торсунов О.Т. Законы счастливой жизни. М. 2003).

Окуучу: турмушта жолу болгондорго оптимист болуу оңой.

–Ошентип ойлогондор да бар.

–Канчалык аракет кылса да, оптимист боло албай жүргөн балдар бар. Алар кантиш керек?

Мугалим. Адегенде реалисттик ой жүгүртүүгө өтүш керек. Аны үчүн дүйнө кандай болсо, ошол абалында сүйүү керек. Ошондо пессимист бала реалистке өтөт.

Окуучу. Турмушта кыйынчылык көп болуп жатпайбы?

Мугалим. Вьетнамды Америка бомбалап жаткан кезде, Японияда бомба жарылган кезде абал мындан да кыйын болгон. Адамдын жашап кетишине шанс (мүмкүнчүлүк) аз болгон. Ошого карабастан адамдар жашап кетишкен. Биздеги кыйынчылыктар алардыкынан көп эмес. Буйруса биз да жашап кетебиз.

Окуучу. Эже, адамдын жашап кетишине кандай ойлор жардам берет?

Мугалим. Дүйнө жүзүнө белгилүү психотерапиянын “логотерапия” (мааниси бар терапия) деп аталган мектебинин түзүүчүсү Виктор Франкл фашисттик Освенцим лагеринде болгон. Концлагерде фашисттер көптөгөн адамдардын духун сындырышкан. Андай шартта көптөгөн адамдар пессимизмге моюн сунушкан. В.Франкл өз теориясындагы базалык идеяны ошол жерден баамдап түшүнгөн жана формулировкалаган. Көптөгөн

адамдардын жашап кетишине ошол идея себеп болгон. Идеянын кыскача мааниси мындай: “Эгерде адам эмне үчүн чыдаш керек экендигин билсе, кандай гана кыйынчылык болбосун чыдап жашап кете алат”. Лагердегилердин көпчүлүгү арыктап, алы кеткен, эркинен ажыраган адамдар эле. Эптеп адептик жактан пас абалга жетпеш үчүн аракеттенген индивиддер болушкан. Буларды шартка адекваттуу эмес мамиле кылган оптимисттер деп атоого болот. Анткени адамдарды кырып жаткан шартка карата алар логикалуу эмес ойлонушкан. Туткундар: “Эгер лагерден чыксам, китеп жазам, согуштун азабынан жоголгон баламды табам, ага билим берем, үй курам ж.б.у.с.” ойлорду ойлошкон. Алардын шарты менен азыркы пессимисттердин шартын салыштырууга болбойт. Биздин пессимист окуучулар зардануудан уялса болот. Оңолбос пессимисттер тегерегиндеги адамдарга пессимисттик ойлорду жугузушат. Ал капалуу ойлорду өндүрүп жашайт. Башкалардын жашоосун азапка айландырат.

Окуучу. Алыскы жолго чыгаарда пессимист кандай ойлонот?

Мугалим. Ал болжолдуу чыгымдарын эсептейт, кошумча чыгым болушу мүмкүн деп, керектүү суммадан бир аз көбүрөөк акча алат. Проблемага кезиксе, эч кандай аракет кылбайт. Анын аракетсиздигинин “негиздүү себеби” (пессимисттик ой) бар. Анын ою логикага негизделгендиктен акчасын үнөмдөөгө мүмкүнчүлүк болсо да, ал эч нерсе кылбай философтоно берет. Натыйжада бардык акчаларын жок кылып коёт. Л.Н.Толстой пессимистке: “Эгер сага дүйнө жакпаса, өзүңдүн нааразылыгың менен компойбой, башкаларга жолтоо болбой кет”, - деген. Эми сабакты жыйынтыктайлы.

5. Жыйынтыктоо (5 мүн.)

Мугалим. Оптимисттик ой, эч кандай аракетсиз ишке ашабы? (жок). Кандай жол менен оптимисттик ойго жетүүгө болот? (билим, амал, аракет). Пессимисттик ойдон кантип кутулса болот?

–Ойго келген нерсени кагазга түшүр, (пессимисттик ой болсо,) ага карама-каршы (оптимисттик) ой ойлоп тап, амал изде, эми аракет кыл. Дагы кандай аракет керек?

Бири-бириңерди жакшы ойго салуучу сөз айта жүргүлө, жакшы сезим туудуруучу көз караш, ишаарат кылууну унутпагыла, ынанымы терс болсо, аны өзгөртүү керек, талыкпастан эмгектенүү, билим алуу, тартипти оңдоо керек, жаман адаттардан кутулуу керек, өнөр үйрөнүү, турмуштан ордун издөө керек. Оптимисттик көз караштагы, жигердүү, рухий өнүгүү жолундагы адамдар менен мамиле түзгүлө. Пессимисттерден (араккеттерден, кылмышкерлерден, баңгилерден, бекерпоздордон ж.б.) оолак болгула. Уйку алдында көңүлдүн тынч, уйкунун нормалдуу болуусуна камкордук көргүлө. Табыгый, жаңы, бузулбаган азыктар менен тамактанып, консерванттарды, бузулган тамактарды жебегиле. Башкаларга жардам берүү аркылуу да оптимисттик сезим адамга келет. Адамдар сага кандай мамиле кылышын кааласаң, адамдарга ошондой мамиле кылуу керек. Ойдун тазалыгын, сөздүн тууралыгын сактоо, адебинди көзөмөлдөө керек. Эсиңерде болсун, оптимист алдына жогорку максат коёт, максатка жетүүнүн жолдорун издейт, ал жолдордун бири да ийгиликке алып келбесе, башка ыкмалар жөнүндө ойлонот, аны сынап көрөт, иши оңунан чыкпаса, сабыр кылат, талыкпастан эмгектенет, ошентип чыгармачыл аракет

ишке ашат. Оптимисттер демилгелүү болушат. “Демилгесиз эч качан улуу иш аткарылбайт”. Р.Эмерсон.



Сабактын темасы:

КОРРУПЦИЯ ДЕГЕН ЭМНЕ?

Мен таза болсом, сен таза болсоң, коом да таза болот.
Исхак Раззаков

Сабактын максаты:

- Коррупция жана анын пайда болуу формалары жөнүндө маалымат берүү;
- Коррупциянын коомчулуктун өнүгүшүнө жана өзүнчө бир адамдын жашоосуна болгон таасирин окуучулар менен талкуулоо.

Сабактын милдеттери:

- Окуучулардын мыйзамга каршы келген жана укук бузуу иш-аракети катары каралган коррупцияга болгон терс мамилесин калыптандыруу;
- Окуучуларды коррупция менен күрөшүү жолдорун көрө билүүгө үйрөтүү.

Керектелүүчү ресурстар: ватмандар, маркерлер.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Көңүлдү буруу	7 мүн.
2.	Көнүгүү «Карусель» жана казустарды карап чыгуу	25 мүн.
3.	Мини-лекция	3 мүн.
4.	Жыйынтыктоо	10 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Көңүлдү буруу (7 мүн.)

Максаты: коомчулукта коррупциянын ар түрдүү пайда болуу жолдорун карап чыгуу аркылуу окуучулардын көңүлүн сабактын темасына буруу.

Мугалим: «Балдар, бүгүн биз силер менен актуалдуу теманы, жашообузда тилекке каршы тез-тез жолуктурган көрүнүштү карайбыз. Эмне жөнүндө сөз боло тургандыгын түшүнүү үчүн биринчиден, келгиле «биздин теманы» мүнөздөгөн формаларды жана пайда болуу жолдорун табалы. Азыр мен доскага (ватманга) сөздөрдү жазамын,

ал эми силер аларды укканда башка дагы кайсы сөздөр менен элестетсе боло тургандыгын айтасыңар.

- Пара;
- Сатып алуу;
- Кыянаттык кылуу;
- «Телефондук укук» (окуучулардан телефондук укукту кандай түшүнө тургандары боюнча сурасаңар болот: телефондук укук - коммуникациялык байланыш, көбүнчө телефон аркылуу берилген официалдуу эмес, мыйзамга туура келбеген буйруктар, талаптар, шарт коюулар);
- Опузалап (коркутуп) алуу;
- Белек.

Мугалимге сунуш: Окуучулар бул сөздөрдү «коррупция» деген сөз менен элестете тургандыгын айтышкандан кийин, «коррупция» түшүнүгүнө өздөрүнүн аныктамасын берүүсүн өтүнүңүз. Окуучулардын жоопторун угуу менен алар коррупцияны кылмыштуулук же материалдык байлыкка жетүү жолу катары карап жатышканына же андай эместигине көңүл буруу керек.

Официалдуу булактардан алынган коррупция түшүнүгүнүн аныктамасы жазылган плакатты ачып көрсөтүңүз (коррупциянын аныктамалары көп, улуттук мыйзамдан жана эл аралык нормалардан алынган эки аныктаманы карап чыгабыз).

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза кодексине ылайык: «Коррупция - бийликтик ыйгарым укуктарга ээ болгон бир же бир нече кызмат адамдарынын айрым адамдар же топтор менен материалдык, кандай болбосун, башка жыргалчылыктарды жана артыкчылыктарды мыйзамсыз алуу, ошондой эле, алар тарабынан бул жыргалчылыктарды жана артыкчылыктарды жеке жана юридикалык жактарга берүү, коомдун же мамлекеттин кызыкчылыктарына коркунуч түзүүчү укукка каршы туруктуу байланыштарды түзүүдө атайылап жасалган жосун».

1978-жылы 17-декабрда БУУнун Генералдык Ассамблеясы тарабынан кабыл алынган укук тартипти колдоо үчүн кызмат адамдарынын жүрүм-турум Кодексине ылайык: «Коррупция- милдеттерди аткарууда кандайдыр бир аракеттерди аткаруу же аткарбоо, же алынган, же берилген белектердин, сөз берүүлөрдүн, ар дайым мыйзамсыз алуунун жыйынтыгындагы аракеттер же аракетсиздик”.

Официалдуу коррупция менен күрөшүү күнү - 9-декабрь БУУ тарабынан бекитилген.

Мугалим: Эгерде бул Кылмыш – жаза кодексиндеги аныктаманы көңүл буруп окусак, «коррупция» атайылап жасалган жосун катары мүнөздөлөт (мындайча айтканда, адам алдын ала эмне жасап жатканын билген жана түшүнгөн), «системалык байланыш» кызмат адамы жана үчүнчү адамды ортосундагы мыйзамсыз пайда алуу максатында. Пайда ар түрдүү болот: акчалай, материалдык нерсе катары, кызмат көрсөтүү, мүлктү өткөрүп берүү, белектерди берүү ж.б. Мыйзам тарабынан 8 жылдан 15 жылга чейин мүлктү конфискациялоо менен эркинен ажыратуу каралган. Коррупция биздин жашообузда кандай пайда болот, бизге кандай таасирин тийгизе тургандыгы боюнча мындан ары силер менен талкуулайбыз.

Мугалимге сунуш: Окуучулардан «жасабоону-аткарбоону» кандай түшүнө тургандарын сураңыз. Мисал катары төмөндөгүдөй жооптор болушу мүмкүн: дарыгердин оорулууга жардам көрсөтүүдөн баш тартуусу, милиционердин кылмышкер ага төлөп койгондугу үчүн кылмыш ишин козгоодон баш тартуусу ж.б.

2. Карусель: «Коррупция, анын пайда болуу формалары, кесепеттери» (25 мүн.)

а) Окуучуларды 4 топко бөлүңүз (сиз аларды биринчи, экинчи, үчүнчү.... деген принципте бөлүнөөрүн айтсаңыз да болот);



б) Маркерлерди жана алдын ала төмөндөгү тапшырмалар менен даяр болгон ватмандарды таркатып бериңиз:

- **1-топ.** Коррупциянын кандай себептери бар?
- **2-топ.** Коррупциянын кандай пайда болуу жолдорун билесиңер?
- **3-топ.** Адам үчүн коррупция кандай кесепеттерге алып келет?
- **4-топ.** Мамлекет үчүн коррупция кандай кесепеттерге алып келет?
- **5-топ.** Коррупция менен кандай күрөшсө болот?

с) Иштөө эрежелерин топторго түшүндүрүңүз:

- Үч мүнөттүн ичинде топтор ватманда өздөрүнүн жоопторун жазуулары керек;
- Мугалимдин белги берүүсүнө карай ватмандарды саат жебесине карата 2 мүнөттүн ичинде өздөрүнүн жооптору менен толукташ керек;
- Мугалимдин белгисине карай топтор ватмандарды дагы кийинки топко беришет.
- Ар бир топ өздөрүнүн алгачкы ватмандарын алганда гана топтордо иштөө токтойт.

д) Топтордо иштөө бүткөндөн кийин аларга эч нерсе кошумчалап жазбоосун жана жоопторун презентациялоосун айтыңыз. Биринчи топ презентациясын баштайт жана ошентип кезеги менен чыгышат (ар бир топ үчүн 2 мүнөт убакыт берилет);

е) Мини-лекция жана жалпы талкуулоо аркылуу сабакты жыйынтыктаңыз.

3. Мини-лекция (3 мүн.)

Мугалимге сунуш: Лекция учурунда окуучулар ватманда көрсөткөн жоопторго дагы таяныңыз. Коррупциянын негизги себептерине алардын пайда болуу формаларына, адамга, класста

олтурган ар бир окуучуга, дегеле жалпы мамлекетке коррупция кандай негативдүү таасир бере турганына алардын көңүлүн буруңуз. Коррупцияга каршы туруу мүмкүн эмес болгондой болсо дагы, ага милдеттүү түрдө каршы күрөшүүбүз керектигин белгилеп кетиңиз.

«Биз көргөндөй эле коррупция саламаттыкты сактоодо бар (акчаң жок болсо, татыктуу дарылоо болбойт же таптакыр дарыланбайт), билим берүүдө (колунда жоктор билим ала алышпайт, студенттер дипломдорду сатып алышат, квалификациялуу адистер жок), социалдык камсыздоодо, жашоонун бардык аспектилеринде бар, адамга жана мамлекетке терс таасирин тийгизет. Коррупциянын бир түрү болгон-бул саясий коррупция. Саясий коррупция - чоң мансаптагы кызмат адамдары мыйзамсыз түрдө мамлекеттик мүлктү сатуу, пара алуу, атайын топтун кызыкчылыгын колдоо, бюджеттик каражаттарды уурдоо менен байышат. Коррупция материалдык жыргалчылыктарга жетишүүнүн жолу болуп калды, ошондой эле, башка адамдардын керектөөлөрүн жана кайгысын пайдалануу менен адамдар жоопкерчиликти, уяттуулукту сезбей калышты. Адамдар урууга бөлүнүп, жакындарын жана тааныштарын тажрыйбасы жана билими туура келбегенине карабай жумушка алышат.

Коррупция менен күрөшүү жөнүндө сүйлөп жатканда ар бир адам өзүнөн баштоосу керектигин окуучулар түшүнүүсү зарыл. Карасак, коррупциянын эки түрү бар: мажбурлоо жана ыктыярдуу. Кызмат көрсөткөндүгү үчүн бийлик органдарынын кызматкерлери мажбурлап акча талап кылышат: чек арада товарларды каттоо, документтерди, күбөлүк берүүдө,

жадагалса бир кичинекей баракты алууда. Ыктыярдуу: Көйгөйлөрү аларга керектүү болгондой чечилиш үчүн жарандар өздөрү акча беришет. Эгерде, мажбурлаган коррупцияга дуушар болсок, коргонуу үчүн кайрылбайбыз жана ал акчаны төлөө менен тезирээк кутулууга аракет кылабыз, ушундай нерселерди жасоо менен коррупцияны кайра өстүрүп жана аны колдоп жатканыбызды билдиребиз.

Эгерде, официалдуу статистиканы карасак Транспэренси Интернэшнл (Transparency International) эл аралык уюму тарабынан өткөрүлгөн коррупциянын деңгээли боюнча дүйнөлүк рейтингде Кыргызстан 2014-жылы 176 мамлекеттин ичинен 136 – орунду ээлеген. Мындай рейтингдер статистикадан башка дагы, мамлекеттин алсыздыгын, экономикалык өнүгүү жагынан артта калгандыкты көрсөтөт, инвесторлор өздөрүнүн каражаттарын жумшашпайт, анткени акчаларынын сакталышына кепилдик жок ж.б.

4. Жыйынтыктоо (10 мүн.)

Мугалимге сунуш: Төмөндө көрсөтүлгөн карточкалардагы мисалдарды бирден топторго таркатуу менен сабакты жыйынтыктаңыз, ар бир учурда кылмыштуулукка жол берүү эмнеге алып келе тургандыгына жооп берүүлөрүн айтыңыз.

♦ Айдоочу мас абалында жолдо жүрүү эрежелерин бузгандыгы үчүн Жол кыймылынын коопсуздугун камсыз кыла турган мамлекеттик инспекциясынын кызматкерине пара берет. Ал кызматкер протокол жазып, айдоочуну токтоткондун ордуна акчаны алып, аны кое берди.

♦ Мамлекеттик кызматкер Х., бейтаптарга акысыз бериле турган дары-дармектерди бөлүштүрүүгө жооп берет, алардын жарымын

менчик дарыканаларга андан ары реализациялоо, жогору баада сатуу үчүн жөнөткөн.

♦ Н. аттуу оорулуунун туугандарына негизги дарыгер бейтапка тезинен операция жасоо керектигин, бирок жалпы кезекти өтө «көп убакытта күтүү» керектигин ачык айтат.

♦ Кайрадан шайланган райондун администрациясы ар түрдүү кызмат орундарына өзүнүн үй – бүлө мүчөлөрүнөн, жакындарынан, досторунун арасынан койдут.

♦ «Тилектештик» партиясынын мүчөсү болгон кичинекей шаардын мэри шайлоонун астында шаарда башка партиялардын алгачкы бөлүмдөрүнүн ар түрдүү себептердин негизинде жабылышына жетишет.

Мугалимге сунуш: Төмөндө көрсөтүлгөн мисалдарды колдонуу менен окуучулардын жоопторун толуктап, сабакты жыйынтыктасаңыз болот.

♦ Жол транспорттук кырсыктарынын көбөйүшү, адамдын өлүмүнө чейин алып барышы мүмкүн, себеби айдоочу мас абалында айдаган, кырсыкка учурап, башкаларды дагы сүзүп кетиши мүмкүн ж.б.

♦ Экинчи учурда мамлекеттик мүлктү уурдоо, мыйзамсыз кызмат абалынан пайдалануу, ал эми жөнөкөй элдин акысыз дары - дармектерге мүмкүнчүлүктөрү жок жана жогору баада сатып алуусу болуп жатат.

♦ Үчүнчү учурда дарыгердин шалаакылыгы, бейтаптын жашоосуна болгон коркунуч жана опузалап акча талап кылуу болуп жатат. Окуя көрсөтүп жаткандай эле мындай учурларда эгерде бейтап акча таба албай калса, өз убагында операция жасалбай калган болсо, анда бейтап дүйнөдөн кайтышы мүмкүн, жаракат же майып болуп калышы мүмкүн.

♦ Төртүнчү учурда дагы мыйзам бузуулар, кадрдык саясат, бири–биринин айыбын жактоочулук, кызмат абалынан өз максаттары үчүн пайдалануу болуп жатат. Мыйзамдуулуктун жана тең укуктуулуктун принциптери бузулуп жатат.

♦ Акыркы окуяда дагы мыйзам принциптери, тең укуктуулук, плюрализм, адам укугу бузулуп жатат.

Мугалим: Бардык айтылган окуяларда мыйзамды жана адам укугун бузууга туура келген. Коррупция коомчулукту, адамды, мамлекетти кантип бузуп жаткандыгын биз көрүп жатабыз. Аны биз колго кирип кеткен тикенек менен салыштырсак болот, канчалык ал териде тура берсе, ошончолук анын көлөмү чоңоет жана кесепеттери жаман болот. Бүгүн биз коррупция менен байланышкан негизги нерселерди карап чыктык.



Сабактын темасы:

РАДИКАЛИЗМ ЖАНА ЭКСТРЕМИЗМ ДЕГЕН ЭМНЕ?

Сабактын максаты:

- «Радикализм» жана «экстремизм» боюнча окуучуларга маалымат берүү;
- Ар түрдүү чөйрөлөрдө болгон радикализм жана экстремизмдин кесепеттерин талкуулоо.

Сабактын милдеттери:

- Окуучуларга радикализм жана экстремизм түшүнүктөрүнүн айырмачылыктарын үйрөтүү.
- Радикализмге, экстремизмге мыйзамдуулуктун жана адамды сыйлоо принциптерине карама – каршы келген жүрүм-турумдун чектен чыккан формасы катары караган көз карашты калыптандыруу.

Керектелүүчү ресурстар: ватмандар, маркерлер.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Киришүү	1 мүн.
2.	Негизги бөлүк - Мээ чабуулу. Радикализм жана экстремизм деген эмне? - Ролдордо ойноо - Мини-лекция. Экстремисттик иш-аракеттерге эмнелер кирет? - Топтордо иштөө. Радикализм жана экстремизмдин пайда болуу формалары - Жалпы талкуулоо	40 мүн.
3.	Жыйынтыктоо	4 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Киришүү (1 мүн.)

Мугалим: Бүгүн биз силер менен коомчулукта терс кесепеттерге алып келген жана терс таасирин тийгизген актуалдуу эки түшүнүктү карайбыз. Биз радикализм жана экстремизм эмнени түшүндүрөт, кандай пайда болот, эмнеге таасир берет жана эмнеге алып келе тургандыгы жөнүндө сүйлөшөбүз.

2. Негизги бөлүк (40 мүн.)

2.1. Мээ чабуулу: Радикализм жана экстремизм деген эмне?

Мугалим: Биз көчөдө, үйдө, мектепте, жаңылыктардан «радикализм» жана «экстремизм» сөздөрүн көп угабыз, бирок биз алар эмнени түшүндүрө тургандыгын билебизби? Ким айта алат «радикализм» деген эмне?



Мугалимге сунуш: Окуучулардын жоопторун угуңуз жана алардын көңүлүн өздөрүнүн жоопторуна буруу үчүн ватманга же доскага айрым сөздөрдү белгилеп жазыңыз жана белгиленген сөздөрдү кайталап окуп бериңиз. Андан кийин радикализм боюнча өзүңүздүн вариантыңызды энциклопедиядан алынган радикализмдин аныктамасын окуп бериңиз же окуучулардын бирөөсүн окуп коюшун айтыңыз. Окуучулар менен бардыгы түшүнүктүү болгондугун талкуулаңыз жана радикализмдин негизи бул күч колдонуу аркылуу ишке ашкан чектен чыккан идеялардын болушу жана ошол идеяларга чектен чыгып берилгендик.

Радикализм (латын сөзүнөн алынган *radix*- тамыр дегенди түшүндүрөт) – кандайдыр бир көз караштарга, идеяларга болгон компромисстик мүнөздөгү эмес, чектен чыгып берилгендик. Көбүнчө идеяларды алдыга жылдыруу жана аларды декларациялоо аркылуу көрүнөт.

Мугалим: Балдар, мына силер менен биз радикализм эмнени түшүндүрө тургандыгын билип алдык, азыр ким жооп берет, «экстремизм» деген эмне?

Мугалимге сунуш: Окуучулардын жоопторун угуңуз, айрым сөздөрдү белгилеп доскага жазып коюңуз, окуучулардын өздөрүнүн жоопторуна көңүлүн буруу үчүн кайталап дагы бир жолу окуп бериңиз. Андан кийин экстремизм боюнча өзүңүздүн вариантыңызды энциклопедиядан алынган аныктамасын окуп бериңиз же окуучулардын бирөөсүн окуп коюшун айтыңыз.

Экстремизм (лат сөзүнөн *extremus* — чектен чыгуу дегенди түшүндүрөт) — чектен чыккан көз караштарга, ченемдерге күч колдонуу аркылуу чектен чыгып берилгендик. Экстремисттер ар

кандай иш-аракеттерди колдонушат, ал эми ошол иш-аракеттер күч колдонуу менен коштолуп коомчулукка жана укукка каршы келген аракеттер болушу мүмкүн.

Бул түшүнүктөрдүн бири-биринен айырмачылыгы:

Радикализм - бул идеялар, көз караштар, ал эми экстремизм – бул иш-аракеттер.

2.2. Ролдордо ойноо

Мугалим: Биз радикализм жана экстремизм эмне экендигин билебиз, азыр биз алардын айырмачылыктарын жана коомчулукка кандай коркунуч туудура тургандыгын карап чыгабыз.

Мугалимге сунуш:

1) Сабактын башында өз ыктыяры менен чыккан үч окуучуну берилген сценарийден чыкпай бир нече мүнөттүк көрүнүштү ойноп көрсөтүүгө даярданууларын айтыңыз.

- Биринчи ыктыярдуу окуучу миңдеген жыйылган адамдардын алдына чыгып алып, сүйлөп жаткан адамдын ролун ойноосу керек: Биз бардык адамдар топторго бөлүнүп, ар бир топтун мүчөлөрү бирдей билимге, жумушка, үйгө ээ болгон жалпы тең укуктуулукка аракет кылабыз. Бирок топтор өздөрүнүн ичинен бөлүнүп, бир топ экинчи топту башкарат, эч ким ага нааразы болбош керек, топтон четке чыкпашы керек, эгерде андай болсо, анда ал жазаланат.

- Эки ыктыярдуу окуучу төмөндөгү көрүнүштү ойнойт. Бирөөсү экинчисине келип, ага кол көтөрөт, «Биз менен макул болбогондордун бардыгын жок кылуу керек» деп өзүнчө сүйлөнгөн көрүнүштү көрсөтүшөт.

2) Ыктыярдуу окуучуларды доскага чыгуусун жана калган окуучулар актерлордун иш-аракеттерине көңүл буруп байкап турат.

3) Актерлор кезек менен көрүнүштү көрсөтүшөт. Биринчи ыктыярдуу окуучу, андан кийин экинчи топ көрсөтөт.

Актерлор көрүнүштү койгондон кийин аларга рахмат айтып, ролдордон чыгып, орундарына олтуруусун сураныңыз.

4) Биринчи учурда эмне чагылдырылып көрсөтүлгөнүн класстагылардан сураңыз. Бул жагдайды кандай мүнөздөшөт:

радикализм жана экстремизмди? Биринчи жагдайда радикализм көрүнүшү болгондугу чечимине келиңиз, анткени, сүйлөп жаткан адам өзүнүн идеяларын жөн гана декларациялады. Окуучулардан сураңыз: Экинчи көрүнүшкө эмне мүнөздүү болду? Экинчи жагдай экстремизм көрүнүшү болдубу? Эгерде ошондой болсо, анда эмне үчүн? Радикализм жана экстремизмдин кандай коркунучтуу кесепеттери бар, эмне үчүн?

5. Жыйынтыктоо: окуучулардын оюн радикализм жана экстремизм коркунучтуу көрүнүш экендигине алып келүү. Эгерде ойдо күч колдонуу идеялары болсо, эртеби, кечпи ал идеялар күч колдонууга өтөт.

Экинчи жагдайда: адамды кандай себептер менен, эмне үчүн жазалаша тургандыгын биз билбейбиз. Кайсы гана жагдай болбосун, биз өкүмсүз жазалоону жана зордук-зомбулукту көрүп жатабыз.

2.3. Мини-лекция. Экстремисттик иш- аракеттерге эмнелер кирет:

Мугалим: Радикализм жана экстремизм— коркунучтуу көрүнүштөрдүн четки формасы болгону менен, дайыма экинчи тараптын көз карашын четке кагып турат. Кыргыз Республикасында экстремисттик иш-аракеттерге тыюу салынган, керектүү укук коргоо органдары аларды болтурбоо үчүн иш-чараларды алып барышат. Ошон үчүн КРнын 2009-жылдын 20-февралындагы

«Экстремисттик аракеттерге каршылык көрсөтүү» мыйзамына кайрылсак:

Экстремисттик иш-аракеттерге төмөндөгүлөр кирет:

1) коомдук бирикмелердин же диний уюмдардын, менчигинин түрүнө карабастан, дагы башка ишканалардын, уюмдардын жана мекемелердин, ошондой эле жалпыга маалымдоо каражаттарынын же жеке адамдардын төмөндөгүлөрдү пландаштырууга, уюштурууга, даярдоого жана ишке ашырууга багытталган аракеттери:

- Кыргыз Республикасынын конституциялык түзүлүшүнүн негиздерин күчкө салып өзгөртүү жана бүтүндүгүн бузууга;
 - Кыргыз Республикасынын коопсуздугун бузууга;
 - Бийликтин ыйгарым укуктарын тартып алууга же ээлеп алууга;
 - Мыйзамсыз куралдуу түзүлүштөрдү түзүүгө;
 - Террористтик аракеттерди жүзөгө ашырууга;
 - Расалык, улуттук же диний араздашууларды козутууга,
 - Улуттук ар-намысты кемсинтүүгө;
 - Идеологиялык, саясий, расалык, улуттук жүйөлөр же диний жек көрүү, ошондой эле ошого тете кандайдыр бир социалдык топторго карата жек көрүү жүйөлөрү боюнча же душмандык кылып массалык тополоңдорду, ээнбаштык аракеттерди жасоого, уурдап, талаптоого;
 - Динге, социалдык, расалык, улуттук, диний же тилге тиешелүүлүгү жагынан жарандардын өзгөчөлүгүн, артыкчылыгын же кемдигин пропагандалоого.
- 2) Нацисттик атрибутиканы жана символикаларды пропагандалоого;
- 3) Аталган аракеттерди каржылоо же аны жасоого көмөк көрсөтүүгө;



Кыргыз Республикасынын мыйзамына ыйлайык, төмөндө аталган аракеттер кылмыштуулукка жатат, мисалы идеологиялык, саясий, расалык, улуттук жүйөлөр же диний жек көрүү, ээнбаштык жана вандализмге багытталган иш-аракеттер Кылмыш кодексинин ылайыктуу беренесинин негизинде каралат. Адамды кемсинтпөө, басынтпоо, алдабоо керек. Биз адам укугунун баалуулуктары, адамдардын, маданияттын, диндин ар түрдүүлүгү таанылган жана мыйзам аркылуу кепилдик берилген мамлекетте жашайбыз.

2.4. Топтордо иштөө. Радикализм жана экстремизмдин пайда болуу формалары.

Мугалим: Экстремисттик жана радикализм иш-аракеттерине эмнелер кире тургандыгын биз билебиз, биз алар менен кандай кезигишебиз, биздин күнүмдүк жашообузда алар кандай көрүнө тургандыгын карап чыгууга аракет жасайлы.

Мугалимге сунуш:

а) Окуучуларды үч топко бөлүп, ар бир топко төмөндөгүдөй тапшырма бериңиз: Бир ватмандын барагын экиге бөлүп, көрсөтүлгөн чөйрөлөрдө биринчи тарабына радикализм жана экинчи тарабына экстремизм боюнча жазуулары керек. Бул жумушка 10 мүнөт берилет.

- **1-топ.** Диний чөйрөдө радикализм жана экстремизм кандай болот?

- **2-топ.** Улуттар аралык чөйрөдө радикализм жана экстремизм кандай болот?

- **3-топ.** Саясий чөйрөдө радикализм жана экстремизм кандай болот?

б) Топторду жоопторун кезеги менен презентациялоосун айтыңыз, ал эми калган топтор өздөрүнүн кошумчаларын

жана комментарийлерин киргизишсе болот. Ар бир презентацияга 3 мүнөт берилет.

с) Радикализм жана экстремизмдин пайда болуу чөйрөлөрү ар түрдүү, азыр класстагылар эң кеңири көп жайылган, дайыма угулуп жана көп мамлекеттерде болгон көрүнүштөрдү карашкандарын белгилеп кетиңиз.

2.5. Жалпы талкуулоо

Мугалим: Радикализм жана экстремизм түшүнүктөрү менен таанышып алдык жана алар бизге терс таасирин тийгизип, коркунучтуу кесепеттерге алып келе тургандыгын көрүп жатабыз. Бирок алар менен кандай күрөшсө болот, тобокелчиликтер деңгээлин кандай төмөндөтсө болот?

Мугалимге сунуш: Окуучуларды бул көрүнүштөр менен кантип күрөшүү боюнча өздөрүнүн оюн эркин айтуусун сураныңыз. Жоопторду ватманда же доскада жазсаңыз болот. Ал жоопторду окуп, тизмени төмөндөгүлөр менен толуктаңыз: мыйзамдар сакталышы керек, мамлекеттик жана укук коргоо органдары иштеши керек, саясатчылар жана чиновниктер өздөрүн туура алып жүрүп, сөздөрүнө жана жасаган иштерине жоокерчиликти тартуулары керек, ар бир жаран өзүнүн укугун билүүсү, коргой алуусу жана сыйлоосу керек. Бала бакчадан, мектептен инсанды сыйлоого, ар түрдүүлүккө жана толеранттуулук маданиятына үйрөтүү керек ж.б.

3. Жыйынтыктоо (4 мүн.)

Мугалимге сунуш: Сиз өзүңүз же класстагы каалаган окуучулар сабакта эмне болгондугу тууралуу ой-пикирлерин айтуу менен сабакты жыйынтыктаса болот.

Сабактын темасы:

КОНФЛИКТТҮҮ КЫРДААЛДЫ ТАЛДОО

Сабактын максаты:

- Окуучуларды «конфликтти талдоо» түшүнүгү менен тааныштыруу;
- Окуучуларды конфликттүү кырдаалдын өсүүсүнүн башкы этабында колдонула турган конфликтти талдоо планы менен тааныштыруу;
- Окуучулардын конфликттүү кырдаалды талдоо практикалык ыкмаларды калыптандыруу.

Сабактын милдеттери:

- Окуучулардын критикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү;
- Чыгармачыл жана аналитикалык жөндөмдүн пайда болушуна түрткү берүү.

Керектелүүчү ресурстар: ватмандар, маркерлер.

Даярдануу:

- Ватманга сабактагы эпиграфты жазып доскага илүү;
- Ватманга чоң тамгалар менен конфликтти талдоо планын жазуу жана жашыл түс менен белгилеп коюу;
- «Конфликттүү кырдаал» жөнүндө таркатуу материалын жана аны талдоо планын даярдоо.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Киришүү.	10 мүн.
2.	Негизги бөлүк. • Конфликтти талдоо деген эмне? • Конфликтти талдоо планы; • Конфликтти талдоо боюнча практика жүзүндө иштөө.	28 мүн.
3.	Жыйынтыктоо.	5 мүн.
4.	Коштошуу адеби.	2 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Киришүү (10 мүн.)

Максаты: окуучулардын көңүлүн сабактын темасына жана анын максатына буруу.

Мугалим: Улуу жазуучубуз Айтматов Чыңгыз Төрөкуловичтин «Кыямат» романынан цитатаны окуйлу. Бул цитатаны кандай түшүнөсүңөр?



Мүмкүн болгон жооптор:

Адамдын натурасы татаал, ошондуктан адамдар ортосундагы өз ара мамиле дагы татаал. Бирок, адамдар укканга, түшүнгөнгө үйрөнүшү керек. Биздин сабак «Конфликтти талдоо» багытталган. Мугалим сабактын максаты жөнүндө айтат.

Окуучулар сабакка көңүлүн бургандан кийин, конфликтти талдоонун теориясына өтсө болот. Мугалим «Конфликтти талдоо» аныктамасы менен тааныштырат.

2. Негизги бөлүк (28 мүн.)

Максаты: Кичи пландын жардамы менен конфликтти талдоо кадамдарын көрсөтүү жана конфликтти талдоо боюнча билим берүү.

Мугалим: Конфликтти талдоо дегенди кандай түшүнөсүңөр? Конфликтти талдоого эмне жардам берет?

Болжолдуу жооптор:

- Конфликтти талдоодо конфликттин себебин, конфликттин катышуучу тараптарын, тараптардын кызыкчылыктарын жана максатын, конфликттин тарыхын билүүгө жардам берет.

Мугалим: Кандай ойлойсуңар, эмне үчүн биз конфликтти талдоо талдашыбыз керек?

Болжолдуу жооптор:

- Конфликтти талдоо конфликттин себептерин аныктоого жана көйгөйлөрдүн чечүү жолдорун табууга жардам берет;
- Конфликтти талдоо ошол абалды чечүүгө, түшүнүүгө, аракет кылуу үчүн керек;
- Конфликтти талдоо тажрыйбасынан сабак алуу үчүн керек.

Мугалим: Мен конфликттүү кырдаалдан жана ошол абалдын талдоо атайын планынын мисалын берем. Ар бир окуучуга конфликттүү абалдын мисалы бар карточкаларды мугалим таркатат.

Конфликттүү абал:

Англис тили сабагы. Класстагы окуучулар тайпаларга бөлүнөт. Тайпалардын бирөөсүндө англис тили мугалими алмашат. Жаңы келген мугалим тапшырманы текшергенде, өзүнүн талаптары боюнча окуучуларды маалымдабай, теманы жатка айтып берүүнү айтат. Окуучу М. мугалимге мурун башка мугалимге тексттин негизги маанисин айтып беришкенин жана ал теманы жатка билбегендиктен синонимдерди колдонуп айтып бере тургандыгын айтат. Айтып берген текст үчүн мугалим окуучунун баасын төмөндөтүп «канааттандыруу» деген бааны коет. Окуучу текстти эркин айтып берүү бул теманы билбегендик эмес экендигин, тескерисинче аны жакшы түшүнүүнү жана ал тилде эркин сүйлөй алгандыкты түшүндүрө тургандыгын айтат. Мугалим бааны оңдоого таптакыр макул болбойт жана окуучу талапка жооп бербегендей айтып бергендигин чечкиндүү белгилейт. Кийинки сабакта 8-класстын окуучусу үйгө тапшырманы аткарбай келет (бирок ал дайыма «4» жана «5» бааларды алган). Кийинки күнү мугалим үйгө тапшырманы сураганды ошол окуучудан баштайт, окуучу жооп бергенден баш тартканда журналга ошол замат «2» коет. Андан кийинки сабакта окуучу М. башка окуучуларды дагы сабактан качууга тымызын көндүрүп, сабакты бузууга аракет жасайт. Мугалим алардын качып кетип жатканын көрүп калып, сабакка кирүүлөрүн суранат. Ал сабакта окуучу М. мугалим айткан

тапшырманы жасабайт. Сабактан кийин англис тили мугалими класс жетекчиден ошол кызды жана досун башка тайпага өткөрүүнү суранат.

Мугалим окуучулардын көңүлүн доскада илинген планга бурат.

Мындай пландын жардамы менен конфликтти талдоого аракет жасайлы дейт.

Кичи-план

1. Ким? – конфликттешкен тараптар.
2. Эмненин айынан? – келишпестиктин предмети.
3. Эмне үчүн? – себептери
4. Эмне кылып жатышат? Эмнени ойлоп жатышат? Эмне деп жатышат? - тараптардын позициялары жана жүрүм-турумдары
5. Эмнени жасаса болот? – абал андан ары конфликттин курчушуна айланып кетпеш үчүн реалдуу иш-аракеттер.

Мугалим: Окуучуларды тайпаларга бөлүнүүнү айтат, ар бир тайпа ватман жана маркерлерди алып, берилген тапшырманы аткарат.

Биринчи тайпа үчүн тапшырма: Ким? Эмненин айынан? Конфликттин тараптары жана предмети.

Болжолдуу жооптор:

1. Катышуучулар-конфликттешкен тараптар: англис тили мугалими, окуучу М., классташтар.
2. Келишпестиктин предмети:
 - мугалим окуучуларга жаңы талаптарды койду, тайпаны ал талаптар менен тааныштырбай берилген жооп үчүн бааны төмөндөттү.
 - окуучу жаңы талаптарга кополдук менен жооп берди, кийин үй тапшырмасын аткаргандан баш тартты, классташтарына англис тили сабагынан качууну сунуштады.

Экинчи тайпага болгон тапшырма: Эмне үчүн? Чыныгы себебин аныктоо: мааниси эмнеде? Конфликттин пайда болушуна эмне түрткү берди?

Болжолдуу жооптор:

Конфликттин себептери - тараптардын кызыкчылыктарынын кагылышуусу:

- окуучулардын кызыкчылыктары жана мугалимдин талаптары (тапшырманы жасоонун эркин формасы).
- мугалим менен окуучунун сүйлөшүүсүндөгү катчылыктар (мугалимдин чечкиндүү жообу, окуучунун кополдугу).

Кырдаалдын мааниси мугалим окуучуларды өз убагында талаптары менен тааныштырбагандыгы болду. Конфликттин пайда болушуна окуучунун теманы англис тилинде айтып бергендигине болгон мугалимдин «канааттандыралык» деген баасы түрткү болду.

Үчүнчү тайпага берилген тапшырма: Эмне кылып жатышат? Эмне деп ойлоп жатышат? Тараптардын позициялары жана жүрүм-туруму.

Мүмкүн болгон жооптор:

1. Мугалимдин позициясы: болгон критерийлерге туура келген билимди баалаш керек деген ишеним;
 2. Окуучунун позициясы: “Мага дайыма ушундай жоопко «5» коюлчу, бул учурда мугалим мага адилетсиз болду”.
- Ар бир тайпа өзүнүн анализдөө алгоритмин презентациялайт.

Мугалим класстан сурайт:

- Силер конфликтти кандай чечет элеңер? (Конфликттеги жүрүм-турумдар боюнча эске салуу керек: кызматташуу, качуу, компромисс, атаандашуу-конкуренция, ыңгайлашуу)



- Эмне кылса болот? Конфликт мындан ары күчөп кетпеши үчүн реалдуу иш-аракеттер.

Болжолдуу жооптор:

• Мугалим:

1. Окуучуга жаңы талаптарды эске алуу менен кийинки сабакка даярданып келүүнү айтыш керек эле;

2. Ошол сабакта окуучуга баасын төмөндөтпөй теманы айтып бергенге уруксат берүү, кийинки сабакта жаңы талаптарга ылайык даярданууну сураныш керек.

• Окуучу:

- 1 Теманы айтып берип мугалимге сылык мамиле менен эмне үчүн теманы жаттабай келгендигинин себебин айтыш керек эле;

2. Сабактан кийин мугалимге барып, өзүнүн позициясын сылык түшүндүрүп, кийинки сабакта жаңы талаптарга жараша даярданып келе тургандыгын айтыш керек эле.

Конфликттердин пайда болушун алдын алуу:

Мугалим окуучуларды өзүнүн талаптары менен тааныштыруу жана жолун жолдоо принциптерди сактоо менен мурунку мугалимдин ишке жасаган мамилеси менен таанышуусу зарыл эле.

Мугалим: Эгерде класс жетекчисинен жана 11-класстын окуучуларынан конфликтти чечүүнү суранышкан болгондо, кырдаалдан чыгууда кандай жолдорду сунуштайт элеңер деп суроо берет. Ал сунуштарды мугалим мээ чабуулу аркылуу окуучулардын жоопторун ватманга жазат.

Конфликттен чечүү жолдорун издөө жана ал жолдордун натыйжалуусун тандоо.

Болжолдуу жооптор:

- Биз (класс жетекчи жана окуучулар) окуучу М. жана анын досу менен сүйлөшүп, болгон окуя боюнча ой-пикирин аныктадык, кыздарга ар бир чечимдин мүмкүн болгон кесепеттерин алдын ала анализдөө менен кырдаалды чечүүнүн натыйжалуу жолун тандоону сунуштадык.

- Англис тили мугалими менен сүйлөшкөндө конфликттин чыккан себептерин кандай көрөт жана андан чыгуу жолдору кандай экендигин аныктадык. Биз чогуу анализдегенде конфликттен чыгуу тигил же бул стратегиянын оң жана терс жактарын анализдедик.

- Биз тигил же бул тарапка тең конфликттен чыгуу стратегиясы кийинчирээк кызматташууга өтүүнү пландаштыруу менен «компромисс» жүрүм-турумду сунуштайт элек.

Мугалим: Балдар, конфликттен чыгуу ыкмасына баа беребиз.

Мүмкүн болгон жооптор:

- Конфликтти чечүүдө «компромисс» стратегиясын тандоо туура келет деп ойлойбуз, себеби, жыйынтыгында окууда оң тарапка өзгөрүүлөр болушу керек:

1. Мугалим сабакта өзүнүн талаптары менен окуучуларды тааныштырат.

2. Окуучу М. сабактарды калтырбайт жана тапшырманы аткарат. Башка тайпага өтүү маселеси кайра талкууланбайт.

Мугалим: биздин жумушубуздан кандай жыйынтык чыгарсак болот?

Болжолдуу жооптор:

- Конфликтти талдоо конфликт адамдар тарабынан башкарыла тургандыгын көрсөтөт.



Мугалим: Сабакта алынган билимди колдонуп, өзүңөр менен болгон конфликтти талдагыла.

3. Сабакты жыйынтыктоо (5 мүн.)

Максаты: сабакта үйрөнгөндү жалпылоо.

Мугалим суроо берет:

- Сабакта өзүң үчүн кандай жаңы нерселерди алдыңар?
- Жаңы алган билим силердин жүрүм-турумуңарды кандай өзгөртүшү мүмкүн?

4. Коштошуу адеби (2 мүн.)

Максаты: класста болгон атмосфераны жакшыртуу, сабактын аягы боюнча жакшы ойду бекемдөө.

Катышуучулар тегерек болуп олтуруп, жанында олтурганга коштошуу сөзүн жана жакшы каалоолорун айтат. Мисалы: «Кош бол, мен сага ийликтерди каалайм!».

Сабактын темасы:

КӨЙГӨДҮ КАНТИП ЧЕЧСЕ БОЛОТ?

(Конфликттин картасы)

*Дүйнөдө тынчтыкка жетүү үчүн,
өзүңдүн жеке жашооңдо болгон
конфликттерди чечүүнү үйрөнүш керек.*

Сабактын максаты:

- Мектепте жана күнүмдүк жашоодо окуучулар конфликтти анализдөөнү натыйжалуу колдонуш үчүн картага түшүрүү ыкмасын киргизүү жана иштеп чыгуу.
- Керектелүүчү ресурстар: ватмандар, маркерлер.

Ватмандардагы жазуулар:

- Конфликтте болгон ойлор жана сезимдер;
- Картография этаптары (ватманда);
- Картанын схемасын чоңойтуу (ватманда);
- Конфликтти картага түшүрүү схемасы (окуучунун санына карата);
- Муктаждыктар менен коркунучтун тизмеси (ватманда).

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Уюштуруу	5 мүн.
2.	Киришүү. Көнүгүү «Конфликтте болгон сезимдер жана ойлор»	5 мүн.
3.	Негизги бөлүк - Лекция; - Практикалык иш: конфликтти картага түшүрүү - Жыйынтыктоо	30 мүн.
4.	Коштошуу адеби	5 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Уюштуруу (5 мүн.)

Мугалим: Сабактын максатын жана темасын айтат. Мугалим “окуучулардын маанайы кандай, өздөрүн кандай сезип жатышат, эмне үчүн андай сезип жатышат, алар сабакка даярбы?”, -деген суроолорду берет.

2. Киришүү. Көнүгүү «Конфликтте болгон сезимдер жана ойлор» (5 мүн.)

Мугалим: Силер төмөндөгүдөй сезимдерди пайда кыла турган көйгөйлөр менен жолуктуңар беле? (жазылган ватманды ачат).

- Мен эмне кылышымды билбей турам. Болуп жаткан окуяны түшүнбөй жатам;

- Көйгөйлүү кырдаалдан чыгуу жолдорун көрө албай жатам;
- Бул жерде бири-бири менен байланышкан факторлор көп. Эмнеден баштасам экен?
- Мен сезип жаткам бир нерсе болуп жатканын, бирок эмне болуп жатканын билген эмесмин;
- Абалдан чыгуу кыйын. Мени таптакыр түшүнүшпөйт!
- Кандай көңүл коштук! Адам өзүн кантип ушундай алып жүрсө болот?

Талкуулоо:

- Бизде качан ушундай сезимдер болот? (конфликт учурунда).
- Силер билесиңерби мындай ойлорду кандай жеңсе болот? (көп учурда жок).

Мугалим улантат:

Мугалим: Көп учурда биз конфликттүү кырдаалдан чыгууну көрө албайбыз. Ушундай учурларда конфликтти картага түшүрүү ыкмасын колдонсок болот.

3. Негизги бөлүк (30 мүн.)

3.1. Лекция.

Мугалим: Картага түшүрүү ыкмасынын негизги мааниси бул конфликттин катышуучулары, муктаждыктары, коркунучтары жана болгон көйгөй картага түшүрүлөт.

Мугалим схеманы окуучуларга таркатат: Конфликтти картага түшүрүү

Ким _____			Ким _____	
Муктаждыктар _____			Муктаждыктар _____	
Коркунучтар _____			Коркунучтар _____	
Ким _____		көйгөй		Ким _____
Муктаждыктар _____				Муктаждыктар _____
Коркунучтар _____				Коркунучтар _____
Ким _____			Ким _____	
Муктаждыктар _____			Муктаждыктар _____	
Коркунучтар _____			Коркунучтар _____	

Мугалим окуучуларга көйгөйдү картага түшүрүү этаптарын көрсөтөт.

1- этап. Көйгөй эмнеде?

Жалпы жонунан көйгөйдү баяндап айтыш керек. Бул этапта көйгөйдү өтө

терең кароого же ал көйгөйдөн чыгуу жолдорун табууга аракет кылуунун зарылдыгы жок.

Эгерде маселе компьютер колдонууга же үйдү жыйноого тийиштүү болсо, көйгөй «компьютер» же «үй жумуштары»

деген рубрикада чагылдырылып көрсөтүлүшү мүмкүн.

Көйгөйдүн мааниси эмнеде экендиги жакшы көрсөтүлбөшүнө тынчсызданбай эле коюңуз, конфликттин жаралышын аныктоо маанилүү жана аны силер картага түшүрөсүңөр.

2- этап. Кимдер катышкан?

Конфликттин негизги тараптары ким экендигин таап алгыла. Тизмеге өзүнчө бир адамдарды же топторду киргизсеңер болот (окуучулар, ата-энелер, мугалимдер, коңшулар ж.б.). Ушул конфликтке катышкан адамдардын жалпы муктаждыктарына карай топторго бөлүп алсаңар болот. Топтук жана жеке категориялар аралашса деле боло берет. Мисалы, апаңар компьютерге олтурганга уруксат бербегендигинин себебинен силер менен апаңардын ортоңордо конфликт чыгып жатат жана үй- бүлөдөгү башка адамдар дагы бул конфликтке катышкан.

3-этап. Тараптардын негизги муктаждыктары эмнеде?

Ушул көйгөй менен байланышкан негизги катышуучулардын муктаждыктарын атап чыгышыңар керек. Бул маселеде катышуучулардын артында турган мотивациясын аныкташыңар керек. Адамдардын жасаган иш-аракеттери жана калыптанган аң-сезимдери алардын каалоолорунун жана мотивдеринин айынан чыгат. Биздин муктаждыктарды канааттандырган нерселерге биз умтулабыз жана аларга тоскоолдук кылган нерселерден качууга аракет жасайбыз.

Муктаждыктар. Биз бул терминдерди көп мааниде колдонобуз - ал каалоолорду, баалуулуктарды, кызыкчылыктарды жана адам баласы үчүн эмне маанилүү экенин түшүндүрөт.

Мугалим окуучуларга «Алардын же менин көйгөйлөргө карата муктаждыктар эмне болушу мүмкүн?» деп ойлонууну сунуштайт. Муктаждыктардын арасында төмөнкүлөр болушу мүмкүн:

- Физиологиялык муктаждык (ачкалык, суусоо,...);
- Коопсуздукка болгон муктаждык (оорудан, коркунучтан, каардуулуктан коргонуу...);
- Социалдык муктаждык (сүйүү, үй-бүлө, достор, сүйлөшүү...);
- Өз ишениминди бекемдөөгө болгон муктаждык (өзүн-өзү сыйлоо, карьера, кадыр-барк, аброй, ийгилик...);
- Өнүгүүгө болгон муктаждык (жөндөмдөрдү, түшүнүгүн өнүктүрүү ж.б.).
- Өзү каалаган муктаждыктар (сыйлоо, түшүнүү, таануу, достор, коопсуздук, көңүл ачуу, ийгилик...).

Коркунучтар - бул жерде сөз тынчсыздануу, чочулоо, кооптонуу жөнүндө болушу мүмкүн. Силер алардын канчалык деңгээлде реалдуу экендигин картага түшүрөрдүн алдында, аны талкуулабашыңар керек. Бул картада коркунучту чагылдырууга жана айтууга болгон мүмкүнчүлүк. Коркунучтар: кемсинтүү, жактырбоо, кабыл албоо, башкаларды көзөмөлдөө мүмкүнчүлүгүн жоготуу, жалгыздык, сын пикирге дуушар болуу, айыптоо, мени башкарып алат деген коркуулар.

Мисалы, апанын эскертүүсүнө болгон жооп: «Компьютер — убакытты текке өткөрүү. Пайдасы жок» — Муктаждыктарды билүү үчүн сизге эмне керек- деп суроо берсеңер болот. Муктаждык үй жумуштарына жардам берүү болушу мүмкүн. Коркунучтарды билүү үчүн эмнеге тынчсызданып жатасыз деп суроо беришиңер мүмкүн. Тынчсыздануу жумушка кеч калуу жана убакыттын тардыгы болушу мүмкүн.

3.2. Практикалык иш: конфликтти картага түшүрүү

Мугалим: Биздин сабактын кийинки бөлүгү – бул конкреттүү окуяны талдоо жана картага түшүрүү болот.

Окуя: Мектепте чоң танапис убагында конфликт болгон. Конфликт 9 «А»- класстын окуучусу менен 9 «Б»- класстын окуучусунун ортосунда болду. Окуя мындай болгон. Чоң танаписте Аслан 9 «Б»- класстын окуучусу Каринаны «келесоо» деп айткан. (Карина сулуу, өзүнө ишенген кыз). Аслан дайыма өзүн кармай албаган, бардыгы атайын анын ачуусуна тиет деп ойлогон бала. Аны капа кылган адамдарды жазалаш үчүн бардыгы менен мушташат. Карина менен Асландын ортосунда болгон конфликтти мектептегилердин бардыгы көрдү. Жанында турган 11 «Б»- класстын окуучусу Каринанын тууганы болгон. Ал Асланды опузалап маселени сабактан кийин териштире турганын айтты жана мушташ башталып кетти.

Мугалим: Бул окуяны ойноп көргөнү аракет жасайлы. Ар бир катышуучу өзүнүн атынан болгон окуяга карата мамилесин айтат. Мугалим ролдорго бөлүштүрөт жана негизги сөздөрдү берет:

1-окуучу: «Ал өзүн башкача баалап ойлойт эле. Өзүнө жараша мамилени көрдү!».

2-окуучу: «Мен жакшы кылдым, экинчи ат койбойт!».

Окуучу кыз: «Мен үчүн балдар дагы мушташып кетишти, эң жакшы болду!».

3-окуучу: «Ошол мушташты көрүш керек эле да!!!»

Мугалим: Конфликт кантип пайда болду? Эмне үчүн болду?

Болжолдуу жооптор:

- Себеби, ага ат койду;
- Себеби, ал аны капа кылды;
- Себеби, ал эч нерсени түшүндүрбөй туруп сокту.

Мугалим: Аткарган адамдар өздөрүн кандай сезишти?

Ар бир окуучу өзүнүн персонажынын атынан болгон окуяны түшүндүрөт.

Мугалим: Конфликттин картографиясын түзөбүз. Конфликтти картографиялоо 3 этаптан турат:

1-этап. Көйгөйдү аныктоо.

2-этап. Конфликттин негизги катышуучуларын айтуу.

3-этап. Конфликттин ар бир катышуучусунун муктаждыктары жана коркунучтары кандай?

Мугалимге багыт берүү: Карта даяр болмоюнча балдар тараптардын муктаждыктары жана коркунучтарына көңүл бурушу керектигин белгилеп кетүүсү керек. Окуучуларга чечүү жолдорун, кесепеттерин, кошумча суроолорду (Мисалы:Мүмкүн мындай болсочу?..) талкуулаганга жол бербөө. Эгерде, тайпа убактылуу четке чыгышса, анда кошумча суроолорду бир баракка жазып коюушунуз керек. Окуучуларды төмөнкү суроолорго жооп бергенге мажбур кылыңыз: «Муктаждыктар жана коркунучтар кандай?». Муктаждыктары катары каралган даяр чечимдерди алып таштаганга туура келет.

Картанын болжолдуу толтурулушу.

Конфликттин КАРТАсы.

1.Көйгөй: Мушташуу коркунучу.

2. КИМ?

- Аслан 9 «А»- класстын окуучусу.
- Карина 9 «А»-класстын окуучусу.
- Мирлан 11 «Б»-класстын окуучусу.
- Болжолдуу катышуучулар

(конфликттешкен тараптардын айланасындагылар).

-Класс жетекчи (директор).

-Классташтар.

-Ата-энелер.

3. Муктаждыктар жана коркунучтар

Ким	Муктаждыктар	Коркунучтар
Аслан	таануу, сүйүү	кабыл албагандан коркуу, уят болуудан коркуу, кемсинтүүдөн коркуу.
Карина	коопсуздук	башкаларды көзөмөл кылууну жоготуу, жазалагандан коркуу.
Мирлан	таануу, сый -урмат	башкаларды көзөмөл кылууну жоготуу, жазалагандан коркуу

Мугалим: Конфликттин кыйыр катышуучулары ким болушу мүмкүн? Эгерде мушташ болду деп ойлосоң?

Болжолдуу жооптор:

- Класс жетекчи;
- Классташтар;
- Ата-энелер.

Конфликттин кыйыр катышуучуларынын муктаждыктарын жана позицияларын талкуулоо

-Класс жетекчинин муктаждыгы кесиптештеринин жана ата-энелердин арасында таанууга, жакшы жумуш үчүн сыйлык алуу же класс жетекчи кызмат ордун сактоо. Эгерде мушташ чыкса,

анда анын коркунучу сыйлык албай калуу, сый мамилени, кызмат ордун жоготуу (картага сунушталган жоопторду жазуу).

- Классташтардын муктаждыктары көңүл ачуу (мушташты кароо, жеңишти же жеңилгендикти талкуулоо).

Коркунучтар дагы бар: мушташта болгондугу үчүн ата-энесин чакыруусу мүмкүн, мектеп аны көзөмөлгө алышы мүмкүн.

- Ата-энелер балдарынын коопсуз болушуна муктаж жана коркунучтар бул коопсуздукту жоготуу болот. Алар дагы өздөрү чырдашы мүмкүн: ар бири өзүнүн баласынын таламын талашат.



Мугалим:

- Картадан биз эмени көрдүк? (конфликттин бардык катышуучулардын сезимдерин биз түшүнө алдыкпы? Ар биринин өзүнүн муктаждыктары жана коркунучтары бар).

- Биз картаны түзгөндөн кийин, биздин мамилебиз болуп жаткан окуяга өзгөрүлдүбү?

Ооба, өзгөрүлдү, биз ар биринин конфликтте болгон өзүнүн себептери бар экенин ойлонуп калдык. Карта башка адамдардын көзү менен окуяны көргөнгө жардам берди. Ар бир катышуучунун муктаждыктарын көрө алдык. Биз адамдардын жасаган ишин тааныдык, мурун алар түшүнүктүү болгон эмес.

- Кандай ойлойсуңар картографиянын кийинки кадамы эмне?

Кийинки кадам: Конфликттерди жөнгө салуу үчүн чечимдерди иштеп чыгуу.

Бул чечим кантип иштелип чыгат? (Конфликттүү кырдаалдан чыгуу жолдорун эске салуу: мисалы: кызматташуу, компромисс).

Карта чечимдерди иштеп чыгууга кандай жардам берет? (Конфликттин бардык тараптарынын муктаждыктарын көрүүгө жардам берет жана ушул муктаждыктарды канааттандыруу жолдорун табууга мүмкүнчүлүк берет, мисалы сүйлөшүү).

3.3. Жыйынтыктоо

Мугалим: Картографиянын натыйжалуулугу боюнча эмнени айтат элеңер?

Болжолдуу жооптор:

- Конфликт болгонун күтүп олтура бербешибиз керек- конфликттин пайда болушун алдын алганга аракет жасашыбыз керек

- Картаны түзүү - бул келечекти кароо. Реалдуу мүмкүн болгон жолдорду белгилөө үчүн түзөбүз.

Мугалим: Бул ыкманы качан колдонсок болот?

Мүмкүн болгон жооптор: Азыркы учурда болуп жаткан кырдаалга жараша колдонсо болот, кээде конфликттин алдында же конфликттен кийин колдонсо болот.

4. Коштошуу адеби (5 мүн.)

Максаты: сабакты позитивдүү аяктоо. Балдар чогулуп бири бирине хор менен «Ак жол!» деп айтуулары керек.



Сабактын темасы:

МЕДИАЦИЯ/ОРТОМЧУЛУК - КОНФЛИКТТЕРДИ ЧЕЧҮҮНҮН ТЫНЧ ЖОЛУ

Чатактын түйүнүн калыс айткан сөз чечет.
Макал

Сабактын максаты:

- Ортомчулук-медиациянын элементтери менен тааныштыруу;
- Жашоодо медиацияны колдонууга үйрөтүү;
- Өнөктөштөр менен кызматташуу ыкмаларын калыптандыруу.

Керектелүүчү ресурстар:

- Ватманга «медиация» түшүнүгүнүн аныктамасын жазуу;
- Окуялардын тексттин басып чыгаруу;
- Медиациянын этаптары боюнча эскертме.

Даярдоо: Үч окуучуну алдын ала «медиациянын сеансын» сабакта көрсөтүү үчүн даярдоо.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Киришүү. Тамсил «Апельсиндер»	5 мүн.
2.	Негизги бөлүк: • Медиация деген эмне? • Көрүнүш «Медиациянын сеансы»; • Медиациянын этаптары; • Практикалык жумуш «Медиацияны өткөрүү».	35 мүн.
3.	Жыйынтыктоо Коштошуу адеби	5 мүн.
		45 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Киришүү. Тамсил «Апельсиндер» (5 мүн.)

Максаты: сабакка болгон кызыгууну ойготуу жана жаңы теманы түшүндүрүү.
Мугалим тамсилдерди таркатат.
Апельсиндер.

Бир күнү эки адам апельсин дарагынын түбүндө туруп ошол апельсиндерди кимдин алууга укугу бар экендигин талашышат. Апельсин дарагынын түбүндө туруп апельсиндер кимге тиешелүү деп талашып тартышышат.
– Ким аны биринчи көрсө ошого тиешелүү, – деп бирөөсү айтат.
– Ким аларды күндүн элесиндей көрсө

ошого тиешелүү, – дейт башкасы.

Талаш өтө катуу болду, бирок бирөөсүнө дагы талаш жеңилдик алып келген жок. Муштумдар өзү түйүлүп, көздөрүндө жек көрүү пайда болду. Эч нерсеге карабай ар бири тең апельсиндерди алгысы келди. Жолдон бир жолоочу өтүп бара жаткан болот, ошол жолоочуга талашкандар кайрылышат:

– Калыс болуп биздин чырды чечип бериңиз!

– Силерге апельсиндер эмнеге керек? Жолоочу ошону гана сурады.

– Мага кызымдын тоюнда мол апельсиндердин даамын татуусу үчүн апельсиндин ичиндеги маңызы, – керек деди бирөөсү.

– Мага баламдын үйлөнүү тоюна цукат (кантка чыланган жемиш) жасаш үчүн алардын ширелүү кабыгы керек, – деди экинчиси.

Жолоочу эч нерсе айткан жок, талаштан чарчаган эки адам эч нерсе дешкен жок. Үчөөнүн тең көздөрү чоң ачылды.... Жүздөрү жаркырай түштү».

Мугалим: Төмөндөгү суроолор аркылуу талкуулоо жүргүзөт:

- Окуя эмне менен бүттү?
- Бул тамсил эмне жөнүндө айтып жатат? Эмнеге үйрөтөт?

Болжолдуу жооптор:

- Бул тамсил тараптардын кызыкчылыктарга укугу бар экендигин далилдейт. Ал кызыкчылыктар бар болуш керек жана бир убакта аларды канааттандырууга боло тургандыгын тастыктайт. Тараптардын кызыкчылыктарын түшүнүү жана кызыкчылыктар кандай канааттандырылышын билүү үчүн сүйлөшүү керек, суроо берүү керек жана алардын муктаждыктарын түшүнүүгө аракет жасоо керек.

Мугалим: Бүгүн биздин сабак конфликттүү кырдаалдан чыгуунун бир жолуна арналган - медиация жолу.

Тартышуунун катышуучулары көп эле учурда өздөрү кырдаалды, өздөрүнүн муктаждыктарын, тараптардын муктаждыктарын түшүнө алышпайт. Ошондо аларга үчүнчү адам жардамга келе алат, медиатор-ортомчу абалды түшүнүүгө жана түзүлгөн жагдайдан тынчтык жолу менен чыгууга жардам берет.

2. Негизги бөлүк (35 мүн.)

Максаты: «медиация» түшүнүгүнө аныктама берүү.

2.1. Медиация деген эмне?

Медиация конфликтти чечүүнүн эң жумшак жолу болуп саналат. Тараптардын бири бирине ыңгайлуу болгон чечимдерге өздөрү келүүсүнө медиатор жардам берет. Медиатор өзүнүн билимине, жөндөмүнө таянып, болгон абалдан чыгуу үчүн тараптардын ар түрдүү жолдорун иштеп чыгууга түрткү берет. Кайсы жолдорду пайдаланууну өздөрү гана чечишет. Эки тарапка кайсы жолу пайдалуу экенин өздөрү аныктайт.

Мугалим: Тамсилде медиатордун ролун жолоочу аткарды.

Медиатор – ортодогу адам, абалды талдоого, эки тарапка тең ылайык келген туура чечим табууга жардам берет.

Мугалим: Кыргызстандын мектептеринин биринде болгон жана ушул эле мектептин окуучусу тарабынан чечилген, ал окуучу медиатордун ролун аткаргандыгы боюнча окуяны айтып берет. Андан кийин окуучулар тарабынан даярдалган көрүнүш көрсөтүлөт.

10 «Б»-класста көптөн бери окуган Азиза менен бир жыл мурун башка



мектептен жаңы келген окуучу Нурландын ортосунда начар мамиле болот. Ал окуучу Азизаны капа кылган, «ат» койгон, анын жеке жашоосу боюнча ар түрдүү ушактарды айткан, парталарга, дубалдарга ал жөнүндө ар түрдүү жаман сөздөрдү жазган. Акыры бул окуя төмөндөгүдөй бүтөт. Ал бала кызды түртүп жиберген (тамашаладым деп түшүндүрдү), кыз жыгылып, колу партага тийип катуу ооруп калган. Азиза жана анын ата-энеси милиция органдарына арыз менен кайрылып кылмыш ишин козгойбуз дешкен. Бирок мектепте 11-класста медиатор бар экенин билишип, ага кайрылышкан. Мүмкүн конфликтти чечүүгө ал жардам берет? 10 «Б»-класстын класс жетекчиси Нурланды медиацияга катышууга макулдугун алган.

2.2. Көрүнүш «Медиация сеансы».

Көрүнүш (балдар ролдорду жакшы жатташы жана ролдорду жакшы аткаруулары керек. Көрүнүш реалдуу образдан чыкпай көрсөтүлүүсү зарыл)

Максаты: окуучуларга медиация процессии кандай боло тургандыгын көрсөтүү

Ролдор:

- Медиатор-11-класстын окуучусу.
- Азиза- 10-класстын окуучусу.
- Нурлан- 10-класстын окуучусу.

Медиатор: Достор! Медиация – бул нейтралдуу ортомчу адамдын катышуусу аркылуу өткөн сүйлөшүү. Ал адам-медиатор деп аталат. Бүгүн мен медиатор болом. Чечимди сиздер гана чыгарасыңар. Мен эч кандай кеңеш бербейм, бири-бириңер менен гана сүйлөшкөнгө жардам берем. Мен экөөңөргө тең Азиза сага дагы, Нурлан сага дагы бирдей мамиле жасайм. Ар бириңерге өзүңөрдүн сөзүңөрдү

айтууга, чечим иштеп чыгууга жана кабыл алууга бирдей мүмкүнчүлүктөрдү берем. Чечимди экөөңөр тең келишүү менен кабыл аласыңар. Силер бул жакка өзүңөрдүн каалооңор менен келгенсиңер жана каалооңор менен кетесиңер. Бүгүнкү күндө болгон маалыматтын жашыруун боло тургандыгына кепилдик берем.

Сүйлөшүү учурунда бири бирибизди бөлбөйбүз, бири -бирибизди кемсинтпейбиз, бири-бирибизге сылык мамиле жасайбыз.

- Нурлан, сен ушул эрежелерди сактай аласыңбы?

- Азиза, сенчи?

-Эң жакшы, биз силер менен сүйлөшүү эрежелерин түзүп алдык. Мындан ары дагы ушундай аракет жасайбыз.

- Биз бири-бирибизди угабыз. Ким биринчи болгон окуя боюнча айтып берет? Азиза айтып бергиси келип жатканын мен сезип жатам.

- Нурлан, сен каршы эмессиңби?

- Азиза, сен баштасаң.

Азиза: Мен бул класста көптөн бери окуйм. Нурлан болсо бир жыл мурун башка мектептен келер замат мага асылып баштады. Нурлан дайыма мен жөнүндө ушактарды айтат жана мага ат коет. Анан акыры келип түртүп жиберди эле, колумду катуу оорутуп алдым. Мына мен ушуну гана айткым келген, бардыгын айткым келбей жатат.

Медиатор: Нурлан бизге жаңы келиптир. Жаңы келгендердин коллективге кошулушу кыйын болот. Сага жармашканы мүмкүн ага коллективге кошулганга сенин жардамың керек болгондур?

Азиза: Сиз билесизби мен үчүн ал мезгилде кыйын убак болгон: досум менен урушуп калгам, сабакта кыйынчылыктар болгон.

Медиатор: Демек, сен муну менен сүйлөшкүң келген эмес, Нурлан сөздөрдөн иш-аракеттерге өттү. Анда эмесе Нурланга сөз беребиз.

Нурлан: Бул класска мен бир жыл мурун келгем, досторум болгон эмес. Мен башкалар менен бат эле аралашып кетем. Ошондой эле болду. Азиза мага жагат эле ошондуктан ага көңүл буруп калгам. Ал бир нерсеге тынчсызданып жаткандай сезилди жана класста достору дагы аз. Мен өзүмдүн аракеттерим менен кемсинтейин, капа кылайын, ачуулантайын деген эмесмин. Мен жөн гана өзүмө көңүлүн бурайын дегенмин.

Медиатор: Демек, сен Азизаны жактырып калыпсың? Сен анын көңүлүн бурууга кадимки жол менен жетишүүгө аракет кылбапсың. Бирок, сен бул жолдор туура эместигин түшүнөсүң да.

Нурлан: Ооба, мен эми түшүнүп жатам.

Медиатор: Азиза, мен сени түшүнүп жатам. Сенде кандай сезимдер болуп жатат?

Азиза: Ачууланып жатам, эмне үчүн адамдар жасаган иштерин туура эмес экенин түшүнүшпөйт. Бир жагынан таң калып жатам, менин эмнем жакты деп.

Медиатор: Сөз Нурланга берилет.

Нурлан: Сен өз алдынчалыгың менен башкалардан айырмалынып турасың, келбетин жакшынакай. Азиза, менин сага болгон мамилем туура эмес болду. Кечире алсаң, мени кечир!

Медиатор: Сен өзүңдү кандай сезип жатасың, Нурлан?

Нурлан: Өзүмө ачууланып жатам.

Медиатор: Азиза, медиация аркылуу эмнеге жетишкиң келип турат?

Азиза: Нурланды жазалоого.

Медиатор: Эмне үчүн?

Азиза: Мындан ары мындай иш аракеттерди жасабоосу үчүн, айрыкча кыздарга. Башка бирөөнү кемсинтүү

менен анын көңүлүнө ээ болуу туура эмес жол.

Медиатор: А мүмкүн азыр жазалоо маанилүү эместир, Нурлан өзүнүн катачылыктарын түшүнгөнү жана кечирим сураганы маанилүүдүр?

Азиза: Ооба, мүмкүн.

Медиатор: Анда айткыла бүгүн биз эмнени талкуулайлы?

Нурлан: Эң негизгиси, мен аны кемсинтким келген эмес, анын жаракат алышын каалаган эмесмин.

Азиза: Бир нерсени жасап жатканда, ойлонуп жасаш керек.

Медиатор: Мен ойлойм күн тартибине 2 суроону коюш керек:

1. Класста экөөңөрдүн ортоңордо эмне болду жана эмне үчүн?

2. Кантип күнөөлөрдү жойсо болот, капачылыктарды унутса болот, кыжалатчылыкты жок кылып, мамилени жакшыртса болот?

- Ушул суроолор жетиштүүбү же кошумчаңар барбы?

Нурлан жана Азиза: Ооба, жетиштүү.

Медиатор: Демек, биринчи суроо боюнча Нурлан туура эмес мамиле жасаганы менен макул болушубуз керек, бирок ошол эле мезгилде Азизага болгон сезимдер түрткү бергендиги менен дагы макул болушубуз керек.

Ушундай болушу мүмкүнбү? Ооба! Адабий чыгармалардан трагедия көп учурда түшүнбөстүктүн айынан же сезимдер жоопсуз калгандан болгонун биз билебиз.

Эми бул абалдан кантип чыгышыңар керек, силер өзүңөрдүн ар түрдүү оюңарды сунуштагыла.

Нурлан жана Азиза сунуштайт, ал эми медиатор ватманга жазат.

- Кечирим суроо.

- Нурланды милицияга берүү жана кылмыш ишин козгоо.

• Нурлан чын дилинен мындан ары Азизага, башка кыздарга, дегеле аялзатына мындай мамиле жасабоого сөз бериши мүмкүн.

- Чогуу чай ичүүнү уюштуруу.
- Азизаны ошондой кыйын учурларда колдоо көрсөтүүсү мүмкүн, сабагына жардам бериши мүмкүн.
- Дары алып бериши мүмкүн.

Медиатор: Сунуштар жетиштүүбү же кошумчалар барбы?

Нурлан жана Азиза: Жетиштүү.

Медиатор: Азыр эми чечебиз, кайсы сунуштар реалдуу кабыл алынышы мүмкүн. Ошон үчүн суроого кайрылабыз: медиациянын жыйынтыгында эмнени каалап жатасыңар?

Нурлан: Азизадан кечирим сурайм, ден соолугун чыңдоого жардам берем жана достошууну сунуш кылам.

Азиза: Нурланды жазалоо эмес, мурунку өткөндөрдү унутуу жана достошуу. Мен анын айткандарына ишенем.

Медиатор: Бүгүнкү күндө болгон келишим жакшы болду: биринчиден, экөөңөр тең макул болдуңар. Экинчиден, келишим аткарууга реалдуу болду. Азиза, сенин жабыр тарткандыгың үчүн Нурлан сөзсүз жазаланышы керекпи?

Азиза: Жок.

Медиатор: Нурлан, Азизага жасалган мамиле үчүн кечирим сурай аласыңбы жана мындан ары кайталанбай турганына класстын жана Азизанын ата-энесинин алдында кечирим суроого сөз бересиңби?

Игорь: Ооба, мен сөз берем.

Медиатор: Анда эртең сен мунун баарысын жасайсың деп макулдашып алалы. Сен макулсуңбу?

Нурлан: Ооба.

Медиатор: Азиза сен макулсуңбу?

Азиза: Ооба.

Медиатор: Акыркы сунушту талкуулайбыз.

Азиза: Дары-дармек менен мага жардамдын кереги жок, кыйынчылыктар өтүп кетти. Эгерде Нурлан физика сабагынан жардам берсе жакшы болот эле, мен кичине жетише албай жатам, ал эми Нурлан физиканы «5»ке билет.

Нурлан: Албетте, жардам берем. Конфликтти чечүүдө жардамыңыз үчүн рахмат.

Азиза: Чоң ырахмат, бул жагдайды бүгүн чече алабыз деп мен ойлогон эмесмин. Менин ата-энем дагы кубанычта болушат, анткени алар дагы досторумдун аздыгына тынчсызданып жатышкан. Көрүшкөнчө.

2.3. Медиациянын этаптары

Мугалим: Балдар медиацияны практикалык колдонууда кандай боло турагандыгын көрдүңөр. Бул көрүнүштү медиациянын этаптары аркылуу карап чыгабыз. Медиатордун кадамын карагыла. Мугалим медиациянын этаптары боюнча таркатуу материалын окуучуларга берет.

Медиациянын этаптары боюнча эскертме

Биринчи этап. Ортотмчунун кириш сөзү.

Медиатор медиация процессинин катышуучулары менен саламдашат, тараптарды бири бирине тааныштырат, дем берүүчү сөздөрдү айтат. Эмне үчүн чогулгандыгы жөнүндө медиатор-ортотмчу маалымдайт. Өзүнүн миссиясын түшүндүрөт: медиатор тараптарды тең канааттандырган бир чечимге келүүгө жардам берет. Чечүү жолдорун тараптар өздөрү тандашат.

Экинчи этап. Тараптардын чыгып сүйлөөсү.

Ар бир тарап кезек менен бири-бирин бөлбөй эмне болгондугу тууралуу айтып берет. Медиатор процедура

өтүп жатканда нейтралдуу, калыс жана адилеттүү болот.

Үчүнчү этап. Кызыкчылыктарды билүү.

Тараптардын бирин дагы артыкчылык орунга койбойт, бир тараптын таламын талашпайт, баа бербейт. Тараптарга өз кызыкчылыктарын түшүнүүгө жана аныктоого, оппоненттеринин муктаждыктарын, кызыкчылыктарын аныктоого жардам берет.

Төртүнчү этап. Күн тартибин түзүү. Медиатор тараптардын кызыкчылыктарын түзүүгө: эмне тынчсыздандырат, кыжалат кылат, кыжырдантат, конфликттүү кырдаалды жөнгө салуу жана эки тарап тең жеңиш үчүн эмне кылуу керек.

Бешинчи этап. Көйгөйдү чечүү жолдорун көрсөтүү.

Тараптар конфликттен чыгуу жолдорун көрсөтүшөт жана бири-биринин сунуштарын четке кагышпайт.

Алтынчы этап. Чечимди тандоо жана келишим түзүү.

Чечимдер тараптардын каалоосу аркылуу кабыл алынат. Медиатор аларга басым кылбай, чечимдерди гана иштеп чыкканга жардам берет. Тараптар чечүү жолдорун жана аны кабыл алууну өздөрү тандашат.

Медиатор тараптарды келишимди түзө алыша тургандыгы боюнча маалымдайт (оозеки же жазуу түрүндө).

Жетинчи этап – келишимди аткаруу
Медиатор тараптар келишимди аткарууга жоопкерчилик алыштары керектигин айтат. Келишимдин аткарылуусун текшерүү медиатордун мойнуна коюлат.

2.4. Практикалык жумуш «Медиацияны өткөрүү»

Максаты: алынган билимди практикада колдонуу.

Мугалим: Класста окуучуларды 3 тайпага бөлүнүп медиацияны өткөрүүнү сунуштайт. Ар бир тайпада биринчи адам - «конфликттин биринчи тарабы», экинчи адам «конфликттин экинчи тарабы», үчүнчү адам - «медиатор» жана 4,5,6 - адам «байкоочулар» болушат. Байкоочулар сүйлөшүү туура өтүп жаткандыгын көзөмөлдөйт.

№ 1. Окуя

14 жаштагы Назира мектептин кире берген залында классташынын аркасында туруп, анын чачына жагылган ширеңкени алып барат. Мектептин кароолу аны байкап калып, ал кыздын колунан ширеңкени алганга үлгүрөт. Мугалимдер, мектеп кызматкерлери ал кызга кыйкырып директорго алып барышат. Назира өзүн кыжырга тийгендей алып жүргөндөй, бардык суроого бат жана копол жооп берет. Абал курчуп, «ээнбаш» кызды мектептен айдоо маселеси каралып жатат.

№ 2. Окуя

Максат, Кенжебек, Замир жана Сабыр, 7-класстын окуучулары, өздөрүнүн классташы Болот менен көп айлардан бери жаңы келген окуучу катары текшергендей, сынагандай, копол мамиле жасашат. Алар мүнөзүн билүү үчүн анын ачуусуна атайлап тийишкен жана конфликтке алып барышкан. Болот көп убакытка чейин чыдап жүргөн, бир күнү алар баягы «оюнду» дагы башташат, ал өзүн коргойт, мушташ чыгат. Мугалим аларды токтотуп калат.



№ 3. Окуя

Асема жана Динара класста дос болуп, бири-бирине ишенип сырларын айтып жүрүшкөн. Бирок бири - биринин артынан сүйлөшкөн. Бул нерсе урушуп кетишкенде билинген. Ал уруштун себеби Динара нааразычылыгы болгон, Асема сабакта бир партада олтурбаганы, кеңеш сурабаганы болгон. Динара капа болуп апасына айткан. Конфликт эки достун мамилесинин чегинен чыгып кеткен, ал конфликтке ата-энелер жана классташтар дагы катышкан.

Тайпалардын презентация.

Мугалим: төмөндөгү суроолор аркылуу талкуулоо жүргүзүшөт:

- Тараптар тынчтык келишимине келе алышты? Эгерде ооба десеңер, эмне үчүн? Эгерде жок десеңер, эмне үчүн?
- Медиация өткөрүүдө кандай кыйынчылыктар болду?
- Медиациянын натыйжалуулугу эмнеде? (мугалим медиация 100 пайыз конфликттүү абалдан чыгуу жолу болуп саналбай тургандыгын айтат, конфликтти жөнгө салуудагы бир мүмкүнчүлүктөрдүн бири болуп саналат)

3. Жыйынтыктоо.

Коштошуу үрп-адаты (5 мүн.)

Жыйынтыктоо

Максаты: сабакта алынган билимди бекемдөө.

- Биз сабакта эмне кылдык?
- Кандай жаңы маалымат алдык?
- «Медияция» деген эмне?
- Алынган билимди кайсы жерде жана качан колдонсоңор болот?

Коштошуу адеби

Максаты: сабакты жакшы жана позитивдүү бүтүрүү.

Мугалим окуучулардын жумуштары үчүн ыраазычылык билдирет жана окуучуларды тегерек болуп туруп коштошүүнү сунуштайт.

Сол жагында турган адамга бурулуп,
жылмаюу керек, кол кармашып
«Көрүшкөнчө!» деп айтат.

Сабактын темасы:

НАТЫЙЖАЛУУ СҮЙЛӨШҮҮ

Келишип олтуруп кетишкениңен,
Керишип олтуруп келишкениң жакшы.
Макал

Сабактын максаты:

- Сүйлөшүү (коммуникация) түшүнүгүнө аныктама берүү;
- Вербалдуу (сөз менен) жана вербалдуу эмес (сөзү жок) сүйлөшүү, баарлашуу;
- Туура эмес түшүнүү жана түшүнбөстүк эмне экендигин талкуулоо.

Сабактын милдеттери:

- Окуучуларды натыйжалуу сүйлөшүүгө үйрөтүү;
- Сабакта коопсуз атмосфераны түзүү.

Керектелүүчү ресурстар:

- Ар бир партада барактар, ручкалар болуш керек;
- Вербалдуу жана вербалдуу эмес сүйлөшүүнү көрсөтүү үчүн эмоциялар (ачуулануу, комплимент, каны кызыгандык) жазылган карточкалар;
- Ватманда төмөнкү түшүнүктөрдү жазып же принтерде чыгарып доскага илүү: «сүйлөшүү - коммуникация», «вербалдуу сүйлөшүү», «вербалдуу эмес сүйлөшүү», «түшүнбөөчүлүк».

Сабакка болгон даярдык

- «Вербалдуу эмес» көнүгүүсүнө катыша турган окуучуларды мугалим алдын ала даярдайт;
- Мугалим «эмне үчүн суроолорду берүү маанилүү?»- деген көнүгүүгө алып баруучу боло турган окуучуну тандайт.

Сабактын планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Уюштуруу. «Бузук телефон» көнүгүүсү.	8 мүн.
2.	Киришүү: • Сүйлөшүү деген эмне? • Көнүгүүсү «Активдүү угуу»	12 мүн.
3.	Негизги бөлүк: • Сүйлөшүү түрлөрү; • Көнүгүү «Вербалдуу эмес жүрүм-турум»; • Көнүгүү «Түшүнүү – түшүнбөстүк»; • Көнүгүү «Эмне үчүн суроолорду берүү маанилүү?»	20 мүн.
4.	Сабакты жыйынтыктоо. Коштошуу адеби.	5 мүн.
		45 мүн.



Сабактын жүрүшү:

1. Уюштуруу. «Бузук телефон» көнүгүүсү (8 мүн.)

Мугалим: окуучулар убактысынын көбүн башка адамдар менен өткөрө тургандыгын айтат. Ошондуктан, адамдар менен тил табышуу жана ар кандай учурларда өзүн алып жүргөндү үйрөнүү маанилүү. Кээ бир ыкмалар адамдар менен жакшы мамиле түзүүгө жардам берет. Мугалим сабактын темасын жана максатын айтат.

Мугалим: окуучуларга стулдарда тегерек болуп олтурууну сунуштайт. Жанында турган адамдын кулагына бир сөздү шыбырайт, андан кийин ал сөздү башка окуучуга айтыш керек экендигин түшүндүрөт.

Мисалы: «Үчүнчү күнү футбол болот, төртүнчү күнү текшерүү иш болот, бешинчи күн - бул жуманын акыркы күнү. Акыркы турган окуучу жанында турган баладан уккан сөздү катуу айтат, ал эми мугалим оюндун башында айтылган сөз менен акыркы окуучунун айткан сөзүн салыштырат.

- Балдар, биринчи айтылган сөз өзгөрүлдүбү?

- Кандай ойлойсуңар, эмне үчүн өзгөрүлдү?

- Бул көнүгүүдөн кандай жыйынтык чыгарса болот?

Болжолдуу жооптор:

- Ооба, өзгөрүлдү себеби шыбырап айтышты, угулган жок, эреже боюнча кайра сураш болбойт эле.

2. Киришүү (12 мүн.)

2.1. «Сүйлөшүү» деген эмне?

Максаты: «сүйлөшүү» түшүнүгүнө аныктама берүү.

Мугалим окуучуларга сүйлөшүүнү кандай түшүнө тургандыгы боюнча суроо берет. Андан кийин окуучулардан

доскада илинген ватманда «сүйлөшүү» түшүнүгүнүн аныктамасын окуп коюусун суранат.

Сүйлөшүү (коммуникация) – адам өзүн оңой жана туура түшүндүрүү жолу.

- «Натыйжалуу сүйлөшүү» деген эмне?

- Сүйлөшүү натыйжалуу болгондугун же болбогондугун кандай билсе болот?

Болжолдуу жооптор:

Маалымат алган адам маалымат жеткирген адамдын ойлогонундай түшүнсө, анда эки адамдын ортосундагы сүйлөшүү натыйжалуу болду десек болот.

2.2. Көнүгүү. «Активдүү угуу»

Мугалим: окуучуларга эки жуптан бөлүнүүнү сунуштайт. Эки жуптун бирөөсүн класстан чыгууну суранат.

Оюн мезгилинде класста калган окуучулардан ролдордо ойноо көнүгүүсүндө убактылуу ролго кирүүнү суранат.

1-тапшырма (класста калган катышуучуларга) мугалим айтат: «Силердин тапшырмаңар – пассивдүү угуучу болуу. Силердин шеригиңер айтып жаткан маалыматка көңүл бурбоо, кызыкпоо, керек болсо тескерисинче, айтуучунун көзүнө карабай, башка нерселерге алаксышыңар керек».

2-тапшырма (класстан чыккан окуучуларга) бул ролдордо ойноо көнүгүүсүндө ролго кирүү маанилүү экендигин окуучуларга түшүндүрүү. Силердин милдетиңер бир мүнөттүн ичинде өзүңөрдүн шеригиңерге жашооңордо болгон көйгөйлөрүңер жөнүндө айтып бергиле жана шеригиңерди укканы кызыктырышыңар керек анткени алар кайра айтып бере ала тургандай болуш керек.

Мугалим: класстан чыккан окуучуларды класска кайра кирүүсүн суранат жана алар шериктеринин жанына барып олтурушат. Мугалим убакыт башталды деп айтат. Бир мүнөт

өткөндөн кийин, окуучуларды токтотот. Айтып бергендерге суроо берет:

- Силер өзүңөрдү кандай сездиңер?
- Сыртта турган окуучулар маалыматты айтып берүүгө жетишиштиби?
- Эмне үчүн айтканга жетишкен жоксуңар?
- Эмне тоскоолдук кылды?

Эскертүү: Талкуулоону тез убакыттын ичинде өткөрүү керек. Негизгиси бардык окуучулар (айтып берүүчүлөр, угуучулар) өздөрүн ыңгайсыз сезиш керек жана сүйлөшүү натыйжалуу болбошу керек.

Андан кийин мугалим окуучуларды ролдор менен алмашууну айтат, ким угуучу болсо класстан чыгат, ким айтуучу болсо, ал угуучу болот. Анан аларга тапшырма берет.

1-тапшырма (аудиториядан чыккан окуучуларга) Силердин милдетиңер бир мүнөттүн ичинде шеригиңерге өзүңөрдүн көйгөйлөрүңөр боюнча айтып берүү, айтып жатканда шеригиңерди кызыктырышыңар керек, кийин силер

айткан маалыматты алар кайра айтып берет.

2-тапшырма (аудиторияда калган окуучуларга). Келгиле кекчил болбойлу, кайра жакшы жагыбызды көрсөтөлү, мындайча айтканда, активдүү угуучу болобуз, шеригиңердин айткан сөзүнө көңүл буруп, кызыктуу болуп жаткандыгын көрсөтөбүз: суроо беребиз, кошо кайгырабыз, ырастайбыз.

Мугалим сыртта турган окуучулардын кирүүсүн айтат: Убакыт башталды дейт. Бир мүнөттөн кийин токтотуп, айтып берүүчүлөргө суроолорду берет:

- Силер өзүңөрдү кандай сездиңер?
- Маалыматты айтып бере алыштыбы?
- Айтып бергендерге эмне жардам берди?
- Сүйлөшүүгө эмне жардам берет?

Талкуулоо учурунда ватманга окуучулардын жоопторун эффективдүү сүйлөшүүнү түзүү үчүн кеңеш, сунуш болгондогудай жазгыла. Жоопторду экиге бөлүп жазгыла:

Угуучу үчүн кеңеш:	Айтып берүүчү үчүн кеңеш:
• Көз контактын колдонүү; • Ачык жесттерди колдонуу; • Айтуучуга бериле карап активдүү угуу; • «Ырас», «ооба» деп колдоп туруу; • Суроолорду берүү; • Ачык көңүл менен жылмаюу.	• Теманын негизинде сүйлөө; • Түшүнүктүү, жеткиликтүү, жөнөкөй тил менен сүйлөө; • Мисалдарды келтирүү; • Бат сүйлөбөө; • Жеке мейкиндикке кирбөө; • Аңгемелешип олтурган адамды тарбиялабоо, үйрөтпөө.

Мугалим: натыйжалуу сүйлөшүү жана конфликттүү абалдан чыгуу үчүн активдүү угуу ыкмалары керек. Конфликттерди башкаруунун бир жолу бул эффективдүү сүйлөшүү болуп саналат.

3. Негизги бөлүк (20 мүн.)

3.1. Сүйлөшүүнүн түрлөрү.

Максаты: вербалдуу сүйлөшүү

менен вербалдуу эмес сүйлөшүүнүн айырмачылыгын көрсөтүү.

Мугалим окуучуларга сүйлөшүү бул сөз менен (вербалдуу) жана сөзү жок (вербалдуу эмес) боло тургандыгын айтат. Мугалим окуучулардан вербалдуу сүйлөшүү жана вербалдуу эмес сүйлөшүү эмне экендиги боюнча суроолорду берет.

Вербалдуу сүйлөшүү – бул сөз жана үн басымынын жардамы менен сүйлөшүү.



Мисалы: музыка, кат, кеп, кино.

Вербалдуу эмес сүйлөшүү – дене түзүлүштүн тили: өнөкөт, беттин түрү, кол жандоолору.

65%дан 80%га чейинки маалымат вербалдуу эмес сүйлөшүү аркылуу бериле тургандыгын мугалим окуучуларга түшүндүрөт.

Сүйлөшүү натыйжалуу болуш үчүн, вербалдуу жана вербалдуу эмес сүйлөшүү бири-бирине дал келиш керек. Көп учурларда түшүнбөстүк жана түшүнбөй калуу вербалдуу жана вербалдуу эмес компоненттердин айырмачылыктарынан келип чыгат.

3.2. Көнүгүү «Вербалдуу эмес жүрүм-турум»

Максаты: вербалдуу эмес жүрүм-турум ар түрдүү болуп көрүнүшү боюнча иллюстрация кылуу.

Мугалим окуучуларга вербалдуу жана вербалдуу эмес сүйлөшүүнүн мааниси жагынан бири-бирине туура келбей тургандыгына мисал келтирүүсүн айтат.

Болжолдуу жооптор:

- Мугалим дайыма айтат окуучулар менен сүйлөшүүгө убактым бар деп, бирок ошол эле мезгилде тычсыздана сумкасын жыйнап, саатына карайт.

Мугалим окуучуларга үч ар түрдүү эмоционалдык абалды көрсөтүүнү суранат жана ошол эле учурда бир эле сөздү ар түрдүү вербалдуу эмес белги менен «Салам!» деп айтышат.

Мүмкүн болгон көрүнүштөр:

1. Окуучу «Салам!» деп достук мамиле менен жылмаят;

2. Окуучу «Салам!» деп, өзү башка жакты карайт.

3. Окуучу «Салам!» деп тиштенип, колдорун кайчылаштырып, көздөрүндө ачууланууну көрсөтөт.

Жыйынтыктоо: Биз айланадагыларыбызга айта турган сөздөрүбүздөн айырмаланган кабарды беребиз.

Мугалим үч окуучуга бирден карточка алууну айтат, ал карточкаларда төмөндөгүдөй сөздөр жазылган:

- ачуулануу,
- каны кайноо,
- комплимент.

Ар бир окуучу сөзү жок жазылган эмоцияны көрсөтөт. Башка окуучулар кайсы эмоцияны көрсөтүп жаткандарын табыш керек.

Жыйынтыктоо: Көбүнчө биздин сезимдерибиз вербалдуу эмес жүрүм-турум аркылуу берилет.

- Биз берген маалыматтын мазмунун түшүнүү манилүү.

Мугалим суроо берет: «Туура эмес түшүнүүнү кантип болтурбай койсо болот?»

3.3. Көнүгүү «Түшүнүү - түшүнбөстүк»

Максаты: туура эмес түшүнүү же түшүнбөстүктү аныктоо, түшүнбөстүк эмнеден чыгат жана болтурбай коюу жолдорун талкуулоо.

Мугалим окуучулардан түшүнбөстүктү кандай түшүнө тургандары жөнүндө суроо берет.

Түшүнбөстүк – бул маалымат алуучу маалымат бергенди жакшы түшүнбөй калуусу.

Мугалим окуучуларга түшүнбөстүккө мисал келтирүүнү жана шериги менен ролдордо ойноп көрсөтүүнү айтат.

Активдүү шериктерди көрсөтүп берүүсүн суранат.

Төмөндөгү суроолор аркылуу талкуулоо:

- Биз эмнени көрдүк? (маалымат өзгөрүлдү);
- Маалыматтын өзгөрүлүшү эмнеге алып келет?
- Ушундай окуялар силер менен болобу? Мисал келтире аласыңарбы?
- Ушул көнүгүүдөн кандай жыйынтык чыгарса болот?
- Түшүнбөстүктү кандай болтурбай койсо болот?

Болжолдуу жооптор:

Эки маанилүү же карама-каршы сүйлөшүү болсо төмөндөгүдөй жол менен тактап алса болот:

- Суроо. Маалымат берген адамдын позициясы менен: "Сен түшүнүп жатасыңбы менин эмне жөнүндө айтып жатканымды?" Маалымат алгандын позициясы менен: "Сен ушул нерсени айттың беле?...".

- Маалыматты өзүңдүн сөзүн менен айтып жаткан адамдын атынан жана маалымат алып жаткан адамдын атынан айтып көрүш керек. Мисалы маалымат берген адам айтат: «Үйгө өтө кеч келбе», маалымат алган адам тактаса болот: «Демек, мен кечки саат 11.00гө чейин үйдө болушум керекпи?».

Окуучулардын сунуштарына карай жуптарды ойногондорун кайталап берүүсүн суранат.

3.4. Көнүгүү. «Эмне үчүн суроолорду берүү маанилүү?»

(Окуучулар стулдарын партанын астына киргизип, барак менен ручканы алдыларына коюшат)

Максаты: түшүнбөөчүлүктөн качуунун жолдорун талкуулоо.

Мугалим бир каалоочуну бардык класска геометрикалык фигуралар тартылган сүрөттү сүрөттөп берүүсүн айтат. (ал окуучу алдын ала даярданыш керек).

Калган окуучуларга мугалим сүрөттөлгөн боюнча геометрикалык фигураларды тартууну айтат. Окуучулар өздөрүнүн классташынын сүрөттөп берүүсү аркылуу, өтө кылдаттык менен фигураларды тартат, тартып жатканда суроо бербөө керек.

Мугалим кээ бир окуучулардан сүрөттөрүн көрсөтүүсүн өтүнөт. Андан кийин сүрөттөгөн баланы кайра башынан сүрөттөп класска айтып берүүсүн суранат. Окуучу ошол эле инструкцияны сактайт. Айырмачылыгы азыр гана классташтары суроолорду бере алат. Мугалим кээ бир окуучуларды сүрөттөрдү көрсөтүүсүн өтүнөт жана үлгү менен салыштырат.

- Бул көнүгүүдөн кандай жыйынтык чыгарса болот?

Жыйынтыктоо: Бул көнүгүү туура түшүнүү үчүн тактоочу суроолордун ролун эң жакшы иллюстрация кылат.

4. Сабакты жыйынтыктоо. Коштошуу адаби (5 мүн.)

Максаты: сабактын негизги учурларын жалпылоо.

- Сүйлөшүү (коммуникация) деген эмне?

Сүйлөшүү - бул жооп алуу же маалыматты жеткирүү максатында бир адам (маалымат берүүчү) башка адамга (маалымат алуучу) бир нерсе жөнүндө кабар берүү процесси.

Вербалдуу сүйлөшүү деген - биз сүйлөгөн сөздөр жана биздин үнүбүздүн басымы.

Вербалдуу эмес сүйлөшүү – дене түзүлүштүн тили: беттин түрү, эмоция, жест, позалар.



Жыйынтыктоо: Натыйжалуу сүйлөшүү бул кабар берүүчү дагы кабар алуучу дагы бирдей түшүнгөндүгү.

Коштошуу үрп-адаты

Максаты: сабакты позитивдүү нотада аяктоо.

- Парталаш олтурган классташыбызга жылмаябыз жана хор менен «Кош бол!» деп айтабыз.





4-БӨЛҮМ

АТА-ЭНЕЛЕР
ЧОГУЛУШТАРЫ



Чогулуштун темасы:

ӨСПҮРҮМДӨРДҮН ПСИХИКАЛЫК ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Өзүңөрдү тарбиялабай туруп, балдарга насаат айтуудан пайда жок.
Макал

Чогулуштун максаты:

- Ата-энелердин балдардын өспүрүм курагындагы өзгөчөлүктөрү тууралуу билимин кеңейтүү жана өспүрүм балдар менен баарлашуудагы кыйынчылыктардан кантип чыгууга жардам берүү;
- Ата-энелерге колдоо иретинде жаш өспүрүмдөр менен өз ара байланышты туура аныктоого, психологиялык-педагогикалык жардамдарды ишке ашырууга боло турган практикалык сунуштарды берүү.

Өткөрүү формасы: семинар-практикум.

Чогулуштун планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Киришүү бөлүгү	5 мүн.
2.	Лекция: Өспүрүмдөрдүн курактык өзгөчөлүктөрү	10 мүн.
3.	Көнүгүү: «Көйгөйлүү абалды чечүү»	10 мүн.
4.	Психологдун кеңештери. Ата-энелер үчүн эскертме.	10 мүн.
5.	Тест: «Сиз кандай ата-энесиз?»	10 мүн.
6.	Жыйынтыктоо	5 мүн.

Чогулуштун жүрүшү:

1. Киришүү бөлүгү (5 мүн.)

Мугалим: Саламатсыздарбы, урматтуу ата-энелер! Бүгүн сиздер менен «Өспүрүмдөрдүн психикалык өзгөчөлүктөрү» аттуу тематикалык чогулушун баштайбыз.

- Өспүрүм курак деген эмне?
- Бул куракта кандай көйгөйлөр болушу мүмкүн жана кыйын абалдан кантип чыгабыз?

Бардык ата-энелер эртедир же кечтир, баласы эрезеге жеткен мезгилде өзүнө суроо берет. Биз бүгүнкү чогулушта төмөнкү суроолорду талкуулайбыз:

- Өспүрүм курактын өзгөчөлүгү;
- Ата-энелер өздөрүнүн чоңойуп калган балдарынын ортосундагы чыр-чатактуу абалдарда кантип алып жүрүүсү тууралуу.

Мен биздин чогулушту адегенде аңгемеден баштасам:

Ата-энелер жана балдар тууралуу аңгеме

Бир убакта акылманга бир киши келиптир:

-Сен акылмансың. Мага жардам бер, мен жаман болуп жатам. Менин кызым мени түшүнбөйт. Мени менен сүйлөшпөйт. Эмнеге ага баш, кулак, тил

берилди эле? Ал ырайымсыз. Жүрөгү барбы? -деп айтат.

Акылман айтат:

- Сен үйгө барганда, кызыңдын сүрөтүн тартып, ага унчукпай берип кой -дейт.

Эртеси, акылманга, ачууланган адам кирип барып, кыйкырып жиберет:

-Эмне үчүн сиз мага кечээ, келесоолук жорукту кылганга кеңеш бердиңиз?

Жаман болчу, эми андан да жаман болду. Ал, аябай жини келип, мага сүрөттү кайтарып берди.

- Сага эмне деп жооп берди? – деп сурайт акылман.

-Сен мага сүрөттү эмнеге алып келдиң? Эмне, сага күзгү жетишпейби? – деди кызым.

Жыйынтыктоо:

Биздин балдар - бул биздин - чоңдордун күзгүсү.

Эгерде, биздин өспүрүмдөрдө бирдемелер башкача болуп жаткан болсо, анда биз, чоңдор, эмнени туура эмес кылып жатабыз –деп ойлонушубуз керек.

2. Лекция: «Өспүрүмдөрдүн курактык өзгөчөлүктөрү» (5 мүн.)

Ар бир курак өзүнчө жакшы. Ошол эле убакта, ар бир курактын өзүнчө өзгөчөлүгү, кыйынчылыгы болот. Өспүрүм курак өтө узак убактыны камтыган, физикалык өзгөрүүлөр менен мүнөздөлгөн учур. Бул убакытта инсандын тез-тез өсүшү байкалат, бул анын экинчи төрөлүүсү.

Психологиялык сөздүктөн:

Өспүрүм курак — балалык чак менен бойго жеткен чактын ортосу (11-12ден 16-17ге чейин), ал төмөнкүлөр менен мүнөздөлөт: балдарын өзгөрүүсү жыныстык жактан жетилүүсү жана чоң турмушка кирүүсү.

Өспүрүм курактын психологиялык өзгөчөлүгү «өспүрүм комплекси» деп аталат, ага төмөнкүлөр таандык:

- өзүнүн келбетине башка адамдардын баалашына сезгичтиги;

- маанайы бат-бат эле өзгөрүшү: бир нерсеге өзгөчө көңүл буруусу же кайдыгер болуу; уялчаактык же ыгы жок ачык-айрым болуу; башкалар тарабынан баалангысы келүү менен көз карансыздыгын көрсөтүүсү; авторитеттер, жалпы кабыл алынган эрежелер жана идеалдар менен күрөшүү.

Эмоционалдык туруксуздуктун чеги балдарда 11-13 жашында, кыздарда 13-15 жашында келет.

Окумуштуулардын айтымында, «туура» курак деп, балдар ата-энелерин уккан мезгилди айтышат, бул 10-11 жашка чейин уланат. 7-10 жашында жаш бала чоңдорду туурайт, ага теңелет. 13төн 15 жашка чейинки өспүрүм курактагылар таптакыр башкача.

Өспүрүм курак - инсан болуп калыптануусундагы өзгөчө жана эң маанилүү курак. Өспүрүмдүн денесинде жаңыча курулуу башталат.

Өспүрүм куракта жүрөк – кан тамыр системаларынын өсүшү туура келбегендиктен, кээ бир өспүрүмдөрдө баш айлануу, жүрөктүн согуусу, баш ооруу, алсыздык, чарчоо ж.б. оорулар байкалат.

Өспүрүм куракка кыжырдануу, туталанып, көтөрүңкү кызуулануу мүнөздүү, бул энергиянын жана активдүүлүктүн бири-бири менен кошулуп, өзүн-өзү токтото албай калган учурда, кээ бир керек эмес кылык-жорукка, тартиптин бузулушуна, укук бузууларга жана кылмышка алып барышы мүмкүн.

Бирок, өспүрүм курак - кандайдыр бир мүмкүнчүлүгү чектелген курак эмес. Тескерисинче, активдүү жашоодогу энергиянын кайнап турган курагы.



Ошол эле убакытта, өспүрүмдөрдөн импульсивдүүлүк ачык көрүнөт, бул ичиндеги кандайдыр кыжырдануунун бир белгиси бар экендиги байкалып турат.

Импульсивдүүлүк деген эмне?

Импульсивдүүлүк деген – бул адамдын жүрүм-турумунун өзгөчөлүгү: тышкы таасирлерге же эмоцияларга алынып ойлонбой эле биринчи оюна эмне келсе, ошонун негизинде иш-аракеттерди баштап жибереш.

Бойго жеттим деген сезим - бул өспүрүм курактын бир өзгөчөлүгү.

Бала чоңойду деп качан айтат? Бала турмушка даяр болгондо, коомдогу чоң адамдардын катарына кирип, алар менен тең жашап кеткенде.

Өспүрүмдүн сырткы көрүнүшүндө эч нерсе байкалбайт: ошол эле мектепте окуйт, ошол эле үй-бүлөдө жашайт. Бирок, үй-бүлөдө балага «кичинекей баладай» мамиле кылат.

Өспүрүм чоң турмушка толук кандуу кошула албайт, бирок, ага аракет кылат жана чоңдордой эле укуктарды талап кылат. Азырынча ал эч нерсе өзгөртө албайт, бирок, сырттан чоңдорду туурайт.

Ушунун айынан «чоңдорго жетүүдөгү» туура эмес түшүнүк пайда болот: тамеки тартуу, көчөдөгү отуруш, шаарга баруу («мен да өзүмдүн турмушума өзүм ээмин» деген сырткы көрүнүш) жана башкалар.

Өспүрүмдүн тышкы келбети - бул дагы чыр-чатактын булагы. Жүрүм-туруму, кыялы, тышкы келбети өзгөрө баштайт. Кечээ эле эркин, түз басып жүргөн бала, колун чөнтөгүнө салып жана түкүрүнүп баса баштайт. Жаңы сөздөр пайда боло баштайт.

Кыз өзүнүн кийим-кечесин жана чач жасалгасын көчөдө жана журналдарда көргөн мисалдарга салыштыра баштайт, анын пикири апасынынын пикирине туура келбей тургандыгын айтуу менен башталат. Өспүрүмдүн тышкы келбети, үй-бүлөдөгү пикир келишпестиктердин жана чыр-чатактын булагы болуп саналат. Балага керектүү модалуу кийим-кечелер, анын баалары ата-энелерди канааттандырбайт. Өспүрүм өзүн уникалдуу инсан катары баалайт, ошол эле убакытта курдаштарынан өзгөчөлөнбөгөнгө аракет кылат.

Өз алдынча болууга умтулуу.

Өспүрүмдө өзүнүн позициясы бар экендиги байкала баштайт. Ал өзүн чоң адамдар катары сезет жана ага кылган мамиле да чоң адамдарга кылган мамиледей болушун каалайт. Ошол эле мезгилде, ал уялбай эле, милдетти өзүнө азыраак алууга, бирок көбүрөөк укукту алууга талап кыла баштайт. Өспүрүм бир нерсеге жооп берүүнү каалабайт, өз сөзүнө да жооп бербейт. Өз алдынча болууга умтулат, ошол эле убакта көзөмөлдөөнү жана жардам берүүнү жактырбай коюшу ыктымал. Көпчүлүк учурда өспүрүмдөн «Мен баарын билем» деген сөздү угууга болот. Ушу мезгилде ата-энелер өздөрүнүн балдарын кылган кылык-жоругуна жооп берүүгө үйрөтүшү керек. Өкүнүчтүүсү, мындай «өз алдынчалуулук»- ата-энелер менен бул курактагы балдардын ортосундагы чыр-чатактардын негизги булагы.

Бул мезгилде балдарга өзү курактуулар менен байланыштар өтө маанилүү. Биринчи кезекте өспүрүм өзүнүн курдаштарынан турмуш тууралуу керектүү болгон билимди алат. Өспүрүм кайсы топко тиешелүү болсо, ошол топтун мүчөлөрүнүн ал тууралуу ою маанилүү болот. Белгилүү

бир топко тиешелүүлүгү, ал үчүн өзүнө ишенимдүүлүккө алып келет.

Өспүрүмдүн инсан катары өсүшүнө курдаштары менен байланышуусу өзгөчө таасирлентет.

Кандай гана өспүрүм болбосун дос жөнүндө кыялданат. Өзүнө ишенгендей эле, досуна да эч нерсеге карабай «100» пайызга ишенүүгө, берилгендик менен анын ишеничтүү болуусун каалайт.

Өспүрүм досто окшоштук, өз ара түшүнүүчүлүк, кабыл алуу болушун издейт. Достук өз ара түшүнүү керектөөлөрүн канааттандырат. Өспүрүм ошол жыныстагы, социалдык статусу бир, ошондой эле жөндөмдүүлүгү бар болгон достор менен достошот (кээ бир учурларда достор ар түрдүү көз караштагы достор менен достошууга аракет кылат, өзүнүн жетишпегендигин толтуруу максатында). Достук, тандоо мүнөзүнө ээ, чыккынчылыкты кечирбейт. Достук мамилелер өзгөчө мүнөздөмөлөрдү камтыйт, бир жагынан, жалгыз берилген дос тууралуу керектөөсү, экинчи жагынан - досторду тез-тез алмаштырып туруу.

Чыр-чатакка барбоо үчүн өспүрүмдөр менен баарлашууда чоңдор эмне кылуусу керек?

Балаңыздын оройлугуна чыдоо албетте кыйын. Мындайда сокку берүүгө жана ордуна келтирүүгө аракет кыласың. Бирок, бул пайда алып келеби? Биз чоңдор жакшы билебиз: бул мамилени начарлатат, отко май тамызгандай болот. Акылман болгула, өзүңөрдүн балаңарды оройлук ишке барууга түртпөгүлө. Буга төмөндөгү жүрүм-турумдагы абалды эртелеп алдын алуу эрежеси жардам берет.

3. Көнүгүү:
«Көйгөйлүү абалды чечүү»
(5 мүн.)

Урматтуу ата-энелер! Биз азыр теориядан практикалык иштерге өтөбүз. Ар бириңиздер биздин өспүрүм балдар менен болуп жаткан көйгөйлөрдү жакшы билесиздер. Азыр биз сиздер менен бул көйгөйлөрдү чечүү боюнча өз тажрыйбаларыбыз менен бөлүшүп кетебиз.

Ата-энелер 2-3 топко бөлүнөт.

Тапшырма: Ар бир топ өспүрүм курактын өзгөчөлүгү тууралуу окуя даярдайт. Экинчи топ көйгөйдү чечүү боюнча өздөрүнүн варианттарын сунуштайт. Андан соң биринчи топ өздөрүнүн варианттарын айтат.

Мисалы:

- Талкуу үчүн абал:

Балаңыз же кызыңыз сиз менен базарга барды. Максат: кышкы куртка сатып алуу. Балаңыздын же кызыңыздын тандоосу сиздики менен дал келбеди. Жыйынтыгында сиздин балаңыз "Эмне сатып алсаң ошону ал? Муну мен баары бир кийбеймин" деп айтты.

Топтун сунушу:

1. Куртканы сатып алууга шашпоо;
2. Өспүрүмдү тынч жерге алып баруу: мисалы, кафеге, олтуруп, анын ачуусун басуу;
3. Өспүрүмдүн айткандарын угуу жана өзүңүздүн аргументиңизди сунуштоо жана чогуу тынчтык жолу менен чечим кабыл алуу.

Жыйынтыктоо: жаш өспүрүмдөр менен кандай гана чыр-чатактуу абал болбосун, чоңдор өздөрүнүн жоопкерчилигин сезе билиши керек, өспүрүм курактагы психологиялык өзгөчөлүктөрдү эсте тутуу.



Өспүрүм менен баарлашуу тууралуу психологдун кеңеши.

- Балага эркиндик бергиле. Акырын ойго келиңиз, сиздин балаңыз чоңойуп калды жана алдыңызда алып кала албайсыз, аны укпоо- өзүңүздүн камкордугуңуздан чыгарып жиберүү;
- Баарынан да ата-энелердин өспүрүмгө болгон акыл-насааты аларды нааразы кылат. Баарлашуунун стилин өзгөртүңүз, баа берүүдө алыс болуңуз. Түшүнүңүз: бала өзүнүн көз карашын билдирүүгө жана жеке корутунду чыгарууга укуктуу;
- Компромисске барыңыз. Жаңжал менен эч ким, эч нерсени далилдеп берген эмес: бул жерде жеңгендер болбойт. Ата-эне менен өспүрүм терс эмоцияларга алдырганда, бири-бирин түшүнүү жоголот;
- Ким акылдуу болсо, ошол эпке келет. Жалын тез өчөт, эгерде сиз ага отун таштабасаңыз, жаңжалды токтотууда, кимдир бирөө биринчи унчукпай калуусу керек. Өспүрүмгө караганда, чоң адамдар мындайды оңой кылат, анткени өспүрүмдүн психикасы жетише элек. Эсиңизге түйүңүз: өз балаңыздын үстүнөн жеңишке жетишүү, сизге аброй алып келбейт;
- Ызалантуу керек эмес. Жаңжалды токтотуп, жаралуу эскертүүлөрдү же эшикти катуу жаап жиберүү менен баланын көңүлүн оорутуп алууга аракет жасабаңыз. Кыйын абалдан татыктуу

чыгып кетүүнү бала сизден үйрөнөт;

- Катуу жана ыраттуу болуңуз. Балдар-кыйын психологдор. Алар чоңдордун күчсүздүгүн укмуштай билет. Ошондуктан, сиздин элдешүүгө барууңуздун даяр экендигин, кызыңыз же балаңыз, ата-эненин авторитети туруктуу экенин билиши керек. Эгерде чоңдор өспүрүмгө жеке жеңилдигин, туталанууну, ыраттуу эместигин көрсөтсө, анда алардан жакшы жүрүм-турумду күтпөй эле койсо болот.

4. Психологдун кеңештери. Ата-энелер үчүн эскертме. (10 мүн.)

Урматтуу ата-энелер, мен сиздерге «Сиз кандай ата-энесиз?» деген тестти сунуштаймын.

Сиздер тестке өзүңүздөрдүн жеке каалооңуздар боюнча катыша аласыздар. Бирок, мен тестке баарыңыздар катышат деп ойлоймун, анткени сиздерге кызык болушу керек, кандай ата-эне экениңиздер тууралуу. Бул тест сиздер үчүн гана өткөрүлүп жатат, ошондуктан бардык суроолорго ак ниетиңиздер менен жооп бергенге аракет кылыңыздар.

Азыр мен сүйлөмдөрдү окуймун жана баллдардын санын айтамын. Эгерде сиздер бул сүйлөмдөрдү тез-тез колдонсоңуздар, анда өзүңүздөргө балл коесуздар, эгерде колдонбосоңуздар, анда балл койбойсуздар.

5. Тест «Сиз кандай ата-энесиз?». (5 мүн.)

- Сага канча жолу кайталаш керек? (2 балл)
- Мага кеңеш берчи. (1 балл)
- Билбеймин, сенсиз мен эмне кылат элем. (1 балл)
- Сен кимден ушундай болуп төрөлдүң эле! (2 балл)
- Сенин кандай жакшы досторуң бар! (1 балл)
- Кана, сен кимге окшошсун? (2 балл)
- Мен сенин жашыңда... (2 балл)

- Сен менин таянычым жана жардамчымсың! (1 балл)
- Сенин эмне болгон досторуң бар? (2 балл)
- Сен эмнелер жөнүндө ойлоносун? (2 балл)
- Сен менин ачуулдуумсуң! (1 балл)
- Балам (кызым), а сен кантип ойлойсуң? (1 балл)
- Бардыгынын балдары балдардай, а сен...(2 балл)
- Сен менин тапкычымсың! (1 балл)

Бардык баллдарды эсептеп чыгыңыз.

Ошентип, сиз 5-7 балл алган болсоңуз, анда сиз өспүрүмдү сыйлаган болосуз, сиздин мамилеңиз анын инсан болушуна түрткү болот.

8 ден 10го чейинки балл, өспүрүм менен сиздин болгон мамилеңиздин кыйын абалда экенин мүнөздөйт, анын көйгөйүн билбегенди, өнүгүүсүндөгү жетишпегендикке күнөөнү өспүрүмдүн өзүнө оодаргандык.

11 балл жана андан өйдө, сиз өспүрүм менен баарлашууда ыраттуу эмессиз. Анын өсүшүнө кокус жагдайлар таасир этиши мүмкүн. Бул жөнүндө ойлонуп көрүш керек!

Сиздердин активдүү болгонуңузда үчүн рахмат!

6. Жыйынтыктоо (5 мүн.)

Баланын өспүрүм болуп чоңойуп бараткан мезгилинде, ал гана үчүн эмес, чоңдор үчүн да кыйын, анткени алар менен бирге аракеттенебиз. Алар менен бирге аракеттенген учурда кыйынчылыкка кабылышыбыз таң калыштуу эмес.

Өспүрүм курактан өтүү убагында өспүрүмдөр спецификалык кыйынчылыктарга дуушар болушу мүмкүн.

Эгерде сизде конкреттүү суроо болсо, анда аны жеке маектешүүдө талкуулайлы.

Чогулушту аяктап жатып мен аңгеме айтып берсем.

Оодарылган таш тууралуу аңгеме.

Бир чындыкты издеген саякатчы чоң ташты көрүп калат, анда мындай деген жазуу бар экен: «Оодар жана оку».

Ал кыйынчылык менен ташты оодарат жана арт жагын окуйт: «Эгерде сен билгениңе маани бербесең, эмне үчүн сен жаңы окууну издейсиң»

Бул аңгеме балдар жөнүндө кылган сөздөрүбүздү далилдейт.

Балдардын жүрүм-турумундагы көйгөйлөр, кыйынчылыктар - биздин өзүбүздө жатат: биздин калп айтканыбызда, жана туруксуздугубузда, биздин текебердигибизде жана өзүбүздү жакшы көргөнүбүздө.

Көйгөйдү баланын көз карашы менен карашыбыз керек ошондо аны менен согушканыбыздын кереги жок болот.

Бүгүн өспүрүмгө айта турган негизги сөз: «Мен сени сүйөм, биз жаныңдабыз, биргебиз, биз баарын чогуу жеңип чыгабыз».

Активдүү катышып бергениңиздер үчүн баарыңыздарга чоң рахмат! Биздин жолугушуубуз сиздерге маанилүү болду деп ойлоймун. Акырында, сиздерден суранабыз соңку сүйлөмдү улантып жазып берсеңиздер (сыр, жазуу түрүндө)

1. Мен..... бирдеме көрдүм.
2. Мен..... таң калдым.
3. Мен.....тынчсыздандым.
4.мага жакты.
5. менде суроо пайда болду.


141

Чогулуштун темасы:

ЗОРДУК-ЗОМБУЛУКСУЗ ТАРБИЯЛОО

Чогулуштун максаты:

- Зордук-зомбулук көйгөйүнүн болуп жаткандыгын ата-энелерге түшүндүрүү.
- Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулуктун ар түрдүү түрлөрү менен ата-энелерди тааныштыруу.
- Ата-энелердин балдар менен болгон мамилесин жакшыртууда жана алардын керектөөлөрүнүн канааттандырууда ата-энелердин чыныгы кадыр-баркын көтөрүүгө көмөктөшүү.

Өткөрүүнүн формасы: тренингдин элементтерин колдонуу аркылуу лекция окуу

Чогулуштун планы:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Киришүү бөлүгү	2 мүн.
2.	«Балалыкка чөмүлүү» медитациясы	5 мүн.
3.	Лекция: «Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук: түрү, формасы, натыйжасы»	10 мүн.
4.	Коллективдүү талкуулоо үчүн тест	10 мүн.
5.	Анкеталарды анализдөө	5 мүн.
6.	Көнүгүү: Зордук-зомбулуксуз тарбиялоо	10 мүн.
7.	Жыйынтыктоо: «Эстеткич түйүнү»	3 мүн.

Чогулуштун жүрүшү:

1. Киришүү бөлүгү (2 мүн.)

Мугалим: Саламатсыздарбы урматтуу ата-энелер! Биздин бүгүнкү сабактын аты «Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук». Официалдуу эмес булактардын маалыматы боюнча Кыргызстанда ар бир төртүнчү үй-бүлөдө балдарга карата зордук-зомбулуктун катышы бар. Биз бүгүн бул маалыматты төгүндөй же далилдей албайбыз. Биздин максат: бул көйгөйдү түшүнүү жана балдарыбыздын турмушуна анын залакасы тийип калышын болтурбоо. Ата-энелер чогулушун кээ бир үзүндүүлөрү башка

болушу мүмкүн, сиздер оюндардан качпаңыздар, сиздерге туура эмес көрүнүшү мүмкүн, ар бир оюнда өзүнүн жыйынтыгы жана мазмуну болот. Мисалы, биздин жолугушууну медитация көнүгүүсүнөн баштасак.

2. «Балалыкка чөмүлүү» медитациясы (5 мүн.)

Мугалим көнүгүүгө жол-жобо берет:

- Ыңгайлуу болуп отуруңуздар, бутуңуздарды полго коюңуздар, бутуңуздар таянганды жакшы сезсин, белиңиздерди отургучка жөлөңүздөр.
- Көзүңүздөрдү жабыңыздар, демиңизге кулак салыңыз, ал түз

жана жайбаракат болушу керек. Колуңуздагы жана бутуңуздагы оордукту сезиңиздер.

- Убакыттын агымы сиздерди кичинекей болгон мезгилге, бала-чакка алып баратат.

Жаздын жылуу күнү экенин сезиңиз, сиз 5, 6 же 7 жаштасыз, өзүңүздү эң жакшы билип калган чагыңызды чагылдырыңыз. Сиз көчөдө баратасыз, кийген кийимиңизди, бутуңузда кандай бут кийим жана үстүңүздө кандай кийим экенин эске салыңыз. Сиз көңүлдүүсүз, көчөдө баратасыз, жаныңызда сиздин жакын адамыңыз, караңыз, анын колун кармадыңыз жана анын жылуу назик колун сезип жатасыз.

- Андан кийин сиз анын колун кое берип жибересиз жана алдыга кубануу менен чуркап баратасыз, бирок, анча алыска эмес жерге, сиз өзүңүздүн жакын адамыңызды күтөсүз, кайра анын колун кармайсыз. Бир кезде күлкүнү угасыз, башыңызды көтөрсөңүз, таптакыр, сизге тааныш эмес, башка адамдын колун кармап турганыңызды көрөсүз. Арт жакка карасаңыз, сиздин артыңызда сизге жакын адам күлүп турат. Сиз ага чуркайсыз, ал сизди кучактайт, жароокер сылайт, өбөт, дагы колун алып, чогуу басып кетесиздер жана болгон окуяга чогуу күлөсүздөр. Сизге жылуу, жайлуу жана тынчсыз...

- Азыр убакыт келди, кайра жанагы бөлмөгө барууга жана сиз даяр болгондо көзүңүздү ачасыз.

Талкуулоо:

- Ойлонуңузда, биз сиздер менен өзүбүздүн балдарыбызга тез-тез жароокер жана назик болобузбу?

- Өзүбүздүн балдарга жетишерлик түрдө камкордук жана жылуулук тартуулайбызбы?

- Биз аларды жаныбыздай коргогонузду сезишеби?

Жыйынтыктоо: Биз, ата-энелер балдарга ушулардын баарын берүүгө милдеттүүбүз. А бул сезимдеги ар түрдүүлүк. Ар бир бала, аны сүйгөндүгүн, жетишкендиктерин бааланышын, жолу болбой калганда жардам болорун, керек болгон учурда корголо турганын билиши жана сезиши керек. Баланын келечектеги турмушуна, ал эле эмес өзүнүн үй-бүлөсүндөгү мамиле, бөтөн адамдар менен кантип мамиле түзө ала тургандыгына ата-энелер өтө чоң роль ойнойт. Ошондуктан, биз, балдар менен баарлашууда кандай маалымат алуусун чогуу ойлонолу...

3. Лекция. (5 мүн.)

«Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук: түрү, формасы, натыйжасы».

Акыркы учурда биз балдарга карата болгон зордук зомбулук жөнүндө көп угуп жатабыз.

Балдарга карата болгон зордук-зомбулук- жаш балдардын өлүмү жана жаракат алуусу, бардык өлкөлөрдө бирден бир негизги көйгөй катары бааланат. Жаш балдар үй-бүлөдө, андан сырткары да зордук-зомбулукка дуушар болушат.

Зордук-зомбулук - бул аргасыз кылуу, кулдук, таарынтуу, өзүм билемдик.

Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук деп, үй-бүлө мүчөсүнүн башка мүчөсүнө (же башкаларга) болгон жүрүм-турумун, үй-бүлөдөгү бийликти сактап калуу, контролдоо жана коркунуч алып келген жагдайды түшүнөбүз. Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук- бул жакын адамдардын бири-бири менен болгон мамилеси, кайсы бир убакытта бирин-бири кысымчылыкка алуу же кандайдыр бир зыян келтирүү. Дагы бир аныктамасы бар: үй-

бүлөдөгү зордук-зомбулук деп, үй-бүлө мүчөлөрүнө болгон системалуу түрдө агрессивдүү жана кастык менен мамиле кылган түшүнбөөчүлүк, жыйынтыгында зордук-зомбулук кылынган объектке зыян, майып, кемсинтүү же өлүм алып келиши мүмкүн. Зордук-зомбулук өспүрүмдөр чөйрөсүндө да болушу ыктымал.

Зордук-зомбулуктун максаты, аны коркутуу, шантаждоо, үстөмдүк кылуу, кемсинтүү жана көзөмөлдөө аркылуу ал же бул укукту жана артыкчылыкты өзүнө ыйгаруу, ошондой эле адамдын үстүнөн көзөмөлдөө жасоо жана багынтуу.

Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулуктун ар түрдүү багыты болушу мүмкүн:

- Күйөөсүнүн аялына болгон мамилеси;
- Аялынын күйөөсүнө болгон мамилеси;
- Бир же эки ата-энелеринин балдарына болгон мамилеси;
- Чоң балдарынын кичине балдарга болгон мамилеси;
- Чоң балдарынын же неберелеринин ата-энесине же кары-картаң туугандарына болгон мамилеси;
- Үй-бүлө мүчөлөрүнүн башка үй-бүлөгө карата болгон мамилеси.

Зордук-зомбулуктун курмандыгы болуп көпчүлүк учурда үй-бүлө мүчөлөрүнүн корголбогон мүчөлөрү болот (аял, жаш бала, үй-бүлө мүчөсүнүн кары-картаңы, инвалиддер). Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулуктагы жабыраландыгандардын 70 пайыздын аялдар жана жаш балдар түзөт. Көпчүлүк учурда зордук-зомбулуктун бир канча түрлөрүн жолуктурууга болот.

Балдарга болгон зордук-зомбулуктун кээ бир түрлөрү:

- Жаш баланын керектөөлөрүн тоотпогондук (моралдык таш боордук, ээн коё бергендик)- бул ата-энелер

тарабынан баланы өз убагында камкордукка алынбаганы, баланын өсүп өнүгүшүнө, ден-соолугуна зыян алып келиши мүмкүн жана эмоционалдык абалынын начарлашына алып келет;

• Психикалык же эмоционалдык

- бул үй-бүлө мүчөсүнүн бирөөсүнүн же өспүрүмдүн ар - намысына, моралдык коркунуч, кордук, шантаж, шек келтирүү ж. б. атайы жасалган иш-аракеттердин тутуму;

• Экономикалык

- үй-бүлө мүчөсү тарабынан үй-бүлө мүчөсүн үй-бүлөлүк бюджетти колдонуудан ажыратып салуу, акчалуу болуу жана аны каалагандай колдонууга укук алуу, жашы жете элек өспүрүмдөргө экономикалык жактан кысым көрсөтүү ж.б.

• Сексуалдык

- үй-бүлө мүчөсүн бирөөсүнө шек келтирүү, ошондой эле башка бирөөлөр тарабынан өспүрүмдөрдүн жыныстык жактан жетишпегендигине кол салуу, көпчүлүк учурда үй-бүлө мүчөлөрүнүн жашы жете элек өспүрүмдөргө карата болгон сексуалдык зордук-зомбулугу. Бул жашы жете элек өспүрүмдү, анын макулдугу менен же макулдуксуз жыныстык катнашка алып барган иш-аракеттер. Кээ бир учурларда сексуалдык зордук-зомбулук физикалык зордук-зомбулуктун бир түрүнө кирип кетет. Инцест деген эмне? Инцест-бул эң жакын туугандары менен болгон жыныстык мамиле.

• Физикалык

– бул атайы, билип туруп ден-соолукка зыян келтирүү, физикалык оордук келтирүү, эркиндиктен, тамдан, тамак-аштан, кийим кечеден жана башка турмушка керектүү болгон шарттардан ажыратуу,



ошондой эле чоңдор тарабынан жашы жете элек өспүрүмдөрдү камкордукка алуудан, ден-соолугун кароодон, коопсуздугун камсыз кылуудан баш тарткандыгы.

Зордук-зомбулук кантип билинет?

• Коркутуу-үркүтүү же опузалоо

– кыйкыруу, мимикалар, шилтөө менен коркунуч жасоо; милиция тарабынан физикалык опузалоо, атайын мектептер, жаныбарларга карата болгон зордук-зомбулук; жаш баланы таштап кетүүдө же тартып алууда опузалоо, акчадан ажыратуу ж.б.

• Башкалардан бөлүп коюу

(изоляция) - бул аялдын же жаш баланын эмне кылгандыгы, ким менен дос болгондугун, жолуккандыгын, сүйлөшкөндүгүн дайыма текшерүүгө алып туруу; жакын адамдар менен баарлашуусуна, оюн-тамашаларга барууга тыюу салуу ж.б.

• Физикалык жаза – уруп-согуу, бетке чабуу, катуу кыйноо, чачынан тартуу, чымчуу жана башкалар.

• Эмоционалдык (психикалык)

зордук-зомбулук – бул бир гана коркутуу-үркүтүү, опузалоо, башкалардан бөлүп коюу эмес, анын жеке ар-намысына жана кадыр-баркына шек келтирүү, сөз менен кемсинтүү, ырайымсыздык; жаш бала – эң жаман деген сөздү оюна сиңирүү, а аял болсо - жаман эне же жар, башка адамдардын алдында кемсинтүү; жаш баланын же аялдын дарегине сын айтуу жана башкалар.

Зордук - зомбулуктун чыгышынын себептери ар түрдүү. Аларды эки топко бөлүп караса болот: биринчи себеп, бул үй-бүлө мүчөлөрүнүн үйдөгү өз ара

аракеттенүүсү, башкасы үй-бүлөдөн сыртта. Бир топтун, экинчи топко карата болгон иш аракети. Көпчүлүк учурда зордук-зомбулук стресстик абалда жүргүзүлөт. Акыркы убакта зордук-зомбулуктун түрлөрү жакшы үй-бүлөлөрдө да байкалып жатат.

Зордук-зомбулуктун себеби:

• аракеттиктин, баңгиликтин коомдо жайылышы;

• моралдык кризис;

• маданияттын кризиси;

• инсанды зордук-зомбуктоонун көрүнүшүн дайыма ММК аркылуу демонстрациялоо жана ММК таасири, террористтик актыларды сүрөттөө, вандализм, садизм ж.б.

• зордук-зомбулуктун чыгыш себептери үй-бүлөдө да жатат: материалдык кыйналыш, үй-бүлө мүчөсүнүн бирөөсүнүн жумушсуздугу, там салуу көйгөйүнүн чечилбегендиги, үй-бүлө мүчөсүнүн бирөөсүнүн аракеттикке берилгендиги жана ичимдик ичкендиги; үй-бүлө мүчөсүнүн бангиликке берилгендиги, толук эмес үй-бүлө; үй-бүлөдөгү өгөй ата жана өгөй эне; инвалид бала же ден-соолугунда кандайдыр бир көйгөйү бар үй-бүлө; көңүлгө туура келбеген бала; тарбиясы начар бала; моралдык жактан тыюу салынган иш-аракеттердин алынып салынышы; үй-бүлөлүк чыр-чатактар; алсыздын эсебинен өзүн бекитүү; ташбоордук маданиятты коомдо пропагандалоо.

Балдарга карата болгон үй-бүлөлүк зордук-зомбулуктун кесепети.

Бир көз караш менен караганда, жаш баланын колуна уруу, бетине чабуу, соккулоо коомго жана жаш балага коркунуч, опуза туудурат.

• Ал балага зордук-зомбулуктун сабагын берет;

• Ал, жаш баланын ишенимге,

сүймөнчүлүккө муктаж экенин бузат;

- Ал, балада чочулоону туудурат: кийинки соккуну күтөт;

- Анда, калптын мерчеми бар: баланын педагогикалык мисалын чечип жатамын деген анткорлугу, ошол себептен балага өзүнүн ачуулануусун көрсөтөт. Чоң адам баланы эмнеге урат, анткени, аны да балалык чагында урган;

- Ал, каарданууга жана өч алууга чакырат, бул чакырык кала берет жана кечирээк пайда болот;

- Ал, ишенимди далилдөөнүн оңуна эмес, тескерисине үйрөтөт: Мен сени өзүңдүн жыргалың үчүн урдум». Баланын мээси бул маалыматты өзүндө сактайт;

- Ал, баланын жеке жана башкаларга болгон боорукердигин бүлүнтөт, ошентип, баланын дүйнөгө жана өзүнө болгон жөндөмдүүлүгүнө чек коет.

Бала, уруудан жана жазалоодон кандай сабак алат жана анын натыйжасын көтөрө алабы?

Бала билди:

- Ал кадыр-баркка тең эместигин;
- Жакшылыкка жетүү үчүн жазалоонун жардамы менен окуп үйрөнүү (чыныда бул туура эмес, жазалоо баланы башка бирөөнү жазалоого үйрөтөт);

- Азап чегүүнү жүрөккө жакын кабыл албоо, аны этибар кылбоо;

- Сезимдин жок экендигин төгүндөө-кадимкидей көрүнүш;

- Чоңдордон коргонгонууга мүмкүн эмес.

Жыйынтыктоо:

- Адамдын денеси мындай “майып” кылып «тарбиялоонун» изин жакшы эсте калтырат жана сактайт.

- Зордук-зомбулуктун ар кандай түрү жаман көрүнүш. Адамдар бири-бирине сый мамиледе болушу керек.

4. Коллективдүү талкуулоо үчүн тест (10 мүн.)

Мугалим: Урматтуу ата-энелер! Азыр мен сиздерге угуу үчүн мындай текст сунуштайм.

«Бир жолу мен орто жаштагы киши менен маектешип калдым. Ал өз балалыгын айтып өттү. Үй-бүлө үчүн токсонунчу жылдар кыйын болгон. Атасы түрмөгө камалган болчу. Жалгыз апасынын колунда беш жаш бала калып кеткен, ал эртеден кечке сатуучу болуп иштетчү.

Үй-бүлөдө эң кичүүсү, менин маектешим 3 жашта болчу. Буту жылаң аяк, ачка балдардын тагдыры өз колдорунда болчу.

Көпчүлүк чоң кишилер өз балалыгын жакшы бактылуу өткөргөндөрүн эстеп өтүшөттүр. Бул кишинин сөздөрүндө өтүп кеткен жана кайтып келбес кайгылуу маанайлар гана болбостон, жашоого үмүтүн жандандырган булактар да болуп турду.

Апасы чарчап келсе деле, кирдеп кеткен өз балдарынын сүйкүмдүү өпчү жана дайыма бактылуу күлүп, “Менин таттуу балдарым ” деген сөзүн кайталап турчу. 10 жыл өткөн соң, балдары эстеп терең урматтап, берилип сүйүшөр, мүмкүн бул эненин тарбиялоодогу өзүнүн сыры бардыр. Бул бир башкача нерсе, майда нерсе эмес.

Психологияда жетиштүү тамактанбоо же ачка жүрүү түшүнүгү бар. Жакшы тамактандырган, бирок жеткиликтүү мээрим жетишпеген балдар да болот. Бул балдар үйлөрүндө тарбияланып жаткан балдар үчүн негизги көйгөй болуп саналат.

Аларды кучактаганга, өпкөнгө, эркелеткенге, көккө ыргытканга же атанын оор колу менен мойнун кучактаганга эч ким жок.



Мындайга ата-эненин сүйүүсү керек. Азыркы алгылыктуу кылымда биз көтөрүмдүү жана оор басырыктуу болуп жатабыз.

Бир жолу мен бир кемпирдин экинчи кемпирге: “Эгерде бөбөктү эч качан башынан сылап мээрим беришпесе, жүлүн мээнин оорусу пайда болот экенин телевизордон айтышты”- деп айтып жатканын угуп калдым.

Элдик-илимдик чечмелөө күлкүлүү болсо деле, бирок биз, баардык ата-энелер үчүн эскертүү: үй-бүлөнүн негизги өзгөчөлүгү - үй-бүлөдө өсүп жаткан биздин балдарды үй-бүлөдөн ажыратпашыбыз керек.

Балдарды туура тарбиялоо керек деген ою менен ата эне бала менен сүйлөшүүнү мугалим жана окуучунун сүйлөөшүсүнө теңдебеши керек. Биринчи кезекте мугалим жаш баланын оюна, ал эми ата-эне ички дүйнөсүнө мамиле кылуусу керек.

Мугалим окуучудан “Окугандан сен эмнени түшүндүң?”- деп сурашы мүмкүн. А эне баласы менен Чынгыз Айтматовдун “Кыямат” романынын акыркы барактарын окуп жатып ыйлашы мүмкүн, алар бири-бирине эч нерсе деп айтышпай, бири-бирин кучактап олтурушу мүмкүн.

Мындай ачуу көз ирмемдер тууралуу эскерүүлөр балада көп убакытка сакталышы мүмкүн, муну менен чоң жашоого баруу жана жүрөктү күтүүсүз жылуулук улгайганга чейин эсинен кетпей толкундаткан чыгаар.

Келгиле анда, балдарга түбөлүк жашоосуна калгыдай кылып сезим тартуулайлы.

Талкуулоо:

- Балага мээрим чачуу керекпи?
- Ал аны эркелетип салбайбы?

Жыйынтыктоо: Балага мээрим берүү керек.

5. Анкеталарды анализдөө (5 мүн.)

Мугалим алдын ала анкета жүргүзгөн (чогулуштун алдынан).

БАЛДАР ҮЧҮН АНКЕТА

1. Апам мени менен сылык-сыпаа:

- Тез-тез -100%
- Кээ бирде;
- Сейрек;
- Эч качан.

2. Атам мени менен сылык-сыпаа:

- Тез-тез;
- Кээ бирде - 89%
- Сейрек;
- Эч качан.

3. Апам мага кыйкырат:

- Тез-тез;
- Кээ бирде -83%
- Сейрек - 17%
- Эч качан.

4. Атам мага кыйкырат:

- Тез-тез;
- Кээ бирде -78%
- Сейрек-10%
- Эч качан-2%

5. Апам мени урушу, чапкылоосу мүмкүн:

- Тез-тез;
- Кээ бирде - 12%
- Сейрек - 20%
- Эч качан - 68%

6. Атам мени урушу, чапкылоосу мүмкүн:

- Тез-тез;
- Кээ бирде - 12%
- Сейрек
- Эч качан - 88%

АТА-ЭНЕЛЕР ҮЧҮН АНКЕТА

1. Башка бирөөнүн баласына эскертүү кылса болобу?

- Ооба – 47%
- Жок – 10%
- Жооп берүү кыйын - 43%

2. Өзүңүздүн балаңызга эскертүү кыла аласызбы?

- Ооба - 93%
- Жок;
- Жооп берүү кыйын.

3. Башка бирөөнүн баласына кыйкырса болобу?

- Ооба;
- Жок - 80%
- Жооп берүү кыйын - 20%.

4. Өзүңүздүн балаңызга кыйкыра аласызбы?

- Ооба;
- Жок- 32%
- Жооп берүү кыйын.

5. Башка бирөөнүн баласын ура аласызбы?

- Ооба.
- Жок- 92%
- Жооп берүү кыйын – 8%.

6. Өзүңүздүн балаңызды урасызбы?

- Ооба;
- Жок;
- Жооп берүү кыйын - 58%.

Жыйынтыктоо: бул анкеталардан мындай жыйынтык чыгарса болот, биз зордук-зомбулуксуз тарбиялоого үйрөнүшүбүз керек.

6. Көнүгүү: Зордук-зомбулуксуз тарбиялоо (10 мүн.)

Багыт берүү:

- Бардык ата-энелер үч топко бөлүнүшөт, ар бирине өзүнчө мисал берилет;
- Биринчи топ – «макул» деген аргументке өздөрүнүн көз карашын айтышат;

- Экинчи топ - «каршы» деген аргументтерин даярдашат;
- Үчүнчү топ - булар медиаторлор (ортомчу), каршы тараптарды жумшартуу үчүн, бир чечимге келүүгө жардам берет.

Мисалы:

- «Зордук-зомбулуксуздук» үчүн.

Өспүрүм дискотекадан кеч келди, мас абалда. Ата-энеси, баласын уктоого жаткырып, кийинки күнү баласына, мындай кылык-жорукту көрүү ата-энеге оор жана жагымсыз экендигин айтышат. Андан сырткары, өспүрүм ишеничти жоготуп, мындай абал дагы кайталанса дискотекага баруу жөнүндө кеп да болбошун айтышат.

«Зордук-зомбулук» үчүн

Ата-энелер, эгерде өспүрүм кандайдыр бир туура эмес кылык-жорукту жасаса, анда баланы жазалаш керек деп эсептешет. Ата-энелери укпагандыгы үчүн урган балдар аракты аз ичет, тамекини аз тартат, жакшы окушат.

Ортомчулар топторду угушуп, айтылган ырастоолорго ойлорун айтат.

Жыйынтыктоо: эгерде ата-энелер зордук-зомбулуксуз усулун тандап алса, анда, өспүрүмдөр ата-энелерине ишенишет, демек бул ишеничти жок кылбоо үчүн аракеттенишет.

7. Жыйынтыктоо: «Эстеткич түйүнү» (3 мүн.)

Мугалим: Урматтуу ата-энелер!

«Эстеткич түйүнү» катары биздин бүгүнкү ата-энелер чогулушунун негизинде, мен сиздерге тизме сунуштаймын - биздин тарбиялоонун баланын турмушуна тийгизген таасири туралуу эскертким келет.

Балдар турмуштан жашоого
үйрөнүшөт:

- Эгерде, баланы дайыма сындасак,
анда ал жек көргөнгө үйрөнөт;
- Эгерде, бала кастыкта жашаса, ал
агрессивдүүлүккө үйрөнөт;
- Эгерде, баланы мазактап күлүшсө,
анда, ал түнт болот;
- Эгерде, бала жемелөөдө чоңойсо,
анда, ал күнөөлүү болуп жашаганга
үйрөнөт;
- Эгерде, бала сабырдуулукта чоңойсо,
анда, ал башкаларды кабыл алууга
үйрөнөт;
- Эгерде, балага дем берсе, анда, ал
өзүнө ишенүүгө үйрөнөт;
- Эгерде, баланы мактасак, анда, ал
ыраазы болууга үйрөнөт;
- Эгерде, бала ак ниетте өссө, анда,
ал адамдарга ишенүүгө үйрөнөт;
- Эгерде, бала коопсуздукта жашаса,
анда, ал адамдарга ишенүүгө үйрөнөт;
- Эгерде, баланы колдосо, анда, ал
өзүн баалоого үйрөнөт;
- Эгерде, бала достукта жана
түшүнүүчүлүктө жашаса, анда, ал бул
дүйнөдөгү сүйүүнү табууга үйрөнөт.

Эске туткула! Өз баласына ырайымсыз
мамиле кылган ата-энени эч нерсе актай
албайт. Бала - кул эмес, ата-эне – мырза
эмес. Бала жана ата-эне бирдей укукка
ээ, анын ичинде, коркунучтан эркин
жана зордук-зомбулуктан сырт болууга
укуктуу.

Чогулушту аяктап жатып, ата-энелер
үчүн өткөрүлгөн чогулуштун эсте
каларлык жагын айтып кетүү жагы сунуш
кылынат.

5-БӨЛҮМ

Форум-театр –
мектептеги класстан
тышкаркы тарбия
иш-чараларын
уюштуруу
методикасы
(үлгү катары).



«ФОРУМ-ТЕАТР» МЕТОДИКАСЫНА КИРИШҮҮ

«Театр - билимдин бир түрү; ал билим коомду өзгөртүүнүн куралы болушу керек жана боло алат. Театр бизге келечекти күтүп отурбай, аны өзүбүз куруп алганга жардам берет».

Августо Боаль (Augusto Boal) - форум-театр методикасынын негиздөөчүсү

Форум-театр - бул интерактивдүү театр, коомду тынчсыздандырган маселелер боюнча талкуулоо, баарлашуу үчүн керектүү оюндардын, көнүгүүлөрдүн жана ыкмалардын топтому болуп эсептелет. Интерактивдүү театрды кээде «көрүүчүлөрдүн түздөн-түз катышуусундагы театр» же «коомчулукка негизделген театр» деп аташат. Театр конфликттерди чечүүдө колдонулган учурларда «конфликтти трансформациялоочу (өзгөртүүчү) драма» деп аталат.

Форум-театр көрсөтүүлөрүнүн темалары коомчулуктагы көйгөйлөр болуп саналат: үй бүлө мүчөлөрүнүн, чоңдор менен балдардын, ар түрдүү улуттун өкүлдөрүнүн ортосундагы мамилелер; миграцияга байланыштуу маселелер, үй-бүлөдөгү зомбулук, мектептеги рэкети, алкоголизм ж.б. Көрсөтүүлөрдүн темалары окуяларды тандоо сабагында мектеп окуучулары тарабынан аныкталат.

Форум-театр көрсөтүүдөн жана форум/талкуулоодон турат.

Форум-театрдын негизги максаты:

- Көрсөтүү аркылуу көйгөйлөр жөнүндө маалымат берүү
- Көрсөтүлгөн көйгөйлүү жагдайдан чыгуу жолдорун издөө максатында форум/талкуулоону уюштуруу.

Форум /талкуулоо төмөндөгүдөй түзүлгөн: көрүүчүлөр сунушталган көрсөтүүдөгү көйгөйлөрдүн чечүү жолдорун баарлашуу аркылуу табуу менен жана ошол жагдайга кайсы

чечүү жолу туура келе тургандыгын талкуулашат. Талкуулоо көрүүчүлөрдүн бири - бирине жакын болушуна жана бири-бирин түшүнүүгө жардам берет, анткени, бул ыкма бири-бири менен сүйлөшүүгө жана ар бир көрүүчүгө башка бирөөнүн ой-пикирин түшүнүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Көрсөтүүлөргө мектеп окуучуларын тарбиялоого катышкан бардык тараптардын тыгыз байланышына алып келген жамааттагы лидерлер, жергиликтүү бийликтин өкүлдөрү, мугалимдер, ата-энелер, мектеп окуучулары чакырылат.

«Форум-театр» технологиясынын этаптары

«Форум-театр» методикасын мектепке киргизүү үчүн ушул ыкма менен иштеген драмалык клубдар түзүлөт. «Форум-театр» технологиясын мектептеги драмалык клубдун катышуучулары сабактарга катышуу аркылуу өздөштүрүшөт. Сабактар ар кандай максаттарды камтыйт:

а) Команда түзүү жана катышуучулар ортосундагы ишенимди пайда кылуу:

- катышуучуларды тааныштыруу үчүн көнүгүүлөр,
- ишенимди жаратуу үчүн көнүгүүлөр,
- команданы түзүү үчүн көнүгүүлөр.

б) Көрсөтүүнү даярдоо үчүн катышуучуларды керектүү ыкмаларга үйрөтүү:

- форум-театрдын тарыхы жана методикасы менен таанышуу,
-актердук чеберчилик,
-дене мүчөлөрү жана ымдоо, жаңсоо менен иштөө,

-дем алуу жана үн басымын орнотуу,
- баарлашуу жана монолог түзүү.

в) Көрсөтүүнү иштеп чыгуу жана ролдорго кирүү:

- конфликттүү - көйгөйлүү окуяларды тандоо,

- конфликтти – көйгөйдү талкуулоо,

- репетициялар,

- джокерди (көрүнүштүн жана талкуулоонун алып баруучусун) тандоо

в) Көрсөтүүнүн премьерасы.

«Форум -театр» технологиясы боюнча толук сабактар катары бул колдонмодо жазылган. Бардыгы болуп 10 сабак. Бул сабактар форум-театрды түзүү боюнча катышуучулар менен таанышкан биринчи сабактан баштап, көрсөтүүнү коюу боюнча онунчу сабакка чейин бардык кадамдарды камтыйт. Бул көнүгүүлөрдө колдонулган инновациялык ыкмаларды бир гана драмалык клубдун сабактарында эмес, ар түрдүү башка сабактарда дагы колдонсо болот.

Көрсөтүүнүн фазалары

Көрсөтүү беш фазадан турат.

I. Активдештирүү көнүгүү

– көрсөтүүнүн алдында көрүүчүлөр тарабынан аткарыла турган көнүгүүлөр жана оюндар. Бул көнүгүүлөр актерлор менен көрүүчүлөрдүн ортосундагы байланышты түзүүгө жардам берет. Көнүгүүлөр көрүүчүлөргө театралдык көрүнүштүн атмосферасына тезирээк киргенге жана көрүнүштүн катышуучусу болуудан коркпоого жардам берет. Активдештирүү көнүгүү джокер аркылуу өткөрүлөт.

Активдештирүү көнүгүү 3 кадамды камтыйт: 1) саламдашуу, 2) көңүлдү

буруу, 3) форум-театр эмне экендигин жана көрүүчүлөрдүн ролун түшүндүрүү.

Көрүүчүлөргө форум-театр көрүнүшүндө негизги каарман - протагонист боюнча түшүнүк берилет. Протагонист - бул зомбулукка учураган адам. Көрүнүштө дагы башка каарман бар - антагонист, зомбулук кылган каарман. Көрүүчүлөрдүн милдети көрүнүштү көргөндөн кийин протагонистке кыйын кырдаалдан чыгууга жардам берүү.

Джокер көрүүчүлөргө көрүнүш эки жолу коюла тургандыгын түшүндүрөт, биринчи жолу коюлганда көрүнүшкө көңүл коюп, алар көргөн көйгөй жөнүндө ойлонууну, аларды тынчсыздандырган жана протагонист башка аракеттерди жасай алса боло турган учурларды эстеп туруу сунушталат.

Экинчи жолу, көрүүчү жагдайды жакшы жакка өзгөртө турган жеринде көрүнүштү токтотуп, протагонисттин ордуна чыгып ойноп көрсөтөт. Бул жерде көрүүчү болуп жаткан окуяда пассивдүү пайдалануучудан, активдүү шериктеш адамга айланат.

Денени кызытуучу көнүгүү 10-15 мүнөт болот.

II. Көрсөтүүнүн биринчи коюлушу:

Көрсөтүү 4-6 көрүнүштөн турат, аягы токтотуу кадр менен бүтөт. Акыркы сцена – көйгөйлүү кырдаал туу чокусунан, чегине жетет. Негизги каарман кризистик абалда болот, ал эмне кылышын билбейт, ага тезинен жардам керек. Биринчи жолу көрсөтүлгөндө көрүнүш 15-20 мүнөт коюлат.

III. Форум - көйгөйдү талкуулоо:

Биринчи жолу коюлгандан кийин джокер көрүүчүлөр менен кандай



көйгөй болгондугун, “кризистик абалга жеткирбесе болмок беле жана өздөрүнүн жамааттарында мындай көйгөйлөр болгонбу?”, - деген суроолорду талкуулайт. Джокер актерлорго көрүнүштү экинчи жолу ойноосун сунуштайт жана көрүүчүлөргө кандай жолдор менен алар кийлигишүү жасаса боло тургандыгын, абалды өзгөртүү үчүн негизги каармандын ордуна чыга тургандыгын түшүндүрөт. Бул фаза 5-10 мүнөткө улантылат.

IV. Көрсөтүүнүн экинчи жолу

коюлушу: Бүткүл интерактивдүү көрүнүштүн жүрүшүндөгү эң маанилүүсү ушул фаза болуп эсептелет. Бул этапта көрүүчүлөргө протагонисттин ордуна ойной тургандары сунушталынат. Көрүүчүлөр өздөрүнүнүн көз карашы боюнча абалды жакшы жакка өзгөртүү мезгили келгендигин байкаса, актерлорду токтотуп, протагонисттин ордуна киришет. Кийлигишүүдөн кийин ошол кийлигишүү, абалды өзгөртүүгө жардам бере алдыбы деген талкуулоо болот. Эки же үч кийлигишүү өткөрсө болот. Бул фаза 15-20 мүнөт болот. Бул фазанын узактыгы ар бир мизансценада көйгөйдү чечүү жолдору канчалык кызыктуу болгондугуна байланыштуу болот. Негизги ролду бул жерде джокер - форумдун алып баруучусу ойнойт. Ал көрүүчүлөрдүн аракеттерин байкап, өз убагында жооп берүүсү керек, Эгерде, көрүүчүлөрдүн аракеттери натыйжалуу эмес же кайталануу болсо, билгичтик менен кийинки мизансценага өтүү же спектаклди бүтүрүү керек.

V. Жыйынтыктоо форум/

талкуулоо: бул этапта көрсөтүү жана талкуулоо жыйынтыкталат, суроолор берилет: Мындай көйгөйлөрдү үй-бүлөлүк деңгээлде кандай чечсе болот? Жамааттык деңгээлде мындай

көйгөйлөрдү кандай чечсе болот? Мамлекеттик деңгээлде мындай көйгөйлөрдү кандай чечсе болот? Сахнага чыкпаган көрүүчүлөрдүн жоопторуна өзгөчө көңүл буруу керек. Алар бири-бири менен талкуу жүргүзө алышат, чыгуу жолдорун талкуулап, көрүнүшкө тоскоолдук кылышы мүмкүн, бирок бул нерсе аларды канчалык деңгээлде тынчсыздандырып же ызаланта тургандыгын, канчалык деңгээлде маанилүү экендигин көрсөтөт. Бул этапта алдын ала маалымат берилет. Бул маалыматты спектаклге катышкан адистер, мисалы, наркологдор, педагогдор, юристтер деле берсе болот. Көрүүчү өспүрүмдөр тарабынан айтылган сөздөр өтө маанилүү.

Форум-театр боюнча мектептеги драмалык клубдун иш-аракетин кандай уюштурса болот:

- «Форум-театр» методикасын мектепке сиңирүү үчүн ушул методика менен иштеген мектептерде драмалык клубдар түзүлөт. Мектеп жетекчилигинин бул методика боюнча маалыматы жана драмалык клубдун ачылышына макулдугу болушу керек. Клубдун ийгиликтүү иштөөсү үчүн мектеп администрациясынын колдоосу жана түшүнүүсү керек.

- Клубдун жетекчиси ушул методика боюнча семинардан өткөн же өз алдынча окуган мугалимдердин арасынан болушу мүмкүн. Психологдор, соц.педагогдор, мектептеги завучтар, активдүү чыгармачыл мугалимдер бул жумушту алып бара тургандыгын тажрыйба көрсөткөн. Бул иш-чаралар, бир класстын гана деңгээлинде эмес, мектеп деңгээлинде өткөрүлүүсү зарыл.

- Мектеп администрациясынын макулдугу менен драмалык клубдун

жумушу жана сабактартары үчүн жай бөлүнүп берилүүсү керек. Чыгармачыл сабактарды өтүү үчүн ыңгайлуу жай болсо болмок (кээде олтургучтарды, парталарды алып койгонго туура келет, полдо олтурганга шарт түзүү керек). Сабактар өткөрүлө турган жерде катышуучулар бири-бири менен кеңири, эркин сүйлөшө алгыдай болушу керек.

- Катышуучулар кайсы жерге жана качан келе тургандыктарын билүү үчүн сабактардын өткөрүлүүчү жери жана убакыты туруктуу болушу керек. Мектеп администрациясынын, клубдун катышуучуларынын класс жетекчилеринин, ата-энелердин сабактардын өткөрүлүү графиги жана жери боюнча маалыматы болушу керек.

- Мектептеги драмалык клубдун катышуучулары 8-11- класстын окуучулары болот. Бир клубда 20-25 окуучу болушу мумкун. Мүмкүн болушунча, балдар ар түрдүү класстардан, балдар жана кыздардардан аралаш, ар түрдүү улуттан болсо жакшы болот. Башка театралдык ийримдерден айырмаланып, «таланттуу» жана «өзгөчө зээндүү» балдарды тандоонун кереги жок. Тажрыйба көрсөткөндөй, «коркунуч тобундагы балдар», «тарбиясы оор балдар» клубдун мүчөлөрү боло алат. Катышуучуларды тандоо сурамжылоо же балдардын каалоосу аркылуу өткөрүлөт.

- Драмалык клубдун жумушу ийгиликтүү болушу үчүн конкреттүү жумуш планы болушу керек жана ал бир жылга түзүлсө жакшы болот. Планга жума сайын өткөрүлө турган сабактар жана жамааттарга чыгып көрсөтө турган спектаклдер кирет.

«Эл аралык толеранттуулук үчүн» фонду жана анын өнөктөштөрү ЮНИСЕФ, Айрекстин кызматташуусунда АКШ Эл аралык өнүгүү боюнча агенттиги (USAID) жана Кыргызстандагы Улуу Британиянын элчилигинин финансылык каржылоосунда 2010-2014- жылдары Кыргызстандын 49 мектебинде ушул методиканы колдонгон драмалык клубдар Чуй (7), Баткен (12), Ош (8), Жалал-Абад (7), Нарын (7), Талас (8) областтарында ачылган.

Тажрыйба көрсөткөндөй, бул методика жамааттарда болгон нерселерге кайдыгер болбоого үйрөтүү менен жаштардын ички дүйнөсүнө таасир берет, ал эми эң негизгиси коомчулукту жакшы жакка өзгөртүү үчүн каалоолорун пайда кылат.



Биринчи сабак:

ТААНЫШУУ. МЕТОДИКАГА КИРИШҮҮ

Максаты:

- Форум-театр ийриминин окуучуларын бири-бири менен тааныштыруу;
- Ийримде сабактын эрежелерин иштеп чыгуу;
- Форум-театр методикасы менен тааныштыруу.

Керектелүүчү ресурстар: ватмандар жана маркерлер.

План:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Көнүгүү «Саламдашуу»	10 мүн.
2.	Көнүгүү «Катуу шамал согот»	20 мүн.
3.	Көнүгүү «Ат коюу оюну»	15 мүн.
4.	Көнүгүү «Менин күтүүлөрүм» жана «Алтын эрежелер»	10 мүн.
5.	Көнүгүү «Спектограмма»	20 мүн.
6.	Көнүгүү «Методикага киришүү»	10 мүн.
7.	Көнүгүү «Казан»	5 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Көнүгүү «Саламдашуу» (10 мүн.)

Максаты: сабактын башталышында достук мамилеге шарт түзүү.

Мугалим: (окуучулар тегерек болуп олтургучтарда олтурушат) окуучуларды ордуларынан туруп, сол жагында турган окуучуга ар түрдүү жолдор менен саламдашууну сунуштайт:

- тартынчаак, уялчаак адамдардай;
- бир жакка шашылган адамдардай;
- бир канча жылдан бери көрүшпөгөн адамдардай.

Оюндун ар бир кыймыл - аракетин көрсөтүү.

Талкуулоо:

- Силер уялчаак, шашылган адамдын ролун ойногондо өзүңөрдү кандай сездиңер?

Болжолдуу жооптор: кызыгуу, уялуу, өзүмдү актер катары сездим ж.б.

Мугалим: окуучуларга форум-театр ийриминин сабактары, көнүгүүлөр бир максатка багытталганын айтат.

- Биринчи көнүгүүнүн максаты эмнеде?

Болжолдуу жооптор: Бири-бирибиз менен саламдашуу, конструктивдүү сүйлөшүүгө, баарлашууга, адамдар менен тил табышууга, уялчаак болбогонго үйрөндүк.

Андан кийин мугалим окуучуларды биринчи сабактын планы, максаты менен тааныштырат.

2. Көнүгүү «Катуу шамал согот» (20 мүн.)

Максаты:

- Топтогу катышуучулардын окшоштуктарын жана айырмачылыктарын аныктоо
- Топту эркин сезүү жана достук мамиледеги жагдайды түзүү

Мугалим: окуучулар тегерек болуп коюлган отургучтарга олтурууну суранат. Бир адам отургучсуз калат. Отургучсуз калган адам (башында мугалим болушу мүмкүн) ортодо туруп турат. Ал төмөндөгүдөй сөздөрдү айтат:

“Катуу шамал мындай адамды учурат” жана өзү жөнүндө чындыкка дал келген нерсени айтат.

Мисалы:

-Катуу шамал сүрөт тартканды жакшы көргөн балдарды учурат.

-Катуу шамал шоколадды жакшы көргөн адамды учурат.

Ортодо турган катышуучу өзүнүн сөзүн айтканда, айтылган сөз тиешелүү болгондор өз орундарынан тез туруп, башка отургучка олтуруп калышы керек.

Мугалим: оюндун эрежелери жөнүндө айтып берет:

- Катышуучу мурдагы ордуна кайра отура албайт
- Алып баруучу дагы өзүнө олтургуч тапканга аракет кылыш керек
- Отургуч жетпей калган катышуучу ортого туруп, «Катуу шамал ... учурат» деп жаңы башка сөздү айтат
- Кайрадан ал сөз кимге тиешелүү болсо, ошол адамдар өз орундарынан тез туруп, башка отургучка отуруп калышы керек.

- Ушинтип оюн кайрадан кайталана берет

Мугалим башка көрсөтмөлөрдү дагы берсе болот. Мисалы көрүнгөн мүнөздөмөлөрдөн баштаса болот («Катуу шамал теннис ойногондогу кроссовкилерди кийген, чачы кыска, кара көйнөк кийгендерди, учурат»). Андан кийин көзгө көрүнбөгөн мүнөздөмөлөргө өтсө болот («Катуу шамал ким саякаттагысы келген, кышында туулган адамдарды ... учурат»).

Талкуулоо:

- Бул көнүгүүнү аткарып жатканда эмне болду? Өзүңөрдү кандай сезип жатасыңар?
- Топтогулар жөнүндө эмнени байкадыңар жана билдиңер?
- Башкалар тууралуу билгиңер келген, кызыккан башка суроолор барбы?

Жыйынтыктоо: Бири-бирибиздин жашообуздагы кээ бир фактыларды билип алдык: эмнени жактырабыз, ким менен жашайт, мындайча айтканда, бири-бирибиз менен жакындан тааныштык.

- Бири-бириңер жөнүндө билүү эмне үчүн маанилүү? Эмнени берет?

3. Көнүгүү «Ат коюу оюну» (15 мүн.)

Максаты:

- Ар бир катышуучунун атын, иш-аракетин, мүнөзүн билүү.
- Катышуучуларга денени бош коюуга мүмкүндүк берүү: беттин булчуңдарын жана денени бош коюу.

Мугалим: катышуучуларды тегерете турушун суранат. Катышуучу кезек менен өзүнүн атын жана атынын баш тамгасына кеткен сезимди айтыш керек экенин сунуштайт (Мисалы: Бактыгүл бактылуу). Андан кийин бардык катышуучу айтылган

атты жана ал атты айтып жатканда жасалган кыймыл-аракетти кайталайт. Бардыгы аттарын айтып бүтмөйүнчө оюн улантыла берет.

Мугалим аттын биринчи тамгасына дал келген спорттун түрү же адамдын мүнөзү болушу керек деп көрсөтмө берсе дагы болот.

Катышуучулардын үндөрүн жана кыймыл-аракеттеринин бир убакта башталышын камсыз кылуу үчүн 3кө чейин санап, анан хор менен айтса дагы болот же болбосо мугалим катышуучуну тегеректен үч кадам алдыга чыгып тапшырманы жасап, ордуна кайра келүүсүн жана кийинки катышуучу өзүнүн атын айтып, кыймыл аракетин көрсөтүүсүн айтат.

Талкуулоо:

- Бул көнүгүү учурунда өзүңөрдө кандай эмоцияларды байкадыңар?
- Башкалардын сезимдеринен жана кыймылдарынан эмнелерди байкадыңар?
- Кайсы сезимдер жана кыймыл-аракеттер топто окшош болду? Кайсы сезимдер жана кыймыл-аракеттер айырмаланды?

Жыйынтыктоо: Катышуучулар бири-биринин аттарын билип алышты. Топтун катышуучуларында көп окшоштуктар бар, бирок өзгөчөлүктөрү дагы бар. Катышуучулар дене мүчөсүн иштетишип, кыймыл-аракеттер аркылуу өзүн эркин сезди.

4. Көнүгүү «Менин күтүүлөрүм» жана «Алтын эрежелер» (10 мүн.)

Максаты: окуучулардын ийримдин ишмердүүлүгүнөн негизги күтүүлөрүн жана иштөө эрежелерин аныктоо.

Мугалим окуучулар ийримге жазылып жатканда эмне үчүн сабакка барып жаткандыгын, албетте, ойлогондорун жана ошондой эле натыйжалуу иш алып барыш үчүн сабак учурунда жүрүм-турум эрежелерин иштеп чыгуу зарылдыгын айтат.

Окуучулар үч топко бөлүп, ватман, маркерлерди алышат. Ар топ ватманды эки бөлүккө бөлөт. Биринчи бөлүгүндө күтүүлөрдү жазат, ал эми экинчи бөлүгүндө эрежелерди жазат.

Андан кийин ар бир топ күтүүлөрдү жана эрежелерди презентация кылат.

Мугалимге багыт берүү: Эрежелердин арасында төмөндөгүлөр болушу зарыл: активдүү болуу, сабакты калтырбоо, кол көтөрүп сүйлөө, талашып – тартышпоо, сүйлөп жаткан адамдын сөзүн бөлбөө, мугалимди угуу, телефондорду өчүрүү. Мугалим бул эрежелер бардык сабактарды өтүп жатканда сакталышы керек экенин айтат. Андан кийин мугалим сабактар дайыма кайсы жерде өтөт, катышуучуларды иштөө графиги менен тааныштырат: окуу күндөрүн, сабак канча убакытка созула тургандыгы, сабак канчада башталат жана канчада бүтө тургандыгы так көрсөтүлүшү керек. Милдеттүү түрдөгү талапты айтат: күндөлүктө ата-энелер балдарынын кружокко катышып жаткандыгы жана өтүлүү күндөрү, убактысы жөнүндө биле тургандыгы боюнча колу болуш керек.

Мугалим класс жетекчи менен ийримдин жумуш графигин окуучулардын окуу предметтерин дагы эске алуу менен алдын ала макулдашып алат жана мугалим класс жетекчиден окуучулардын ата-энелерин балдары ийримге катышып жатканын маалымдоо боюнча суранышы мүмкүн. Бул учурда ата-эненин колу күндөлүктө коюлушунун зарылчылыгы жок.

Эрежелер көрүнүктүү жерге илинет жана мугалим ошол эрежелер бузулса, кандай чара көрүлө тургандыгын чечүүнү айтат.

Эрежелердин болжолдуу үлгүсү.

«Биздин ийримдин алтын эрежелери».

1. Ата-энелерге, класс жетекчиге сабактардын графиги боюнча маалымат берүү жана сабактарды калтырбоо;

2. Кечикпей келүү;

3. Телефонду колдонбоо;

4. Кол көтөрүп сүйлөө;

5. Активдүү болуу, сөздү бөлбөө;

6.....

5. Көнүгүү. Спектограмма. (20 мүн.)

Максаты: форум-театр усулу менен окуучулардын канчалык деңгээлде маалыматы бар экенин аныктоо.

Атайын материалдар: бирден оңо чейин сандар жазылган карточкалар класста бир сызыкта илинет.

Мугалим: катышуучулар бөлмөнүн бир жак капталында дубалды бойлоп туруушун өтүнөт. Катышуучуларга бөлмөнүн борборунан өткөн сызыкты элестетүүсүн суранат. Ал сызыктын бир башында эң чоң (10), экинчи башында эң кичине сан (1) бар. Мугалим суроолорду берет, окуучулар жоопту ойлонуп, жооп даяр болгондо кол көтөрөт. Мугалимдин командасына карай катышуучулар алар өздөрүнүн оюн чагылдырган сандын астына барып турушат.

Катышуучулар кандай гана сандын астына турбасын, ал позиция туура эмес болбойт экендигин билүүсү маанилүү. Катышуучулардын тигил же бул жерге тургандыгынын себептерин талкуулаганга убакыт бөлгүлө.

Болжолдуу суроолор:

- Форум-театр методикасы тууралуу

жакшы билесиңерби? (10-абдан жакшы билем, 1-жакшы билбейм)

- Сиз жамаатыңыздагы көйгөйлөр же конфликттер менен кандай деңгээлде таанышсыз? (10 жакшы таанышмын, 1-тааныш эмесмин)

- Жергиликтүү элдер болгон көйгөйлөрдү көтөрүп, анан ошол көйгөйлөр менен биргеликте иштегени менин жамаатыма керек. (10-аябай керек, 1-кереги жок)

- Форум-театрдын сабактарында сиздер жамаатта болгон көйгөйлөрдү талкуулоого даярсыңарбы? (10-толук даярбыз, 1-даяр эмеспиз)

- Форум-театрынын сабагында мен баардык темаларды жакшы түшүнөм. Мен сабактарда өзүмдү эркин сезем. (10-жакшы түшүнөм жана эркин сезем, 1-түшүнбөйм жана эркин сезе албайм.)

Жыйынтыктоо:

- Биздин форум-театрдын сабактары силерге жагып жатканын ушул талкуулоолордон билинди;

- Биздин коомдо ар кандай көйгөйлөр бар, аларды жер-жерлерде талкуулап анан алар менен иштеш керек;

- Силер жамааттагы көйгөйлөрдү талкуулаганга даярсыңарбы?

- Силер форум-театрдын методикасын жакшы биле элесиңерди айттыңар.

Кийинки көнүгүүлөр форум-театрдын методикасына арналат.

6. Көнүгүү «Методикага киришүү» (10 мүн.)

Максаты: катышуучуларды интерактивдүү театр усулу менен тааныштыруу.



Мугалим: Сабакка №1 тиркемени колдонуу менен окуучуларга түшүндүрөт (сабактын аягында тиркелген).

Негизги учурлар

- Форум- театрдын негиздөөчүсү ким?
- Көрүнүштү эки жолу ойношот. Экинчи жолу көрсөткөндө кийлигишүү аркылуу кырдаалды жакшы жакка өзгөртүшөт;
- Эки негизги каарман-протагонист (жабырлануучу), антагонист (жабырлоочу). Эки каармандын атын ватманга жазып, доскага илип коюу.

Жыйынтыктоо: интерактивдүү театрдын **максаты:**

- Актерлор менен көрүүчүлөрдүн ортосунда баарлашуу түзүүгө жардам берүү.
- Көрүүчүлөргө көйгөйдүн чечүү жолдорун чогуу табууга мүмкүнчүлүк берүү.

7. Көнүгүү «Казан» (5 мүн.)

Максаты: сабактын негизги практикалык окутуу учурларын көрсөтүү

Мугалим катышуучулардын тегеректешип отурушун суранат. Ортолукта казан бар экендигин жана ал катышуучулардан чыккан идеялар менен толтурула тургандыгын айтат. Ар бир катышуучу сөз же фраза аркылуу тренингде эмнелерди сезгени, кандай идеялар жаралганы, кандай ачылыштарды жасаганы тууралуу ойлорун казанга салат.

Ар бир катышуучу ойлорун казанга салгандан кийин катышуучулар колдоруна кашык алганын элестетип, ал кашык менен казандагы ойлордон, сезимдерден жана ачылыштардан алып «жешет».

Мисалы: «Мен казанга өзүмдүн ойлорумду айтуу жөндөмдүүлүгүмдү салам, айтууну «Спектограмма»

көнүгүүсүн аткарууда үйрөндүм, же «Мен сабактан алган жакшы сезимдеримди казанга салам» же «Ийримдеги сабактардын улантылышын казанга салам», мен «Катуу шамал согот» деген көнүгүүдөн досторум жөнүндө көп нерсени билип алдым».

Мугалим жыйынтыктайт:

Бүгүн маанилүү күн болду. Силер бири-бириңер менен таанышсыңар. Мектепте силер бири-бириңерди көптөн бери билесиңер, бүгүн силер мурун билбеген кээ бир фактылар жөнүндө көбүрөөк билип алдыңар, сүйлөшүүдө силер бири-бириңерге жакыныраак болуп калдыңар.

Силер билесиңер, мындан ары сабактар кандай өтөт, биздин алтын эрежелерибиз бар жана биз аларды сактайбыз.

Азыр эми силер форум-театр эмне экенин жана кандай колдонула турганы боюнча маалыматыңар бар. Биздин топто бардык кийинки сабактарыбыз форум-театр түзүүгө арналат.

Окуучуларга көнүгүүлөрдү жакшы аткаргандары жана активдүү катышкандары үчүн ырахмат айтуу менен сабак аяктайт.

Тиркеме.

Методикага киришүү.

«Театр - билимдин бир түрү; ал билим коомду өзгөртүүнүн куралы болушу керек жана боло алат. Театр бизге келечекти күтүп отурбай, аны өзүбүз куруп алганга жардам берет». **Августо Боаль - форум-театрдын негиздөөчүсү.**

Форум-театр - бул интерактивдүү театр. Интерактивдүү театрды кээде «катышуучулардын түздөн-түз катышуусунун театры» деп аташат.

Интерактивдик театр Түндүк, Борбордук жана Түштүк Американын, Азиянын, Европанын жана Африканын 70тен артык өлкөсүндө колдонулган.

Ал шаарларда жана айылдарда, мектептерде, университеттерде, реабилитация борборлорунда, балдар үйлөрүндө, түрмөлөрдө жана жамааттарды өнүктүрүү программаларында колдонулган.

Бул театр Кыргызстанда дагы Чүй, Баткен, Нарын, Талас, Ош, Жалал-Абад областарындагы мектептерде колдонулуп жатат.

Форум-театрынын оюндарын иштеп чыгуу үчүн катышуучулар, жеке жашоосундагы басынтуу учурлары тууралуу маселелерди талкуулоодон баштайт. Ийримдин алкагында катышуучулар өз мектептебинде, үйүндө же өз шаарындагы, айылындагы көйгөйлөр жөнүндө алардан чыга албай калган учурлар тууралуу мисалдар менен ой бөлүшүшөт. Мындай окуяларды бири-биринен уккандан кийин көйгөйлөрдү чагылдырган жана анын чыгуу жолдорун табууну көрсөтүү боюнча окуяны тандашат. Андан кийин ал окуяга сценарий жазылат, репетиция болот, кийин көрүнүш коюлат. Форум-театрда негизги каармандар:

Протагонист - басмырлануучу

Антагонист - басмырлоочу

Джокер - көрсөтүүнүн алып баруучусу

Форум-театр усулу – бул берилген көрүнүштүн алкагында көрүүчүлөр менен көйгөйлөрдү чечүү же татаал кырдаалдан чыгуу жолдорун издөө.

Форум-театрдын джокери көрүнүштүн астында көрүүчүлөрдү спектакль аркылуу чагылдырылган көйгөй менен тааныштырат. Спектакль бүткөндөн кийин джокер катышуучулардын көйгөйдү жана анын кесепеттеринин бир конкреттүү адамга, бүтүндөй коомчулукка болгон таасирин түшүнүү деңгээлин интерактивдүү суроолорду берүү менен

аныктайт. Керек болгон учурда бир нече көйгөйдү айтып чыгарат. Көрсөтүлгөн көрүнүштө басмырлоодон ким жабыр тартып жаткандыгы жана ким атайын же билбей туруп жабырлоочу болуп жаткандыгы аныкталат. Көрүүчүлөргө спектаклди дагы бир жолу көрүү сунушталат жана аларда кандайдыр бир пайдалуу сунуш болсо, көрүнүштү токтотушса болот.

Көрүүчүлөр кырдаалдын мүмкүн болгон жакшыртуу жолдорун өздөрү сунушташат. Кайра дагы бир жолу көрүнүш кайталанып жатканда катышуучулардын жагдайды жакшыртуу үчүн идеялары болсо, алар «Стоп!» деп айтып сахнага чыгып, протагонисттин (басмырлоодон жабыр тарткан персонаж) гана ордуна туруп, анын оюу боюнча жагдайды жакшы жакка өзгөртүү үчүн эмне деп айтыш керек жана өзүн кандай алып жүрүш керек экендигин көрсөтөт.

Форум-театрдын көрүнүштөрүнүн темалары коомчулукта болуп жаткан ар түрдүү көйгөйлөр болушу мүмкүн: үй-бүлө мүчөлөрүнүн, ар түрдүү улуттун, маданияттын, дин өкүлдөрүнүн ортосунда болгон мамилелер, ВИЧ оорусуна чалдыккан адамдардын көйгөйү, мүмкүнчүлүгү чектелген адамдар, дени сак жашоого байланышкан маселелер, наркомания, алкоголизм, адам сатуу ж.б.

Ушуну менен, театралдык көрүнүш социалдык көйгөйлөрдү дагы кароону сунуштайт. Негизги каарман - жагдайда жабыр тарткан адам, калган персонаждар – анын айланасындагылар: үй-бүлө, мектеп, коомчулуктун мүчөлөрү.

Ар бир форум-театр спектакли уникалдуу, анткени, анда бир гана актерлор гана ойнобостон, көрүүчүлөр дагы катыша алышат. Көрүүчүлөргө жакшы белгилүү болгон реалдуу жашоодон алынган көйгөйлүү окуяны ойноп көрсөтүшөт, ал эми көрүүчүлөр



муну өзү аркылуу өткөрүп, негизги каармандын ордуна өзүн элестетип, жагдайды жакшы жака өзгөртүүгө аракет кылуу менен окуяны «өзүнүн башынан өткөрөт».

Спектакль эреже боюнча 10-20 мүнөт созулат жана 3-6 так структуралык кичи көрүнүштөн турат.

Джокер – бул форум-театрда негизги ролду ойнойт. Ал иш-чараны башынан баштап акырына чейин алып барат, форум-театрдын ийгилиги андан көз каранды.

Аудитория кызматташуу процессинде тандалган көйгөй боюнча негизги жумушту джокер өткөрөт.

Ал көрүүчүлөр менен актерлордун ортосунда кызматташууну уюштурат, аудиторияны позитивдүү кызматташууга багыттайт, бардыгын бир максатка бириктирет.

Көрүнүш кайрадан коюлганда джокер көрүүчүлөргө протагонисттин ордуна чыгуу менен актер болуп ойноого мүмкүнчүлүк берет, ошол эле учурда бир ролдо бир нече көрүүчүлөр окуянын өнүгүшүндө өздөрүнүн көз карашы аркылуу күчүн сынап көрүшөт.

Джокер катышуучуларга идеяны издегенге, аны өнүктүргөнгө ачык суроолорду берүү аркылуу, талкуулоону бүтүрбөй, кеңейтүүгө өбөлгө берет. Ошону менен джокер катышуучуларды негизги каармандын ролун ойноп берүүгө мажбур кылат. Эгерде аудитория өзүн эркин сезбесе, джокер өзү көрүүчүлөргө басым жасабай, абалдан мүмкүн болгон чыгуу жолдорун сунуштайт.

Экинчи сабак:

КАЙТАЛАП ОЙНОО ТЕАТРЫ

Максаты:

- Командада иштөөнү өнүктүрүү;
- Стоп-кадрларда же катып калган көрүнүш аркылуу образдарды жаратуу;
- Активдүү угууну калыптандыруу.

План:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Активдештирүү көнүгүү - саламдашуу «Кутмандуу күн!»	5 мүн.
2.	Көнүгүү «Пил, дарак, кеме»	15 мүн.
3.	Көнүгүү «Музыкалык баарлашуу»	15 мүн.
4.	Көнүгүү «Үч көрүнүштүү окуя»	10 мүн.
5.	Көнүгүү «Суюк скульптура»	40 мүн.
6.	Көнүгүү «Казан»	5 мүн.

1. Активдештирүү көнүгүү - саламдашуу. «Кутмандуу күн!» (5 мүн.)

Максаты: бири-бири менен саламдашуу, топтун ишенимин жана биримдигин түзүү.

Мугалим бардык катышуучуларды тегерек болуп турушун суранат жана көрсөтмө берет: катышуучулар бири-бири менен саламдашышат. Катышуучулар кол кармашып, «Кутмандуу күн!» деп айтуулары керек жана башка катышуучу анын колун кармамайынча жана «Кутмандуу күн» деп айтмайынча, биринчи колун кармаган катышуучунун колун кое бербей турат.

Катышуучунун бир колу башка катышуучунун колун кармап, дайыма бош эмес болот. Ал башка бирөөнүн колун кармамайынча жана эки колу тең бош эмес болгондо гана биринчи кармаган катышуучунун колун кое берет.

«Кутмандуу күн» деп айтканда «Кутмандуу күн, Нурбек» деп атын айтып, көзгө караш керек.

Көнүгүү ар бир катышуучу башка бардык катышуучулар менен саламдашканда бүтөт.

Талкуулоо:

- Өзүңөрдүн атыңарды укканда силер эмнени сездиңер?
- Көнүгүүнү аткаргандан кийин силердин маанайыңар кандай?

Жыйынтыктоо: Биздин атыбызды айтканда бизге жагымдуу. Эгерде сага жылмайып, атыңды айтып саламдашып жатса ар бир адамга эле жагымдуу. Жагымдуу сөздөр жана жылмаюу маанайды көтөрдү. Адамдар менен чогуу болууга каалоо жана ишеним пайда болду. Саламдашканда адамдын атын айтып, жылмаюу дайыма эсиңерде болушу керек.

2. Көнүгүү «Пил, дарак, кеме» (15 мүн.)

Максаты: катышуучуларды образдар театры менен тааныштыруу.

Мугалим катышуучуларды тегерек болуп туруусун суранат жана бир адам



ортодо турат, ал алып баруучу болуп саналат. Топтогу катышуучулар үч образды жаратат: пил, дарак жана кеме.

Ортодо турган алып баруучу тегеректеп турган катышуучулардын бирин көрсөтүп «пил», же «дарак» же «кеме» деп айтат.

Эгерде алып баруучу тегеректеп тургандардын ичинен кимди «Пил» деп көрсөтсө, анда тандалган катышуучу ал колдору менен пилдин тумшугун сүрөттөп көрсөтөт. Анын эки жагындагылар колдору менен пилдин тумшугунун капталына пилдин кулактарын жасашат.

Эгерде алып баруучу тегеректеп тургандардын ичинен кимди «Кеме» деп көрсөтсө, тандалган катышуучу дүрбү менен деңизге карап турган деңизчинин элесин берет. Анын эки жагындагылар колдору менен калак шилтегенсип, кайыкта бараткан үч деңизчинин образын беришет, туурашат.

Эгерде алып баруучу тегеректеп тургандардын ичинен кимди «Дарак» деп көрсөтсө, анда тандалган катышуучу колдорун жогору көтөрүп, пальма дарагына окшотуп эки жакка шамал менен термелгендей көрсөтөт.

Анын эки жагындагы катышуучулар маймылдарга окшоп колдору менен кокоско жетүүгө тырмышып жаткандай түрдү сүрөттөйт.

Бул образдарды бир нече жолу жасаңыздар. Натыйжада бардык катышуучулар пил, дарак, кемени көрсөтүү жолдорун үйрөнүшөт. Андан кийин оюн башталат.

Алып баруучу бул үч сөздүн бирин айтып, катышуучуларды көрсөтөт негизги жана капталдардагы катышуучулар заматта образды жасашы керек. Образды жасай албай калган жана ката көрсөткөн адам тегеректин ортосунда туруп, алып баруучунун ролун аткарат.

Талкуулоо:

• Сиз өзүңүздү кандай сезип жатасыз? Эмне үчүн?

• Бул көнүгүү эмнеге үйрөтөт?

Жыйынтыктоо: көнүгүү кыялданууну, элестетүүнү өнүктүрөт, биз образдарды жаратууну үйрөндүк, көнүгүү эркин сезгенге, кысылууну алып таштоого, ынтызарлыкка, көңүл бурууга өнүктүрөт.

3. Көнүгүү «Музыкалык баарлашуу» (15 мүн.)

Максаты: катышуучуларды активдүү угууга үйрөтүү.

Керектелүүчү ресурстар: магнитофон же музыкасы бар телефон

Мугалим: Көнүгүү музыкалык коштоо менен башталат, ал музыка фон катары угулуп турат.

Катышуучулар бөлмөдө басып жүрүшөт. Мугалим катышуучуларга “ыкчам, жай баскыла”, “бөлмөдөгү ар бир адам менен кол алышып саламдашкыла”, “ар бир катышуучу менен көз байланышын түзгүлө” деген сыяктуу көрсөтмөлөрдү улам берип турат.

Бир нече көрсөтмөдөн соң, мугалим музыканы өчүргөндө, катышуучулар эң жакын турган адамы менен чыканактарын бириктирип калышы керек.

Музыка токтоп, катышуучулар чыканактарын тийгизишип жуп болуп турганда мугалим талкуулоо үчүн суроо берет.

• Сабактын кайсы бөлүгү сага пайдалуураак болду? Эмне үчүн?

Жуп болуп тургандар бири-бирине карап, сабактан алган ойлору менен бөлүшөт. Бир нече убакыттан кийин музыка кайрадан башталат. Музыка токтоору менен катышуучулар жакын турган адам менен буттарынын учун бири-бирине тийгизип калышы керек (башка катышуучу менен).

Мугалим талкуулоо үчүн суроо берет:

- Өткөн жылы сиз үчүн эң жакшы көз ирмем эмне болду? Эмне үчүн?

Жуптагылар бири-бирине бул тууралуу өздөрүнүн ойлорун айтып беришет.

Ушинтип бир ар түрдүү суроолорду берүү менен улантса болот.

Бир нече мүнөттөн кийин баардык катышуучулар тегерете отурушуп, көнүгүүнү талкуулашат.

Талкуулоо үчүн суроолор:

- Эмне болду?
- Башка адамга сезимдерди айтыш оңой болдубу же кыйын болдубу?

Жыйынтыктоо: Биз айтып берүүчүнү көңүл коюп укканга үйрөндүк. Активдүү угуучу деп айтып, жооп берүүчүнүн көзүнө тик караган адамды айтабыз, биз бири-бирибизге көбүрөөк ишенип калдык.

4. Көнүгүү «Үч көрүнүштүү окуя» (10 мүн.)

Максаты:

- форум -театрда жеке окуяларды колдонууну көрсөтүү;
- жеке окуяны театралдаштыруу жана сүйлөшүүнү жакшыртуу үчүн, айтып берүү же угуу элементтерин баяндоо.

Мугалим: Катышуучуларды жуптарга бөлүнүшүн сунуштайт. Жуптардын мүчөлөрү бири-биринин окуясын бүт көңүлүн бөлүп, денесин ага буруп угуп, андагы эң маанилүү 3 ойду аныкташы керек. Жуптар жерге бири-бирин караган абалда отурушат. Мугалим катышуучуларга активдүү угуп жатканын көрсөтүүнү айтат: көзгө кароо, баш ийкөө, алагды болбоо.

Мугалим өткөн жуманын ичиндеги маанилүү учурларды бири-бирине айтып берүүлөрүн суранат.

Жуптагылардын бири баяндагыч катары өзүнүн окуясын айтып баштайт, экинчиси ага бүт көңүлүн бөлүп угуучу болуп унчукпай отурат.

Баяндагыч окуяны айтып бүткөндө угуучу анын тушуна туруп, кандай кабылдаганына байланыштуу баяндан үч маанилүү образды жаратат. Жаратылган образдары чындык да, абстракттуу да болушу мүмкүн. Угуучу үч маанилүү образды жараткан соң, баяндоочунун жанына келип, ага баяны үчүн көзү менен ырахмат айтат.

Угуучу менен баяндагыч ролдорун алмашып көнүгүүнү кайталашат. Көнүгүү кайталанат.

Талкуулоо үчүн суроолор:

- Эмне болду?
- Окуяны кандай отуруп уктуңар?
- Баяндоочунун сезимдери образга киргизилдиби?

Жыйынтыктоо: Биз активдүү угуу ыкмаларын колдондук. Биз баяндоочуну бир гана уккан жокпуз, анын сезимдерин түшүнүүгө дагы аракет кылдык. Баяндоочунун айтып бергенин көрсөтүп берүүгө үйрөндүк, адамдын эмоциясын, , жаңсоолорду, дененин турган абалын көрсөтүүнү үйрөндүк.

5. Көнүгүү «Куюлма скульптура» (40 мүн.)

Максаты: Активдүү угуучу болууну жана баяндаманын негизги учурларын көрсөтүүнү үйрөтүү.

Мугалим: окуучуларды мурунку көнүгүүдө кандай иштеген болсо ошол эле топто калуусун суранат. Мугалим түшүндүрөт:



- Куюлма скульптура- кайрадан чагылдыруу театрынын түрлөрүнүн бири. Бул ыкманын негизги өзөчөлүгү - баяндагычтын окуясын угуп, анын тулку боюнун тилин, тонун, маанисин жана сезимдерин байкоо.

- Үлгү катары мугалим баяндоочунун жана анын баянын ойноп көрсөтүүчү катышуучулардын ортосунда ортомчунун ролун аткарат (кайра кайталап ойноодо бул режиссёрдун ролу).

Баяндоочу бир жуманын ичинде болгон окуя менен бөлүшөт, өзгөчө учурлар жана сезимдерди айтып берет. Окуя болуп жаткан саясий кырдаалга, сабакка даярданууга ж.б. негизделген болушу мүмкүн.

Катышуучулар – аткаруучулар бир катарга туруп, түз, колдорду түшүрүп, жүрөгү, акылы, жаны менен угуу аркылуу, нейтралдуу абалда болушат.

Баяндоочу өзүнүн окуясын бүткөндөн соң, мугалим «Келгиле көрөлү» дейт, жана аткаруучулар сезимдерди жана ойлорду берүү менен образдардын жана үндөрдүн калейдоскобун жаратышын суранат.

Мисалы: Мугалим баяндоочунун жанына олтургучка олтурат. Актерлор бир катарга аудиторияны карай турушат. Мугалим жана баяндоочу актерлордун оң жагына олтуруп сүйлөшүшөт. Мугалим «Өткөн жумадагы күчтүү эмоцияны жараткан окуяңар жөнүндө мага айтып бергиле». Баяндоочу окуя менен бөлүшөт. Айтып берүүчү окуяны айтып бүткөндөн соң «Келгиле көрөлү», - деп мугалим айтат. Актерлор өздөрүнүн суюк скульптурасын көрсөтүшөт.

Ар бир топто ушундай аракеттер жасалат. Топтордо иштөө бүткөндөн кийин, бардык топтор кезеги менен бири-бирине өздөрүнүн суюк скульптурасын көрсөтүшөт.

Талкуулоо:

- Эмне болду?
- Бул көнүгүүдө эмнеге көңүл бурдуңар?

Жыйынтыктоо: Бул көнүгүү баяндоочунун сезимдерин берүү жөндөмдүүлүгүн калыптандырат, актерлук сапаттарды машыктырат.

6. Көнүгүү «Казан» (5 мүн.)

Максаты: сабакты кайталап чыгуу.

Катышуучулар тегеректешип отурушат. Мугалим казандын ысыгандыгын жана казанга бардык катышуучулар экинчи сабак учурунда өздөрүнө бир баалуу болгон нерсени салуулары керек экендигин айтышат. Мисалы: «Мен үчүн баалуу болгон нерсе аңгемелешип жаткан адамды угуу жөндөмү болду» же «Баяндоочунун образын жаратуу жана анын сезимдерин, ойлорун «Суюк скульптура» көнүгүүсү аркылуу жаратуу мен үчүн баалуу болду». Ар бир катышуучу өзүнүн сөзүн айтат.

Мугалим катышуучулардын чыгармачылыгына жана аракеттерине ыраазычылыгын билдирет, ар бир катышуучуда активдүү угуучу, командада иштөө болгонун, стоп- кадрларда образдарды жарата алган жана баяндоочунун эмоциясын бере ала турган таланттуу актерлор бар экендигин белгилейт.

Үчүнчү сабак:

ИМИДЖ – ТЕАТР (көрүнүш театры)

Максаты:

- Топтогу катышуучулардын ишенимин пайда кылуу;
- Башка адамдардын жүрүм-турумунун мотивдерин анализдөөсүн калыптандыруу;
- Образдарды жаратуу (персонаждардын), алардын монологдорун даярдоо.

План:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Активдештирүү көнүгүү «Тегеректе чуркоо».	10 мүн.
2.	Көнүгүү «Сокур машиналар».	15 мүн.
3.	Көнүгүү «Токойдогу үндөр».	15 мүн.
4.	Көнүгүү «Бөлмөнү бойлой».	15 мүн.
5.	Көнүгүү «Монолог түзүү».	25 мүн.
6.	Көнүгүү «Сүйлөөчүнүн таягы».	5 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Активдештирүү көнүгүүлөр «Тегеректе чуркоо» (10 мүн.)

Максаты: көңүл бурууну калыптандыруу жана топтогу байланышты түзүү.

Керектелүүчү ресурстар:

Олтургучтар (катышуучулардын санына карай коюлат жана бир олтургучка аз болушу керек)

Мугалим көнүгүү үчүн көрсөтмө берет:

- Катышуучулар тегерете олтургучтарга олтурушат
- Бир киши тегеректин ортосунда турат.
- Катышуучулар унчукпастан көздөрү менен макулдашып, сүйлөшпөстөн бири-бири менен орун алмашышы керек.
- Ортодогу адам алар алмашып жатканда бош орунга олтура калганга аракет кылат.
- Башында бирден гана жуп бир учурда алмаша алат.

• Андан соң бир учурда ар бир катышуучу башка катышуучуга белги берип, максат койгон олтургучка олтурганы аракет жасашат, каалаганча жуп алмашууга уруксат берилет.

• Канчалык көп адам орун алмашса, ортодогу адамга бирөөнүн ордун ээлөөсү ошончолук кыйын болот.

• Ордуңан туруп жаңы орунду көздөй чуркагандан кийин, катышуучу багытты кайрадан өзгөртө албайт, артка кайта албайт, макулдашылган олтургучка гана отурушу керек.

• Олтургучсуз калган адам тегеректин ортосунда турат жана оюн кайрадан башталат.

Мугалим: көнүгүү үн чыгарбай аткарылышы зарыл, бул топко көңүлдү топтоого жардам берет. Бул көнүгүүнүн максаты катышуучулар оюнга катышууга жана бири-бирин көзөмөлдөөгө мүмкүнчүлүк берет: оюнда алар активдүү катышып жатышабы же жөн эле олтурушабы?

Талкуулоо:

- Көнүгүү учурунда өзүңөрдү кандай сездиңер?
- Кандай ойлойсуңар бул көнүгүүнүн максаты эмне?

Жыйынтыктоо: Көнүгүү көңүл коюуга жардам берди. Көнүгүү учурунда көз байланыш түзүү керек болчу жана ал байланыш катышуучуларды жакындаштырды. Окуучулардын бардыгынын активдүү катышышы топтун биримдигин түшүндүрөт. Окуучулар көз байланышын түзүүсү бири-бирине болгон ишенимдин көрсөткүчүн билдирет.

2. Көнүгүү «Сокур машиналар» (15 мүн.)

Максаты: катышуучулар арасында ишенимди жаратуу.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмөлөрдү берет:

- Топ жуптарга бөлүнөт. Жубуңар менен ким айдоочу жана ким машина боло тургандыгын чечкиле;
- Айдоочу машинанын артында турат;
- Айдоочу машинаны айдоо үчүн төмөндөгүдөй беш буйрук бере алат;
 - Башынын төбөсүнө таптоо, бул машинанын алдыга түз кетүүсү;
 - Сол желкесине таптоо, бул солго бурулуу;
 - Оң желкесине таптоо - оңго бурулуу;
 - Артына таптоо - артка жүрүү;
 - Таптабаса-токтоо дегенди түшүндүрөт;
- Айдоочуга машинаны токтотууну, алдыга түз жүрүүнүн буйруктарын берип, бир ирет машыкканга мугалим көрсөтмө берет;
- Бир нече жолу кайталангандан кийин машина болгондор көздөрүн жумуп, айдоочунун көрсөтмөсү менен бөлмөдө жүрүшөт;

- Бул оюнду ролдорду алмаштырып кайра кайталоо керек.

Мугалим алдын-ала бул көнүгүү сөзү жок өткөрүлө тургандыгын эскертет.

Талкуулоо:

- Эмне болду? Көнүгүү мезгилинде эмнени көрдүңүз, сездиңиз жана байкадыңыз?
- Силер өзүңөрдү кандай сездиңер (машина болгондорго суроо берилет) Силерде кандайдыр бир коркунуч болдубу? Болсо, эмне үчүн? Болбосо, эмне үчүн?
- Бул көнүгүүнүн максаты эмне?
- Бул көнүгүү жашоодо болгон кайсы окуяларга окшош?

Жыйынтыктоо: Бул көнүгүү адамга болгон ишенимди калыптандырат. Көзүңдү жумуп, жолду көрбөгөн учурда, силер тоскоолдуктарга урунуп калбаш үчүн көрсөтмө берген айдоочуга ишене баштайсыңар.

Жашоодо көбүнчө адамдар сокур машинанын дагы ролун аткарат, аларга кимдир бирөөлөр багыт көрсөтөт (кеңеш берет, колдоо көрсөтөт). «Айдоочу» болгон адамдар дагы бар, жашоодо алдыга жүргөнгө жардам беришет. Ар бир адам баласы бир убакта машина дагы, айдоочу дагы боло алышы мүмкүн: кимдир бирөөнүн колдоосуна муктаж болот жана кимдир бирөөгө өзү колдоо көрсөтөт.

3. Көнүгүү «Токойдогу үндөр» (15 мүн.)

Максаты: катышуучулардын ортосундагы ишенимди орнотуу.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмөлөрдү берет:

- Бардык катышуучу жаңы жуптарга бөлүнүшөт;
- Жуптагылардын бири жетелөөчү (көздөрү ачык), экинчиси «сокур» (көздөрү жабык) болот;
- Жуптагылар өздөрү бир үндү ойлоп табышат жана бирге ал үндү чыгарып көрүшөт. Үндү бир нече жолу кайталашат;
- Сокур болгондор көздөрүн жумушат. Алып баруучулар тандалган үндү бир нече жолу кайталайт, ал эми шериктери (сокур болгон) жетелөөчүнүн чыгарган добушун ээрчип бөлмөнүн ичинде басышат;
- Жуптар аткарышат. Эгерде жетелөөчү үн чыгарбаса, «сокур» токтойт;
- Бардык жуптар бирдей мезгилде ойноосу керек. Сокур болгондор башка үндөрдүн арасынан өздөрү тандаган үндү таап, ошол жакка басышы керек;
- Ролдорду алмашып, оюн кайрадан кайталанат.

Мугалим үндөрдүн жардамы менен бир окуя жаратуу үчүн катышуучулар бирде жоон, бирде ичке үндөр менен кыймылдаса болот деп сунуштаса болот.

Талкуулоо:

- Бул көнүгүүдө эмне болду? Көнүгүү мезгилинде эмнени көрдүңүз, сиздиңиз жана уктуңуз?
- Силер өзүңөрдү кандай сездиңер? (суроо «сокур» болгондорго берилет) Силерде коркунуч сезимдери болдубу? Болсо эмне үчүн? Коркунуч болбосо эмне үчүн?
- Көнүгүүнүн максаты эмне?
- Бул көнүгүү жашоодо болгон кайсы окуяларга окшош?

Жыйынтыктоо: көнүгүү аткарылып жатканда бөлмө ар түрдүү үндөр менен жаңырды, бирок ар бир катышуучу

өзүнүн шеригин укканга аракет кылды, көптөгөн үндүн арасынан өзүнүкүн ажыратып ошол үндүн аркасынан барды.

4. Көнүгүү «Бөлмөнү бойлой» (15 мүн.)

Максаты: топтун катышуучуларынын айырмачылыктарын жана окшоштуктарын билүү.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмөлөрдү берет:

- Катышуучулар бөлмөнүн бир дубалын бойлой турушат;
- Фасилитатор бир дубал менен экинчи дубал ортосундагы аралык барометр сыяктуу деп түшүндүрөт;
- Бөлмөнүн ар кайсы бөлүгү ООБА, ЖОК же МҮМКҮН деп бөлүнөт (бөлмөнүн ар бир бөлүгүнө «ооба», «жок», «мүмкүн» деп жазып илип койсо болот);
- Катышуучулар мугалим айткан ойго карата алардын жообу туура келген бөлмөнүн бөлүгүнө барып туруу менен жооп беришет.

Үлгү:

- Менин жамаатым ар түрдүү критерийге карай топторго бөлүнүшөт (улутуна карай, тилине карай, уруусуна карай, диний ишенимине карай ж.б.);
- Мен адамдар эмне үчүн коомдук баш аламандыкка катышканын түшүнөм;
- Мен жамааттагы кээ бир өкүлдөргө болгон терс мамилени, дискриминацияны байкайм;
- Мен жашаган жамаатта эркектер менен аялдарга бирдей мамиле жасалбай тургандыгын сезем;
- Менин жамаатымда балдардын укуктары бузулууда.
- Ушул айтылган ойлордун ар бирине карата катышуучулар өздөрүнүн ой пикирине жараша ЖОК, ООБА, МҮМКҮН деген жерден орун алышат.
- Мугалим ар бир ой пикирден кийин,



катышуучулардан эмне үчүн алар ал жерге турууну чечишти жана «ООБА», «ЖОК», «МҮМКҮН» деген жооптун себеби эмнеде экенин сурайт.

Талкуулоо:

- Эмне болду?
- Көнүгүү учурунда өзүңөр үчүн эмнени белгилеп койдунар?
- Суроого жараша «ООБА», «ЖОК», «МҮМКҮН» деген жоопторго турганда өзүңөрдү кандай сездиңер?
- Кайсы жакка тура турганыңарды билбей калган учурлар болдубу?
- Берилген суроолорго карай бардыгыңарда окшош ойлор болдубу?
- Бул көнүгүүдөн ар бир адам өзүнүн ою болгонго укуктуу деп жыйынтыктасак болобу?

Жыйынтыктоо: бир эле суроо боюнча адамдардын арасында ар түрдүү ой пикирлер жаралышы мүмкүн. Адамдар башкалардан айырмаланган ой пикирде болуусу- бул нормалдуу көрүнүш экенин түшүнүүсү зарыл жана ошондой эле силердин ой пикириңер кандайдыр бир учурларда өзгөрүлүшү коркунучтуу эмес. Адамдар кимдир бирөө айырмаланган ой пикирге ээ болсо, андан кооптонбошу керек. Башкаларды укканга, алардын оюн түшүнүүгө үйрөнүү керек жана ошол эле учурда алардын позициясын кабыл алуу шарт эмес.

5. Көнүгүү «Монолог түзүү» (25 мүн.)

Максаты: катышуучуларды ролдордо ойноо көнүгүүсүнүн жардамы менен конфликттин себептерин талкуулоого үйрөтүү жана толеранттуу болууга калыптандыруу.

Керектелүүчү ресурстар: ватмандар, маркерлер, барактар, ручкалар.

Даярдануу

Бир ватманга суроону жазгыла: Эмне үчүн жаштар мыйзамга каршы келген аракеттерди жасашат (Ооба) же мыйзамга каршы аракеттерди жасашпайт? (Жок)

- Бөлмөнүн бир жагына «Ооба», экинчи жагына «Жок» деп баракчаларга жазып илип койгула.
- Катышуучулар суроолорду окуп, өздөрүнүн реалдуу ой пикиринен айырмаланган баракчалардын жанына туруусу зарыл. Мисалы, эгерде өспүрүмдөр мыйзамга каршы келген иш аракеттерди жасашат деп ойлосо, анда «Жок» деген карточканын жанына турушат, ал эми өспүрүмдөр мыйзамды бузбайт деп ойлошсо, анда «Ооба» деген карточканын жанында турушат.
- Ар бир окуучуга ручка жана барак берилет, алар «Ооба», «Жок» карточкаларынын жанына тургандыгынын себептерин жазышы керек
- «Жок» дегендер, эмне үчүн бул суроого жок деп жооп берсе болот.
- «Ооба» дегендер, эмне үчүн ооба деп жооп берсе болот.

Болжолдуу жооптор:

- Жаштар мыйзамга каршы келген аракеттерди жасашат (Ооба).
- Жаштар мыйзамга каршы аракеттерди жасашпайт, себеби алар өздөрүнүн келечегин ойлошот (Жок).

Мугалим айтат: алар өздөрүнүн жообун ролдордо ойноо катары кабыл алуусу керек.

- Катышуучулар өздөрүнүн оюн жазган соң, алар кандайдыр бир персонаждын атынан ушул ой пикир боюнча монолог түзүүсү керек. Мисалы: Персонаж – милиция кызматкери ата-энелер чогулушуна келет жана докладдын окуйт: Өспүрүмдөр мыйзамга каршы

келген иш-аракеттерди жасашат, себеби жоопкерчилик эмне экенин билишпейт. Анан ал ата-энелерге эмне деп айтышы мүмкүн?

- Ар бири өзүнүн монологун баракка жазат. 10 мүнөт убакыт берилет.

- Катышуучулар монолог түзгөндөн кийин, өздөрүнүн персонаждары боюнча башка катышуучуларга дагы окуп берет.

- Катышуучулар монологдорду окуурдун астында ошол көрсөтө турган персонаждын образына кирип, персонаж кандай айта тургандыгын элестетип айтып берет. Ролго кирүү үчүн төмөндөгү суроолор боюнча ойлонууга аракет жасаш керек:

- Персонаж кандай эмоцияда болушу мүмкүн? Эмне үчүн?

- Алар жашоодо эмнени каалайт?

- Аларды көбүнчө эмне кооптондурат?

- Алардын үнү кандай?

- Алар өздөрүн кандай алып жүрүшөт?

- Катышуучулар монологдорун айткандан кийин, персонаждарга суроо берүүсүн көрүүчүлөрдөн сураныңыз. Персонаждын ролун аткарган катышуучу суроолорго ошол персонаж жооп бергендей кылып жооп берүүсү зарыл.

Талкуулоо.

Монолог айткандар үчүн суроолор:

- «Ооба» же «Жок» жоопторун тандаганда өзүңөрдү кандай сездиңер?

- Оюңарга карама-каршы келген монологдорду түзгөнгө туура келгенине кандай карайсыңар?

- Монологду айтып жатканда жана суроолорго жооп берип жатканда өзүңөрдү кандай сездиңер?

Көрүүчүлөр үчүн суроолор:

- Ролдордо ойноп жатканда кандай суроолорду берген маанилүү?

Бардык катышуучулар үчүн суроолор:

- Бул көнүгүүдөн кандай жаңы нерселерди алдыңар?

- Бул көнүгүүнүн максаты кандай?

Жыйынтыктоо: бул көнүгүү башка адамдын ордуна туруп, ал ойлогондой ойлогонго мүмкүнчүлүк берди. Анын оюна аргументтерди бергенде, ал эмне үчүн ошондой ойлоп жатканын түшүнө баштайсың. Биз эмне үчүн адамдар биз ойлогондой ойлобосу жөнүндө аз ойлонобуз. Бул көнүгүү толеранттуу болууга, конфликттүү абалда адамдардын жүрүм-турумунун мотивдерин түшүнүүгө жардам берет.

6. Көнүгүү «Сүйлөөчүнүн таягы» (5 мүн.)

Максаты: катышуучулар бири биринин «Имидж театр» (көрүнүш театры) боюнча жеке ой пикирлери, сезимдери, таасирленүүлөрү менен алмашууга мүмкүнчүлүк берүү.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмөлөрдү берет:

- Саат жебесине каршы таяк же микрофон берилет. Ар бир катышуучу бир минутанын ичинде өзүнүн сабак боюнча ой пикири менен бөлүшө алат;

- Микрофон берилген адам сүйлөп жатканда анын сөзүн эч ким бөлө албайт (же «сүйлөөчү таякчаны»).

Жыйынтыктоо:

Имидж-театр - бул образдардын театры. Бүгүн окуучулар карама-каршы ой пикирдеги адамдардын образын жаратканы аракет кылышты. Толеранттуу болуу- бул башка адамдардын ой пикирин түшүнүү дегенди билдирет.

Бул сабакта «Токойдогу үндөр» жана «Сокур машина» көнүгүүлөрү аркылуу ар бир катышуучунун бири-бирине болгон ишеними артты.

Мугалим ушул убакка чейин бири-бири менен сүйлөшпөй жүргөн балдар сүйлөшүп калышты, бул форум - театрдын катышуучуларына керек болгон бири-бирине болгон ишенимди

пайда болушун түшүндүрөт деп айтат.
Мугалим катышуучулардын актердук
чеберчиликтерине, өз оюн активдүү
билдиргендерге башкалардын оюн
сыйлоо менен көз көз караштарын
айткандары үчүн аларга алкыш айтат.



Төртүнчү сабак:

ИМПРОВИЗАЦИЯ ЖАНА ФОРУМ-ТЕАТР

Максаты:

- Адамдардын типтүү образдары жана алардын коомчулуктагы жүрүм-туруму жөнүндө айтып берүү;
- Актердук чебердикти жана импровизация ыкмаларын калыптандыруу.

План:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Активдештирүү көнүгүү	10 мүн.
2.	Көнүгүү «Дель Арте комедиясынын каармандары»	15 мүн.
3.	Көнүгүү «Ысык-Көл»	60 мүн.
4.	Көнүгүү «Сүйлөөчүнүн таякчасы»	5 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Активдештирүү көнүгүү (10 мүн.)

Максаты: денени бош коюу, образдарды жаратууга даярдоо.

Мугалим көнүгүү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Катышуучулардын бардыгы тегеректешип турушат.
- Бардыгы саат жебесине карай тегерек болуп басышат. Ар кайсы учурда мугалим ар түрдүү дене мүчөлөрүнүн аттарын айтат, ал дене мүчөлөрү кыймыл аракетти «башкарышат». Мисалы, кыймыл аракетинерди башеңерге багыттагыла, андан кийин көкүрөгүңөргө, жамбашыңарга, тизеңер менен «башкарып» алып келгиле кайрадан кыймыл аракетинерди жамбашыңар, тизеңер, көкүрөгүңөр, башеңер менен «башкарып» кайталагыла.

• Катышуучулар өздөрүнүн дене мүчөлөрүнө көңүл буруусуна жана көнүгүүгө багыт алуусуна бир нече убакыт бөлүңүз.

• Катышуучулар денени башкаруу жана ар түрдүү дене мүчөлөрүнө көңүл буруу үчүн физикалык дене кызытуучу көнүгүүнү аткаргандан кийин мугалим суроолорду берет.

Талкуулоо:

- Сиздин денеңиз сизди угабы?
- Көнүгүүнү аткаруу үчүн кандай тоскоолдуктар болду?
- Денени кызытуучу көнүгүүнүн максаты эмне?

Мугалим: көнүгүүдө катышуучулар активдүү катышкандыгы үчүн ыраазычылыгын билдирет жана катышуучуларга көнүгүүдө жасаган кыймыл аракеттери жана үйрөнгөн ыкмалары керек боло турган кийинки көнүгүүгө өтөт.



2. Көнүгүү «Дель Арте комедиясынын каармандары» (15 мүн.)

Максаты: Комедия Дель Артенин каармандарын көрсөтүү жана ал каармандар менен жамааттагы адамдардын мүнөзүндөгү окшоштуктар боюнча ой жүгүртүү.

Мугалим эки катышуучуну алдын ала даярдаш керек. Төмөндө көрсөтүлгөн каармандардын баскан турганын, ымдоо, жандоолорун ачык жарата ала турган актердук чебердиги жакшы окуучуларды тандоо керек. Көнүгүү учурунда каармандардын мүнөзүн түшүндүрүп жатканда бул катышуучулар каармандарды көрсөтүүсү зарыл.

Көнүгүү үчүн көрсөтмөлөр:

- Мугалим катышуучуларды чоң тегерек болушун суранат;
 - Форум-театр образдарын жаратууда бул көнүгүү эң чоң мааниге ээ экендигин мугалим түшүндүрөт;
 - Ар бир форум-театрдын образдарында тулку бой менен үйрөнө турган инсандын өзүнчө мүнөзү болот: баскан турганы, жандоо, ымдоо аркылуу.
- Мугалим Дель Арте комедиясынын каармандары менен тааныштырат:

1) **Капитано** – бул солдат же аскер капитаны. Капитанонун кийингени элден башкача, өзүнүн кедейлигин жана кооптонгонун жашырууга аракет кылат. Бирөөлөрдү жеңгени же өлтүргөнү тууралуу оозу толо мактанган аңгемелери бар. Ал өзүнүн сырткы келбети сулуу деп ишенет, каалаган кызды өзүнө тартып алам деп ойлойт. Бирок чындыгында абдан коркок. Капитано төшүн алга, башын өйдө көтөрүп, узун буттары жана келбеттүү фигурасы менен мактанып басат.

Мүнөздүү басуусу: Басканы солдат же аскер капитаны сыяктуу, ар бир кадамы тоону томкоргондой басат. Көкүрөгү бийик, колдорун эки жакка кылычтай шилтейт. Оң колу менен оң буту, сол колу менен сол буту тең кыймылдайт.

- Даяр болгон окуучулардын бирөөсү ортодо басып Капитанонун образын көрсөтөт.
- Мугалим «Катып тур!» деген сөз менен актерду токтотот. Окуучу жаратылган образда катып калат.
- Мугалим бардык катышуучуларга Капитанонун образын көрсөтүү менен тегеренип басууну сунуштайт.
- Капитано образында бардыгы тегеренип баскандан кийин, мугалим окуучуларды актердук чебердиги үчүн мактап, кийинки образ жөнүндө айтат.

2) **Арлекино** – бул маскарапоз, малай. Ал таптакыр эле келесоо же анын акылы жана куулугу жети жашар баланыкындай. Ал аябай кубулма, ийкемдүү акробат. Ал көргөн нерсесинен ырахат алат, бардык нерсе ага оюндай сезилет. Ал биринчи жасайт анан ойлонот. Эгерде ойлонсо да келечек жөнүндө ойлонбойт. Өзүнө тиешеси жок нерселерди бат эле унутуп коет. Чочуп кетүү – бул Арлекинонун мүнөзү, дайыма чочуп бир нерсе болуп кетчүдөй болуп турат. Ал бийлеген сыяктанып, зигзаг түрүндө кыймылдайт.

Мүнөздүү басуусу: Бирде оң бутунда, бирде сол бутунда туруп калат, бирөө уруп жиберчүдөй өйдө-ылдый болуп жүрөт.

- Даяр болгон окуучулардын бирөөсү ортодо басып Арлекинонун образын көрсөтөт.
- Андан соң калган бардык катышуучулар дагы Арлекинонун образын тегеренип басып көрсөтүшөт.

- Мугалим катышуучуларга ыраазычылык билдирип, кийинкилерди көрсөтүү.улантылат.

3) **Бригелла** - комедиядагы көбүрөөк тынчсызданууну жарткан каарман. Киши өлтүрүү жана уурулук анын экинчи натурасы, ал көңүл ачууну канжар менен алмаштырат. Көрүүчүлөр анын шайтан жана комик образын кабыл алат, анткени ал эң негизги душманы болгон аристократтарга каршы. Интрига кайда болсо, ал да ошол жерде. Бригелла- уятсыз бирок, эмне жасаса да тапкычтык жана акыл менен жасайт. Ишке чыкканда жолборстой шамдагай, курчоодо калса түлкүдөй куу, маймылдай ыкчам кыймылдайт.

Мүнөздүү басуусу: ууруланып, колу-бутун бычактай курч элестетип басат. Бетин тосуп алгандай оң колу алдыда. Басканда бир буту бүгүлсө, экинчиси түз диагоналдай. Ал жанындагы адамдын колунан каалаган убакта бир нерсени жулуп, койнуна катып, эч нерсе болбогондой тана берет.

4) **Дотторе** - өзүн токтоо алып жүрөт, дайыма бирөөлөрдүн жумушуна киришип кеңеш берет жана түшүндүрөт.

Мүнөздүү басуусу: башын бийик көтөрүп, денесин карандаштай түз алып майда-майда шилтеп басат. Дайыма колуна ак кагаз алып теорема же формула жазып жүрөт. Ал көбүнчө латын тилинде сүйлөйт, же болбосо кандайдыр бир акылдуу, бирок мааниси жок сөздөрдү булдурап коет.

5) **Сүйүшкөндөр** - жалаң сүйүү үчүн жаралгандар. Булар жаштык, сезимталдуу, бири-бирине куюшкан, төп келген жуптар, абдан сылык сүйүү ырларынын чебер жаратылуучулары. Алар сүйүшөт жана азап чегишет.

Мүнөздүү басуусу: вальс бийлеген сыяктуу басышат, колу менен абадагы булуттарды кооздогондой. Колдору көкүрөктөн баштап жайылып, кайра көкүрөккө келет.

6) **Панталоне** – Ал жаш кыздарга тийишип, кайра өзү уят болгон бойдок. Панталоне ыгы жок, күлкүлүү жана алдамчы, акчанын кулу болгон адам. Капчыгына канчалык этият болсо да, алданып кала берет, көбүнчө кызматчыларынан алданат. Ошол эле мезгилде ал байкуш, тынчтыкты сүйгөн адам, бирөөнү өлтүрүү оюна да келбейт. Жыл сайын ал бүкүрөйүп барат. Анын жаман жаңылыктарга болгон реакциясы- отуруп калмай. Отуруп калаарда жаштай кыймылдайт да, анан кайра эле карыган, оорукчан кебетесине кайтат, деми кысылат.

Мүнөздүү басуусу: Тулку бою бүгүлгөн, тизеси ийилген, ээги алдыда. Сол колу акчасын сактагандай курунда жүрөт. Оң колунда аса таяк. Абдан кичинекей кадам шилтеп, ээкти алдыга чыгарып, таягы менен бирөө анын акчасын алууга аракет жасап жаткансып булгалайт.

Талкуулоо:

- Каармандар кандай кыймыл аракеттерди жасашат? Алардын мотивдери кандай? Алар эмнени каалашат?

- Дель Арте комедиясынын кайсы каармандарын форум-театр үчүн колдоно аласыңар?

- Каармандардын арасынан силердин жамаатыңарда жашаган адамдарга окшош адамдар барбы?

- Катышуучуларга өздөрүнүн жамаатындагы негизги типаждарды

көрсөтүүлөрүн айтыңыз. Алардын жүрүм-туруму кандай? Ошол типаждын кайсы дене мүчөлөрү башка мүчөлөрүнүн алып баруучусу болуп саналат? Алар эмнени каалашат? Алардын мотивациясы эмне? Катышуучулардын ичинен бирөөсүн мультфильмдеги бир персонажды ойлоп таап көрсөтүүсүн сураныңыз.

Жыйынтыктоо: мугалим форум-театрдын катышуучулары персонаждарды көрсөтүүнүн, образдарды жаратуунун үстүнөн иштей тургандарын айтат. Бул көнүгүү адамдардын жүрүм-турумунун түрлөрү бар экендигин түшүндүрөт. Бул жүрүм-турумду биздин жамааттарда байкаса болот. Ушул жүрүм-турумдун түрлөрүнүн негизинде кийинки образдарды жаратабыз.

3. Көнүгүү «Ысык-Көл» (60 мүн.)

Максаты: сюжеттин, кыймыл-аракеттин, образдарды түзүү искусствосунун негизинде көрүнүштү импровизациялоо, протагонист жана антагонист ким экендигин түшүнүү.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Катышуучулар Ысык-Көл жөнүндө уламышты угушат;
- Топтордо алар ар бир каармандын образын кандай жарата тургандарын чечүүсү керек. Алар баяндагы ар бир каармандын кыймылдарын жана мүнөзүн иштеп чыгышы зарыл. Бул үчүн алар Комедия Дель Артеинин каармандарынын образдарын же өз түшүнүктөрүн колдонот. Пьесанын мааниси диалогдор аркылуу эмес кыймылдар жана мүнөздөр аркылуу көрсөтүлүшү зарыл.

Ысык-Көл жөнүндө уламыш.

Илгери-илгери бир Хан күч, кыйноо менен элин башкарып, бейкүнөө адамдарды зынданга салчу экен. Ал бир күнү жакыр бир көчмөндүн укмуштуудай сулуу кызы (Аяна) жөнүндө угат да, ал мага гана таандык болуш керек деп чечим чыгарат. Аяна айылда жашайт, тоонун жана дарыялардын кооздугун жакшы көрөт. Көбүнесе суунун жээгинде отуруп ыр ырдайт. Ага үйлөнүүнү каалаган көп жигит чыгат, бирок ал баарына терс жооп берет. Атасы жана табият менен ынак мамиледе жашагандыгына бактылуу. Хан белектери менен жуучуларын жөнөтөт, бирок Аяна кабыл албайт. Анда хан атчан адамдарын аны алып качуу үчүн жиберет. Аянаны көзүн таңып, хандын сарайына алып качып барышат. Хан кайра эле белектерин жиберет, кабыл албайт. Хан жапайы айбандай болуп Аянага атырылат, бирок Аяна бийик терезеден боюн таштайт. Ал кулаганда хан сарайдын дубалдары бузулат, дарыялар өзөнгө ташыйт, кыз буркураган суунун түбүнө чөгүп кетет. Суу толуп, ошол жерде көл пайда болот. Ал Ысык-Көл деп аталат. Ай чырайлуу Аянанын ыры бүгүнкү күнгө чейин угулат дешет.

• Ар бир топ баяндаманын көрүнүшүнө, планына жана мүнөзүнө жараша кыскача пьеса жазышат. Көрүнүш окуянын негизги каармандарынын айланасындагы окуялардан турат. Баяндаманын негизги ойноло турган жерлери кайсылар?

• Баяндаманын төрт каарманы бар: Хан, Аяна, жуучулар, атчандар. Калган топ мүчөлөрү бешинчи каарманды ойлоп таап оюнга кошсо болот же үндөрдү жаратып режиссерлук кылса болот.

- Топторго кыска пьеса жазуулары үчүн 15 минута убакыт берилет.
- Ар бир топко өздөрүнүн оюнун көрсөтүшү үчүн беш минутадан убакыт берилет.

Талкуулоо үчүн суроолордун мисалдары:

• Драмалык көрүнүштү даярдоо үчүн кандай ар түрдүү ыктарды колдондуңар? (тулку бой менен иштөө: мүнөздүү басуу, ымдоо, беттин мимикасы жана жаңсоо). Көрүнүштөгү сюжеттик линия, аракеттердин ырааттуулугу маанилүү.

- **Протагонист ким?**
- **Антагонист ким?**

Жыйынтыктоо: Биз протагонист (Аяна)- негизги каармандын оор абалга түшүп калуусуна антагонист (Хан) түрткү берген көрүнүштү көрсөттүк. Образдарды жана көрүнүштү жаратууда дене мүчөлөрүн жана ымдоо, жесттерин колдондук. Көрүнүштө Дель Арте комедиясынын персонаждарынын жүрүм-турумуна окшош башка дагы персонаждар катышышты.

Форум-театр көрүнүштөрүндө костюм жана декорациялар экинчи мааниге ээ экендигин билгилеп кетүү керек. Көрүнүштө негизгиси – көрүнүктүү образдарды жаратуу, ымдоо, жаңсоолорду колдонуу менен алардын сезимдерин жана тынчсызданууларын берүү.

4. Көнүгүү «Сүйлөөчүнүн таякчасы» (5 мүн.)

Максаты: сабакка жыйынтык чыгаруу, сабактын башында коюлган максатка жетүүгө көңүлдү буруу.

Мугалим көрсөтмө берет:

- Окуучулар тегерек болуп олтурушат.
- Катышуучулар сабак боюнча ой пикирлери менен бөлүшүшөт, сабакта эмнеге үйрөнгөндүгүн айтып беришет.

Мүмкүн болгон жооптор:

- Дель Арт комедиясынын каармандары жөнүндө билдик. Ар бир жамаатта бул каармандарга окшош адамдарды байкай турганыбыз боюнча жыйынтыкка келдик.
- Бүгүн биз протагонист жана антагонисттин жүрүм-турумун көрө ала турган көрүнүштү койдук. Бул каармандар башкалардан айырмаланып турушу керек. Ар бир каармандын айырмаланган мүнөзү бар: жүрүм-турум, ымдоо, жандоо.

Мугалим сабакты жыйынтыктайт: көнүгүүлөрдүн учурунда балдар активдүү катышышты, актердук чебердикти көрсөтүштү, образдарды жаратууну үйрөндүк, Дель Арт комедиясынан алынган билимди «Ысык-Көл» көрүнүшүндө колдондук. Сабак натыйжалуу жана жемиштүү болду.



Бешинчи сабак:

КӨЙГӨЙЛӨРДҮ АНАЛИЗДӨӨ

Максаты:

- Конфликттин себеп-натыйжаларын анализдөө инструменти менен окуучуларды тааныштыруу;
- Окуучуларга конфликттүү абалды практикада анализдөөгө мүмкүнчүлүк берүү.

План:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Активдештирүү көнүгүү	5 мүн.
2.	Көнүгүү «Көйгөйлөрдүн дарагы»	35 мүн.
3.	Көнүгүү «Скульптор жана чопо»	15 мүн.
4.	Көнүгүү «Режиссер-скульптор»	20 мүн.
5.	Көнүгүү «Казан»	5 мүн.

1. Активдештирүү көнүгүү (5 мүн.)

Максаты: кыялдануу, элестөөнү өнүктүрүү, лидерлик сапаттарды, актердук жөндөмдү калыптандыруу.

Мугалим катышуучуларга катуу «Ооба, келиңиз!» - деген сөздү хор аркылуу айтууну сунуштайт. Мисалы: мугалим «Келгиле бийлейбиз!» дегенде бардыгы «Ооба, келиңиз!» деп, мугалимдин артынан бийлегенин туурап кайталайт жана ошондой эле башка окуучу өзүнүн тапшырмасын бермейинче токтобой бийлей беришет. Мисалы «Келгиле коенго окшоп секиребиз!» десе бардыгы бийлегенди токтотуп, «Ооба, келиңиз!», - деп коенго окшоп секиришет. Бир нече жолу окуучулар тапшырма беришкенден кийин мугалим өзүнүн тапшырмасын берет «Келгиле тегерек болуп олтурабыз!», - дейт. Окуучулар «Ооба, келиңиз!», - деп тегерек болуп олтурушат жана көнүгүүнү талкуулашат.

Талкуулоо:

- Көнүгүүнү аткаруу сизге оңой болдубу?
- Бул көнүгүүнү аткаргандан кийин өзүңөрдү кандай сездиңер?

Жыйынтыктоо: көнүгүү өзүңө болгон ишенимди калыптандырат (бардык катышуучу сен «Келгиле...» десең айтканыңды жасашат, актердук чебердикти өнүктүрөт, денени бош кармаганга үйрөтөт, кыялдануу, элестетүүнү машыктырат.

2. Көнүгүү «Көйгөйлөр дарагы» (35 мүн.)

Максаты: катышуучуларды көйгөйлөрдүн себептерин жана кесепеттерин өз алдынча аныктоого үйрөтүү.

Мугалим: Форум-театрда көрүнүш кандайдыр бир көйгөйлөрдү чагылдырып көрсөтөт. Жакшы көрүнүштү коюу үчүн

көйгөйдү жакшы билүү керек, анын себептери эмнеде жана кесепеттери эмнеде экенин талдап алуу зарыл.

Көйгөйдүн себеп – натыйжаларын анализдөө үчүн конфликтологияда атайын «көйгөйлөр дарагы» деген инструмент бар.

Мугалим доскага дарак тартылган ватманды илет. “Анализдөө үчүн биз даракты тартышыбыз керек. Дарактын сөңгөгүнө көйгөй жазылат, тамырларына себептери, жалбырактарына кесепеттери жазылат”, -деп түшүндүрөт.

Мисалы, көйгөй: мектепте окуучулардын сабактарда катышпоосу

Мугалим окуучулар менен бирге көйгөйдүн кесепеттерин талкуулап, окуучулардын айткан сөздөрүн жабыштырыла турган стикерлерде жазат жана тартылган дарактын тамырларына жабыштырат.

Көйгөйдүн тамырлары-себептери:

- Окуучулардын окугусу келбейт;
- Айыл жумуштары менен алек;
- Үй жумуштары менен алектенишет;
- Ата-энелер балдарын көзөмөлгө албайт;
- Мектептеги сабактар кызыксыз;
- Компьютер оюндарын ойноо менен интернетте олтуруу менен алектенишет;
- ж.б.

Мугалим жана окуучулар көйгөйдүн кесепеттерин талкуулашат, көйгөйдүн кесепеттери эмнеде жана окуучулардын бул суроого болгон жоопторун жабыштырыла турган стикерге жазып, дарактын бутактарына жармаштырат.

Көйгөйдүн кесепеттери:

- билимсиз балдардын саны өсөт;
- мектептен жана үйдөн сырткары жүргөндө жаман компаниялардын арасына түшүп калат;
- окуучулар арасында бекерчиликтен мушташуулар болот;
- балдар ата-энелерин алдашат;

• Кыргызстанда жарандардын билим деңгээли төмөндөйт;

• ж.б.

Мугалим окуучуларды алардын аймагындагы көйгөйлөрдү айтуусун сунуштайт. Бардык окуучулардын айткан жооптору ватманга жазылат.

Мисалы:

- кыздардын арасында болгон урушуулар жана мушташуулар;
- балдардын өз өмүрүн кыюлары;
- өспүрүмдөр арасындагы алкоголизм;
- жаштардын арасында болгон кылмыштуулуктун өсүшү;
- мектептеги рэкет;
- ж.б.

Мугалим классты 2ге бөлөт. Мугалим ар бир топтун конкреттүү көйгөйдү аныкташын жана аны анализдөө инструментинин жардамы менен талдоосун айтат.

Мугалим ар бир топту өзүнүн «көйгөйлөр дарагын» айтып берүүсүн сунуштайт.

Талкуулоо:

- Иштеп жатканда кандай кыйынчылыктар болду?
- Көйгөйлөрдүн себептерин жана кесепеттерин аныктап жатканда тайпаңарда пикир келишпестиктер болдубу?
- Көйгөйлөрдү чечүүдө бул анализдөө инструменти кандай жардам бере алат?

Жыйынтыктоо: көйгөйлөрдү чечүү үчүн биз алардын себептерин жоготуу боюнча иш алып баруудан башташыбыз керек, мындайча айтканда дарактардын тамырларында иштешибиз керек.

Ошондуктан, көйгөйдү чечүү иш-аракеттерин баштоонун алдында биз бул көйгөйдү ушул инструменттин жардамы менен анализдеп алышыбыз керек.

Биз форум-театр көрүнүшүн коюп жатканда көйгөйдүн себептерин



жана кесепеттерин көрсөтүүбүз шарт. Көйгөйдүн себептери жана кесепеттери канчалык ачык, так чагылдырылса, ошончолук көрүүчүлөр чечүүнүн конкреттүү жолдорун таба алышат.

3. Көнүгүү «Скульптор жана чопо» (15 мүн.)

Максаты: «катып калган» образдарды жаратуу.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмөлөрдү берет:

- Катышуучулар жуптарга бөлүнөт;
- Жуптардын бирөөсү - скульптор, бирөөсү – чопо;
- Чопо болгон катышуучу бош, ийкемдүү болуп турат жана андан скульптура жасаганга даяр;
- Скульптор колу менен образды жасашы мүмкүн же болбосо чопо кандай туруш керектигин, бетинин түрү кандай боло турганын «чопого» скульптор көрсөтүп берет;
- Мугалим скульпторлор чоподон эмне жасоо керектигин айтып турат (мисалы: атлет, үй жаныбарлары ж. б.);
- Мугалимдин көрсөтмөсүнө карай скульпторлор жумушту бүтүргөндөн кийин чополор катып калышат. Скульпторлор бөлмөдө коюлган, жасалган башка скульптураларды дагы көрүүсү зарыл;
- Скульптура менен иштөөгө 3-5 мүнөт берилет;
- Жасап бүткөндөн кийин жуптар орундары менен алмашышат.

Талкуулоо:

• Биз катып калган образдарды көрдүк. Алар эч нерсе деп айтышкан жок, бирок бизге скульптордун ою түшүнүктүү болду. Эмне үчүн?

Жыйынтыктоо: Форум-театрда образ бул ымдоо, жаңсоо, жандоо, тулку бой,

келбет. Актердун элестөөлөрү жана фантазиясы образды ачып берүү үчүн жакшы иштеш керек.

4. Көнүгүү «Режиссер-скульптор» (20 мүн.)

Максаты: көйгөйдүн негизинде стоп-кадрларды жаратуу, мындайча айтканда катып калган образдар аркылуу көйгөйлөрдү көрсөтүү.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- «Көйгөйлөр дарагы» анализдөө инструментинин жардамы менен анализдеген көйгөйлөрдү эске салгыла.
- Сунушталган көйгөйлөргө катып калган көрүнүш аркылуу көрсөткүлө.
- Төрт окуучунун жардамы менен бул көнүгүү кандай аткарыла тургандыгын мугалим көрсөтөт. Ал төрт окуучу «чопонун» ролун аткарат, ал эми мугалим «режиссердун» ролун аткарат.
- Мугалим бардык катышуучуларды көздөрүн жумушун суранат жана өзү төрт окуучу менен скульптор-режиссер катары «балдардын эмгеги» темасында көрүнүштү көрсөтөт.
 - Биринчи бала араба түрткөнүн баланын чагылдырат. Анын бетинде кыйынчылык: араба оор, анын тулку бою арабаны тартуу үчүн болгон күч аракетте.
 - Экинчи бала жумуш берүүчүнү чагылдырат. Ага бала тезирээк жүктү жеткириши керек. Баланын тез кыймылдабаганына анын бетинен нааразылык көрүнүп турат.
 - Үчүнчү бала жөө жүрүүчүнү чагылдырат, балага жол бошотуп берип жатат, анын бетинде араба бутуму тепселеп алат же уруп кетет деген коркунуч бар.
 - Төртүнчү бала сатуучуну чагылдырат, ал өзүнүн товарын сатып жатат жана боору ооругандай балага карап жатат.

- Мугалим каармандарына «катып кал!» деп айтат жана каармандар катып калышат.

- Катышуучуларды көздөрүн ачуусун суранат.

- Мугалим катышуучуларга суроолорду берет:

- Эмнени көрүп жатасыңар?

- Кандай ойлойсуңар көрүнүштө кандай көйгөй чагылдырылган?

- Кандай ойлойсуңар: ким протагонист? Ким антагонист? Эмне үчүн?

- Мугалим «мурдагы абалга келгиле» деген команда берет жана кол чабуулар менен каармандарды катышуучулардын арасынан орун алуусун суранат.

Жыйынтыктоо: Каармандардын тулку боюнун абалына жана ымдоо, жаңсоолоруна карай мүнөзүн аныктадык. Протагонист - бактысыз, анын тулку бою кыйынчылыктардан бүгүлгөн, өңү чарчаган, муңайган, каштары жана ооздору салыңкы. Антагонист – нааразы, агрессивдүү. Төшү алдыда, колдору эки бөйрөгүндө. Көз карашы каардуу: каштары биригип, ээги көтөрүлгөн:

- Мугалим катышуучуларды жашоосунда дегеле мектепте, жамаатта чыр-чатактар менен байланышкан көйгөйлөр жөнүндө ой жүгүртүүсүн айтат.

- Мугалим катышуучуларды топторго бөлүнүүсүн сунуштайт.

- Ар бир топ өзүнүн көрүнүшүн даярдайт.

- Мугалим көйгөйдүн катып калган образын көрсөтүүнү айтат, антагонист жана протагонисттин образын ачык чагылдырылышы шарт экенин эскертет. («көйгөйлөрдүн дарагы» инструменти аркылуу анализделген көйгөйлөрдү алса болот).

- Мугалим топторго көрүнүштү презентация кылууну айтат.

Талкуулоо:

- Көрүнүштө эмнени көрдүңөр?
- Көрүнүштө кандай көйгөйлөр чагылдырылган?

- Протагонист ким?

- Антагонист ким?

Жыйынтыктоо: Катып калган көрүнүштү коюп жатканда протагонист жана антагонисттин ролун кошуу, аткаруу эң маанилүү жана ошондой эле протагонисттин союздаштарын, башка персонаждарды көрсөтүү керек. Көрүүчүлөргө көйгөй жана конфликт түшүнүктүү болуу үчүн актерлор өздөрүнүн персонаждарын ачык чагылдыруулары зарыл.

5. Көнүгүү «Казан» (5 мүн.)

Мугалим окуучуларды сабакты жыйынтыктоо үчүн тегеректешип олтуруусун суранат. Мугалим катышуучуларды ортодо казанды элестөтүүлөрүн айтат. Казанга сабак учурунда окуучулар эмнени сезишкендерин, эмнеге үйрөнүшкөндөрүн салышат.

Мисалы:

- Бүгүн мен бир караганда көйгөйдүн көзгө көрүнбөгөн тамырлары мындайча айтканда себептери бар экенин билдим;

- Мен «көйгөйлөрдүн дарагы» инструменти аркылуу көйгөйлөрдүн себептерин жана кесепеттерин анализдөөгө үйрөндүм;

- Биз көйгөйлөрдү гана анализдеген жокпуз, образдарды жаратуу үчүн биз тулку бойду, ымдоо, жаңсоолордун жардамы менен көйгөйлөрдү чагылдырган стоп-кадрларды дагы койдук.

Мугалим форум-театр актерлору көйгөйдүн чечүүнүн жолдорун сөзсүз билиши керек, себеби жамаат менен бул көйгөйдү чогуу чечүү жолдорун издөөнү сунуш кылат.



Алтынчы сабак:

ОКУЯЛАРДЫ БИРИ-БИРИНЕ АЙТЫП БЕРҮҮ

Максаты: форум-театрдын 2 көрүнүшүн жаратуу үчүн 2 окуяны тандоо.

Керектелүүчү ресурстар: окуялар менен бөлүшүүдө катышуучуларга эч ким тоскоолдук кылбоосун камсыз кылуу зарыл. Башка үндөр, телефондук чалуулар, катышуучулардын бөлмөдөн чыгуусу сабакка тоскоолдук кылбоосу керек. Катышуучулардын көңүлү бөлүнбөөсү жана окуялар ачык айтылышы үчүн мындай шарттардын аткарылуусу зарыл.

Окуучулар 2 топко бөлүнгөндөн кийин ар түрдүү бөлмөлөрдө иштөөлөрү керек. Мугалим эки топ менен тең иштешине ыңгайлуу болуш үчүн эки бөлмө тең бири бирине жакын жайланышы керек.

Бул сабакта полдо аткарыла турган көнүгүүлөр бар. Ошондуктан көнүгүүнү балдар олтуруп, жатып алып аткарыш үчүн полдо палас салынат.

Доскада «Активдүү угуунун эрежелери» ватманда жазылып илинип турат.

План:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Киришүү бөлүгү.	10 мүн.
2.	Көнүгүү «Мен каалайм».	10 мүн.
3.	Көнүгүү «Активдүү угуу».	15 мүн.
4.	Тегеректешип олтуруп алып окуялар менен алмашуу.	45 мүн.
5.	Көнүгүү «Зун».	5 мүн.
6.	Көнүгүү «Казан».	5 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Киришүү бөлүгү (10 мүн.)

Максаты: окуялар менен бөлүшүүгө топту даярдоо.

Мугалим аңгеме айтат. Акылман менен жаш бала жолугушат.

Бир жолу акылман менен жаш бала жолугушат.

Жаш бала: Мен өзүмү аябай жаман сезип жатам. Мен кызым менен сүйлөшпөй калдым, ал мени таштап кетти.

Акылман: Мурунку өткөн капачылыктар келечекке таасир этпөөсү керек.

Жаш бала: Айтыш оңой. Аны кандай жасаш керек?

Акылман: Жаңы досторго, мурунку досторго мамиле жасагандай жасабаш керек. Адамдарга ишенүү керек.

Жаш бала: Сени кимдир бирөө капа кылганга жол бериш керекпи анда?

Акылман: Биз тобокел кылгандан коркпошубуз керек. Болбосо кабыктын ичинде жашагандай болосун, үлүлдөй болуп өзүңдүн берметинди коргогонсуп,

дүйнөдөн алыстап, өзүң жалгыз калганга туура келет. Андан эмне пайда, эгерде ал бермет караңгыда катылса? Ага эч качан жарыктын нуру тийбейт жана эч ким анын жаркыраганын көрбөйт.

Жаш бала: Мындайча айтканда, биз өзүбүздү урундуга, соккуга коюшубуз керек экен да?

Акылман: Сокку болбошу деле мүмкүн.

Жаш бала: Сокку болушу мүмкүн. Мурункуларга караганда коркунучтуураак болушу мүмкүн.

Акылман: Бир нерсени жоготуусуз, дагы бир нерсени алууга мүмкүн эмес. Эгерде биз сүйүүнү же достукту кааласак анда биз өзүбүздүн жүрөгүбүздү бул сезимдер үчүн ачышыбыз керек.

Жаш бала: Бул жөнөкөй эмес. Айрыкча мындай капачылыктарга бир нече жолу жолуксаң. Сиз ишеним жок болсо, сүйүү жок деп айткыңыз келип турабы? Бул ишеним дагы сени катуу капачылыкка алып келиши мүмкүн.

Акылман: Ошондуктан сүйүү эрдикти талап кылат. Сүйүү үчүн эгерде силерди капа кылган болсо деле дайыма ачык болуш керек.

Жаш бала: Айтыш оңой. Мындай учурда эрдикти кайдан алса болот?

Акылман: Күтүү керек. Ишене турган адамды жолуктурмайынча күтүш керек. Капачылыктарга чыдоо үчүн, өзүңдү кармашың керек. Бир күнү адамдар туура эмес кылганын түшүнөт жана ишенүүгө үйрөнүшөт.

Жаш бала: Бир дагы адамдын мындайга сабырдуулугу жетпесе керек. Башкалар ишенүүгө үйрөнүү үчүн аларга бизди капа кылганына сабырдуу болушубуз керек экен да.

Акылман: Бир шарты бар. Алар дагы деле жакшы көргөнгө жөндөмдүү болсо гана. Муну билүү кыйын анткени жакшы көрө ала турган адам, капачылыктарга

дуушар болуп, жүрөгүн көңүл коштуктун аркасында бекитиши мүмкүн. Бул үлүлдүн кабыгындагы берметтей. Эгерде үлүл кабыгын ачпаса, анда биз кайдан билебиз анын ичинде бермет бар экенин. Эгерде жарык үлүлдүн үстүнө тийбесе, биз кайдан билебиз анда бермет бар экенин.

Жаш бала: Сиз мага ишеним болуш керек деп айткыңыз келип жатабы?

Акылман: Биринчи берметтин жаркыраганын көрүшүң керек. Сен билишиң керек, ал жакта бермет бар экенин. Андан кийин ал берметке сен ишенишиң керек.

Жаш бала: Бул ишеним адамдарга болгон ишенимби?

Акылман: Ооба, так ошондой. Башка адамга болгон ишеним бул ишенимди түшүндүрөт.

Талкуулоо:

- Бул аңгеме эмне жөнүндө?
- Эмне үчүн адамдарга ишенүү керек?
- Жаныңарда турган адамдарга ишенүүгө даярсыңарбы?

Жыйынтыктоо: Ишеним - сүйлөшүүнүн ажырагыс бөлүгү. Сен канчалык адамдарга көбүрөөк ишенсең, сага ишенген адамдар дагы ошончолук көп болот. Сенин берметинди адамдар көрүүсү үчүн, сен өзүңдүн ички дүйнөңдү ачып беришиң керек. Эгерде сен өзүңдүн ички дүйнөңү башкаларга ачсаң, башкалар да сага чын көңүлдөн мамиле жасайт.

2. Көнүгүү «Мен каалайм» (10 мүн.)

Максаты: кийинки окуялар менен алмашуу үчүн окуучулардын арасында ишенимди пайда кылуу.

Мугалим көнүгүү аткаруу үчүн көрсөтмөлөрдү берет:



- Катышуучулар баштарын тегеректин ортосуна каратып жерге жатышат;

- Мугалим (тегеректин сыртында туруп) сүйлөмдүн башын айтат: мисалы «Мен каалайм...» - деп, ал эми катышуучулар кезек менен сүйлөмдү аягына чыгарышат.

- Биринчи катышуучу мисалы «шоколад» десе, кийинкиси «дүйнөдөгү тынчтык» дейт, ж.б.;

- Сүйлөмдү тегеректе жаткандардын баары толуктап айтып бүткүчө оюн саат жебеси боюнча улана берет;

- Акыркы киши сүйлөмдү бүтүргөндөн кийин, мугалим кайра жаңы аягына чыкпаган сүйлөмдү айтат, мисалы: «Менин коркконум...» дейт да катышуучулар ал сүйлөмдү аягына чыгарышат;

- Катышуучулар сүйлөмдөрдү ойлонбой, токтобостон, оюна биринчи эмне келсе, ошону айтып тез бүтүрүүлөрү керек.

Талкуулоо:

- Сиз азыр эмнени сезип жатасыз?
- Өзүңөрдүн сезимдериңерди жана тынчтанууларыңарды топторго ишенип айтып бере аласыңарбы?

Жыйынтыктоо: Жашоодо сени дагы бирөөлөр угушун каалайсың. Сени тынчсыздандырган жана тынчсыздандырып жаткан маселени айтып бергенди каалайсың. Бизде азыр ишенимдүү мамиле түзүлдү жана мүмкүн окуяны айтып берүү үчүн азыр убакыт түзүлгөндүр.

Балдар, келгиле, бул окуяны топтун катышуучуларынан башка эч кимге айтпайбыз деп сүйлөшүп алалы. Биз бири-бирибизге ишенебиз жана бул өзүңдүн досүңдун сырын сактай алышыбыз керек дегенди түшүндүрөт.

3. Көнүгүү «Активдүү угуу» (15 мүн.)

Максаты: активдүү угуунун өзүнчө техникасын иштеп чыгуу.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Катышуучулар тегеректешип олтурушат.

- Мугалим окуучулардын бирөөсүн активдүү угуунун эрежелерин окуп коюусун айтат.

АКТИВДҮҮ УГУУНУН ЭРЕЖЕЛЕРИ.

- Аңгемелешип олтурган адамга толук көңүл буруу;

- Көңүлүңдү тулку бойдун абалына, ымдоо, жаңсоолорго дагы буруу;

- Кеңештерди бербөө;

- Баа бербөө;

- Ачык көңүл менен угуп жатканыңды көрсөтүү (адамдын маңдайына олтуруп, бир аз алдыга карай ийилип, башыңды ийкеп, көңүл коюп угуп жатканыңды көрсөтүү);

- Ак ниет көз карашты көрсөтүү (көзгө кароо);

- Аңгемелешип жаткан адамдын окуясын айтып бергенге демилге берип туруу (ооба, ошондойбу ж.б.).

- Жуптарга бөлүнгүлө. Топтун ичинен ким жөнүндө азыраак билген болсоңор, аны жакындан билгиңер келсе, ошол адамды тандагыла.

- Ролдорду өзүңөрчө бөлүшүп алгыла: ким «сүйлөөчү», ким «угуучу» боло тургандыгын макулдашып алгыла.

- Тапшырма бир нече кадамдардан турат. Ар бир кадам атайын бир убакытка багытталган, бирок катышуучулар убакытка карабай эле койсо болот. Эмнени аткаруу керек жана тапшырманы

качан бүтүрүү керек экендигин мугалим айтып турат. Биринчи «Угуучу» ошол алтын эрежелерди сакташы мүмкүн, ал эми «сүйлөөчү» окубай деле турса болот.

- «Сүйлөөчү» 3 мүнөттүн ичинде «угуучуга» өзүнүн кыйынчылыктары, көйгөйлөрү боюнча айтып берет. Ал көбүнчө ошол кыйынчылыктарды жаратып турган сапаттарына көбүрөөк көңүл бурат. Ал эми «угуучу» активдүү угуунун эрежелерин сактайт.

3 мүнөттөн кийин мугалим сүйлөшүүнү токтотот.

- Азыр «сүйлөөчү» 2 мүнөттүн ичинде «угуучуга» угуучунун кайсы жүрүм-туруму ага өзү жөнүндө ачык айтып бергенге жардам берди жана кайсы жүрүм-туруму айтып бергенге тоскоолдук кылгандыгы жөнүндө айтып берет. Бул көнүгүү олуттуу мамиле менен аткарылышы керек, себеби, угуучу кайсы жүрүм-туруму башка адамдардын ачык сүйлөөсүнө жардам бере тургандагын, кайсы жүрүм-туруму тоскоолдук кыла тургандыгын билүүсү зарыл жана ар бир адам үчүн бул маанилүү.

2 мүнөт өткөндөн кийин мугалим экинчи бөлүккө өтөт.

- Жуптар ролдору менен алмашышат, ким «угуучу» болсо, ал «сүйлөөчү» болот, ким «сүйлөөчү» болсо, ал «угуучу» болот. 3 мүнөттүн ичинде «сүйлөөчү» активдүү баарлашууга жардам бере турган өзүнүн күчтүү сапаттарын айтып берет. «Угуучу» активдүү угуу ыкмаларын колдонуп угат. 3 мүнөттөн кийин мугалим сүйлөшүүнү токтотот жана сүйлөп жаткан адам угуучуга айтып берүү үчүн эмне жардам бергендигин айтат.

Эки мүнөттөн кийин жалпы талкуулоо жүргүзүү.

Талкуулоо:

- Берилген эрежелерди кантип аткара алдыңар, кайсы эрежелерди

аткарыш силер үчүн оңой болду, ал эми кайсынысы кыйын болду?

- Эмне жөнүндө сүйлөө же угуу оңой болду?

- Силер «сүйлөөчү» болгондо көнүгүүнүн кайсы бөлүгү силерге таасир калтырды, ал эми «угуучунун» ар түрдүү кыймыл-аракеттери силерге кандай таасир берди жана кандай кабыл алынды? ж. б.

Жыйынтыктоо: Активдүү угуунун эрежелерин сактоо менен башка бирөөнү угуу жөндөмдүүлүгүн калыптандырдык. Форум-театрда аңгемелешкен адам өзүнүн көңүлүндө терең сакталган окуясын ишенип айтуу үчүн активдүү угуучу болуу эң маанилүү.

4. Көнүгүү «Тегеректешип жеке окуялар менен бөлүшүү» (45 мүн.)

Максаты: айтып берүүчү адам максатына жетүүгө тоскоолдук кылган жеке конфликттүү окуялар боюнча бөлүшүү.

Мугалим көнүгүү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Топтогу катышуучулар 2 көрүнүштү коюу үчүн негиз боло турган окуяларды тандоосу керек;

- Окуя өз максатына жетүү үчүн тоскоолдуктарды жана протагонистти камтуусу керек.

- Мурунку өтүлгөн көнүгүүдөн үйрөнгөн активдүү угууну колдонуп катышуучулар тегеректешип олтурат;

- Окуялардын айланып айтылышы өз максатына жетүү үчүн ар түрдүү тоскоолдуктарга дуушар болгон окуялар, кырдаалдар менен ар бир катышуунун бөлүшүүсүнөн башталат;

- Ар бир катышуучу өзүнүн окуясы менен бөлүшүшү керек. Угуучулар сөзүн бөлүшпөйт жана суроолорду беришпейт;



- Катышуучулар көйгөйдү ачык көрсөтө турган окуяны жана анын үстүнөн иштеп чечүү жолдорун табуу үчүн каалаган окуясын тандашат.

Талкуулоо:

- Силердин жамаатыңарда болгон көйгөйлөрдү кайсы окуя жакшыраак чагылдырат?
- Келгиле кийинчерээк иштей турган эки окуяны тандайлы.
- Көрсөтүлгөн көйгөйдө катышуучулар сунуштоого мүмкүн болгон кийлигишүүлөр кандай болушу мүмкүн?

Жыйынтыктоо: Окуяларды ачык айтып бергендериңиздер үчүн ырахмат. Биз өзүбүздүн тынчсызданууларыбызды бири-бирибизге ишендик, бул бири-бирибизге абайлоо менен мамиле жасаганга милдеттендирет.

Биз эки окуя тандадык, бул окуялардын негизинде кийинки сабактарда көрүнүштү иштеп чыгабыз.

Тандалган окуя – бул келечектеги көрүнүштүн негизи болот, анда каармандар жана алардын аттары өзгөртүлүп айтылат ж.б.

5. Көнүгүү «ЗУН» (5 мүн.)

Максаты: карым-катнаш жана координациялоо ыкмаларын жакшыртуу, элестетүүнү өнүктүрүү, эмоционалдык оор абал жана чарчоону алып салуу.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Бардыгы тегеректешип олтурушат;
- Мугалим энергетикалык шарды элестетип жанындагы адамга берип жаткандай «Зун» деп катуу айтат;
- Жанында турган адам ошол үндү кайталап, алган нерсени ал дагы жанында турган адамга берет;
- Ошентип, ал «нерсе» тегеректи айланып чыгып мугалимге кайрадан келет;

- Мугалим ал нерсени алып, бул «Зунду» дагы тезирээк берсе боло тургандыгын айтат жана кайра кайталоону сурайт.

- Көнүгүү кайрадан кайталанат.

Көнүгүү 3 жолу өткөрүлөт. Көнүгүүнү активдүү аткаргандыгы үчүн мугалим топтогуларга ыраазычылык билдирет.

6. Көнүгүү «Казан» (5 мүн.)

Максаты: катышуучулардын сабакта аткарган жумушун жалпылоо.

Мугалим бүгүн эң маанилүү сабак болгондугун катышуучуларга айтат. Бул сабакта окуучулар ийримде чогуу өткөргөн убакытта болгон ишеним мамилени көрсөтүштү. Муну айтылган окуялар көрсөттү.

Биз өзүбүздүн казаныбызга ар бирибиз азыр сезип жаткан сезимдерибизди салабыз.

Мисалы:

- Адамга жардам берүүнү каалоомду саламын;
- Ишенимдүү досторду арттырдым деген ишенимди салам;
- Катышуучулардын жана башка сөздөрү.



Жетинчи сабак:

КАТЫП КАЛГАН БЕШ ФИГУРА (форум-театр модели)

Максаты: эки көрүнүштүн моделин жаратуу.

План:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Денени кызытуучу көнүгүү «Дене үндөрү»	5 мүн.
2.	Форум-театр көрүнүшүн жаратуу • Көнүгүү «Беш катып калган фигура»	80 мүн.
3.	Көнүгүү «Казан»	5 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Көнүгүү «Дене үндөрү» (5 мүн.)

Максаты: үн байламталарын машыктыруу.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Бардык катышуучулар тегеректешип турушат;
- Мугалим үндөрдү чыгаруу менен ошол үндөрдү тулку бой аркылуу көрсөтүп, бөлмөдө басат;
- Мугалим көрсөткөндөн кийин бардык катышуучулар кайталайт;
- Мугалим «Катып кал!» деп айтмайынча бардыгы бөлмөдө ары-бери басышат;
- Катышуучулар катып калышат;
- Мугалим башка үндү сунуштайт жана ошого карай кыймыл-аракеттерди дагы өзгөртөт. Ал үндөр К, Н, С, В тамгаларын камтыйт

Мисалы:

- Мугалим «ККККК» тыбыштарын айтып, каратэни туурайт: абага сокку уруу. Катышуучулар аркасынан

кайталайт. Бир нече айлангандан кийин мугалим «Катып кал!» деп айтат;

- Мугалим көп жолу «ннннн» деген тыбышты тулку бойду өйдө карай көтөрүү менен бутунун учунда бөлмөдө басат. Катышуучулар аркасынан кайталашат. Бир нече айлангандан кийин мугалим «катып кал!» деп айтат;

- Мугалим көп жолу «ссссс» деген тыбышты бөлмөдө сегиз санын тулку бой менен чагылдырып басат. Катышуучулар аркасынан кайталайт. Бир нече айлангандан кийин мугалим «Катып кал!» деп айтат;

- Мугалим көп жолу «ввввв» деген тыбышты мойнун жана башын өйдө карай созуп айтат. Катышуучулар аркасынан кайталайт жана тамагынын кандайдыр бир термелүүсүн сезүүлөрү керек.

Талкуулоо:

- Силерде тыбыштар кандай жаңырып айтылды?
- Ушул көнүгүүнүн максаты эмнеде?

Жыйынтыктоо: Бул көнүгүү тамактын үн байламталарын машыктырганга багытталган, ал эми жакшы актер үчүн үн маанилүү. Көрүүчү



актерлордун айткан сөзүн жакшы угуш керек. Үндүн тембри менен каармандын эмоцияларын берсе болот жана бериш керек.

2. Форум-театр көрүнүшүн жаратуу. Көнүгүү «Катып калган беш фигура» (80 мүн.)

Максаты: келечекте боло турган көрүнүштүн моделин жаратуу

Мугалим форум-театр боюнча жана анын ар түрдүү компоненттерин камтуу менен жалпы маалымат берет:

- Басмырлоо окуялары менен бөлүшүү (форум-театрда негизги каарман протагонисттин кыйын абалга түшүүсү, мисалы конфликт, түшүнбөөчүлүк, басмырлоо боюнча);

- Форум-театр модели катары колдонула турган окуяны тандоо (жамааттагы көйгөйдү чагылдырган окуя болуш керек: мисалы – жумушсуздук, балдардын укугунун бузулушу ж.б.);

- Сюжеттин негизги учурларына карай катып калган беш көрүнүштү жаратуу (сюжеттин баяндоо ырааттуулугу боюнча);

- Диалогдорду импровизациялоо (окуучулардын өздөрү тарабынан окуя коюлат жана түзүлөт, каармандардын сөздөрү импровизация мезгилинде ойлонуп табылат);

- Театралдык моделди репетициялоо.

Бул моделде протагонисттин белгилүү максаттарга жетүүгө аракет кылган окуя чагылдырылат, бирок, ар түрдүү тоскоолдуктар ага жетүүгө мүмкүнчүлүк бербейт жана окуя кызыктуу жеринде токтойт.

Форум театр моделин иштеп чыгуу үчүн сюжеттин негизги учурлары чагылдырылган окуяны тандоо керектигин түшүндүрүү керек. Азыр эми катып калган беш көрүнүштү (стоп-кадрды) жаратуу керек.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Форум-театрдын инсценировкасы үчүн сюжеттик сызыкты түзгүлө;

- Сюжеттин негизги беш учурларын аныктагыла;

- Сюжеттин учурларынын негизинде беш стоп кадрды (катып турган көрүнүштөрдү) жараткыла;

- Катып турган көрүнүштөр окуянын негизги учурларын көрсөтүүсү зарыл. Ар бир көрүнүштүн атын койгула;

- Сюжеттен протагонист ким жана кандай тоскоолдуктар бар экендиги түшүнүктүү болгонун тактап алыңыз;

- Бешинчи көрүнүш протагонист максатына жетпей калган учур, кризис менен бүтүшү керек;

- Ар бир стоп-кадрды жаратуудан кийин диалогду импровизацияны камтуу аркылуу бир нече усулдардын жардамы менен түзсө болот;

- Катып турган көрүнүштө же стоп кадрда мугалим катып калган каармандын ийинине анын оюн билүү үчүн тактап көрө алат. Катып турган каарман ошол учурда эмнени ойлоп же сезип жаткандыгы жөнүндө сөз же фраза менен жооп берүүсү зарыл. Ошондой жол менен катып турган образдын ички мотивациясын жана диалогун билет;

- Ойду байкоо методикасын жана диалогду түзүү импровизациясын колдонуу менен беш кыска көрүнүштү жарата алышат;

- Топтор өздөрүнүн көрүнүштөрүн башка топторго көрсөтүшөт.

Форум-театр моделин жаратуу үчүн суроолор:

- Негизги идеясы эмне?

- Окуянын негизги сценарийи жана сюжети эмнеде?

- Негизги басмырланган каарман ким? Ал эмнеге умтулуп жатат.

- Басмырлоочу каарман ким?
Ал бармырлануучу адамдын мукаждыктарына каршы болуп, эмнеге жеткенге аракет кылып жатат?

- Кайсы иш-аракеттер негизги каармандын максатына жетүү үчүн тоскоолдук кылып жатат, ал эмнени каалап жатат?

- Чыныгы окуяда болгонго караганда көрсөтүлгөн окуяда негизги каарман башка аракеттерди жасай ала турганына ынанып билип алыңыз. Анын башка тандоосу же мүмкүнчүлүгү барбы?

- Көрүүчүлөр кийлигише ала турган учурларын кайталап репетиция кылуу керек.

- Форум-театр моделинде протагонист жардам бере ала турган, окуяны башка жакка өзгөртө ала турган союздаштар (каармандар) болуш керек.

- Инсценировкада ролдорду бөлүштүрүңүз. Негизги басмырлануучу адам (протагонист), басмырлоочу (антагонист), союздаштар, «джокер» ким боло тургандыгын аныктап алуу зарыл.

- Бардык сценарийди театралдаштырыш жана импровизациялоо керек.

- Кийлигишүү жасай турган көрүүчү актерлорго жана басмырлоочуларга стратегияларды аныктап алгыла.

- Көрүнүштү репетициялагыла.

Репетиция

Максаты: катышуучулар актердук чебердикти, актерлордун турушу, образдарды жаратуу, сюжеттин өсүшүн камтуу менен өнүктүрүү керек.

- Актерлор жана джокер сценарийди гана эмес, көрүүчүлөр тарабынан мүмкүн болгон кийлигишүүлөрдү дагы репетиция кылуулары зарыл (актер катары кийлигишүү жасай турган көрүүчү).

- Бардык каармандар мүмкүн болушунча табигый болуулары керек.

Алар эмнени каалашат, эмнеден коркушат? Алардын күчтүү жана алсыз жактары кандай? Ички карама-каршылыктары кандай?

- Форум-театр моделинде негизги каармандын союздаштары болгон кээ бир потенциалдуу каармандар болушу керек. Ошол союздаштардын жардамы менен көрүүчүлөр кийлигишүүнү жасай алышат.

- Топтун алдыга жылышына карай мугалим образдарды терең түшүнүү боюнча тапшырмаларды бериши мүмкүн.

Мисалы: актерлордон интервью алуу:

- Образдарда калуу менен ойногон адамдын ролундагы жашоодогу образдарында болгондорго жооп берет, мисалы «Сенин атың ким?», «Жашоодо максатың кандай?», «Жашоодо максатыңа жетүү үчүн эмне сага тоскоолдук кылат же жардам берет?» ж.б.

Бул көнүгүү актерлордун өздөрүнүн түшүнүктөрүн тереңдете алат.

- Үнсүз оюн: Көрүнүш сөзү жок ойнолот. Көрүнүштү көрүшкөндөн кийин топтун жарымы окуяны кандай түшүнгөндүгү тууралуу айтып беришет. Окуянын кайсы бөлүгү түшүнүксүз болгондугун актерлор түшүнө билип алуусу керек.

- Көрүнүштүн ар кайсы учурунда актер сахнада туруп, өзүнүн образы эмнени ойлонуп жаткандыгы жөнүндө билүүсү керек. Катышуучулар көрүнүштү репетициялайт. Белгилүү бир учурда, мугалим көрүнүштү токтотуп, каармандан өзүнүн оюн же сезимдерин айтуусун суранат.

Жыйынтыктоо: Бул көнүгүү образга кирүүгө жана актерлорго каармандардын эмоцияларын табигый жана ар тараптуу кылып түшүнүүгө жардам берет.



3. Көнүгүү «Казан» (5 мүн.)

Максаты: сабактын максатына жетишкендигин карап чыгуу.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Бардык катышуучулар тегеректешип турат.
- Мугалим форум-театр көрүнүшүндө жасагандарын казанга салууларын айтат.

Болжолдуу жооптор:

- Биздин спектаклде жамааттарды тынчсыздандырган чыныгы көйгөй чагылдырылган.
- Протагонист жашоосунда максат коет, антагонист ал максатка жетишүүсүнө тоскоолдук кылат.
- Боло турган кийлигишүүлөр үчүн протагонисттин союздаштары көрүнүштө катышышат.
- Актерлор репетиция мезгилинде образдардан чыкпай, каармандардын так мүнөзүн бергенге аракет жасашты.

Сабак максатына жеткендиги үчүн мугалим катышуучуларга ыраазычылык билдирет.

Сегизинчи сабак:

ДЖОКЕРДИН РОЛУ

Максаты:

- Команда түзүү;
- Джокердин милдеттери жана анын форум-театрда болгон чечүүчү ролу жөнүндө айтып берүү;
- Джокердик жөндөмдүүлүктү калыптандыруу;
- Көрүнүштү джокер менен репетициялоо (2 көрүнүш).

План:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Активдештирүү көнүгүү «Баштадык».	10 мүн.
2.	Көнүгүү «Джокер».	35 мүн.
3.	Көнүгүү «Кийлигишүү».	30 мүн.
4.	Көнүгүү «Сүйлөөчүнүн таякчасы».	5 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Көнүгүү «Баштадык» (10 мүн.)

Максаты: командада иштөө аркылуу, ар түрдүү деңгээлдерди жана театралдык ыкмаларды колдонуу менен образдарды жаратууну үйрөтүү.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Топтор бири-бирине бетме-бет эки катарга тизилишет, эки тарапта тең бирдей сандагы адам болушу керек;
- Мугалим катышуучуларды негизги үч каарман менен тааныштырат: Дөө, сыйкырчы жана эргежел. Дөө – бул чоң каарман, колун башынан жогору көтөрүп жүрөт. Сыйкырчы – бул орто бойлуу каарман. Колдору алдыга созулган, бирөөнү колдору менен сыйкырлап жаткан сымал. Эргежел бул кичине бойлуу башкалардын белинен келген, башына колун кулак сымал кармап алган неме;
- Катышуучулар бул үч каармандарды көрсөтүп машыгып көрүшөт;

- Мугалим бул көнүгүү командалык иш экенин түшүндүрөт. Ар бир топ бир команда. Ар бир топ чогулат жана өздөрүнчө кайсы каарманды көрсөтө турганын өздөрүнчө макулдашып алышат;

- Андан кийин мугалим мындайча түшүндүрөт: Дөө сыйкырчыны жеңе алат, сыйкырчы эргежелди жеңе алат, ал эми эргежел дөөнү жеңе алат;

- Бардык катышуучулар сол колун алдыга сунуп, оң муштуму менен сол алаканын чабышат. Муну жасап жатканда алдыга үч кадам жасашат. Ар бир кадамда «Баштадык» деп айтышат;

- Качан «Баштадык» – деп үчүнчү жолу айтылганда ар бир топ өздөрү тандаган каарманды көрсөтүшөт;

- Кимдин каарманы күчтүү болсо, алар жеңилген тарапты өздөрүнүн сызыгы жагын көздөй кууп жөнөйт;

- Оюн бир нече жолу кайталанат.

Талкуулоо:

- Эмне болду? Көнүгүү мезгилинде эмнени көрдүңүз, сиздиниз жана байкадыңыз?



- Каарманды тандоодо сиздин тобуңуз кандай сүйлөшүүлөрдү жүргүздү?

- Силер өзүңөрдүн каарманыңарды кеңешип тандадыңарбы же кезектешип тандадыңарбы?

Жыйынтыктоо: Көнүгүү команданы бириктирет, команданын катышуучулары сөзү жок бири-бирин түшүнүүсүнө жардам берет жана ийлигиликке чогуу кубанышат жана жеңилгенге чогуу кайгырышат.

2. Көнүгүү «Джокер» (35 мүн.)

Максаты: джокердин милдеттери жана форум-театрда джокер чечүүчү ролду аткаргандыгы боюнча айтып берүү

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Джокер алдын ала тандалышы керек. Джокердин ролун топтогу катышуучулардын бирөөсү аткарышы мүмкүн, көрүнүштө ролу жок катышуучу аткарат же бардык көрүнүштөр үчүн бир джокер тандалат;

- Джокер – көрүүчүлөр менен актерлордун ортосундагы ортомчу болот;

- Көрүнүштүн алдында джокер форум-театр жөнүндө түшүнүк берип, көрүнүштүн аталышын айтат, көрүнүштө көрсөтүлгөн көйгөйдүн чечүү жолдорун ойлонуу керектигин эскертет;

- Көрүнүштөн кийин джокер көрүүчүлөргө суроо берет: «Эмнени көрдүңөр?», «Эмне болду?», «Көрүнүштө болгон конфликттин себептери эмнеде?», «Бул көрүнүштө негизги каарман же протагонист ким болду?», «Негизги терс каарман- антагонист же болбосо окуяда тынчтыкка жетүү үчүн тоскоолдуктарды жараткан каарман ким болду?», «Башка натыйжаларга алып келе турган аракеттер боюнча ойлор барбы же көрүнүштөгү көйгөйгө кийлигишүү жасай турган учурларды байкадыңарбы?»

- Джокер көрүүчүлөргө мамлекеттик, жамааттык, үй-бүлөлүк деңгээлде кандай чечсе болот деген суроолорду берүү аркылуу көрүүчүлөр менен байланыш түзөт.

Мугалим жогоруда айтылгандарга карай джокердин негизги сапаттарын айтуусун катышуучулардан суранат жана ватманга жоопторду жазат.

Джокердин негизги сапаттары:

- Толеранттуулук;
- Активдүүлүк;
- Тамашакөйлүк.

Джокердин негизги жөндөмдүүлүгү:

- Активдүү угуу;
- Актердук чебердик;
- Аудиторияны башкаруу.

Мугалим: көрүнүштү даярдап жаткан эки топко өздөрүнүн көрүнүшү үчүн джокерди тандоосун айтат. Ар бир топ джокер менен репетиция өткөрөт. Андан кийин көрүнүштү коюну уюштурса болот. Бир топ көрүнүштү көрөт, экинчиси көрүнүштү көрүп, кийлигишүү жасайт. Андан кийин топтор алмашып көрүнүштү коюшат.

3. Көнүгүү «Кийлигишүү» (30 мүн.)

Максаты: көрүнүшкө кандай жолдор менен кийлигишүү жасай тургандыгы боюнча түшүндүрүү.

- Ар бир топ өздөрүнүн форум-театр моделин көрсөтөт;

- Биринчи бардык көрүнүш башынан баштап, акырына чейин көрсөтүлөт;

- Бардык көрүнүш көрсөтүлгөндөн кийин көрүүчүлөр кийлигишип, абалды өзгөртүү үчүн мүмкүн болгон жолдорду сунушташат. Кийлигишүү – бул көрүүчү протагонисттин гана ордуна чыгып,

окуяны башка жакка өзгөртө алат. Эгерде, кимдир бирөө кийлигишүү жасагысы келсе, анда «Стоп!» деп айтат;

- Көрүүчү өз кийлигишүүсүн жасаш үчүн протагонисттин ийнин таптап, анын ордуна туруп өзү сунуштаган кийлигишүүнүн негизинде көрүнүштү улантып ойноп берет;

- Көрүнүштүн калган каармандары мурдагы эле максаттарына жетүүгө аракет кылышат, кийлигишүү жасаган адам протагонисттин ролуна кирип, өзүнүн ою менен кийлигишүүнү улантат;

- Джокер көрүүчүлөргө окуяны өзгөртүү үчүн мүмкүнчүлүк берет жана бир нече убакыт өткөндөн кийин «ТОКТОТ!» деп аткарылып жаткан көрүнүштү токтотот;

- Джокер көрүүчүлөрдөн окуянын жакшы жакка өзгөрүлгөндүгүн жана себебин сурайт;

- Эгерде кийлигишүү болбой калса, актерлор көрүнүштү улантышат. Ал эми көрүүчүлөрдүн кайсы жерде кийлигишүү жасап, окуяны жакшы жакка өзгөрткөнгө мүмкүнчүлүктөрү бар деп джокер эскертет.

Анализ:

- Бир нече кийлигишүүдөн кийин джокер кийлигишүү боюнча талкуулоону жүргүзөт. Кийлигишүүлөр кандай болду? Аларды аткаруу реалдуу элеби? Каалаган натыйжага жетүү үчүн үй-бүлөлүк, жамааттык, мамлекеттик деңгээлде эмне кылуу керек?

4. Көнүгүү «Сүйлөөчүнүн таякчасы» (5 мүн.)

Максаты: сабактын жыйынтыгын чыгаруу, жыйынтыктоочу, жалпы репетицияга багыттоо (кийинки сабак)

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Бардык катышуучулар тегеректешип олтурушат;

- Сабактын максаты сунушталган кийлигишүү жана джокер менен кошо көрүнүштү репетициялоо болгондугун мугалим окуучуларды эскертет;

- Мугалим ар бир окуучу «сүйлөөчүнүн таякчасын (микрофондой элестетип)» бүгүнкү сабактан кандай жаңы нерселерди алгандарын жана көргөндөрүн айтуусун суранат.

Үйгө тапшырма:

- Джокер өзү үчүн сахнага кандай образ менен чыга тургандыгын ойлоп табуу, «Тиркемеге» таянып, өзүнүн образын репетициялоо жана өзүнүн ролун жаттоо.

- Балдарга керектүү костюмдардын бөлүктөрүн жана сахнада оюн коюу үчүн колдонуулучу буюмдарды даярдоо.

Тиркеме: Форум-театр көрүнүшү учурунда джокердин кадамдары.

Биринчи кадам: Көрүүчүлөр менен саламдашуу.

Джокердин максаты: көрүүчүлөрдүн көңүлүн буруу. Саламдашууну көрүүчүлөр сахнада эмне болуп жаткандыгын кызыгуу менен көрүш үчүн оригиналдуу жол менен баштоо. Джокер сахнага кандай образ менен чыга тургандыгын ойлоп табат. Ушул образдын аты менен көрүүчүлөргө кайрылат.

Мисалы: көрүнүш саламаттыкты сактоо чөйрөсүн чагылдырса, джокер көрүүчүлөрдүн астына врачтын образын жаратуу менен чыкса болот. Эгерде, көрүнүш кичинекей кыздын көйгөйлөрүн чагылдырса, анда джокер сыйкырдуу перинин образында чыкса болот.

Экинчи кадам: Активдештирүү көнүгүү.

Джокердин максаты: көрүүчүлөр менен эмоционалдык байланыш түзүү.



Көрүүчүлөр чогуу баарлашууга даяр болушу керек, ошондуктан, джокердин милдети бул этапта- көрүүчүлөр менен өзүнүн ортосундагы чекти жоготуу, көрүүчүлөрдүн ишенимин ойготуу, баарлашууга мотивациялоо.

Мисалы: джокер санаганды, маселелерди чечкенди абдан жакшы көрөм деп айтат жана көрүүчүлөр менен оюн ойнойм дейт. Джокер көрүүчүлөргө жуп санды айтса, көрүүчүлөр ордуна туруулары керек (же бир кол чабыш керек). Эгерде так санды айтса, анда көрүүчүлөр ордуларында калуулары керек.

Активдештирүү көнүгүү мезгилинде джокер көрүүчүлөрдүн бирөөсүн жакшы ойногондугу жана көңүл бургандыгы үчүн ыраазычылык билдирет.

Үчүнчү кадам: Форум-театр методикасы үчүн киришүү.

Джокердин максаты: форум-театр жана көрүүчүлөрдүн ролу жөнүндө айтып берүү. Көрүнүш учурунда көрүүчүлөр эмне кылуусу керектиги жөнүндө түшүндүрүүсү зарыл.

Джокер бир бөлүктөн экинчи бөлүккө өтүүсүн ойлоп чыгуусу керек.

Мисалы: Эгерде джокер «Сандар» деген активдештирүү көнүгүүнү аткаргандан кийин ал мындай деп улантса болот: «Силер жуп жана так сандарды жакшы билесиңер жана аларды оңой чече аласыңар! Бирок, жашоодо чечилиши оңой болбогон маселерге дуушар болушубуз мүмкүн. Бүгүн сиздер форум-театр көрүнүшүнө келдиңиздер. Бул көрүнүштүн максаты: актерлор менен чогуу оңой эмес жашоодогу окуяларды жана алардан чыгуу жолдорун талкуулоо».

Джокер андан ары улантат:
«Азыр сиздер көрүнүштү көрөсүздөр.

Аны профессионалдуу эмес актерлор, жөнөкөй гана бизге окшогон адамдар ойношот. Алар окуучулар. Көрүнүштү эки жолу көрөсүздөр. Биринчи жолу койгондо көңүл буруп көрүңүздөр. Бул көрүнүштө жабыр тарткан каарман бар. Аны протагонист деп айтабыз жана протагонистти жабырланткан дагы каарман бар ал антагонист деп айтылат. Андан кийин көрүнүштө көрсөтүлгөн окуяны талкуулайбыз. Бул кырдаалдан мүмкүн болгон чыгуу жолдорун сунуштайсыздар, протагонисттин ордуна туруп, көрүнүштүн бөлүгүн аткарасыздар»

Төртүнчү кадам: Көңүлдү буруу.

Джокердин максаты: сахнада көрүүчүлөрдүн көңүлүн буруу.

Бул кадам джокер тарабынан эгерде көрүүчүлөр көңүлдөрүн бурбагандыгын көргөн болсо колдонот (көрүүчүлөр өздөрүнчө сүйлөп башташса, сахнага карашпаса).

Мисалы: Джокер көрүүчүлөрдү оң колун көтөрүп, абада тегеректи тартуусун айтат. Бул тегеректи токтобой тартыш керек. Андан соң сол колду көтөрүп, крест тартуу керек, бирок ошол эле мезгилде тегеректи тартууну дагы улантыш керек.

Бешинчи кадам: Көрүнүш.

Джокердин максаты: көрүнүштүн аталышы, каармандар менен тааныштырып, көрүнүштү баштоо.

Джокер көрүнүштүн аталышын айтат, каармандар, алардын көрүнүштөгү абалы жана жашы менен тааныштырат.

Мисалы: Мына, биздин көрүнүшүбүз «Уурдалган балалык» деп аталат.

Ролдордо:

- Азат, 5-класстын окуучусу, 10 жашта;
- Азаттын атасы, жумушсуз, 34 жашта;



- Роза таежеси киоскто иштейт, 46 жашта ж.б.

Бардык актерлор бир катарга турушат. Андан кийин джокер сурайт: «Актерлор даярсыңарбы? Ойнойбуз!» Көрүнүш башталат.

Алтынчы кадам: Талкуулоо (форум. театрдын эң негизги бөлүгү).

Джокердин максаты: көрүүчүлөрдүн кийлигишүүсүн камсыз кылуу, сахнада көрсөтүлгөн көйгөйдүн чыгуу чечимдери боюнча баарлашууну түзүү.

Джокер чечилбеген конфликт кризистик абалга жеткенде актерлорго джокер «ТОКТО!» деп айтып, ойногондору үчүн ыраазычылык билдирет. Аларга сахнанын четине чыгууну сунуштайт. Көрүүчүлөргө кайрылат:

- Эмнени көрдүңөр? Эмне болду?
- Кандай көйгөйлөрдү көрдүңүздөр?
- Мындай көйгөйлөр сиздердин жамаатыңыздарда барбы?
- Кандай ойлойсуздар протагонист ким?
- Кандай ойлойсуздар антагонист ким?
- Протагонист башкача аракет кылганда мындай окуя болбойт беле?
- Кандай ойлойсуз кырдаал начарлап кетпеш үчүн протагонисттин жүрүм-турумун кайсы учурда өзгөртсө болот эле?
- Көрүүчүлөр кырдаалдан чыгуу жолдорун айтып башташканда джокер көрүүчүлөргө протагонисттин ордуна чыгып ойноого мүмкүнчүлүктөрү боло тургандыгын айтат.

Мисалы: Азыр сиздер көрүнүштү экинчи жолу көрөсүздөр. Окуяны башка жакка бурууну чечсеңер анда «ТОКТО!» деп кыйкырасыңар жана протагонисттин гана ордуна чыгасыңар. Келгиле, анда «ТОКТО!» деп айтабыз (көрүүчүлөр менен «ТОКТО!» деп кыйкырганды үч

жолу репетиция кылат). Анда эмесе актерлор. Баштайбыз!».

Актерлор көрүүчүлөрдүн арасынан бирөөсү «ТОКТО!» деп айтканга чейин ойношот, джокер актерлорду «ТОКТО!» деп токтотот. Көрүүчүлөрдүн атынан катышуучуга ыраазычылык билдирип, ойноп берүүсүн суранат. Андан кийин аны сахнага алып чыгат, ал протагонисттин жанына барып, ийнин таптайт. Протагонист чыгат, ал эми көрүүчү анын ордуна туруп оюнду улантат.

Бир нече реплика жана диалогдон кийин, джокер көрүнүштү «Стоп/токто!» деп токтотот жана кийлигишүү жасаган көрүүчүгө суроо берет: «Сиз абдан жакшы ойнодуңуз, кандай ойлойсуз, сиздин кийлигишүүңүз кырдаалды кандай өзгөртө алат? Анын оюн угуп кайра ордуна баруусун суранат. Андан кийин жалпы көрүүчүлөргө суроо берет: «Окуяны бул кийлигишүү өзгөртө алдыбы?»

Катышуучулардын арасында талаш-тартышка джокер жол бербеш керек жана өзү алар менен талашып тартышпоосу керек. Джокер эң негизгиси бардык ойлорду угуулары керектигин айтат.

Көрүүчүлөр үч же төрт кийлигишүү жасагандан кийин джокер бардыгына активдүү катышкандары жана талкуулагандары үчүн ыраазычылык билдирет.

Жетинчи кадам: Үч суроо.

Джокердин максаты: көйгөйдү талкуулоону улантуу жана андан чыгуу жолдорун издөө.

Джокер көрүүчүлөргө үч суроосу бар экендигин айтат:

- үй-бүлөлүк деңгээлде мындай көйгөйлөрдү кандай чечсе болот?
- жамааттык деңгээлде мындай көйгөйлөрдү кандай чечсе болот?



- 
- 195

Тогузунчу сабак:

ФОРУМ-ТЕАТРДЫН АКЫРКЫ РЕПЕТИЦИЯСЫ

Максаты:

- Эки группанын бири-бирине театралдык көрүнүштү көрсөтүүсү;
- Көрүүчүлөргө көрсөтүлө турган кийинки көрүнүштөрдү жакшыртуу үчүн критикалык сын- пикирлерди өткөрүү.

План:

№	Көнүгүү	Убакыт
1.	Активдештирүү көнүгүү	10 мүн.
2.	Көрсөтүүлөр менен бөлүшүү: -эки көрсөтүүнү көрсөтүү; -критикалык пикирлер	80 мүн.
3.	«Сүйлөөчүнүн таякчасы» көнүгүүсү	5 мүн.

Сабактын жүрүшү:

1. Активдештирүү көнүгүү (5 мүн.)

Максаты: үн байламталарын жана бет мимикаларынын иштешин жакшыртуу.

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Мугалим катышуучулардан Ла-Лор-Ии деген тыбыштарды жаагын төмөн түшүрүп, бетин созуп хор менен катуу айтышын суранат. Катышуучулар бул тыбыштарды бир нече жолу тегеренип кайталап айтышат.
- Мугалим катышуучуларды Нимити-Пимити-Нимити-Пимити-Ним деп мурунга басым жасап айтууларын суранат. Катышуучулар бир мүнөттүн ичинде бир нече жолу тегерек болуп басып бул тыбыштарды кайталашат.
- Мугалим катышуучуларга үндөрүн болушунча катуу кылып айтуусун, үндү кыймыл- аракеттер аркылуу берүү үчүн дене кыймылын колдонсо дагы боло

тургандыгын айтат. Артикуляцияга, үндүн дикциясына басым жасоо зарыл.

Жыйынтыктоо: Дикциянын жана үндүн тактыгы – бул сахнада ийлигиктүү ойноонун негизги шарты.

2. Форум-театр көрсөтүүлөрү менен бөлүшүү (80 мүн: ар бир топко кырк мүнөттөн, 30 мүнөт - көрсөтүү үчүн, 10 мүнөт сын-пикирлер үчүн).

Мугалим көнүгүүнү аткаруу үчүн көрсөтмө берет:

- Ар бир топ форум-театр моделин көрсөтөт. Мугалим көрүнүштү сын-пикирдин негизинде анализ кылат. Тексттин сабактын акыркы жагын карагыла.
- Алдын ала класс экиге бөлүнөт: сахна (көрүнүш көрсөтүлгөн жер) жана көрүүчүлөр (көрүүчүлөрдүн ролун аткарган топ үчүн стулдар коюлган жер).
- Ар бир топ форум-театр моделин көрсөтөт. Биринчи топ өзүнүн көрүнүшүн көрсөтөт, экинчи топ көрүүчүлөр катары кийлигишүү жасайт, андан кийин экинчи



топ өзүнүн көрүнүшүн көрсөтөт, ал эми биринчи топ көрүүчү болот.

- Ар бир көрүнүштөн кийин мугалим көрүнүштү критикалык сын-пикирдин жана кайра байланыштын негизинде көрүнүштөргө анализ жүргүзүшөт.

Сын-пикир боюнча кайтарым.

Мугалим көнүгүү үчүн көрсөтмө берет:

- Эки топ иштейт: 1-топ – актерлор, 2-топ – көрүүчүлөр;

- Топ (актерлор) 2 жолу өздөрүнүн көрүнүшүн көрсөткөндөн кийин, ал көрүнүш мезгилинде 2-топ (көрүүчүлөр) өздөрүнүн кийлигишүүсүн жасайт жана талкуулоо жүргүзүшөт. Биринчи топ жана экинчи топ бири бирине бет маңдай олтурушат.

Мугалим: Балдар, биздин кружоктун иш-чарасынын жыйынтыгы жана биздин биринчи көрүнүшүбүздүн коюлушу менен куттуктаймын! Бул биздин клубдун биринчи кадамы, форум-театрдын биринчи жолу коюлушу!

Бул жөн гана репетиция жана биз бул коюлган көрүнүштүн күчтүү жана алсыз тараптарын талкуулашыбыз керек. Мен өзүңөрдүн оюңарды айтып, сындабай жана жакшыртуу үчүн сунуштарды берүүңөрдү каалайт элем. Биздин көнүгүү «Сын баа берүү» деп аталат.

Мугалим 2 топко (көрүүчүлөр) тең суроо берет:

- Сиздер азыр биринчи топтун көрүнүшүн көрдүңүздөр. Көрүнүштүн эмнеси сизге жакты?

Экинчи топтун (көрүүчүлөрдүн) мүмкүн болгон жооптору:

- Актерлор жакшы ойношту;
- Джокер талкуулоону жакшы алып барды;
- Актерлор актуалдуу көйгөйдү көрсөтүштү.

Мугалим:

- Айткылачы көрүнүштө эмне жакшы болбой калды, чыныгы көрүүчүлөр үчүн

жакшыраак көрсөтүш үчүн эмненин үстүнөн иштеш керек эле?

Мүмкүн болгон жооптор:

- Көрүнүштүн ортосундагы узун тыныгууну алып коюш керек;

- Джокер көрүүчүлөрдү шаштырбаш керек ж.б.

Мугалим: сын-пикир айтып жатканда топтордун ортосунда атаандашуу болбош керек. Силер билишиңер зарыл, мындай сын-пикирлер көрүнүштүн алсыз жактарын көрсөтүү эмес, алар келечекте коюла турган көрүнүштү жакшыртуу жана анын деталдарын (актерлордун чыгышы, сахнада турган ордулары, дикция, кийлигишүүнүн реалдуулугу, джокердин көрүүчүлөр менен диалог түзүү жөндөмдүүлүгү ж.б) тактап алуу үчүн керек.

Мугалим биринчи топ үчүн суроо берет (актерлорго):

- Актерлордун ролунда силер өзүңөрдү кандай сездиңер?

Болжолдуу жооптор:

- Көрүүчүлөр кийлигишип жатканда толкундандык

Мугалим талкуулоону улантат:

- Силердин толкунданууңарды жоготуу үчүн эмне кылуу керек?

Болжолдуу жооптор:

- Дагы бир жолу репетиция кылуу керек.

- Ролду жакшыраак жаттоо керек.

Мугалим сын-пикирден кийин эки топту тең абдан сонун жумушу үчүн ыраазычылык билдирет жана экинчи топко өздөрүнүн көрүнүшүн баштоосун сунуштайт.

Эки жолу толук талкуулоо менен ойнолгондон кийин, экинчи топтун көрүнүшүнө критикалык сын-пикирин айтышат.

3. Көнүгүү «Сүйлөөчүнүн таякчасы» (5 мүн.)

Максаты: көрүүчүлөр үчүн көрүнүштү даярдоосуна көңүлүн буруу.

Мугалим биз сабакта эки көрүнүштү көрдүк, жалпы репетиция болду. Көрүнүштөр абдан жакшы болду, натыйжалуу кийлигишүү өткөрө алдыңар жана көрүүчүлөр менен диалог түзө алдыңар. Бирок көрүнүштү акырына чейин иштеп чыгуу үчүн кичине деталдар бар.

Көрүүчүлөргө үчүн көрүнүштү жакшыртуу үчүн ар бир топ иш планын иштеп чыгат:

- Кемчиликтерди жок кылуу,
- Жакшыртуу үчүн өзгөртүүлөрдү

киргизүү.

- Ал кемчиликтерди атап айтып кырккыла жана аларды жоготуу үчүн кырккыла айткыла жана аларды ким кырккыла карышы керек.

Мисалы: «Джокер өзүнө өзү ишенген болуш керек деп ойлойм.

Сунуш: джокердин ролун дагы бир жолу репетиция кылыш керек.

Жоопкерчиликтүү адам: джокер».

Жыйынтыктоо: Мугалим форум-театрдын ийгилиги ар бир катышуучунун салымынан жана аракеттеринен көз каранды экендигин белгилейт жана жакшы көрүнүштү коюуну каалайт.

Онунчу сабак:

СПЕКТАКЛДИ КӨРСӨТҮҮ (премьера)

Максаты: жамааттардын көрүүчүлөрүнө форум-театр көрсөтүүсүн коюу.

Алдын ала даярдык:

Мугалим мектептин администрациясы менен көрсөтүүнүн алдын ала өткөрүлүү күнүн, убактысын, өткөрүлүү жайы боюнча келишип алат жана катышуучулардын категориясы, саны, көрүнүштүн көрсөтүү мөөнөтү аныкталат.

Мисалы, көрүнүш мектептин чоң залында өтө турган болсо, анда үч классты тең чакырса болот, ал эми класста боло турган болсо биринчи бир класска көрсөтүп, андан кийин экинчи класска көрсөтүү зарыл (бул үчүн көрсөтүү графиги түзүлүшү керек). Театрдын актерлору эки ар башка спектакль көрсөтүшсө, анда бирөөсүн биринчи күнү, экинчисин экинчи күнү көрсөтсө болот же эки башка спектаклди ар түрдүү көрүүчүлөр үчүн эки ар түрдүү залда көрсөтсө болот.

Форум-театр актерлору кайсы категориядагы көрүүчүлөр катыша тургандыгын, өткөрүлүү ордун, убактысын, күнүн чечип алгандан кийин афиша даярдап мектептин кире берген залында илип койсо жакшы болот. Театралдык көрүнүшкө жамааттын өкүлдөрүн, мисалы, мектеп курактагы балдардын укугунун бузулушу боюнча көрүнүш болсо, анда жашы жете электер менен иштөө инспекторун чакырса болот. Эгерде ден соолукту чыңдоо жашоо образына байланыштуу көрүнүш болсо, анда социалдык кызматкерлерди чакырса болот. Алар алдын көйгөйдү ала турган маалыматты беришет. Аларга атайын

чакыруу каты жөнөтүлөт, ал катта өткөрүлүү күнү, убакыты, өткөрүлүү жери, иш-чаранын максаты жазылат. Милдеттүү түрдө мектептин директору дагы чакырылат.

Чакыруу баракчалары 3-4 күн мурун алдын ала көрүнүш коюлганга чейин даярдалат жана чакырылгандардын дарегине берилет.

Көрүнүш коюла турган күн:

Актерлор команда менен иштөөлөрү керек, группанын ар бир катышуучусуна милдеттерин бөлүштүрүп берет: олтургучтарды коюу, сахнадагы жасалгаларды коюштуруу, музыкалык аппаратураларды коюу (эгерде көрүнүш мектептин чоң залында 40тан ашуун көрүүчүлөргө коюлса, сахнанын музыкалык жабдууларын коюштуруу.)

Көрүнүштүн жүрүшү.

Залда бардык көрүүчүлөр чогулгандан кийин, сахнага джокер чыгат. Джокердин образы спектаклдин темасына жараша болуш керек.

(Эскертүү. Мисалы, спортсмен балдардын ортосундагы конфликт боюнча темада коюлса, анда джокер спорттук комментатордун же тренердин образында чыгат).

Джокер көрүүчүлөр менен өзүнүн образынын атынан саламдашат. Джокер тарабынан болжолдуу айтыла турган текст: «Саламатсыздарбы, урматтуу көрүүчүлөр! Физкульт салам! Мен

сиздерге салам айтам, мен спорттук команданын тренери болом! Мен сиздерге кызыктуу оюнду каалайм. Бирок бүгүн спорттук оюн эмес, театралдык оюн болот».

Андан кийин джокер форум-театр методикасын түшүндүрүүгө өтөт: «Бүгүн сиздер спектакль көрөсүздөр. Бул спектаклди профессионалдуу актерлор эмес, жөнөкөй гана биздин мектептин окуучулары даярдашкан. Бул көрүнүштү сиздер эки жолу көрөсүздөр. Биринчи жолу көргөндө болуп жаткан окуяны көрүп, маанисине жүрөгүңөр менен көңүл буруп көрүңүздөр. Спектаклде оор, жөнөкөй эмес окуя чагылдырылат, ал окуяда жабыр тарткан негизги каарманды көрө аласыздар. Ал каарман ПРОТАГОНИСТ деп аталат, жана ошондой эле протагонистти жабырланткан каарман дагы бар, ал каарман АНТАГОНИСТ деп аталат. Андан кийин сиз окуяны жакшы жакка өзгөртө ала турган мүмкүнчүлүгүңүз болот, сиз «ТОКТО!» деп кыйкырышыңыз керек, сахнага протагонисттин ордуна чыгып, актерлор менен кошо ойнойсуз- окуяны оң жакка өзгөртөсүздөр.

Көрүүчүлөрдүн көңүлү биротоло бурулганын байкагандан кийин, ал көрүнүштүн аталышын айтат жана каармандарды тааныштырат.

Актерлорду тааныштыргандан кийин, джокер «Келиңиздер, актерлорго көрүнүштү коюу үчүн даярданууга уруксат берели» деп айткандан соң ал мезгилде көрүүчүлөр менен джокер оюн ойноп турат. Оюн спорттук тематикага туура келиш керек жана джокер спорттук тренердин же комментатордун образында кала берет.

Оюндан кийин джокер актерлорго «Актерлор ойнойбуз!» деген команда берет. Көрүнүш бир жолу ойнолот, джокер көрүнүштүн кризис мезгилинде «ТОКТО!» деп токтотот.

Джокер көрүүчүлөрдөн актерлорго ырахмат айтууларын суранат жана актерлорду сахнага чыгуусун сунуштайт.

Форум-театрдын НЕГИЗГИ БӨЛҮГҮ башталат: талкуулоо жана көрүүчүлөрдүн кийлигишүүсү.

Джокер көрүүчүлөргө суроолорду берет (актерлор талкуулоого катышышпайт).

- Айтыңыздарчы, эмне болду? Эмнени көрдүңүздөр?
- Сахнада кандай көйгөй көрсөтүлдү?
- Сиздердин жамаатыңыздарда мындай көйгөйлөр барбы?
- Каармандардын кайсынысы башкаларга караганда көбүрөөк жабыркайт, же болбосо кимиси ПРОТАГОНИСТ?
- Каармандардын кайсынысы негизги каарманды жабыркатат, кимиси АНТАГОНИСТ?

• Окуяны кантип жакшы жакка өзгөртсө болот? Протагонисттин гана ордуна туруп кийлигишүү жасаса болот.

Мындай талкуудан кийин джокер көрүүчүлөргө окуяны өзгөртүү боюнча мүмкүнчүлүктөрү бар экендигин айтат. «Азыр актерлор спектаклди экинчи жолу коюшат. Кайсы фрагментинде окуяны өзгөртүш керек деп сиздер чечсеңиздер, анда «Токто!» деп айтасыздар жана протагонисттин ордуна кирип, анын ролун ойноп баштайсыздар. Келгиле чогуу биз «ТОКТО!» деп хор менен айтабыз.

Джокер актерлорго команда берет «Актерлор, ойнойбуз!». Джокер көрүүчүлөргө көңүл буруп байкап турат, көрүүчүлөрдүн ичинен бирөөсү «ТОКТО!» деп айтса анда джокер «ТОКТО!» деп актерлордун ойноп жаткан жеринен токтотот. Актерлор сахнада «катып калат». Джокер көрүүчүнү активдүү болгонуна ыраазычылык билдирет жана суроолорду берет:



- Өзүңүздү тааныштырып койсоңуз (көрүүчү өзүнүн атын, кайсы класста окугандыгын же кызмат ордун айтат);

- Каерде жана кайсы жерде окуяны өзгөрткүңөр келди эле (көрүүчү протагонисттин жүрүм-турумун өзгөртө тургандыгын айтат);

- Эми сиздер протагонисттин ролун – идеяңарды көрсөтө аласыңар;

Джокер көрүүчүнү актердун жанына алып барат, көрүүчүдөн анын ийинин таптаганын суранат, актер ролдон чыгат. Джокер окуянын өзгөрүшүн көңүл буруп карап турат, диалогун угат жана керектүү мезгилде көрүнүштү «ТОКТО!» деп токтотот. Джокер көрүүчүгө катышкандыгы үчүн ыраазычылык билдирет жана суроо берет:

- Кандай ойлойсуз: бул жүрүм-турум абалды өзгөртө алабы? Джокер 3-4 адамдын оюн угат, жана көрүнүштү улантууну, кийлигишүү жасоону сунуштайт.

- Үч кийлигишүүдөн кийин (көбүнчө бул жетиштүү) джокер ырахмат айтып, талкуулоону улантат, 3 негизги суроо берет:

- Кандай ойлойсуздар: бул көйгөйдү үй-бүлөлүк деңгээлде кандай чечсе болот?

- Бул көйгөйдү жамааттык деңгээлде кандай чечсе болот?

- Бул көйгөйдү мамлекеттик деңгээлде кандай чечсе болот?

Бул талкуулоого көрүүчүлөрдүн активдүү катышуусу зарыл, джокер көрүүчүлөр оюн айтып жатканда мактап демилге берип турат. Ушул бөлүгүндө гана алдын алуу маалыматын берүү жөндүү болот (жашы жете элек өспүрүмдөр инспектору кылмыш кодекси боюнча жана врач оорунун белгилери жөнүндө айтып берсе болот).

Мындай этаптан кийин джокер актерлордун сахнага чыгышын суранат. Көрүүчүлөрдөн актерлордун

ойноосу үчүн кол чабууларын жана көрүүчүлөрдүн активдүү болгондугу үчүн ырахмат айтат. Көрүнүш жалпы бийлөө же ыр менен бүтөт (актерлор позитивдүү бүтүрүү үчүн музыкалык номерин тандашат).

«Уурдалган балалык»

«Уурдалган балалык» көрүнүшү үчүн джокердин болжолдуу кириш сөзү (саламдашуудан жана денени активдештирүү көнүгүүдөн кийин).

- Балалыкты уурдаса болобу? Ар бир адамдын жашоосунун ажырагыс бөлүгү болуп саналбайбы? Биздин арабыздан көбүбүз жашообуздун улам кийинки жылдарында бул убакытты эң бактылуу жана санаасыз убакыт катары эстейбиз.

Көбүнчө балалык чак жакшы көргөн жана камкор чоң ата, чоң энебиз, ата-энебиздин үйүндө жылуулук жана жайлуулук, коргонууда турган сезимдерибиз менен элестетибиз.

Бул кандай жөнөкөй угулбасын, ар бир адамда эле балачагы жөнүндө мындай бактылуу элестетүүлөрү жок. Биздин көрүнүш так ушулар жөнүндө.

(«Спектаклдин фазалары», «Джокердин кадамдары» тиркемени караңыз).

Мугалимге багыт берүү: Мисал катары коюу үчүн «Окуялар менен бөлүшүү» форматындагы сюжет сунушталат.

Азат 10 жашта, Азаттын арзуулары – мектепте окуу.

Азат үй жумуштарын дагы жасайт-малды карагандыктан мектептен көп калат. Азаттын атасы спирт ичимдиктерине берилип кеткен. Ал өзүнүн спирт ичимдиктерине берилгендигинин себеби Азаттын апасы Москвага иштегени кеткенин жана жогорку билим менен айылда жумушу жок, максатсыз жашоо кечирип жаткандыгын айтат.

Бир жолу атасы кошо ичкен адамдарын үйгө алып келет жана ичүүчү спирт ичимдиги түгөнгөндөн кийин Азатты атасы аракка жөнөтөт.

Киосктон алыс эмес жерде бир кыз олтурат- инвалид. Ал өтүп кетип жаткан адамдардан кайыр сурап олтурат. Ал Азаттын киоскага келип нан жана атасына арак алгандыгын көп көрөт. Азатка апасына чалып, атасынын спирт ичимдигине берилип кеткендигин айтуу жөнүндө кеңеш берет. Азат макул болбойт, ансыз деле бирөөнүн жеринде кыйынчылык менен акча таап жүргөн апасын кыжалат кылгысы келбейт.

Киосктун сатуучусу да Азатка – мугалимдерге, милицияга, айыл өкмөттүн кызматкерлерине үйдө атасынын ичип жана чыр салып жаткандыгы жөнүндө айтуусун сунуштайт. Азат ага дагы макул болбойт, себеби, үй-бүлөлүк абалынан уялат.

Үйгө келе жатканда Азат өспүрүм балдарга жолугат, алар бөтөлкөнү талашып жатканда, бурула берерде, бөтөлкө сынып калат.

Үйгө арагы жок келет. Атасы тилдеп, ура баштайт. Акча берип, кайрадан аракка жөнөтөт. Азат жолдо кетип бара жатканда чоң балдар акчасын тартып алышат. Азат инвалид кыздын жанына турат жана атасынан коркконунан эч качан үйгө барбай тургандыгын айтат. Алар чогуу кайыр сурашат.

Жыйынтыктоо: Эки спектакль коюлгандан кийин ошол күнү же башка күнү мугалим сын-пикир айтууну өткөрсө болот.





Пайдаланылган адабияттар:

1. Бекбоев И. Педагогикалык процесс. Эски көнүмүштөр жана жаңы көз караштар. – Б., 2006.
2. Байгазиев С.О. Концепция воспитания подрастающего поколения Кыргызстана. – Б., 2013.
3. Воронова Е.А. Здоровый образ жизни в современной школе. – Ростов - на - Дону: Феникс, 2011.
4. Галичкина О. Система работы администрации школы по профилактике наркомании. Планирование, комплекс административных и внеклассных мероприятий, координация действий различных структур. – Волгоград: Учитель, 2006.
5. Гиппиус С.В. Гимнастика чувств. Тренинг актерского мастерства. – Санкт-Петербург: Веды, 2010.
6. Глаголев О.Б. Настольная книга классного руководителя 9-класса. – Ростов - на - Дону: Феникс, 2009.
7. Гладких Л.П., Корзинкин А.А., Меньшиков В.М. Этика. – М., 2010.
8. Даутова У., Айтахунова Н. и др. Чыртакасыз келечекке карай. 9-11 класстар окуу куралы. – Б., 2011.
9. Дереклеева Н.И., Савченко М.Ю. Справочник классного руководителя. 5-9 классы. – М.: Вако, 2009.
10. Дереклеева Н.И.. Справочник завуча. Учебно-методическая работа. Воспитательная работа. 5-11 классы. – М.: Вако, 2008.
11. Дереклеева Н.И., Савченко М.Ю., Справочник классного руководителя. 10-11 классы. – М.: Вако, 2007.
12. Диалог во имя будущего: сборник методических разработок уроков и внеклассных мероприятий в контексте поликультурного воспитания учащихся / Под ред. Шульгиной Л.А. – Б.: Ректайм, 2010.
13. Дик Т., Дик Н. Увлекательная внеклассная работа в 6-11 классах. – М.: Феникс, 2007.
14. Доуэст Д., Еделева Е. и др. Форум-театр: формула выхода из кризиса: учебно-методическое пособие для желающих создать форум-театр. – Киев, 2007.
15. Емельянова Е.В. Психологические проблемы современного подростка и их решение в тренинге. – Санкт-Петербург: Речь, 2009.
16. Жумабаева Г.А. Тарбиялык иштерди уюштуруу. – Б.: Гүлчынар, 2011.
17. Зелигман М. Как научиться оптимизму. – М.: Вече, 1997.
18. Интерактивные методы обучения и управление классом: методическое пособие для учителей / Под ред. С. Дженкинса. – Б., 2004.
19. Крутецкий В. А. Психология обучения и воспитания школьников. – М.: Просвещение, 1976.
20. Лепешова Е.М. Развитие личности школьника. – М.: Генезис, 2007.
21. Лихачев Б.Г. Воспитание и этика. – Ярославль, 2009.
22. Мамайчук И.И., Смирнова М.И. Психологическая помощь детям и подросткам с расстройствами поведения. – Санкт-Петербург: Речь, 2010.
23. Мамытов А.М. Дене тарбия сабагын педагогикалык жактан талдоо. – Б., 2012.
24. Мамбетакунов Э.Орто мектептерде тарбия-таалимдин мазмунун аныктоо // Билим берүүнүн философиясы жана технологиясы. – Б., 2009.
25. Набор инструментов медиации среди сверстников. Издано при поддержке АИРЕКС. – Бишкек, 2013.
26. Олькова Г.В. Правовое воспитание школьников. – М., 2002.



Интернет-булактары:

27. Педагогика / Под ред. Ю. К. Бабанского. – М.: Просвещение, 1983

28. Психология. Педагогика. Этика: Учебник для вузов / О.В. Афанасьева, В.Ю. Кузнецова и др. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1999.

29. Рысбаев С.К., Каранова Т. Кыргыздын элдик таалим-тарбия принциптери жана методдору. – Б.: Гүлчынар, 2007.

30. Рожков М.И. Байбородов Л.В. Организация воспитательного процесса в школе. – М, 2001.

31. Руководство для учителей по воспитанию толерантности / Под. ред. С.Дженкинс. – Издано Управлением Верховного Комиссара ООН по делам беженцев в Кыргызской Республике. – Б., 1996.

32. Система открытых мероприятий в школе. Классные часы, внеклассные мероприятия, открытые уроки / Под ред. А. Перепелкина. – Волгоград: Учитель, 2007.

33. Школа классных руководителей. Картотека воспитательных форм работы. Авторы составители: Т.Н.Феодосова, Ю.С.Скворцова, Н.А.Селезнева, Е.А.Бережнова, Т.В.Плахова, В.В.Воробьева, Н.Ю.Калашникова. – Волгоград: Учитель, 2010.

34. Школьная служба примирения и коммуникативные компетенции. Практическое руководство. – Б., 2013.

35. Фишер С., Смит Р. и др. Работа с конфликтом: навыки и стратегии работы с конфликтом. – Алматы, 2001

36. Фопель К. Сплоченность и толерантность в группе. – М.: Генезис, 2002.

37. Чернышева А.С., Елизарова С.Г. Всероссийская научно-практическая конференция "Психологическая помощь учащейся молодежи в современном изменяющемся мире" // Психологический журнал: Том 28, №3, 2007. – М.: Наука, 2007 – С. 131-133.

38. Совместный план действий правительства Кыргызской Республики и ЮНИСЕФ в рамках страновой программы сотрудничества // http://www.unicef.org/kyrgyzstan/ru/media_10685.html

39. Конвенция по правам ребенка // http://www.unicef.org/kyrgyzstan/ru/media_13074.html

40. Концепция развития образования в Кыргызской Республике до 2020 г. // http://edu.gov.kg/wp-content/uploads/2014/12/str_ru.pdf

41. Методическое пособие по проведению внеклассных мероприятий по программе "Школа без насилия". ЮНИСЕФ // http://edu.gov.kg/wp-content/uploads/2014/12/MP_rus_web1.pdf



“Эл аралык толеранттуулук үчүн” коомдук фонду
Бишкек шаары, Уметалиева көчөсү, 27-36,
Кыргыз Республикасы, 720010
Тел.: +996 (312) 91-07-57, 91-08-58
Факс: +996 (312) 91-08-57
fti@fti.kg, www.fti.org.kg